

BARN OG UNG I SYDSLESVIG

1900-1982

STUDIEAFDELINGEN · DANSK CENTRALBIBLIOTEK FOR SYDSLESVIG
ROSENKILDE OG BAGGER

BARN OG UNG
I SYDSLESVIG

1900-1982

I

BARN OG UNG I SYDSLESVIG

1900-1982

I

AF INA CARSTENSEN, FREDERIK MOMMSEN, MARIE LASSEN,
HENRIK LISBERG, W. L. CHRISTIANSEN, SVEN KJEMS,
SIGFRED ANDRESEN, KARL ANDRESEN, HANS WERNER HANSEN,
ILSE KÜRSTEIN, GERHARD ERNST, META LORENZEN,
HEDWIG LORENZEN, BENTE HILLEBRECHT,
ANDERS TURE LINDSTRØM OG ANKE WERNER

Sydslesvigske år og dage

Redigeret af Jørgen Hamre og Johann Runge

Udgivet af
STUDIEAFDELINGEN ved DANSK CENTRALBIBLIOTEK
for SYDSLESVIG

Rosenkilde og Bagger

1986

Barn og ung i Sydslesvig 1900-1982 er udgivet med tilskud
fra Kong Frederik og dronning Ingrid's fond til humanitære og
kulturelle formål samt tilskud fra Det unge Grænseværn.

*Fond
99.1
Bd. 1
ex 23*

Barn og ung i Sydslesvig 1900-1982
Red. Johann Runge og Jørgen Hamre

Udgivet af Studieafdelingen ved
Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, Flensborg, 1986.

Sats og tryk: Laursen-Tønder.

Bogens omslag: Helge Krempin, Flensborg: Fr. Mommsen klar ved den første »bogbil«.

Bogbinderarbejde: J. P. Møllers bogbinderi, Haderslev.

© Studieafdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, Flensborg

Rosenkilde og Bagger

ISBN 87 423 0464 4

1986

Indhold

Tilegnelse	7
Forord	9
Tidstavle	11
<i>Ina Carstensen</i> : Jeg mødte danskheden på Bremsbøl-gård	13
<i>Frederik Mommsen</i> : Fra tysk arbejderbarn til dansk folkebibliotekar ..	24
<i>Marie Lassen</i> : Dansk pige i Strukstrup	62
<i>Henrik Lisberg</i> : Spejderdrengen fra Sct. Hans Kirketorv	92
<i>W. L. Christiansen</i> : Ung mellem dansk og tysk	119
<i>Sven Kjems</i> : Da Harreslev var en landsby	134
<i>Sigfred Andresen</i> : »Uden friløb – og dog ...«	155
<i>Karl Andresen</i> : Barndommen binder – erindringer og erindringsforskydninger	177
<i>Hans Werner Hansen</i> : Far – fortæl!	188
<i>Ilse Kürstein</i> : En lykkelig barndom – trods alt	275
<i>Gerhard Ernst</i> : Drengen fra Nørregade	296
<i>Meta Lorenzen</i> : Vidt udsyn og hjertegræs	337
<i>Hedwig Lorenzen</i> : Mødet med det danske berigede min tilværelse ...	370
<i>Bente Hillebrecht</i> : Da man var dansk – og stolt af at være dansk	382
<i>Anders Ture Lindstrøm</i> : Erindringer i utide	401
<i>Anke Werner</i> : Lykken er: et eget træ	425
Biografiske skitser	458
Noter til de enkelte bidrag	477
Personregister	502

Lars H. Schubert
5.3. 1907 - 15.12. 1984

Tilegnelse

Det er naturligt, at Studieafdelingen tilegner Lars H. Schubert, post mortem, – Barn og ung i Sydslesvig 1900-1982. Perioden for denne samplings erindringer falder næsten sammen med de år, der blev Lars Schubert beskåret. Han blev født i Åbenrå, men fire år senere flyttede familien til Flensborg. Forbindelsen nordover blev bevaret gennem besøg hos bedsteforældrene i Rise vest for Åbenrå, hvor han ofte var på ferie. Det fik betydning for ham – sprogligt og holdningsmæssigt. Sin barndom og ungdom har han skildret i »Barn og ung i Flensborg 1920-1945« – et værk, som han forøvrigt var engageret medredaktør af.

Det er derfor tilstrækkeligt her at hæfte sig ved hans løbebane efter ungdomstiden.

Ca. 27 år gammel blev han efter at have frekventeret Nordisk Lærerkursus på Askov og efter forudgående ophold på Vallekilde højskole knyttet til »Dansk Skoleforening for Flensborg og omegn« som vandrelærer – efter en slags »præparandår« hos vandrelærerne i det nordlige Sydslesvig. Men denne virksomhed fik en brat afslutning ved krigsudbruddet i 1939.

Han slap uskadt gennem krigen og gik efter en kort tid som leder af Dansk Generalsekretariat i sommeren 1945 igen i Skoleforeningens tjeneste og overtog ledelsen af den just oprettede skole i Sporskifte.

Men i marts 1947 valgtes han som repræsentant for Flensborg SSF ind i foreningens hovedstyrelse, et hverv, han måtte fratræde, da han den 1.4. 1947 blev amtssekretær for SSF i Husum amt. Her skabte han rammerne for de danske organisationer og var stærkt virksom for skabelsen af det første »Husumhus«. I oktober 1956 udnævntes han til kontorchef på Dansk Generalsekretariat, og fra januar 1957 til sin afgang den 31.12 1973 virkede han ikke blot i SSFs centrale ledelse, men i udstrakt grad som foredragsholder både nord og syd for grænsen. Det bør nævnes, at Lars og Lotte Schubert ydede en ganske særlig indsats på folkedansens område, selv om det på det felt var Lotte, der havde det største arbejde.

Lars Schubert var livet igennem stærkt optaget af Sydslesvigs historie. Han levede meget i landsdelens fortid, var altid på jagt efter nye og gamle værker om landsdelens historie og kultur. Og bøgerne blev læst – og diskuteret – og de blev brugt i hans formidlende arbejde.

17. marts 1956 dannedes den særlige afdeling af Historisk Samfund for Sønderjylland, som dækker Sydslesvig. Lars Schubert var fra stiftelsesdagen medlem af bestyrelsen og 2 år senere dens sekretær, indtil han ved pastor H. F. Petersens (Satrup) død i 1966 afløste denne som formand og forblev på posten til 1980. Schuberts årsberetninger vidner om de mange spændende foredrag og møder, der blev arrangeret i hans formandsperiode: skolehistorie, sønderjysk almuekultur, frisernes vilkår, sprogets udvikling, landsdelens politiske historie var blandt de emner, der blev taget op.

Da Studieafdelingens tilsynsråd blev oprettet i 1963, blev han kort tid efter Sydslesvigsk Forenings repræsentant, og han var praktisk talt til sin død særdeles aktiv i rådet. Årene igennem plejede han nyttig og givtig kontakt med bibliotekslektorerne – sørgede for, at Studieafdelingens stipendiater »gjorde status« over deres arbejder ved Historisk Samfunds sydslesvigske efterårsmøder, og han deltog med stor iver og begejstring i initiativet til redaktionsarbejdet med disse to nyeste erindringsbind.

Man vil umiddelbart forstå, at vi tilegner Lars H. Schubert »Barn og ung i Sydslesvig« i mindet om hans virke. Det første eksemplar overrækkes Lotte Schubert, den, der bedst ved, hvor glad han var, når han forfægtede sine synspunkter i samtaler med venner og medarbejdere og i tilsynsrådet.

På tilsynsrådets vegne

Johann Runge
bibliotekslektor

Jørgen Hamre
fmd. for tilsynsrådet

Forord

Indsamling af erindringer til denne bog påbegyndtes med kontorchef Lars Schubert som initiativtager og som inspirerende medredaktør. Lars Schubert kom ikke til at se bogen færdiggjort.

»Barn og ung i Sydslesvig 1900-1982« er en fortsættelse af bøgerne »Barn i Flensborg 1890-1920« og »Barn og ung i Flensborg 1920-45«, der udkom i henholdsvis 1972 (2. oplag 1973) og i 1977. Den første er i dag udsolgt – den anden endnu ikke. Den første er redigeret af bibliotekslektor Poul Kürstein (1919-1973), den anden af bibliotekslektor Johann Runge og Lars Schubert.

Denne bog er formodentlig ikke sidste bind i en serie, der prøver at fastholde individuelle opfattelser af sydslesvigske år og dage, og man kunne tilføje steder, hvor danskheden i Sydslesvig har spillet og spiller en rolle.

Der er grund til at sige alle bogens forfattere tak – også tak for den langmodighed, de har vist, før deres manuskripter kunne sendes i trykken. De her udsendte barndomsindringer dækker bredere end før »hele« Sydslesvig, fra Tønning og Husum over Kollundmark til Agtrup og Ladelund, fra Ladelund østover til Harreslev, Flensborg og Tarup og sydover til Strukstrup, Slesvig og Rendsborg. 16 bidrag fra godt en halv snes lokaliteter – korte skoleveje og lange – 16 menneskers liv i danskhed – af dem rejste 4 til Danmark, mens 12 forblev i Sydslesvig.

En enkelt af dem – oplandsbibliotekar Fr. Mommsen – døde i 1966, hans hustru, Line Mommsen f. Hørlück, har givet sin tilladelse til udgivelse af Fr. Mommsens meget realistiske erindringer.

Det gælder for alle bogens bidragydere, at de på deres måde har givet af sig selv, hvad de kunne give. De har søgt på deres facon og i deres egen stil at videregive indtryk, oplevelser og begivenheder, som i deres tilværelse og til deres »dannelse« er erindret. Selvbiografierne fra en periode, da identitetsproblemet ikke stod til debat – det var der ligesom ikke plads til – trykket fra omverdenen var for stort – den frihed, man havde, måtte overvejende være af indre art. Man levede sin ungdom dengang uden at gøre den til et problem, og uden at gøre sig klart, at den var en skæbne. Ja, selve ordet skæbne dukker sjældent op til overfladen. Til gengæld findes det i sammenhænge og måske oftest mellem linierne.

Nogle blev tvunget, andre gjorde det til en frivillig beslutning at vælge anden bopæl. – Grænselandet er underkastet samme »vandringer« til (eller fra) som andre landsdele: en nuanceret samling af »skæbner«, måske mest præget af dem, der blev.

I årene op til 1970'erne var der kun to markante sydslesvigske skribenter: den ene Jacob Kronika (1897-1982), journalist og redaktør, og forfatteren Willy-August Linnemann (1914-1985). Navnlig den sidste blev identificeret som sydslesvigsk forfatter – og som den største. Og med rette.

Men Studieafdelingens første flensborgske erindringsbøger og Helmut Leckbands »Krigsfangelazaretet i Tamanskajagaden«, der udkom umiddelbart efter »Barn i Flensborg«, åbnede i større omfang for erindringer. De kan nævnes i flæng: Svend Johannsens »For alt hvad du har kært«, Niels Bøgh Andersens »Fiskersøn fra Aventoft«, »Feltdegn fra Harreslevmark« og »Forstander på Jaruplund« og senere Franz Wingenders »Mit danske liv« og »Krigens lænker«. Kikker man nøjere efter i sydslesvigske årsberetninger, Sprogforeningens Almanak, Sønderjysk Månedsskrift og andre af Grænselandets publikationer, er det, som om allerede den første bog med flensborgske barn-domserindringer åbnede for en længe lagret skrivelyst.

Det var et af formålene med den og de efterfølgende bøger: også vi har en historie, også vi har erindringer. Brudstykker til et mønster.

Vi takker for et godt samarbejde med de 16 fortællere og dem, der fik dem til at skrive eller gemte deres erindringer. Bidragydernes tekst, staveformer og tegnsætning er bibeholdt og kun ændret efter samtykke.

I valg af billedmateriale har vi lagt vægt på at gengive, hvad forfatterne ønskede gengivet, mindre på hvad der kunne findes i Billedsamlingen i Den slesvigske Samling. De korte biografier i noteapparatet omhandler glemte personligheder, som fortælleren udmærket kender, også alle ældre læsere, men næppe de yngre læsere, bogen også vil få.

Det fremgår af bogens omfang, at forfatternes bidrag har fået den størrelse og det omfang, den enkelte forfatter har ønsket. Så meget om redaktørernes overvejelser under redigering af bidragene.

Johann Runge

Jørgen Hamre

Tidstavle

- 1914 1. aug. Den første Verdenskrig begynder.
En række kendte danske sydslesvigere fængsles.
- 1918 18. nov. Våbenstilstand.
- 1919 28. juni Versailles-traktaten underskrives af Tyskland.
Traktatens artikel 109 begynder med sætningen: »Grænsen mellem Tyskland og Danmark skal fastsættes i overensstemmelse med befolkningens ønsker ...«.
14. aug. Weimarforfatningen af 11. august 1919 træder i kraft. Forfatningen indeholder grundlæggende bestemmelser om mindretalsretten: *fremmedsproglige* befolkningsgrupper får ret til fri national udvikling.
- 1920 10. febr. Folkeafstemningen i Nordslesvig: 75.431 stemmer for Danmark og 25.329 for Tyskland.
14. marts Folkeafstemningen i Flensborg og dele af Mellemslesvig: 51.724 stemmer for Tyskland og 12.800 for Danmark. I Flensborg står der 8.944 danske stemmer over for 27.081 tyske.
5. maj *Dansk Skoleforening for Flensborg og omegn* dannes.
26. juni *Den slesvigske Forening, Flensborg afdeling* oprettes.
26. sept. *Den slesvigske Forening for landdistrikterne* stiftes.
- 1921 20. nov. »Flensborghus Bogsamlingen« indvies.
11. dec. *Harreslev Ungdomsforening* starter.
- 1921-1923 Inflationen.
- 1922 19. maj *Schleswigscher Verein, Amt Gottorp* (Den slesvigske Forening, Gottorp amt) oprettes.
- 1923 25. maj *Den frisisk-slesvigske Forening* dannes.
- 1928 31. dec. Det preussiske kulturministerium anerkender det nationale sindelagsprincip.
- 1930 5. jan. *Dansk Skoleforening for Slesvig og omegn* dannes (den afløses i november 1935 af »Dansk Skoleforening for Sydslesvig«).
- 1932 2. dec. *Den slesvigske Forening for Ejdersted* oprettes.
- 1933 30. jan. Adolf Hitler overtager magten i Tyskland.
Den officielle holdning over for mindretallet er imødekommende. Men der foregår en snigende national forfølgelse; man udøver tryk på den ubemidlede del af Slesvigsk Forenings medlemmer – især efter 1936.

- 1935 16. marts Almindelig værnepligt genindføres i Tyskland. Den gælder også for mindretallets medlemmer.
26. juni Den hidtil frivillige arbejdstjeneste (RAD) forvandles ved lov til en pligtjeneste. Der findes ingen undtagelsesbestemmelser for de nationale mindretal.
- 1936 1. dec. Ved lov fastslås det, at »Hitler Jugend« er den eneste af staten tolererede ungdomsbevægelse, samt at alle drenge og piger mellem 10 og 18 år med tysk statsborgerskab har pligt til at være medlem. – Først den 25. marts 1939 udstedes en forordning, der fritager det danske mindretals børn for at blive medlem af »HJ«.
- 1939 1. sept. Nazi-Tyskland overfalder Polen. Den anden Verdenskrig begynder.
- 1940 9. april Det neutrale Danmark besættes af tyske tropper.
- 1943 19. maj Et amerikansk flyverangreb på Flensborg kræver 89 ofre, blandt dem 15 danske børnehavebørn.
- 1945 5. maj Tyskland kapitulerer. Englænderne besætter Sydslesvig. Henved 380 dansksindede sydslesvigere faldt i krigen 1939-45. Det var prisen for loyalt at have opfyldt pligten over for den tyske stat og for at bevare retten til hjemstavnen.
- 1946 23. aug. Landet Slesvig-Holsten bliver oprettet.
25. sept. *Sydslesvigsk Forening* indføres i det tyske foreningsregister. SSF får imidlertid ikke politisk kompetence.
15. nov. SSF holder stiftende møde.
- 1948 25. juni *Sydslesvigsk Vælgerforening* oprettes. SSV står som sydslesvigeres politiske organisation ved siden af SSF.
- 1949 23. maj Den vesttysk grundlov træder i kraft. Der er i »Bonn-forfatningen« ikke nogen paragraf, der umiddelbart tager sigte på nationale mindretal.
26. sept. Den slesvig-holstenske landdag vedtager »Kiel-erklæringen«, som fastslår, at bekendelsen til det danske mindretal og til dansk kultur står enhver frit. »Den må hverken bestrides eller efterprøves af myndighederne«.
- 1955 29. marts Bonn- og København-erklæringerne underskrives af Konrad Adenauer og H. C. Hansen. Det drejer sig om to ensidige, men næsten identiske erklæring. Bonn-erklæringen anerkender, at alle personer, der tilhører det danske mindretal i Sydslesvig, nyder ligesom alle andre tyske statsborgere de rettigheder, som er garanteret ved forbundsrepublikken Tysklands grundlov af 23. maj 1949. Desuden anerkendes det danske mindretals særlige interesse i at pleje sine religiøse, kulturelle og faglige forbindelser med Danmark.

Jeg mødte danskheden på Bremsbøl-gård

AF INA CARSTENSEN

PIGEN, DER IKKE FIK SIT NAVN

For min far var min fødsel den 5. juni 1898 en skuffelse. Han havde bestilt en dreng – og nu kom der en pige. Mine forældre havde ikke engang et navn til mig.

Da mormor døde, var mor tre år gammel. Morfar døde tolv år senere. Min mor var altså opvokset uden mor. Derfor kom farmor allerede den 6. juni til os for at se, om hun kunne hjælpe mor. De to drøftede spørgsmålet om mit navn – og de blev straks enige om, at jeg under ingen omstændigheder måtte få farmors navn »Mommina«. Hun havde nemlig været udsat for mange drillerier netop på grund af dette tossede navn. Så kom far til og hørte, hvad de to talte om. Han sagde blot:

»Ja, men pigen har allerede et navn. Jeg har meldt navnet til folkeregistret.«

»Hvad har du gjort? Du skulle dog kun melde en fødsel. Det haster slet ikke med navnet.«

»Skulle jeg måske gå to gange på rådhuset? Navnet kunne jeg da klare med det samme.«

»Hvad i alverden hedder pigen?«

»Mommina – selvfølgelig.«

Uha, hvor blev de to kvinder vrede på ham, og han var så stolt over, at han havde klaret det hele så flot. Men mor og farmor blev enige om, at de ikke ville kalde mig Mommina, men »Ina«.

Da jeg i tolvårsalderen var på besøg hos mine bedsteforældre, som jeg var det i alle mine ferier, hørte jeg historien om mit navn. Jeg var slet ikke indforstået med mit navns forkortelse. Jeg bad derfor farfar, om jeg ikke måtte få mit rigtige navn.

»Jamen, gerne da. Det vil også jeg meget hellere.«

Han holdt nemlig meget af sin kone. Men det varede dog kun få dage, så sagde han igen »Ina« til mig.

»Men opa, hvorfor kalder du mig ikke Mommina?«, spurgte jeg.

»Det må jeg int. Oma vil int ha' det.«

Og så var det forbi.

Da jeg kom hjem, spurgte jeg min far om det samme, og fik det samme svar:

»Ja gerne, min pige«.

Dog sagde han allerede næste dag »Ina« igen. Da jeg protesterede, svarede han kun:

»Kan jeg bestemme noget her i huset? Mor vil jo int høre Mommina.«

De stakkels mænd, hvor var de dog undertrykte.

Men nu havde jeg altså et navn, som ikke var mit, og mit rigtige navn måtte jeg ikke få.

HUSUM OMKRING 1900

Husum var dengang en hyggelig, lille by på ca. 10.000 indbyggere. Uden industri, uden støj og snavs. Der fandtes alle slags håndværkere i byen. Der var også mange rentenydere, især tidligere bønder fra Ejdersted og fra den frisiske marsk. De havde tjent så mange penge, at de uden bekymring kunne leve af dem – indtil 1922-23, da den store inflation opslugte alle deres formuer. Rentenyderne blev ludfattige.

En af byens vigtigste indtægtskilder var vel nok kvæghandel. Fra sensommeren til sent i efteråret drev bønderne fra Husums opland tusinder af stude til byen. Opkøberne kom helt fra Berlin, Sachsen og Rhinlandet. Mange af dem var jøder, og de var højtagede. Man vidste, at man kunne stole på dem. De bragte mange penge både til bønderne og de mange gæstgivere, hos hvem de overnattede. I gaden »Neustadt« fandtes der dengang 28 kroer. Kvægmarkedet lå ved gadens ene ende, der hvor nu den store »Nordseehalle« og amts-huset ligger. Alle kroer havde en stor stald til studene.

Man sagde: Husum lever af stude og jøder. Hver mandag kom den store skare opkøbere sydfra med aftentoget. De blev hentet fra banegården af gæstgiverne i elegante hestekøretøjer. Vognene ventede på gæsterne foran banegården. Det var en lang række, og jeg kunne godt lide at se de mange skønne heste. Den ene var finere end den anden.

Dyrenes vægt blev altid vurderet, selv om dyrene kunne være blevet vejet. Bønderne var lige så gode til at taksere dyrenes vægt som opkøberne. Der opstod sjældent uoverensstemmelser. Man tingede om hver eneste penning. I min barndomstid kostede 1 pund levende vægt ca. 45 penning, og hvis bonden forlangte 46 penning, blev der pruttet om prisen. Men så begyndte bonden at rose dyrets kød- og fedtkvalitet, og dermed kom handelen i gang.

»45½ penning.« »Næh, 46.«

Så vendte opkøberen sig om og gik. Få minutter efter dukkede han op igen.

»Nå, hvordan ser det nu ud?« og han strakte hånden frem, »slå nu til, 45½ penning.«

Dette skuespil kunne gentage sig flere gange. Tilskuerne morede sig kosteligt. Men til sidst blev bonden og opkøberen dog enige. Handelen afsluttedes altid ved håndslag.

En anden spændende oplevelse var hingstekåringen i januar måned. Hvem

*Husum, før 1970.
Europas største kvægmarked.
I baggrunden slotshaven og vandtårnet, til højre Nystaden med de
mange gæstgiverier.*

der aldrig har set disse pragtfulde, stolte dyr, aner ikke noget som helst om heste. – Det var bittert at måtte sidde på skolebænken, når alle disse herlige dyr vistest på kvægtorvet. Og så skete det en skønne dag, at min veninde og jeg pjekkede fra undervisningen og mødte op på torvet. Vi skulle absolut se hestene. Vi blev straffet. Naturligvis. Men heldigvis havde min far forståelse for min forseelse. Han elskede nemlig alle dyr, især heste.

Theodor Storm har kaldt Husum »Den grå by ved det grå hav«. Og i november var og er Husum virkelig en grå by. Men fra ens barndom husker man den som alt andet end netop grå. Vi havde ikke alene den gamle slotshave med et utal af herlige gamle træer og de berømte millioner af krokus på de store græsplæner. Frem for alt var der byens mange alleer. Så man skulle hellere tale om den grønne by.

En af nazisternes sidste ugerninger var, at de ødelagde byens skønhed, idet tusinder af kønne træer blev fældet og savet i stykker. De blev til brænde i januar og februar 1945. Også min Erichsensvej, hvor mine forældre i 1896, da de blev forlovet, byggede det hus, jeg stadig bor i, mistede dengang sine pragtfulde elmetræer.

Erichsensvej i Husum

Jeg bor altså i mit fødehus, i det hus, hvor min familie oplevede både gode og tunge tider, hvor min bror og jeg blev født, og hvor mor og far døde.

MINE FORÆLDRE

Far var lærer. Han havde fået sin uddannelse på seminariet i Tønder – akkurat som sin far. Bedstefar stammede fra Klokris, Lindholm sogn. Han var ægte friser. Far blev straks efter seminarieuddannelsen i 1889 ansat ved Husum folkeskole. Og her blev han i 43 år. Mor havde ligeledes været lærer, men efter den dagældende lov måtte hun give afkald på sin lærerstilling, den dag hun blev gift.

Både far og mor tog aktivt og uegennyttigt del i det offentlige liv. Far var i 24 år ulønnet leder af Husum frivillige Brandværnskorps – og derudover og samtidig i 36 år leder af brandkorpset i Husum amt. Nazisterne afskedigede ham af politiske grunde: »en mand, der ikke er medlem af NSDAP, kan ikke være chef for det frivillige brandværn,« hed det i skrivelsen fra Berlin.

»En ære,« sagde far.

Far tog aktivt del i det politiske arbejde. I fællesskab med andre stiftede han i Husum lokalafdelingen af Friedrich Naumanns parti. Senere drillede jeg ham: »Du skifter jo bestandig parti.« »Er det min skyld, at partiet så tit får et nyt navn?« Da Naumann grundlagde sit parti i 1896 kaldte han det »Nationalsozialer Verein«. I 1903 sluttede han sig til »Die Freisinnige Vereinigung«, som omkring 1910 blev til »Fortschrittliche Volkspartei«. Og straks efter Tysklands sammenbrud, allerede den 16. november 1918, skiftede det navn til

»Deutsche Demokratische Partei«. I 1930 samlede dette parti flere andre mindre partier under sine vinger og tog navnet »Deutsche Staatspartei«. Men i 1933 blev alle partier forbudt. Nu fandtes der kun NSDAP, som far altså ikke ville være medlem af.

Når kandidaterne for »Fortschrittliche Volkspartei« under valgkampen før rigsdagsvalget i 1912 skulle tale i Husum, inviterede mor dem altid til aftensmad. På den måde lærte jeg allerede som 14-årig pige mange fremtrædende mennesker at kende. Det var meget spændende.

Mor var i bestyrelsen for en række kvindeforeninger. Flere af dem gik ind for kvindernes ligeberettigelse, både i politik og uddannelse. Allerede før den første verdenskrig ledsagede hun far, når han gik til politiske møder, selv om det før 1918 var forbudt. Ved en »egenmægtig« forordning bestemte rigspræsident Ebert så tidligt som i november 1918, at kvinderne skulle have valgret og være valgbare ved valget til den tyske nationalforsamling. Altså måtte de i tiden før valget også være med til politiske møder.

I 1920 var mor den første kvinde, der valgtes ind i Husums byråd. Borgmesteren havde allerede under krigen sat hende ind i »levnedsmiddelkomiteen«, da han og de andre mandlige byrådsmedlemmer ikke længere vidste, hvordan de skulle klare situationen. Han sørgede også for, at hun som den første kvinde fik tildelt den tyske »fortjenstmedalje«. Under krigen følte hun sig ansvarlig for soldaterkonerne. Mange af dem var ensomme og hjælpeløse. Mor organiserede hjælp til dem, idet hun inviterede dem til sammenkomster og viste dem, hvordan man kunne sy nye klædningsstykker af gammelt tøj, og hvordan man kunne fremstille sko af træ og sækkelærred. Soldaterkonerne lærte også at lave mad af de små rationer, som man fik tildelt dengang. Det hele fungerede udmærket. Kvinderne var begejstrede. Nu var de ikke længere så ensomme.

De overvandt deres savn i hjertet og deres angst for ægtefællens skæbne ved fronten. Mor brød sig ikke om den organiserede velgørenhed gennem foreninger. Hun sørgede altid for en række fattige familier – i det stille.

Hver torsdag gik hun om morgenen med sin husassistent fra torvet med flere kurve fyldt med alle slags fødevarer hen til de familier, der havde mistet deres penge under inflationen, og som nu generede sig for at søge understøttelse fra det offentlige.

SKOLETIDEN

I min barndom fandtes der i Husum kun et gymnasium for drenge. Pigerne måtte nøjes med realeksamen. Derfor gik mor sammen med en række ligesindede kvinder ind for et pigegymnasium. Men det tog mange, mange år, inden målet blev nået. Derfor måtte jeg, efter at jeg havde bestået realeksamen i 1914, rejse til Kiel for at tage studentereksamen dér.

Skoletiden i Husum var dejlig. Jeg kunne lide alle fag. Men der var hvert

år to dage, som jeg absolut ikke brød mig om. Det var den 2. september, mindedagen for »Slaget ved Sedan« i 1870, og den 27. januar, kejser Wilhelms fødselsdag. Endskønt hele byen blev sat på den anden ende af begejstring de to dage, følte jeg mig ikke godt tilpas. Det var nemlig altid mig, der skulle deklamere nogle patriotiske digte i skolens festsal. At de var opstyltede, følte jeg vist nok mere, end at jeg kunne forklare det. Naturligvis måtte jeg ikke røbe mit ubehag. Der var ingen, jeg kunne tale med om mit problem.

Da jeg var 12 år gammel, skete der noget, som forandrede alt.

HOS MINE BEDSTEFORÆLDRE PÅ BREMSBØL-GÅRD

Det var den 25. oktober 1910. Den dag glemmer jeg aldrig. Det var nemlig dagen før mine bedsteforældres guldbryllup.

Fra 1899, da farfar faldt for aldersgrænsen, boede mine bedsteforældre på farmors gamle familiegård »Bremsbøl« i Ubjerg sogn. De havde købt gården af farmors bror. Farbror og faster, der flyttede med dem til Bremsbøl, var ikke gift. De drev gården, og de gamle hjalp dem, så længe de kunne.

Bedstemor var lykkelig over at være kommet hjem efter 40-års fravær. Og for mig blev denne gård efterhånden mit ungdomsparadis.

Min kærlighed til denne gård har sandsynligvis været medfødt. Første gang var jeg der alene, d.v.s. uden far og mor. Jeg var dengang tre år gammel. Jeg fik en lille bror den 10. maj 1901. Både han og mor havde det ikke så godt i flere måneder. Derfor rejste far med mig til »Bremsbøl« allerede den 11. maj, og jeg blev dér helt hen til jul. Da jeg kom hjem igen, talte jeg næsten bedre dansk, altså sønderjysk, end tysk. Det var en dejlig tid. Det var jo ikke kun opa og oma, jeg var glad for, men frem for alt var der de mange dyr, som jeg holdt så meget af. De hørte med til familien. De havde hvert sit navn – og blev også kaldt ved det. Bedstemor tillod aldrig, at et dyr blev drevet eller slået. Dyrene blev lokket – om det nu var hunden eller katten, køer eller heste, høns eller ænder. Dyrene lød deres navne, og de kom, så snart der blev kaldt på dem. Selvfølgelig fik de også en belønning, et stykke brød eller et æble eller det, de bedst kunne lide. Jeg havde allerede som ganske lille pige både min yndlingshest og min yndlingsko. Men højest elskede jeg hunden.

Når jeg tidligt om morgenen kom ind i hestestalden og hilste på min »ven«: »Morgen Fritz«, så svarede hesten »hyhyhy« – og så fik den et æble. Derefter gik jeg over til kostalden og hilste på min »veninde«: »Morgen Trude,« og så lød svaret: »Mmmmm.« Trude brølede aldrig, men sang – og fik et stykke brød.

BEDSTEFAR FORTÆLLER OM PREUSSERTIDEN

På Bremsbøl havde mine bedsteforældre holdt bryllup den 26. oktober 1860 – og nu var det altså deres guldbryllup, der skulle fejres i 1910. Ingen blev inviteret – men der kom over 80 gæster til middagen i den store pissel. Og selvfølgelig var præsten og præstekonen med. Præsten udbragte, som det var

Ina Carstensen med yndlingshesten

skik, et leve for kejser Wilhelm 2., og alle skulle rejse sig og råbe »hurra«. Men det gjorde ikke alle! Nogle af de ældste blev siddende. Jeg så forbavset på dem. Senere tog bedstefar mig til side og forklarede mig:

»Det må du forstå, min pige. For onkel Johann, tante Anna og flere andre er kejser Wilhelm ikke deres kejser. Deres monark er kong Frederik i København.«

Så fortalte han mig for første gang om 1864, og om hvorfor så mange mennesker var vrede på preusserne. I skolen hørte vi naturligvis ikke et eneste ord om denne side af historien. Men han fortalte mig også, hvorfor han i 1870 var flyttet hjemmefra og sydpå til Vidbæk i Ostenfeld sogn ved Husum. Han ville undgå de nationale modsætninger i sin hjemstavn.

PRÆSTEN LYVER

Fra 1862 havde farfar været lærer og degn i Klægsbøl. Og dér havde han og farmor nogle gode år. Præsten var et elskeligt menneske- og præstekonen og farmor kunne godt lide hinanden. Klægsbøl lå kun en halv time fra Klokris, hvor farfars forældre og søskende boede. Men i 1864 blev det gamle danske hertugdømme Slesvig erobret af de preussiske tropper. Præsten rejste hjem til Nordsjælland. Hans efterfølger, en holstener, blev kun til 1868 – og efterfulgtes af en ægte preusser. Da farfar var både lærer og degn, var præsten hans foresatte i to henseender: som skoleinspektør og præst. Derfor gik bedstefar

straks over til præstegården for at hilse på vedkommende, da han kunne se, at præsten var hjemme. En helt ung tjenestepige, der havde været bedstefars elev, åbnede døren og sagde:

»Herr Pastor ist leider nicht zu Hause.«

Hun rødmede, så man kunne se på hende, at hun løj.

Da bedstefar kom hjem, var han bleg af vrede. Bedstemor spurgte ham forskrækket:

»Far dog, er du syg?«

»Nej, men han lyver.«

»Hvem lyver?«

»Æ præst.«

»Men far dog!«

Og så fortalte han, hvad han havde oplevet.

»Og så får han oven i købet den lille pige til at lyve på sine vegne.«

Det var for meget for bedstefar, der ikke gik til præsten én gang til. At folk kunne lyve, det kunne han ikke fatte. – Jeg tror, at han i alle sine 84 leveår ikke én gang har benyttet sig af en nødløgn.

Så kom søndagen, og bedstefar gjorde tjeneste som degn. Efter gudstjenesten var han, som han plejede, den sidste, der forlod kirken. Der ved kirkedøren stod præsten – og ventede på ham. I en skrap tone sagde præsten:

»Ich hatte erwartet, daß Sie mir einen Besuch machen würden.«

»Gewiß, Herr Pastor, das konnten Sie auch erwarten. Aber wo man mir ein Mal die Tür weist, da klopfе ich nicht zum zweiten Mal an.«

Så var det forhold gået i stykker. Med ærgrelser og chikanerier gik tiden til januar 1870. Da døde en af de største bønder i Klægsbøl. Hans gård lå i den ene ende af landsbyen, og kirken lå i den anden. Nu var det skik, at der først var parentation i huset, d.v.s., at der først blev holdt en ligtale i huset, og at kisten derefter blev kørt til kirkegården. Degnen og skolebørnene gik forud for ligtoget og sang hele vejen. Men den dag blæste en iskold snestorm sørgetoget lige imod. Derfor talte bedstefar med familien, og de blev straks enige om, at børnene ikke skulle synge undervejs, men hellere synge engang til i huset. Så fik kvinderne også mere ud af det; de måtte jo ikke komme med i kirken.

Da sørgetoget gik fra huset uden at synge, kom præsten farende hen til farfar.

»Warum wird nicht gesungen?,

»Nein, Herr Pastor, das ist mit der Familie besprochen worden. Wegen des Sturmes.«

»Davon weiß ich nichts. Das bestimme ich! Ich verlange, daß gesungen wird.«

»Das tut mir leid, Herr Pastor. Aber für die Gesundheit der Kinder bin ich verantwortlich. Wir singen nicht!«

»Dann werde ich mich über Sie beschweren.«

Det hørte sognerådsformanden, han sagde:

»Und ich werde mich über Sie beschweren.«

Mange år senere, da jeg som skolekonsulent havde adgang til undervisningsministeriets arkiv i Slesvig, fandt jeg dér to breve. Præsten skrev, at Carstensen var en dansksindet lærer, der ophidsede befolkningen imod ham, og derfor ubetinget måtte forflyttes. Og sognerådsformanden skrev, at Carstensen havde været i Klægsbøl siden 1862, og at han var meget afholdt, fordi man vidste, hvad han stod for. Man havde aldrig tænkt over, om han var dansk- eller tysksindet. Men han havde i sprogreskripterens tid hemmeligt undervist de store drenge i tysk, når deres forældre ønskede det. Der havde aldrig været strid i byen, før præsten kom. Derfor burde det være præsten, der skulle forflyttes.

Hvad skulle en provinsregering i en øvrighedsstat gøre i en sådan situation? Den kunne dog ikke give læreren medhold frem for præsten, der var hans overordnede. Myndighederne sendte derfor hele sagen til provsten i Tønder. Han var nemlig den overordnede instans for både præst og degn. Provsten stævnedes bedstefar til en samtale. Han sagde meget venligt:

»Jeg vil ikke forflytte Dem. Jeg ved, hvor dygtig og afholdt De er. Men jeg er bange for, at De ikke vil få ro i Klægsbøl. Kunne De ikke selv søge et andet sted hen?«

Dette »forslag« var i virkeligheden en ordre. Bedstefar og bedstemor blev derfor enige om, at de helst ville helt mod syd, hvor der ikke fandtes nationale modsætninger. Da en lærerstilling på det tidspunkt var opslået i Vidbæk ved Husum, søgte bedstefar stillingen – og fik den.

Det var hårdt nok for mine bedsteforældre. De havde været så lykkelige i Klægsbøl.

I Vidbæk var omgangssproget kun plattysk – og det sprog kunne de ikke. Men de lærte det meget hurtigt, og efterhånden følte de sig også hjemme i Vidbæk.

FARFAR OG JEG HAR EN FÆLLES HEMMELIGHED

Alt det, bedstefar havde fortalt, åbnede en helt ny verden for mig. Jeg havde dog straks en fornemmelse af, at jeg ikke måtte tale om det i Husum. Her kendte man ikke noget til de nationale spændinger. Man var tysk. Selvfølgelig. Man holdt af kejseren, man kaldte Bismarck en stor statsmand, der havde befriet vort land fra det danske åg. Man sagde »befriet«, bedstefar talte derimod kun om »oprørskrige«. Men for mig var nu al patriotisme en tvivlsom sag. Og når jeg kom til Bremsbøl i mine ferier, så havde vi to, farfar og jeg, en fælles hemmelighed. Han fortalte mig om Köller og hans chikanerier, om udvisning af dansksindede sønderjyder, om pastor Jacobsen fra Skærbæk, om forbudet imod det danske sprog og om eksproprieringer. Han fortalte mig også, at han i de første år på Bremsbøl havde holdt Vestslesvigs Tidende, men at det

ikke gik an i længden. Farbror havde en række tillidsposter. Han var f.eks. i sognerådet, i menighedsrådet, i kogbestyrelsen og i flere andre foreningsbestyrelser. Man bebrejdede ham, at hans far var den eneste i hele Ubjerg sogn, der holdt en dansk avis. Ubjerg lå jo i den såkaldte skæve firkant, hvor der fandtes et stort tysk flertal. Bedstefar blev desværre nødt til at afbestille sin danske avis.

Jeg husker også en oplevelse, som jeg havde, da jeg var med min skoleklasse på tur til Flensborg. Vi tog på en sejltur til Lyksborg. På skibet sad flere ældre herrer lige over for os. De så meget venligt på os. Måske syntes de om vore sange. Vi sang nemlig den ene folkesang efter den anden, mens vi var undervejs. Pludselig foreslog en af mine kammerater, at vi skulle synge »Ich bin ein Preuße, kennt ihr meine Farben?« Der var kun en eneste af os, der kendte sangen. Men da opdagede jeg, at de venlige herrer skiftede ansigt: pludseligt virkede de sure, rejste sig og gik. Det kunne jeg ikke forstå.

Da jeg fortalte bedstefar, hvad jeg havde oplevet, vidste han straks en forklaring: de herrer har bestemt været slesvig-holstenere, der ikke holdt af Preussen – og derfor ville de ikke høre den preussiske nationalsang, men gerne de tyske folkesange.

Mens jeg gik på pigestyret i Kiel, ønskede jeg mig i fødselsdagsgave kun Bismarcks »Gedanken und Erinnerungen«. Det var bedstefar absolut ikke indforstået med. En skønne dag fortalte jeg ham, at Bismarck et bestemt sted i sine erindringer skriver, at han hele tiden i striden om Slesvig ikke havde været interesseret i hertugen af Augustenborgs rettigheder. Han ville kun have landet. Da var bedstefar begejstret.

»Der ha' vi 'it, det har jeg altid sagt; det ragede ham slet ikke, hvad der ville ske med hertugen. Han var dog kun et påskud. Se, så har Bismarck dog én gang talt sandt.«

DET TRÆKKER OP TIL UVEJR – OG LYSNER

Knap fire år efter vor samtale, mens jeg igen var på Bremsbøl, kom den uforglemmelige nat, den 31. juli 1914. Da ringede sognerådsformanden til min farbror, der jo var medlem af sognerådet:

»Kriegsbereitschaft.«

Det var ved midnatstid. Min farbror gik med det samme ind til bedstefar og gav ham besked. Og da jeg sov i pisselen ved siden af bedstefars soveværelse, hørte jeg deres samtale. Døren stod på klem. Efter at farbror var gået, spurgte bedstefar mig, om jeg vidste, hvad det havde drejet sig om. Og så fortalte han mig sin mening om krigen og dens udgang. Han var en frisisk skrupler og havde sine egne meninger om tingene:

»Tyskland vil nok vinde slag efter slag, men de andre vinder krigen. Og så bliver grænsen flyttet mod syd. Vi bliver vist nok danske igen.«

»Men hvad sker med Husum?« Jeg kunne næsten ikke få vejret.

Erichsensvej i Husum

At der måske skulle trækkes en landegrænse mellem Bremsbøl og Husum. Det var ikke til at forstå.

Den følgende dag måtte jeg rejse hjem. Og da jeg kom til Husum, var det at komme til et galehus: alle gader var propfulde med syngende, jublende mennesker. Kirkeklokkerne klemte til mobilisering – og det lød som om man allerede havde sejret.

Også far og mor var blevet tillidsfulde. De næsten syntes at gøre bedstefars ord til skamme. Men enden på historien blev dog, som bedstefar havde spået. Desværre døde han 19. februar 1919, ét år for tidligt til at opleve sønderjydernes store valgsejr i Nordslesvig.

Allerede den 5. august 1914 faldt den første af mine ungdomsvener, en af Theodor Storms to sønnesønner. Han var en altid lys, venlig og munter dreng, afholdt af hele byen. Hans død virkede nedslående på os allesammen.

Da jeg kom tilbage til Kiel den 10. august 1914 væltede forfærdelige nyheder ind over mig: af tyve unge studenter, der havde været sammen med mig en festaften den 4. juli 1914, var de femten faldet den 5. august sammen med Jonni Storm. Nu forstod jeg krigens rædsel og gru. Min ungdom var forbi.

Fra tysk arbejderbarn til dansk folkebibliotekar

AF FREDERIK MOMMSEN

HERBERGSTATEN OG JEG

Fra flere sider har man gentagne gange opfordret mig til at nedskrive mine erindringer. Nogle af dem, der har bedt mig om det, venter en nøgtern fremstilling af grænsekampen som den har formet sig fra 1920 til i dag. Andre, og det er sikkert de fleste, beskylder mig for at være i besiddelse af både vid og lune, og da jeg i min tid har været med til mangt og meget i vort meget omstridte grænseland, så venter disse en humorfyldt for ikke at sige en satirisk skildring af en typisk grænsebo. Bare nu ikke begge parter bliver skuffet.

Humor er egentlig ikke sydslesvigernes stærke side. På dette område står vi langt tilbage i sammenligning med vore søstre og brødre på den anden side af grænsen. Der vil gå adskillige år, inden man vil kalde os hernede for »Lunets sønner«. Dertil har den tid, vi fik lov at gennemleve, været alt for svær. Når jeg ser tilbage over mit liv, så kan jeg kun sige, at det har været en ond og svær tid fra den ene ende til den anden, et åremål, der var fattigt på solskin og idyl. To grusomme krige med deres eftervirkninger af sult og elendighed måtte vi igennem, dertil kommer nazitiden, som var mig og mange af mine ligesindede så inderlig imod. Alt i alt var det tredive lange og trange år i angst og bæven. Der skulle virkelig en god portion livskunst til at komme helskindet igennem et sådant åremål.

Til min entré her i denne verden valgte jeg en såre uheldig dag. Min mor hjalp med til at tjene til livets ophold gennem »fransk vask og strygning«, et hjemmeerhverv, som nu er gået af mode. Hun stod ved vaskebaljen, da jeg mente, det var på tide at arrive. Kun modstræbende og i allersidste øjeblik forlod mor sin arbejdsplads og sendte bud efter jordemoderen. Man har fortalt mig, at de naturlige hjælpemidler, dem der skal lette en fødsel både for mor og barn, var sluppet op. Jeg blev hentet frem ved hjælp af varme tallerkner. Hvordan det gik for sig, har jeg altså ingen forestillinger om, men tre dage efter vore fælles anstrængelser forlod min mor mig for at fortsætte det afbrudte arbejde. Det måtte jeg finde mig i, for kunderne ventede på deres manchetter og kravebryst.

Der blev aldrig sunget sange ved min vugge. Den sang, der skulle til, måtte jeg selv præstere, men jeg opdagede ret snart, at jeg var i stand til at vække

opmærksomhed. Om dagen stod jeg ene i dagligstuen, og når far kom hjem fra skibsværftet, ville han have ro, og derfor blev jeg skubbet ind i den pæne stue. Det passede mig ikke altid, men jeg lærte meget hurtigt at respektere den stærkeres ret, for der sad et ualmindeligt løst håndled på mors højre arm.

På et meget tidligt tidspunkt lærte jeg at tie, og denne tavshed har på en vis måde fulgt mig gennem hele livet. Man siger jo gerne, at tavshed er guld. Jeg har nu aldrig rigtig troet på det, tværtimod har jeg alle dage beundret de mennesker, der kunne ryste en tale ud af ærmerne. Een ting har de tavse dog forud for dem, der snakker meget, de får mere tid til at iagttage deres medmennesker, og det har jeg gjort til gavns – sommetider mere end godt var. Jeg har altid haft et godt øje for det komiske her i livet, og denne gave har hjulpet mig over de vanskeligste perioder af mit liv. Jeg tænker her særlig på min tid i den tyske trøje. I denne trængselstid var jeg en af de få danske sydslesvigere, der trods modvilje og lede forsøgte at sprede lidt solskin over den grå hverdag, og kunne det lykkes for mig at opnå det samme med denne lille fordringsløse skildring, ja, så skulle det glæde mig.

MIN SLÆGT

De fleste, der skriver deres erindringer, begynder med en grundig redegørelse for slægten. Her er jeg nødt til at melde pas. Selv om slægtsforskning i de tolv år af nazismens tusindårige rige blev til en folkelig lidenskab, har jeg aldrig kunnet bekvemme mig til at kæmpe mig igennem anernes endeløse række. Jeg har aldrig følt trang til at bevise, at jeg ikke nedstammede fra en eller anden jøde, eller at jeg var i familie med historikeren Theodor Mommsen.

Hvad kan et arbejderbarn i grunden fortælle om sin slægt? Som utallige andre nedstammer jeg fra den store familie, hvis talløse medlemmers altoverskyggende interesse var kampen om det daglige brød. Denne til tider hårde kamp levede simpelthen ikke tid, ejheller lyst til slægtsforskning. Denne kategori af mennesker sattes i verden og måtte fra en tidlig alder hjælpe med til at skaffe føden. De sled i det, indtil de ofte i en altfor ung alder kroget og udslidt sank tilbage i den jord, som de efter præstens ord var kommet fra. I en forud fastsat årrække fik de lov til at hvile i fred. Men kirkegårdsforvaltningen sløjfede deres grave, når lejemålet var udløbet. Ingen eller kun ganske få havde råd til at forny disse stridsmænds grave. Jeg ved godt, at det er anderledes i dag, men af min familie har jeg kun mine forældres grave tilbage, resten er sløjfet.

MIN FAR

Jeg kender kun lidt til min far, og endnu mindre til fars familie. Den eneste, som han ved de store højtider kom sammen med, var en halvbroder, der boede i Flensborg. En halvsøster, som nogle gange forsøgte at besøge os, kom aldrig længere end til yderdøren. Den egentlige grund til fars afvisende holdning over

for sin egen familie har jeg aldrig fået at vide. Min far var en tavs og indesluttet mand, i hvert fald i familiekredsen. Andre har fortalt mig, at han på arbejdspladsen var mere snaksom. Kun få gange har jeg fået far til at fortælle lidt om sin barndom. Det lykkedes sommetider ved en romtoddy eller to at få fars tunge på gлед. Det er fra sådanne lejligheder, jeg har min sparsomme viden om min far.

Far var friser, i 1877 fødtes han i Læk i Sydtønder amt. Han var født udenfor ægteskabet, og det kun fordi han kom til verden et godt stykke før min bedstefar kunne bekvemme sig til at indtræde i den hellige ægtestand med min bedstemor. Den slags hændelige unøjagtigheder får et menneske tit først at vide, når det kommer til skelsår og alder. Indtil far skulle have sine militærpapirer, gik han i den tro, at han hed Johannsen. Det var myndighederne, der gjorde ham opmærksom på, at hans rigtige navn var Mommsen, fordi han ved fødslen havde fået moderens og ikke faderens navn. Dersom han ville videreføre navnet Johannsen, måtte han ansøge om navneforandring, og det ville koste 20 tyske mark, og det var dengang mange penge. Far syntes, at prisen lå for højt og gik over til at kalde sig Mommsen. Hans fornavne skal jordermoderen have taget ud af kalenderen, og da der hin dag stod Josias, fik han dette navn, som han alle dage var stolt af.

Efter fars fortælling var min bedstefar kulegraver i Læk. Han skal have været synsk, og var derfor en frygtet person i den lille by. Tit skal han have gravet en grav, inden der var meldt en begravelse. Endvidere fortalte han fra hvilken kant liget ville komme, og han kunne også sige, hvilke heste der trak ligvognen. I de senere år har jeg spurgt i Læk, om der var nogle mennesker, der kunne huske denne mærkelige mand, men jeg har ikke haft held med mig.

Der hvilede en tung skæbnetro over fars barndomshjem, og den forfulgte ham gennem hele livet. Det var hans fulde overbevisning, at hvert menneskes livsbane fra fødslen til graven var lagt i en forud bestemt bane. Indtil far døde, var han fuldkommen sikker på, at alt hvad han havde måttet tage imod af både godt og ondt, var forudbestemt af skæbnen. Efter hans fulde overbevisning var der kun een ting, der kunne gribe ind i skæbnens gang, og det var heksemeisteren eller den kloge kone. Overtroen spillede en altoverskyggende rolle i fars liv. Her skal gengives nogle eksempler på overtro og regler, som far levede efter.

Da min bedstemor lå alvorligt syg, sendtes der ikke bud efter en læge, men efter en klog mand, som efter sigende skal have boet i landsbyen Agrtrup. Da denne mand havde set på min bedstemor, påstod han, at hun var forhekset. Dersom man nøje ville følge hans anvisninger, mente han, at han kunne hæve trolddommen. Hans recept gik ud på følgende. Den næste morgen skulle man lukke og låse alle husets døre og vinduer. Derefter skulle man tage nogle dun af en levende gås og lægge disse i den tørre gruekedel og fyre op under denne. Når der så blev banket på døren, måtte der ikke lukkes op, ligegyldigt hvem

Josias Riklef Mommsen

der stod udenfor. Var den bankende en kvinde, så var det heksen, og dersom hun kom ind, var heksemesterens magt brudt, så kunne han ikke hjælpe den syge kone mere.

På det nøjeste fulgte man den kloge mands anvisninger. Da alt var udført, bankede det på døren. Gennem et vindue så man, at det var en af bedstemors veninder, der var kommet for at se til hende. Efter en kort rådslagning blev man enige om at lade hende komme ind, selv om man var fuldstændig klar over konsekvenserne. Fra det øjeblik denne kone kom ind, vidste man i familien, at bedstemor aldrig ville blive rask mere. Da den kloge mand kom for at se til hende, og fik at vide, hvad der var sket, påstod han, at det nu var heksen, der bestemte slagets gang. Hans magt var brudt. Den gamle kone forlod aldrig mere sygesengen, hun døde nogle måneder senere vistnok af kræft. Da jeg spurgte far, hvorfor man dog havde lukket konen ind, svarede han kun, at det var skæbnen, der ville det sådan, og den kunne vi mennesker ikke gå imod.

Far fortalte, at hans mor i de sidste måneder nærmest sad i sengen, fordi det kneb hende med at få luft. Men dø kunne hun heller ikke, fordi hjertet var for stærkt. Så fandt man på at tage alle puder væk under hovedet på hende, og da

hun nu vel for første gang i livet kom til at ligge udstrakt i sengen, døde hun meget hurtigt.

I sin barndom var far månesyg. Her var det igen den kloge mand fra Agtrup, som hjalp, og denne gang havde han held med sig. I syv dage skulle far gå med en uldtråd om det højre ben, på den ottende dag skulle tråden fjernes, dog uden at der løstes op for knuden. Derefter skulle han spytte syv gange gennem trådringen og begrave den under en busk i haven. Efter at have gennemgået denne ret smertefri kur, gik far aldrig i søvne mere. Hver nytårsaften gik mor på fars foranledning gennem hele huset for at overbevise sig om, at intet hvidt tøj hang på snore eller søm. Endda håndklæderne blev taget ned og lagt over en stol. Dersom man på denne aften havde hvidt tøj hængende i huset, ville man i det nye år få lig i familien, og man måtte undgå alt, hvad der i familien kunne føre til et dødsfald, for døde der først en, ville der hurtigt følge to efter.

Når der i mit hjem lå en kniv med æggen opad, blev den altid vendt, for det varslede ulykke. Dette er en af de få ting, jeg har taget med mig ud i livet. Jeg kan ikke se en kniv, der ligger med den skarpe side opad. Jeg vender altid kniven, ikke fordi jeg er overtroisk, men hvor let kan man ikke lægge en hånd på sådan en kniv. En del af det, som i gamle dage var overtro, kan i vor moderne tid blive til en nyttig forholdsregel.

Spildte man noget salt, ville man komme til at græde inden aften, tog man derimod noget af det spildte salt og kastede det med venstre hånd over den højre skulder, ville der ikke ske noget. Man måtte aldrig vaske sine hænder i vand, som var brugt af andre, gjorde man det, ville man komme i strid med vedkommende inden aften. Spyttede man derimod i det brugte vand, ville der ikke ske noget. Fandt man på vejen en hårnål eller en sikkerhedsnål, skulle man spytte tre gange på den fundne genstand, for det ville bringe lykke.

En søndag morgen var far og jeg ude at gå. På vor vej mødte vi en gammel kone, som ingen af os kendte. Smilende tog far til hatten for at hilse. Da vi havde passeret hende, udstødte far en styg ed. På mit spørgsmål hvorfor han gjorde sligt, sagde far følgende: »Det er ikke godt, når man om morgenen først møder en gammel kone, ingen kan sige dig, om hun ikke kan gøre dig noget ondt, men når du hilser og bander, er hendes magt over dig brudt, hun kan ikke gøre dig noget.«

Skæbnetro og overtro var de to faktorer, der kom til at bestemme fars liv. Hos ham var tilliden til kvaksalveren eller den kloge mand større end tilliden til en læge. Engang var far så syg, at han ikke kunne passe sit arbejde på værfet. For at få understøttelse fra sygekassen var han nødt til at opsøge en læge. På samme tid lod far sig behandle af en kvaksalver. Medicinen var billig, men besk, hver morgen skulle far drikke et snapseglas af sin egen urin. Samtidig piskede naturlægen en indisk plantesaft ind i fars ryg, og den satte skurv. Da far så blev undersøgt af en rigtig læge, og denne så fars ryg, konstaterede han, at fars blod var urent og foreskrev ham en blodrensningste. Far morede

sig over lægens uvidenhed, kastede teen bort og drak urin. Denne manglende tro på en læge er sikkert en af grundene til fars tidlige død. Han blev kun 61 år gammel, og da han på sine sidste dage lå på sygehuset, sagde lægen til mig, at far skulle være kommet for 20 år siden.

Som ganske ung kom far fra landet til byen. Han fik arbejde på skibsværftet og blev »prolet«, et arbejderbarn og glødende socialist, men en socialdemokrat af den gamle skole. Efter hans opfattelse var han kun kommet til verden for at trælde for de rige, for at forbedre de velhavendes levevilkår. Selv om far ikke stræbte efter formandsposter, kunne partiet få ham til, hvad det skulle være. Når der skulle demonstreres, var far i forreste række, når der skulle stilles strejkevagter, var far med, når der under valgkampene skulle fordeles flyveblade, var det far, der meldte sig. Han var medstifter af metalarbejderforbundet. Indtil 1914 var far overbevist om, at kommende generationer af arbejdere ville regere vor verden på en fornuftigere måde, end det hidtil var sket. August Bebel og Ferdinand Lassalle var de mænd, som far så op til.

Året 1914 gav far det første knæk. For ham var det en skuffelse, at arbejderne verden over ikke kunne forhindre den krig, som kom til at hærge Europa. Da vi så efter krigen i Tyskland fik de såkaldte flertalssocialister, gav far op. Et stykke tid forsøgte han sig med Karl Liebknecht og Rosa Luxemburg, men da de to blev myrdet, og deres parti gik op i kommunismen, vendte far ryggen til det politiske liv. Han blev dansk i 1920, og det kom til at fylde de sidste år af hans slidsomme og på skuffelser rige liv. I 1914 fik han eget hus og nogle få hektar jord, men ikke nok til at kunne ernære sig og sin familie som jordbruger. Han måtte arbejde om dagen og passe sin jord om aftenen og om søndagen. Han var kun bonde i sin fritid, og det kunne han i det lange løb ikke holde til. I atten år gik far med en mavelidelse, og han døde af kræft 14.6.1939, dog uden at han selv var klar over det. På det sidste var der trods alt en læge, som var god ved ham, for han sagde til ham, at han skulle være glad for, at han ikke havde kræft, og det troede far på.

MIN MORS SLÆGT

Det, som her fortælles, har jeg fået at vide af min bedstemor. I det store og hele var også hun en ordknap person, et forbitret menneske, som havde spillet fallit i livets kamp. Engang imellem kunne jeg få hende til at fortælle mig om det, hun kunne eller rettere sagt ville huske. Der var perioder i hendes liv, som hun gik omhyggeligt udenom, og først senere fik jeg at vide, at hun havde god grund til det, men det skal være hende tilgivet. For mig var hun en god bedstemor. Vi kan ikke være engle alle, dem er der faktisk kun få af, og hvorfor skulle hun netop være en af disse få.

Selv om der i bedstemors fortælling ikke bevidst var tale om dansk eller tysk, for den slags samtaler førtes i min familie først efter 1919, og da var hun død, så kan jeg dog af hendes ord se, at jeg nedstammer fra en dansk flens-

borgsk håndværkerfamilie. Der har i denne familie været tider, hvor det danske var ved at dø, men det kom altid frem igen. Min oldefar var hustømrer og boede i Mariegade i Flensborg, den gade, som familien gennem mange år har følt sig knyttet til, og som de altid kom tilbage til, den gade, som jeg boede i, indtil mine forældre i 1914 flyttede uden for byen til Slukefter.

Her kommer så bedstemors fortælling om sit barndomshjem. Da de danske tropper i 1864 rømmede Dannevirke-stillingen, kom de på deres tunge vandring mod nord gennem Flensborg. Ved Mariekirken stod der den dag en ung kone og skænkede varm kaffe til de trætte danske soldater. Lidt oppe i Mariegade stod hendes mand i en lille lejlighed og lavede frisk kaffe. Hver gang han havde fyldt en spand med den varme drik, bar han den ned til konen. Da den sidste danske soldat var gået forbi kirken, gik de to hjem. Manden satte skodderne for vinduerne og låste døren. De to ville ikke opleve præsters indtog i Flensborg. Sådan kan dog kun danske mennesker handle. I familien var der tre børn, en dreng og to piger. Hjemmesproget var som i de fleste flensborgske hjem tysk. Drengen kom efter konfirmationen i lære hos en tysk-sindet håndværksmester, men her var han kun en ganske kort tid. Under et skænderi blev drengen så gal i hovedet, at han slog til mesteren på en sådan måde, at denne gik i gulvet. Drengen forlod værkstedet, og dermed også sin læreplads. Han var klar over, at han havde gjort noget galt og gik derfor ikke hjem, men ned til havnen. Dengang var det lettere at blive sømand, end det er i dag. I hvert fald fandt drengen et skib, som tog ham med ud i den store verden. Han så aldrig sin hjemstavn mere, men endte sine dage som en meget velhavende farmer i Østafrika. I lange tider sendte vi ham flensborgske aviser. Han giftede sig først i moden alder, men inden han foretog denne forandring, forsøgte han at få lov til at få mig ned til sig. Mine forældre ville ikke give tilladelse, og først da giftede han sig med en engelsk dame. Dermed standsede forbindelsen, og vi hørte ikke mere til ham.

Den ene af pigerne tog som ung til Kiel og blev således stammomter til en tysk gren af familien. Den anden pige kom først i huset hos den danske stenhuggermester Klewing i Flensborg. Det var Klewing, der hjalp Bissen med at opstille Istedløven på Flensborgs gamle kirkegård. Senere tog hun til Tønder. Her lærte hun en indvandret tysker at kende, hans navn var Frömberg. Min bedstefar må have været et ualmindeligt flittigt menneske, for i løbet af kort tid tjente han sig frem fra hotelkarl til ejer af et hus med beværtning og vognmandsforretning. Men bedstefar havde et svagt hjerte, og han døde forholdsvis ung på en tragisk måde. En varm sommerdag kom han kørende med et læs hø langs med Vidåen. Pludselig hørte han råb om hjælp. Han lod sig glide ned fra hølæsset og løb ned til åen. Her opdagede han en stor dreng, der var ved at drukne. Bedstefar sprang ud i åen, fik drengen i land, men døde umiddelbart efter af et hjerteslag.

Nu kommer vi til min bedstemors svage periode, den tid af hendes liv, som

hun aldrig talte om, for efter min mors fortælling, var bedstemor ikke i besiddelse af den karakterstyrke, der skulle til at opretholde hjemmet. Hun kom i forbindelse med en mand, der udnyttede hende. Hun fik et barn med ham, hun begyndte at drikke, og i løbet af få år var alle reserver opbrugt. Hjemmet blev opløst, og børnene kom på kommunens bekostning ud til plejeforældre. Denne tildragelse kom til at præge min mor for hele livet. Selv om det blev hende, der senere måtte tage sig af sin gamle mor, så gjorde hun det ikke af kærlighed, men fordi hun følte, at det var hendes pligt. Endnu som gammel kone kunne hun med bitterhed fortælle om den mand og to andre familier i Tønder, der udnyttede bedstemors svaghed og udplyndrede hjemmet i Tønder på en sådan måde, at det hele gik til grunde.

I denne familie var der fire børn, tre piger og en dreng. Den ene af pigerne, hende der var født uden for ægteskabet, døde som barn. Da børnene var store, flyttede de sammen med deres mor tilbage til Flensborg. De fandt en lejlighed i Mariegade og tjente til livets ophold ved fransk vask og strykning. Skønt børnene var opdraget på tysk, havde min morbror dog lært så meget dansk i Tønder, at han forsøgte at videreføre den danske tradition i familien. Han giftede sig med en pige fra Rinkenæs, og de to talte altid dansk sammen. Med børnene talte de dog tysk. Morbror, der arbejdede på værftet, blev soldat i den første verdenskrig og satte livet til i Rusland. Dermed var det danske islæt i familien tilsyneladende udryddet, for min moster giftede sig med en tysksindet sømand, og min mor var indtil 1920 hverken dansk eller tysk.

MIN MOR

Som allerede fortalt, led min mor et knæk i sin barndom, et knæk som hun aldrig forvandt. Dette at blive revet ud af et velsitueret hjem for at komme under byens fattigforsorg, det glemte hun aldrig. Hele sit liv igennem higede mor efter igen at indtage en mere hæderlig plads i samfundet. Hendes grænseløse, for ikke at sige sygelige sparsommelighed kunne tit irritere min far på en sådan måde, at ægteskabet nogle gange var ved at gå i stykker. Mor fik faste ugepenge, men hun snød far, hvor hun bare kunne, ikke for at bruge pengene i husholdningen, men for at sætte dem på en hemmelig sparekassebog. Når far kom hjem fra en soldetur og ikke rigtig havde overblik over indholdet af sin pung, tog hun uden skrupler af fars penge for bagefter at skælde ham ud, fordi han havde brugt for mange. Da jeg var første år i lære, fik jeg to penning i timeløn, det vil sige, at jeg kom hjem med en ugeløn på 96 penning, og af disse afleverede jeg de 48 penning i kostpenge. Mor gik aldrig i biograf eller teater, hun gik aldrig ud for at more sig, heller ikke med far. Femten år brugte hun af sit ægteskab for at lære min far at spare.

I 1914 nåede mor sit mål. Far kom hjem og fortalte, at en af hans arbejds-kolleger ville rejse til Danmark, og i den anledning ville han sælge et hus, der lå i Slukefter, lige uden for byen i Harreslev kommune. Huset skulle koste

4.500 mark, men der skulle kun en relativ lille udbetalingssum til. Nu kom mor frem med sin sparekassebog. Huset blev købt, de betalte 400 mark samt alle omkostninger. Resten blev forrentet. I 1920 havde de købt 2/4 ha jord til og havde to køer, nogle grise samt geder og høns.

Ved al mors sparsommelighed glemte hun aldrig de fattige. Hun kunne ikke se andre lide nød. Når hun opdagede, at en nabo var i bekneb, så hjalp mor. I mange år havde mor en særk liggende, som hun ville have på, når hun stod lig. Jeg ved, at denne skjorte mere end en gang blev givet til en nabokone, som skulle på sygehuset, og hver gang anskaffede mor sig en anden, som så blev gemt i skabet.

Mor var hård ved sig selv. Hun opsøgte så godt som aldrig en læge. Dengang skete det ikke så sjældent, at en arbejderkone ved hjælp af billige midler, såsom lysol og lignende forsøgte at fremkalde en abort. Nogle gange lå også min mor dødssyg, men en læge måtte der ikke hentes. Først som ældre er jeg blevet klar over, hvad der foregik både i mit og andres hjem. Når en sådan stakkels kone på sit dødsleje eller på sygehuset havde røbet navnet på den, der havde hjulpet, og vedkommende så blev draget til ansvar, kunne man lurende bag en dør overvære harmdirrende samtaler mellem nabokonerne. Mor havde dårlige tænder, men jeg har aldrig oplevet, at hun søgte en tandlæge, men at hun med en knappenål forsøgte at skaffe sig luft i en tandbyld, har jeg tit overværet. Engang skar mor så længe i en betændt finger, at det blev til en blodforgiftning. Da hun så kom til en læge, var det for sent, fingeren blev stiv, og mor gav lægen skylden for den mislykkede finger. En anden gang gik mor sammen med en anden kone vild i en snestorm fra Kollund til Flensborg. De gik hele natten, og da mor den næste morgen nåede hjem, var skoene frosset fast til fødderne. Den anden kone lå 14 dage på sygehuset, mor lå hjemme og behandlede sig selv, endskønt hun var medlem af en sygekasse.

Mor var god mod alle dyr. Hun kunne simpelthen ikke gøre en flue fortræd. Når et af vore dyr var sygt, var mor det også, og dyrlægen var mor flittig til at hente. Når grisen skulle slagtes, var mor ikke hjemme. Mange gange har mor fortalt mig, at dyrene kun havde os mennesker til at være gode ved dem. Mor elskede sine dyr, og alle havde kælenavne. Det var en oplevelse, at høre mor snakke med grisen Musso(lini). Mor var ingen tilhænger af diktaturet, hverken i Tyskland eller i Italien.

Mors kærlighed til dyrene kom tydeligst frem ved juletid. Juleaften fik vi voksne intet at spise, før mor havde været en runde i stalden. Hvert dyr fik en ekstra bid og et venligt klap. Først når det var overstået, blev det jul for os andre. Jeg har endnu ikke truffet et menneske, der som mor havde dyrenes fortrolighed. Både hund og kat gik hende imøde, når hun kom hjem fra byen, for de vidste, at hun havde noget med til dem. Mor kunne samle en høne op i hønsegården og kæle for den.

Mor kunne godt lide pæne kjoler og forklæder. Ja, hun kunne godt, særlig

Caroline Mommsen, f. Frömberg

i rengøringstiden, kæle for det pæne tøj, men hun bar det yderst sjældent, det skulle hænge i skabet. Selv gik hun helst i gammelt tøj, det var altid rent og pænt, men slidt og lappet. Mor kunne tillade sig det, for alle vidste, at det gode tøj hang hjemme i skabet.

Mor var glødende antinazist, og jeg har tit været bange for, at hendes rappe tunge skulle bringe hende i konflikt med loven. Dengang skulle der jo ikke så meget til for at forsvinde. Engang havde en fanatisk nabo hængt et naziflag i et træ, som stod uden for vore vinduer. Resolut tog mor en spand med tjære og smurte hele træet ind. I de følgende dage sørgede mor for, at tjæren altid var frisk, for engang måtte manden dog hente sit flag igen. Han gjorde det også ved nattetid, og sikkert i noget gammelt tøj, for det var ikke så let at få flaget ned uden at blive smurt til. Men mor kom gennem nazitiden med livet i behold.

Min mor var et troende menneske, men Vorherre har sikkert ikke haft det let med hende, i hvert fald ikke så længe hun var i live. I de senere år blev mor en flittig kirkegænger, men hun blev det først, da vi i Harreslev fik en dansk præst, for nu var man dansk, og når Danmark sendte en præst, måtte han bruges. I tysk kirke har jeg aldrig været sammen med mine forældre, ikke

engang til min konfirmation. Jeg har aldrig set mor ved nadverbordet. Hun gik i graven uden syndsforladelse, men i den sikre tro på at komme i himlen, fordi hun efter sin egen overbevisning ikke havde begået nogen synd af nævneværdig betydning.

Mors forhold til Gud var af en særegen art. Hun kunne tale med ham, ligesom hun kunne det med dyrene. Hun gik tit i rette med ham, når hun mente, at han ikke havde behandlet hende eller verden vel. Hun krævede belønning for god opførelse. Mor har aldrig kunnet forstå, at Gud lod Hitler komme til magten. Mor kunne ej heller forstå, hvorfor Gud ikke lod os komme hjem til Danmark efter afstemningen i 1920.

Eet ønske fik mor dog opfyldt: Vorherre gav hende kun et ganske kort sygeleje. Hun var 66 år gammel, da hun døde 13.4.1944. Jeg er ganske sikker på, at mor kunne have levet længere, dersom hun i tide havde søgt en læge. Det ville hun ikke, og det måtte hun bøde for. I sin levetid opnåede hun det, hun havde higet efter. Gennem sparsommelighed bragte hun sin familie på den plads i samfundet, som hun mente, var den rigtige. Vi blev ejere af både hus, jord og dyr, alt det mor havde ønsket sig, men tid til at nyde det, hun havde nået at skrabe sammen, det fik hun ikke.

To særprægede mennesker, to mennesker, som ikke forstod hinanden, og som ikke ville forstå hinanden, der sommetider i ugevis ikke vekslede et ord med hinanden, hvis hele liv gik op i slid og slæb, kom til at præge mit liv, det liv som tog sin begyndelse den 23. oktober 1901 som eneste barn af værftsarbejder Josias Riklef Mommsen og hustru Caroline født Frömberg. Deres første lejlighed havde de i Borggade, derefter flyttede de ind i en baggårdslejlighed i Nørregade og boede så i en lang årrække i baghuset til Mariegade 46, hvor jeg tilbragte hele min barndom.

MIN BARNDOMSGADE

Hvad var vel Flensborg for mig uden »de Marienstraat«? Intet. Endnu kan længslen efter den komme op i mig. Så vandrer jeg gennem den nu så stille gade, fra dens fod ved Mariekirken og op til gartner Engelke. Alt er uforandret. Det er de samme toppede brosten, de samme smalle fortove, med de af utallige skridt hulslidte kantsten, og det er de samme gamle små huse. Enkelte har fået facaden pudset op, og ét er forsvundet.

Der, hvor den danske børnehaven nu er bygget, lå i min barndom endnu det »Klockerske stift«, vistnok et af Flensborgs ældste huse. I ejendommen fandtes to lejligheder, som var forbeholdt værdige trængende sømandsenker. Jeg ser dem endnu siddende på trinene, der førte op til den på tværs delte dør. Den ene af de gamle koner var ved at gå i barndom, hun så just ikke appetitlig ud. Da hun på det sidste kom på sygehuset, og her efter et grundigt bad vågnede i en hvid hospitalsseng, var det første hun spurgte efter, om hun nu var kommet i himmelen. Dette gamle hus er for længe siden borte. Det burde absolut have

været bevaret. I dag ville det have været en prydding for et frilandsmuseum. Men den slags kendte man jo ikke i min barndom.

På min vandring går jeg ind i gården til nr. 46, og her ser jeg op til baghusets vinduer. I tankerne stiger billedet frem af mit barndomshjem. En smal trætrappe førte op til to små, uhyre primitive lejligheder, hvoraf mine forældre for 14 mark om måneden havde lejet den ene lejlighed, som bestod af 2½ værelse og et lille køkken, for denne sum kunne man allerede dengang ikke forlange meget mere. Vandet måtte vi hente i gården, og det snavsede vand måtte også bringes ned. Toiletterne lå også i gården, ca. 20 meter fra lejligheden. Galt var det, når man gik med en dårlig mave og var lidt sent på vej. Det lykkedes ikke altid i rette tid at nå frem til døren med det lille hjerte. Forstyrrende virkede også de mange fluer, der særlig i den varme tid opholdt sig på dette sted. Selvom alt virkede primitivt, så blev dog denne lejlighed og gården, ja, gaden ikke at forglemme, til mit livs paradys. Her fik jeg lov til at udvikle mig til en rigtig gadedreng, for der var ingen til at passe på mig.

Dagligstuen, der fik sit lys gennem et tagvindue, var kun meget spartansk indrettet. Indretningen bestod af et bord med fire stole, et klædeskab og et hjørneskab. Over bordet hang en petroleumslampe. På stuens ene væg havde hjemmets pragtstykke sin plads. Det var et af den tids ret moderne brandmalerier med følgende sentimentale tekst:

»Der Mensch braucht ein Plätzchen,
und wär's noch so klein,
von dem er kann sagen:
»Sieh her, das ist mein.
Hier leb ich, hier lieb ich,
hier ruhe ich aus,
hier ist meine Heimat,
hier bin ich zu Haus.«

Vi havde også en såkaldt »fin« stue, det var lejlighedens største, og den havde rigtige vinduer. I denne stue stod der møbler fra klunketiden. Der var først og fremmest en stor og ubekvem sofa med et stejlt og højt ryglæn, der endte i en reol, hvorpå der stod en marmorfigur. På en pragtfuld tiger med en afbrækket hale, lå en nøgen kvinde. Far havde engang hjemført dette monstrum fra en sviretur, en såkaldt havnerunde. Med denne smukke gave til mor, ville han bane sig vej for en blid hjemkomst. På vejen hjem var den trætte mand stødt sammen med en af de gamle lygtepæle, og ved denne berøring havde tigreren tabt sin hale. Foruden et ovalt bord, to lænestole og fire almindelige stole, fandtes der i stuen et linnedskab, hvorpå der stod et utal af små nipsfigurer. På to konsoller stod der buste af farveprægtige spaniere af gips. Denne stue brugtes kun ved de store højtidere, når der var indbudt særlige gæster. En sådan

Mariegade nr. 46

stue hørte nu engang med til et respektabelt arbejderhjem. Man skulle have noget at vise frem, selv om møblerne alle var købt på afbetaling.

I soveværelset stod der to senge bag hinanden under en skråvæg, mere var der ikke plads til. Indtil mit trettende år delte jeg seng med min mor, og da det var hende, der først stod op om morgenen, havde jeg min plads ved væggen. Om natten kunne jeg drømme, at skråvæggen langsomt sænkede sig ned over mig. Når jeg så vågnede, lå jeg med begge mine hænder trykket mod væggen for at holde på den.

Når jeg stod op om morgenen, var hele reden tom. Mor forlod som den første hjemmet. Hun stillede hver morgen kl. 6 hos en bager for at bringe friske rundstykker til bagerens kunder. Når hun var færdig med det, gik hun til en halvdagsplads på Nørretorv og vendte hjem ved firetiden om eftermiddagen. Far begyndte kl. 7 på skibsværftet, han tog brød med til hele dagen, og familien spiste til middag om aftenen. Fra klokken 20 passede mor kaffekøkkenet i »Café Blücher«, en restaurant, som dengang lå på hjørnet af Nørregade og Toosbüygade.

På en stol foran sengen stod min morgenmad. Når den var spist, og jeg var kommet i tøjet, vandrede jeg over til vor nabo, min gode ven gennem alle barndomsår. Han var skomager. De ældre brødre af St. Knudsgildet vil huske ham, for gennem mange år var han gildets markør, gamle Schaumann. Mange

timer har jeg tilbragt i denne gamle håndværkers lille værksted. Siddende på en trebenet skammel stirrede jeg ind i en vidunderlig smuk glaskugle, der skulle forstærke petroleumslampens lysstyrke. Hos ham, der ellers var plattysktalende, hørte jeg de første brudstykker af danske sange. Han fortalte mig tit om sine oplevelser i det gamle ærværdige gilde. I de bedste timer var han ikke altid helt ædru, for gilderne kunne vare længe, og de kunne også være anstrengende. Men det var nu spændende at høre ham fortælle om gildets oldermænd og majestæter. Tydeligt husker jeg endnu den store sorg, da den gamle under udøvelse af sit embede havde fået et skud gennem den ene hånd. Dog endnu bedre husker jeg den gamle mands strålende øjne, da han mange år senere kunne byde mig velkommen som broder i det gamle flensborgske gilde.

Ellers blev gaden mit tilholdssted, og dér var ikke kedeligt. Mariegade havde dengang langt større betydning, end det er tilfældet i dag. Inden Toosbügade blev udbygget, var Mariegade den mest benyttede vej for alle dem, der fra den indre by ville besøge en af byens kirkegårde. Således kom der næsten daglig begravelsesoptog gennem denne gade.

En begravelse var i min barndom meget højtideligere, end den er det i dag. Næsten altid blev liget i hjemmet til den dag, begravelsen skulle være, og de fleste, i hvert fald de gamle, døde hjemme og ikke på et sygehus eller alderdomshjem. Den sidste rejse gik da forbi kirken og op ad Mariegade til kirkegården. Til en almindelig begravelse hørte det sig, at hestene, der trak ligvognen, bar store sorte klædesdækkener, der skjulte hele dyret, også hovedet. På hovedet sad der en sort fjerdusk, og hver hest blev ført af en kusk. Var den afdøde en håndværksmester eller en gildebroder, fulgtes han til graven med musik. Musikken gik forrest, så kom gildets fane, og efter denne kom gildebrødrene, så kom ligvognen fulgt af præsten og den nære familie, derefter kom det egentlige følge. Afslutningen dannedes gerne af nogle droscher med gamle folk og de kranse, der ikke kunne få plads på selve kisten.

Det skete da også, at kusken sad ene på bukken, og at hestene var fri for al pynt. På vognen stod der en ganske enkelt flad kiste, en såkaldt »Nasendrækker« (en kiste, der var så flad, at låget trykkede på ligets næse!) For det meste lå der kun en enkelt krans på kisten, og følget var ganske lille. Så var det gerne en fattig mand eller kvinde, der på sin sidste rejse kom gennem vor gade.

Fra tidlig morgen til sen aften var der liv i gaden. Gadehandleren spillede dengang en langt større rolle, end det er tilfældet i dag. Syngende priste fiskekonerne deres varer. I sildetiden kunne man dengang købe op til 80 sild for een mark. Når blåbærrene var modne, kom der andre koner gennem vor gade. De bar kurve, der var fyldt med blåbær. Endnu klunger deres sang i mine øren: »Bikbärn, bikbärn, biik-biik-biikbärn.« Regelmæssigt som et urværk kom »Willem Radies« med friske grøntsager fra byens arbejdshus. Denne Wilhelm, hans efternavn husker jeg ikke, var en af byens mange originaler. Når han trak

sin vogn gennem gaderne, tog han altid tre skridt ad gangen, standsede så og råbte »radies«. Han havde i den grad vænnet sig til denne gangart, at han også uden vogn gik på denne måde. I en række år havde han en følgesvend, der var meget lille og spinkel, når han skubbede på vognen, stak han på en morsom måde enden frem, derfor fik han øgenavnet »Spitzmors«.

På de varme sommerdage var fluefangere en god handelsvare. Det var meget spidse pyramider af klæbrig pergament. Manden, der solgte dem, havde også sin egen sang: »Fliegenfänger, Fliegenfänger, die allerneusten, die allerbesten der Welt.« Interessante var også de sorthårede handelsmænd, der solgte musefælder og fluefangere af trådvæv. Hen på eftermiddagen kom så manden med de friske »krabber« (rejer) fra Husum.

Til andre tider kom der folk, der ville købe gammelt jern, klude og ben. Her husker jeg særlig en, som vi drenge gerne drillede, såsnart han viste sig i gaden. Det var en gammel mand med et langt fuldskæg. Han gik under navnet »Fadder Winnachtsmann«. Når han dukkede op, sang vi drenge trofast og udholdende: »Plünn und Knochen, nix to maaken, Fadder Winnachtsmann is besaapen.« (Klude og ben, intet at gøre, far julemand er fuld). En anden original var »Hein Pattborg«. Han var en godmodig, altid smilende, lang og ranglet handelsmand. Hans bukser var altid for korte, og det var jakken også. Det ejendommelige hos ham var, at han altid gik i kapgang. For de handelsmænd, der altid med kurven på armen tog ud på landet for at sælge småting fra dør til dør, var Hein Pattborg den frygteligste konkurrent, han rendte altid fra dem og var således altid den første ved dørene. Et barndomsminde var også »sorte Jakob«, en yngre mand i laset tøj og altid uvasket. Han lå dagen igennem på byens losseplads og samlede ting, der kunne sælges.

I min tid boede der i Mariegade en del vognmænd, og jeg husker også to familier, der levede af landbrug. De holdt især køer, som vi drenge fik lov at drive ud til de mange små marker, der lå uden for byen. Hølofterne og de varme stalde var yndede opholdssteder for os drenge, især om vinteren.

Ved vintertide var Mariegade en pragtfuld kælkebane. På hjemmelavede kælke kørte vi fra Byparken i strygende fart ned til Nørregade, og det var ikke helt ufarligt. Vor eneste fjende under denne leg var byens politi. Ganske vist havde byen ikke så mange betjente som i dag. Men den gamle præjssiske politimand med pikkelhue og lang sabel var en frygtet person. Bare han viste sig i gaden, gik hver dreng sit synderegister igennem, og han var først rolig igen, når pikkelhuen var forsvundet. Der var især en, som vi drenge havde en voldsom respekt for, det var »Lange Hein«. Når han en vinterdag viste sig i vor gade, lod man ikke sjældent sin kælke i stikken for at bringe sig selv i sikkerhed. Så kunne det ske, at denne fornemme embedsmand trak af med en slæde i håb om, at rette vedkommende ville melde sig på politikontoret. Det var om denne politimand, jeg første gang hørte en senere meget brugt sætning blive anvendt. Den lød sådan: »Har du hørt, at man ikke vil have lange Hein længere?« Når

man så spurgte: »Hvorfor ikke?«, fik man følgende svar: »Næ, for han er lang nok.«

Ligesom i andre gader havde vi drenge sluttet os sammen og valgt en fører. Leder blev for det meste den største eller den stærkeste. Ofte havde han i en eller anden situation vundet drenges anseelse. En blev leder, fordi han engang tog fat i læreren, satte ham op på pulten, gav ham en lussing og gik hjem. Da han næste dag stillede i skolen og skulle have klø, tog han imod dem med den største sindsro, og selv da læreren beordrede ham på plads, blev han stående med stram bukseende for at modtage flere slag. Han var så stor, at han måtte sidde yderst på en bænk for at have plads til benene. Under en sådan drengs varetægt var gadens ungdom velforvaret. Han tyggede en skrå som en skipper og gik ikke af vejen for noget som helst. At han ikke var ligeså vel anset hos vore forældre som hos os unge, det var en hel anden sag.

Det vi i min drengetid havde størst fornøjelse af, var slagsmål. Ikke en mod en, nej, gade mod gade. Ikke tilfældige slagsmål, men veltilrettelagte og gennemtænkte kampe. Jeg var vel en purk på 8 år, da jeg for alvor blev optaget i drengenes lag. Det var på et tidspunkt, da der var brug for alle våbenføre mænd. Der forberedtes nemlig et togt mod »de Schwutten«, det var ungdommen fra de højere skoler, der boede i det bedre kvarter omkring Wrangelgade og Frueskovvej.

Sagens forhistorie var i al korthed den, at en dreng fra vor gade, der skulle hente kreaturer fra en mark ved Frueskoven, havde fået klø af unge fra villakvarteret. Han kom hjem og klagede sin nød, og straks blev der planlagt en hæventur. Først samledes gadens drenge til et møde, derefter gik vi i gang med at fremstille våben. Vi gjorde brug af alle våbenarter, knipler, knuter, kastevåben og trædolke. De mest forvovne gik med en rigtig kniv. Når alt var i orden, og vi havde nok linned til at forbinde de eventuelle sårede med, udsendtes der en regulær krigserklæring. På en bestemt dag drog hele styrken afsted og lejrede sig på en mark ved Wrangelgade. Vor ankomst rygtedes hurtigt i hele kvarteret. I den første time skete der intet udover, at man drillede hinanden. Drillerierne gik over til skænderi, og pludselig kunne to drenge gå i kamp med hinanden. I ét nu var hele pladsen forvandlet til en slagmark. Der uddeltes lussinger til alle sider, og mangen en knytnæve fandt ind til sit mål, nemlig modstanderens næse. Næsen var så afgjort det sted, man helst ville ramme, og ofte blev en smadret blodåre i næsen til det afgørende vendepunkt i kampen. At en stridsmand i kampens hede kunne tage sin lommekniv for at prikke sin modstander i enden, var ingen sjældenhed. Fulde af skrammer og buler og med iturevet tøj vendte vi sejrsslolte hjem til en omgang klø af far eller mor, men hvad hjalp det, en uge senere var vi atter på krigsfod, for her gjaldt det gadens ære.

En af de voldsomste kampe, jeg nogensinde har været med til, tog sin begyndelse på Skibbroen og trak langsomt op gennem Nygade, fordi den ene

part måtte vige. Så gav det endnu et voldsomt sammenstød ud for Toosbügade. Der deltog så mange drenge i denne kamp, at det var aldeles håbløst for folk eller politi at sprede os. Derfor standsede den gamle hestesporvogn også og ventede til kampen var forbi. Nogle minutter senere lå gaden som før. Det eneste, der kunne minde om kamp, var en tabt træsko eller en glemt kasket. Kampene er glemt, og heltene, der deltog i disse, også. Hvor er de henne, disse store, kraftige drenge? Mange af dem ligger på en eller anden soldaterkirkegård. De var lige i den passende alder til at komme med i den første verdenskrig. De havde øvelsen i sig – og faldt på »ærens« mark. De tog en gammel og spændende leg med sig i graven. Nutidens ungdom er mere kultiveret, den har helt andre hobbyer.

Mariegade ligger i dag som i de gamle dage. Byen har lagt asfalt over brostenene, for de vrinskende heste er der ikke mere, og køerne er også forsvundet. Et gammelt stykke købstads-idyl er borte. Men jeg er glad for at have oplevet den, og derfor vil jeg aldrig glemme min barndomsgade. Det skulle glæde mig, dersom byen engang inden det er for sent ville indrette de nederste huse til et købstads museum til minde om den tid, da vor by endnu var lille.

FRA BAGGÅRDEN TIL EGET HUS

Den tyske arbejder, som jeg har kendt ham, har aldrig kunnet spare. Hans eget parti bidrog heller ikke til at opdrage medlemmerne til sparsommelighed. Endnu så sent som i 1953 havde jeg en samtale med en førende flensborgsk socialdemokrat. Jeg udtalte min forundring over, at der var så få arbejdere, der trods god fortjeneste ikke havde bragt det til eget hus. Denne mand, der var velkendt med danske forhold, svarede mig, at man som partimenneske ikke skulle ønske sig, at en arbejder blev husejer, for så var han tabt for partiet. Som byens borgmester boede han i et baghus i Terrassegade, kun fordi han var socialdemokrat og »prolet«. Først på sine gamle dage kom han på andre tanker, og han føler sig nu såre veltilpas i et enfamiliehus på Kobbermøllevvej.

Fra århundredeskiftet til den første verdenskrigs begyndelse tjente den tyske arbejder ret gode penge. Vel var selve arbejdsdagen længere og arbejdet hårdere, end det er tilfældet i dag, men levevilkårene var sådan, at han godt kunne spare, når han ville. Den største del af ugelønnen brugte en arbejder til at leve for. Arbejderen var købmandens og slagterens bedste kunder. En del af ugelønnen gik dengang til spiritus, og selv om den dengang var forholdsvis billig, kunne der let gå en god slump penge til de våde varer. Fra min barndom, ja også fra min tid som værftsarbejder, husker jeg to forretninger, der daglig trak ikke så få penge ud af værftsarbejdernes lomme. Mange arbejdere, der kom nord fra til værftet, fik deres kaffe lavet om til kaffepunch hos købmand von Hacht, og dem, der kom sydfra, gjorde det samme hos Henningsen i Nystaden. Efter fyraften, særlig når det havde været lønningsdag, var det svært for mange at komme forbi de små beværtninger, som lå på vejen hjem.

Navne som »Mudder Bruhn« og »Mudder Bartels« er endnu kendt blandt de ældre værftsarbejdere.

Begravelser kunne blive til sande katastrofer. Landkommunerne gik både i syd og i nord for byen med deres bymæssige bebyggelse tæt ind til byen Flensborg. Derfor skete det tit, at en afdød kollega skulle begraves enten i Hanved eller i Adelby. Sådant en begravelse var ingen bagatel, det var noget, man drøftede længe efter. Dens størrelse blev bedømt efter, hvor mange puncher, der blev drukket i kirkekroen. Når man ikke ville »sakke af«, som vi kaldte det, på mere forståeligt dansk, gå nedentom og hjem, så var man nødt til at gå hjem med musikken, der gerne forlod kirkegården med sørgemarchen: »Ich hatt' einen Kameraden«. Hvis det ikke lykkedes, var man prisgivet, for så gik vejen hjem over beværtningerne langs vejen, og dem fandtes der mange af. Det skete da også, at adskillige efter en sådan begravelse den næste morgen mødte på arbejdspladsen i begravelsestøj og høj hat.

Far regnede sig som hørende til proletarklassen og var overbevist om, at han var dømt til for altid at tilhøre denne klasse. Derfor kunne de indtjente penge lige så godt bruges til mad og drikke. Man kunne jo alligevel ikke tage penge med i graven. Mor var af en anden opfattelse. Hun ville genvinde det tabte barndomsparadis, som hun i ganske få år havde oplevet i Tønder, derfor sparede hun i al hemmelighed, først de penge hun selv tjente, og så dem hun simpelthen huggede fra far.

Da far så en dag kom hjem og fortalte, at man i Slukefter kunne købe et hus med en forholdsvis lille udbetaling, kom mor frem med sin hemmelige sparekassebog og viste den frem til min måbende far. Det endte med, at far købte huset. Jeg har aldrig set min far gå så rank gennem porten til Mariegade 46, som den dag da han kom fra sagføreren efter at handelen var under tag. Han så nærmest lidt storsnudet ud, for nu var han bleven til mere end de noget fornemmere beboere af forhuset, nu var han husejer. Mor havde faktisk mere grund til at være stolt, for når alt kom til alt, var det hende, der havde nået det mål, hun havde sat sig, og hun var ikke kommet sovende til det.

En smuk augustdag tog jeg afsked med Mariegade. Jeg sagde farvel til skomager Schaumann og vandrede stolt efter flyttevognen nedad Mariegade, gennem Nørregade og Nystaden, op ad Bov Landevej og ud i Guds frie natur. Slukefter bestod dengang af 6 bygninger med ialt 10 familier. Bebyggelsen hører ind under Harreslev kommune. Som nærmeste nabo havde vi Kluesgård, slægtsgården til den i Danmark velkendte familie Rønnenkamp. Kluesgård var i forfald. Den daværende ejer drak langsomt, men sikkert gården op. Han døde som en hjælpeløs stakkel i Rønnenkamp-stiftelsen i Flensborg, et alderdomshjem, som en af slægten engang havde ladet bygge.

Herude på landet begyndte der for mig et nyt liv. Det varede ikke længe, inden jeg opdagede, at man kunne tjene penge hos omegnens bønder. Megen fornøjelse fik jeg nu ikke af de indtjente penge, fordi de for størstedelen gik

Huset i Slukefter

i familiens pulje. Indtil nu havde det været mor, der var den sparsommelige. Nu fik far blod på tanden. Fra 1913 til 1924 fik vi i fællesskab afbetalt 4.000 mark, med andre ord, i 1924 var huset gældfrit, og ikke nok med det, vi byggede en ny stald med en lade. I stalden var der plads til tre køer, to geder og nogle grise. Efterhånden købte far $2\frac{1}{4}$ ha jord, for nu ville han være bonde. Det sidste skulle far aldrig have gjort. Han nåede aldrig så langt, at han kunne leve af landbruget. Det blev for os alle et utroligt slid. Den jord, vi købte, kom fra Rønnenkamps gård og var udpint og forsømt. I ugevis lå mor og jeg på vore knæ for at rense jorden for kvikgræs og ikke nok med det: for at have foder til vore to køer var vi nødt til at vaske kvikrødderne, så de kunne bruges til kreaturfoder. Far arbejdede om dagen, og mor og jeg blev sat til at passe bedriften. På en trækvogn slæbte vi køkkenaffald hjem fra byen. Vort vinterbrændsel blev kørt hjem på samme måde fra byens gasværk til Slukefter. I nogle år syslede jeg også med tanken om at blive bonde, men sliddet med jorden i Slukefter bragte mig fra denne tanke. Hverken far eller mor fik den rigtige glæde af det, de havde sparet sammen. Efter mine forældres død solgte jeg huset. Jorden kom til en dansksindet nabo, der i forvejen drev et mindre landbrug på samme måde som vi. Huset var et stykke tid også på danske hænder, men i dag bor der en flygtning, en kone, der på mange måder ligner min mor. Jeg selv blev bymenneske igen og længes i grunden ikke tilbage til livet på landet.

I DEN TYSKE SKOLE

En april morgen i 1908 afleverede min bedstemor mig i Slotsgades folkeskole. Vi var mødt frem i god tid, og bedstemor anviste mig en plads på forreste bæk. Jeg havde på fornemmelsen, at jeg på denne plads var kommet vel meget i skudlinien. Da hun efter at have givet mig nogle formaninger atter gik hjem, tog jeg mine »utensilier« og flyttede et stykke længere tilbage i klassen. Det var sikkert et klogt træk fra min side. Ældre venners fortællinger om livet i skolen havde stemt mig noget skeptisk over for det nye, som jeg nu gik ind til.

Min første lærer holdt jeg meget af. Hans navn var Langfeldt. Han var en godmodig mand med et dejligt fuldskæg. Det bedste ved ham var, at han så godt som aldrig greb til spanskrøret. Når han ville straffe, kneb han os i kinderne, og når vi så slikkede ham på fingrene, lod han være, for det kunne han ikke lide. Lærer Langfeldt blev meget gammel. I mange år var han bibliotekar ved byens offentlige bibliotek, som dengang havde til huse i byens gamle rådhus. Når vi drenge mødte op som lånere på biblioteket for at hente os spændende læsning, gav han os gerne Wilhelm Busch, og ham var vi nu ikke ude efter, derfor holdt vi op med at komme der. Som erstatning for det kommunale bibliotek fandt vi et sted, der på en langt bedre måde kunne tilfredsstille vort behov. Nede på Skibbroen boede dengang en mand, som hed Wagenitz, og hos ham kunne vi for ganske billige penge låne alle de indianerbøger, som vi kunne ønske os. At vi senere hos ham lånte bøger, som vi omhyggeligt måtte gemme for vore forældre, og som var alt andet end opbyggende, skal kun sideløbende bemærkes.

Fra mine første skoleår husker jeg bedst den årlige udflugt til Frueskoven. Straks efter middagen samledes vi i vort fine tøj på skolepladsen og gik derfra i samlet flok til skoven. De fleste børn havde flag med, sort-hvidt-røde flag med en blomst i spidsen. De børn, som ingen flag havde, blev puttet ind i midten. Her gik jeg gerne sammen med den nu afdøde viceskoledirektør Hans Meng. Ingen af os to vidste, hvorfor vi intet flag havde med hjemmefra. I dag er jeg klar over, at Hans Mengs forældre allerede dengang var danske, og at min far var så rød, at han ikke ville give sin dreng et tysk-nationalt flag. I skoven tog en gammel danselærer, hvis navn var Friedrich Petersen, sin violin frem. Hans øgenavn var »Fidde mit d' Vöglein«. Han havde fået navnet, fordi vi hos ham altid måtte slutte med sangen: »Die Vöglein im Walde ...«. Hos ham dansede vi så »Hübsch und fein, artig sein« og »Raus mit die Beine, wieder rein mit sie, hin zu die Dame, wieder weg von sie.« Det var en dejlig dag, som vi alle så hen til med længsel.

Slotsgades skole var ellers kendt som en tugteanstalt. Fra mit andet til mit femte skoleår har jeg måttet sande det. Det var en ren undtagelse, når man en dag slap hjem uden klø i en eller anden form. Der var dog een dag om året, hvor spanskrøret fik lov til at blive i skabet, og det var kejserens fødselsdag,

som blev festligholdt med taler, sang og hurraråb. Når det var overstået, fik vi lov til at gå hjem, og det var vi ikke kede af.

Jeg har tit spekuleret over, om vi drenge virkelig var så meget værre, end ungerne er det i dag. Mange af os hadede skolen. Vi blev ligegyldige over for vore lektier, hvorfor skulle vi anstrenge os, når vi dog fik klø? Lysten til at lære noget blev på en måde taget fra os. Læreren blev til en fjende i stedet for en ven. Der var ganske bestemt dygtige pædagoger iblandt dem, mænd og kvinder, der i alle måder var i stand til at lære os noget, men den måde, de gjorde det på, var forfejlet. Vi havde således en lærer, jeg husker ikke mere hans navn, men det er også ligegyldigt, han slog kun i frikvartererne. Alle dem, der i timens forløb gjorde sig fortjent til en endefuld, måtte stille op ved klassens ene endevæg. Når timen var til ende og de, der ikke stod ved væggen, havde forladt klassen, lagde tre drenge ad gangen sig over en bænk, og så gik læreren rækkerne igennem med spanskkrøret. Sådan noget havde bestemt intet med opdragelse at gøre.

De sidste fire år af min skoletid tilbragte jeg i en skole i den nordlige bydel. Selv om vi var flyttet på landet, ønskede mor at jeg fortsat skulle gå i en byskole. Her kom jeg i to år ud for en lærer, jeg virkelig kom til at sætte pris på. Det var gamle rektor Schmidt, faderen til den senere chefredaktør for »Flensburger Tageblatt«, dr. Hanno Schmidt. Han var helt igennem en fin mand og en dygtig pædagog. Han var en streng lærer, der krævede meget af sine elever, men han var retfærdig og gjorde ikke forskel, hos ham havde vi alle en chance. Hele skoleåret igennem gav han os karakterer i alle fag og i alle timer, og ud fra dette samlede resultat fik vi så årskarakteren. Mange af hans elever, iblandt dem også en hel del, der ikke havde det så let med at følge med, kom dog ret godt frem i livet. Hele min skoletid igennem gik jeg med et underligt tryk for brystet – man kan også sige, jeg altid gik med en skidt samvittighed. Dette mærkelige forlod mig først, da jeg havde sagt farvel til skolen. Det sidste, vi foretog os, var, at vi af vore skolebøger lavede et bål på skolepladsen.

Vor gamle rektor så det ikke, men vi blev opdaget af en anden lærer på skolen, og af ham fik vi den sidste lussing. Vi tog den med oprejst pande, for vi var uimodtagelige for klø, vi var simpelthen blevet hårdhudet over hele kroppen.

Efter endt skoletid kom jeg i lære som maskinsmed. Mor ville gerne have, at jeg blev lokomotivfører. Det havde jeg ikke noget imod, men det kom til at gå helt anderledes, end både mor og jeg havde planlagt.

FRA TYSK TIL DANSK

I august 1955 havde jeg besøg af forfatteren Karl Bjarnhof. Han spurgte mig pludselig, hvordan det var gået til, at mine forældre og jeg i 1920 havde skiftet sindelag. Dette spørgsmål kom lidt bag på mig, for selv om dette skridt på en

afgørende måde havde forandret hele vort familieliv, så havde jeg aldrig for alvor gennemtænkt det. Indtil afstemningskampen satte ind, var vi nærmest tysksindede. Vi var ingen hurrapatrioter, og de nationale spørgsmål blev aldrig drøftet i vor familie, men sproget var tysk og sindelaget ligeledes. Selv om mor var født i Tønder, havde vi ingen forbindelse med Danmark. Vi havde heller ikke modtaget noget som helst i form af gaver eller pakker. Vor omgangskreds var meget lille. Ved nøjere eftertanke er jeg kommet til den overbevisning, at det var far, der tog det første skridt over til danskheden. Som allerede fortalt var far fra sine unge år en glødende socialist, men efter 1918 vendte han ganske radikalt ryggen til det politiske liv. Alle forsøg fra kammeraternes side for at vinde far tilbage strandede. Han ville ikke mere. Omtrent samtidig med fars udmeldelse af partiet, fik han en dansksindet, nordslesvigsk arbejdskollega. Efter alt at dømme har denne mand gjort sin indflydelse gældende, for pludselig opdagede vi hjemme, at far blandede sit sprog med sønderjydske gloser. Han viste interesse for danske arbejdsforhold og talte med os om Danmark. Et stykke tid tog han arbejde på et skibsvæft i Marstal på Ærø, og dermed var overgangen fra tysk til dansk for hans vedkommende sket. Han udtalte aldrig ønsket om at flytte helt til Danmark, selv om adskillige af hans venner gjorde det. Han følte sig alle dage bundet til hjemstavnen, til det hus, han nu var ejer af.

For mor har overgangen fra tysk til dansk sikkert været meget lettere. Jeg tror ikke engang, at hun har tænkt meget over det. Hun havde altid været led og ked af fars interesse for det politiske liv. En strejke var for mor det samme som en samfundsulykke, et onde, som tog de spareskillinger, der var lagt til side. Hun kunne håne far, når han efter en ugelang strejke kom sejrstolt hjem og fortalte, at arbejderne nu havde forbedret deres ugeløn med 2 penning. Mor var glad, da far bakkede ud af partiet, og hun fulgte ham helt og fuldt i den danske lejr, først og fremmest fordi de nu for første gang i deres ægteskab fik et mål, de kunne være fælles om. Dette skridt har de to aldrig fortrudt. De levede sig dybere og dybere ind i den danske kultur og tog levende del i det folkelige danske arbejde, fuldstændig sikre på, at vi engang ville nå det mål, som vi sydslesvigere havde sat os. Genforeningshåbet tabte de aldrig.

Det falder naturligt nu at spørge, hvor jeg selv stod i denne bevægede tid. Det kunne ikke undgås, at fars ihærdige og udholdende politiske virke kom til at smitte af på mig. Omend nølende forsøgte jeg at følge ham. Jeg kæmpede med to opdragelsesmetoder, den hjemlige og den vi havde været udsat for i den tyske skole. Her sejrede skoleopdragelsen, i hvert fald i første omgang, for i national henseende var vore lærere, især dem der behandlede os fornuftigt, rene prøjsiske pragteksemplarer. Hvis man skulle bebrejde vore fædre noget, så er det dette. I deres fanatiske kamp for deres politiske idealer, glemte de deres egne børn. De prisgav dem til helt anderledes tænkende mennesker. Mens far kæmpede for »frihed, lighed og broderskab«, sang vi med andagt og

overbevisning »Der Kaiser ist ein lieber Mann.« Med denne og lignende sange begyndte vor skolegang, og vi endte den med at skribe: »Gott strafe England.« Ved denne vandring gennem to poler blev vi, og det gælder store dele af grænselandets ungdom, politisk set rodløse, da omvæltningen i 1918 satte ind. En nordslesviger vil ikke underskrive dette, for i Nordslesvig havde danskheden holdt sig meget bedre end i Sydslesvig.

Da fars og mors sindelagsskifte var fuldbyrdet, gik jeg endnu med en blå-hvid-rød sløjfe i knaphullet og følte mig som en god slesvigholstener. Vore opdragere havde indpodet tyskheden i os på en sådan måde, at vi var blinde for alt, hvad der skete omkring os. Indtil krigens sidste dage troede vi fuldt og fast på en tysk sejr, som skulle være begyndelsen til en gylden fremtid. For os unge kom nederlaget i 1918 som et lyn fra en klar himmel. Fra den ene dag til den anden stod vi på gyngende grund. Bag os lå et slået Tyskland, og foran os en håbløs fremtid.

Der fulgte nogle måneder, der var fyldt med politisk uro, til mere blev det ikke, for til en rigtig revolution har tyskerne aldrig bragt det. Fra denne tid erindrer jeg enkelte demonstrationer. En gang var jeg med til at udplyndre en bagerbutik. En anden gang kom det til uroligheder, efter at vi under en masse-deltagelse havde begravet en skudt kommunist. På kirkegården blev der holdt politiske taler. I en af disse blev vi opfordret til at storme kasernen. En stor del af følget, især de unge, fulgte denne opfordring. Vi samledes foran kasernen i Duborggade. Soldaterne følte sig truet og skød på os med et maskingevær. Da de første skud faldt, stak min fætter og jeg af. Vi rendte ned ad Toosbüygade og Nygade til havnen, og her mødte vi to af de talere, som havde opfordret os til at demonstrere. Selv havde de ikke mod til det. Men også denne urotid gik forbi. Vi vandrede sikkert og støt ind i inflationstiden. Alle de, der havde sparet penge sammen, tabte hvad de ejede, og de, der havde gæld, kom på en billig måde af med den. Således fik vi indlagt elektrisk lys for omregnet én rigsmark.

På dette tidspunkt satte afstemningskampen ind. Engang fandt jeg på gaden et tyskskrevet dansk flyveblad, som i korte træk fortalte om vor hjemstavns historie. Historieundervisning havde nu altid haft min interesse, derfor læste jeg bladet, og her stod noget, som aldeles ikke faldt i tråd med det, jeg havde lært i skolen. Jeg tog dette flyveblad og gik med det hen til den lærer, som i skoletiden havde haft min fulde tillid, rektor Schmidt. På mine spørgsmål fik jeg kun undvigende svar, men han gav mig dog det råd selv at granske min hjemstavns forhistorie, for derefter selv at vælge den vej jeg ville gå. Dette råd fulgte jeg, og det endte med, at jeg til mine forældres glæde valgte Danmark.

For at gøre billedet fuldstændigt må jeg fortælle, at det var nogle fanatiske tyskere, som var med til at lette vejen for mig. I afstemningstiden havde danskerne hængt en stor transparent tværs over Toosbüygade. En flok tyskere var gået i gang med at rive det ned, og der stod jeg og så til. Da transparentet

faldt, kom det til slagsmål mellem de to partier. Politiet blandede sig i det, og kniplerne kom i funktion. Ved denne lejlighed fik jeg, der var ganske almindelig tilskuer, lastelige klø af mine tyske folkefæller, og det var mig et nummer for stærkt. Nogle dage senere var jeg atter i byen. På Holmen så jeg, hvordan danskerne stillede op til et optog gennem byen. Jeg gik ned i Borgerforeningens gård, her stak en ung student i skjorteærmer og studenterhue mig et dansk flag i hånden og skubbede mig ind i rækken og dermed var mit sindelagsskifte fuldbyrdet. Fra denne dag af var jeg dansk. Studenten må have været Danmarks senere udenrigsminister Christmas Møller. Selv om dette sindelagsskifte kom til at vende op og ned på mine forhold, selv om det var med til at tvinge mig ud af mit arbejde og ind på helt andre baner. Jeg har hakket roer, været jordarbejder og har været på skibsværftet, men jeg har aldrig oplevet perioder af tvivl.

DET FØRSTE MØDE MED DANMARK

Kort efter krigens ophør hærgede den spanske syge i Europa, den krævede også sine ofre i min hjemstavn. Jeg fik en lungebetændelse, som hverken jeg eller lægen kunne få bugt med, mor måtte også give op, selv om jeg i ugevis skulle drikke te, som var kogt på havrehalm. Mor gik da til fru Julie Christiansen, redaktør Ernst Christiansens hustru, og bad om hjælp. På »sønderjydsk fonds« og dansk røde kors bekostning blev jeg i april 1920 sendt på et sanatorieophold i Holstebro. Det var en forsagt ung mand, der nu tiltrådte sin første rejse til sit moderland, som han ikke kendte noget til, hvis sprog han overhovedet ikke havde øre for. Jeg sad i en ikke ryger kupé sammen med en nordslesvigsk bondemand. Min rejsefælle ville gerne ryge en cigar og spurgte mig pænt og venligt, om han måtte få lov til det. Jeg forstod ham ikke, og han kom ikke til at ryge. I dag må jeg kun håbe, at han har tilgivet mig, når han ser, at jeg har lært mit modersmål.

I Holstebro blev jeg lagt i en hospitalsseng og hørte så godt som intet tysk. Den eneste, der talte tysk med mig, var amtslægen. Jeg husker ikke hans navn*, men senere har jeg erfaret, at han stammede fra Tønder. Da han opdagede, at jeg forstod enkelte ord, som han veklede med forstanderinden, holdt han op med at tale tysk med mig. En dag, da han havde været på besøg hos mig, glemte han en bog på min seng. Jeg fik fat i den, og det var vel også det, han ville. Nå ja, jeg tog bogen og så på titlen. Det var en roman af Jules Verne: Fem uger i Ballonen. Nu begyndte jeg at stave mig igennem bogen, og da jeg var kommet godt halvvejs igennem den, opdagede jeg pludselig, at »fem uger« ikke var en mand, men et tidsbegreb, og derfor begyndte jeg forfra, og nu kom der mening i bogen. På sanatoriet var personalet med ganske få undtagelser meget religiøse. Hver aften sang sygeplejerskerne en aftensang på

* C. A. Dethlefsen, f. i Løgumkloster 1846, d. i 1927.

hospitalsgangen. Efter tur bestemte patienterne, hvilken sang der skulle synges. En lørdag var det min tur. Jeg havde fået fat i en højskolesangbog, som jeg samvittighedsfuldt bladede igennem. Ugedagene kunne jeg allerede på dansk, og så fandt jeg på min vej gennem sangbogen frem til sangen »Det var en lørdag aften,« og da det nu var lørdag aften, kunne det dog ikke være helt forkert at foreslå denne sang. Efter nogen betænkning fra sygeplejerskernes side blev sangen sunget. Om den nogensinde senere er blevet sunget som aftensang på sanatoriet i Holstebro, ved jeg ikke, men jeg syntes, at sangen var meget smuk.

Genforeningsfesten blev fejret over hele Danmark; også for os på sanatoriet var det en festdag. Den dag var jeg som sydslesviger så dansk, at jeg simpelt hen ikke kunne deltage. Jeg var oven senge og strejfede hvileløs gennem Holstebros gader. På min ensomme vandring fandt jeg frem til en villa. I et vindue stod der en Istedløve med et sørgeflor over. Ved siden af løven stod der en brændende kærte og et Dannebrog på halv stang. Det var for meget for mig. Hele min danskhed var måske et år gammel. Jeg blev dansk i den sikre forvisning om, at vi kom til Danmark, og her så jeg det første bevis for, at jeg stod udenfor Danmarks port. Grædende stod jeg foran dette vindue, og først senere fik jeg at vide, at jeg havde stået foran min læges hus, den mand som havde lagt børnebogen på min seng og derved givet mig de første timer i dansk. Jeg fik aldrig rigtig talt med amtslægen i Holstebro. Da jeg efter en række år atter engang kom til Holstebro, var lægen død. Jeg ville ellers gerne have vist ham, hvilket resultat vi i fællesskab var kommet frem til. Efter 6 måneder vendte jeg først og fremmest rask men også dansktalende tilbage til min hjemby. Dette ophold i Danmark blev for mig den grundvold, hvorpå jeg kom til at bygge min danske fremtid. Det gav mig faktisk mere end mine senere ophold i Danmark, og det er altså »Sønderjydsk fond«, der har æren af det.

HJEMMESPROGET

Indtil 1920 havde vi udelukkende talt tysk, men da jeg vendte hjem fra Holstebro, blev sproget et problem for os. Det endte med, at både far, mor og jeg nu gik til dansk undervisning og i løbet af fire år gennemførte vi et sprogskifte. Der findes måske mennesker, der vil påstå, at vi tog for megen tid til det. Men det var nu ikke så let en sag. Vi har slidt i det, ikke mindst mine forældre. En ting kom os til hjælp, vi var ingen snakkende familie. Men da vi lovede hinanden kun at tale dansk, blev der i en række uger talt endnu mindre i mit hjem, fordi vi ikke så hurtigt kunne finde frem til de ord, som vi skulle bruge. Værst var det, når en eller anden tysktalende nabo kom til os, så kunne det ske, at vi nogle dage gled tilbage til det tyske sprog, indtil vi påny lovede hinanden at tale dansk. Efterhånden blev vi dygtigere. Uden at vi selv rigtig lagde mærke til det, blev vort ordforråd fra dag til dag større, og ganske langsomt gled vi over til det danske hjemmesprog. Let har det ikke været, og jeg kan

forstå de familier, der ærligt har forsøgt at gennemføre det samme, men er faldet tilbage til det vante tyske sprog.

Jeg vil i dag ikke kalde mig tvesproget, jeg taler, tænker og drømmer på dansk. I dag er tysk for mig et fremmed sprog, mit tysk er frygteligt. Når jeg er nødt til at tale tysk, enten på et møde eller på rådhuset, bruger jeg altid manuskript, når jeg ikke gør det, går det galt, fordi jeg må lede efter ordene. Et sprogskifte er gennemførligt, og dog tror jeg, at der vil gå generationer, før vi kan sige, at alle, der føler dansk, der er dansksindede, også taler dansk i deres hjem og på gaden. Et stort plus er det, når en af ægtefællerne er nordfra, så går det lettere med sproget. Hvordan bliver så sprogets stilling i vort grænse-land. I Nordslesvig taler man langtovervejende dansk, enten man er dansk- eller tysksindet. I Sydslesvig vil der altid være en kerne, der har dansk som hjemmesprog, og det er ikke umuligt, at den med årene vil vokse. Men i det store og hele vil omgangssproget på gaden være tysk, og dansk vil være det sprog man kan, og som man bruger, når lejligheden byder sig.

UNGDOMSARBEJDET I HARRESLEV

Straks efter min hjemkomst fra Holstebro meldte jeg mig ind i Flensborg ungdomsforening. Under afstemningskampen var der kommet nyt liv i det danske ungdomsarbejde i byen. Foreningen havde dengang henved 400 medlemmer, som dog langt fra alle var unge. Vi havde til huse i »Hjemmet«, Mariegade 20. Jeg blev en trofast gæst ved de regelmæssige møder, og kom her sammen med den ungdom eller den danskhed, der skulle have banet vejen for os efternølere, der sikkert ville tvinge mere igennem, end de selv ville. Vi var friske og var rede til en dyst med tyskerne. Én ting blev vi hurtigt klar over. Der var meget at gøre, meget at bygge op, for danskheden havde lidt meget i tiden fra 1864 til 1920.

Hvor blev der kælet for os unge i disse første år efter 1920. Samtidig skal det dog siges, at vi også bestilte noget. Den danske student, de unge danske lærere, der efter afstemningen var kommet ned til os, gjorde en indsats som ikke bør glemmes. Det var dem, der lagde grunden for hele vort sydslesvigske danske ungdomsarbejde. Det varede ikke længe, før vi begyndte at drøfte oprettelse af nye ungdomsforeninger ude på landet, og en skønne dag kom jeg ud for min første alvorlige opgave. Jeg skulle forsøge at få en ungdomsforening igang i min hjemkommune Harreslev. Sammen med formanden fra Flensborg fik vi en samtale med den slesvigske forenings formand for Harreslev. Det var Heinrich Duggen, en af danskhedens betydeligste mænd i Flensborg amt.

Heinrich Duggen var en noget besværlig mand at have med at gøre, en mand der havde sin egen mening om det danske arbejde, en mening, som måtte respekteres, fordi den ikke var letkøbt, der var en mening i den. Han betragtede danskheden i Harreslev kommune som en stor familie, og den ville han holde sammen på. Han så helst en stor forening, hvor alle, unge som gamle,

samledes. Det var et standpunkt, som vi unge ikke uden videre kunne kassere, for Duggen lå inde med en del erfaringer, som vi ikke gjorde. Ved at love, at den nye forening skulle have et snævert samarbejde med den store organisation, fik vi lov til at komme i gang. Den 11. december 1921 indkaldtes der til det stiftende møde. Til dette var bestyrelsen fra Flensborg og bestyrelsen for den slesvigske forening i Harreslev indbudt.

Under mødet tegnede der sig straks 43 medlemmer. Den første bestyrelse kom til at bestå af mig som formand, Hans Jacobsen, Slukefter som næstformand, så var der Anna Widding, Harreslev, der senere sammen med sin familie flyttede nordpå. Asmus Thaysen, Nyhus, Nikolaus Kjærsgård, Ellund og Alwine Petersen, Harreslevmark. Allerede af den første bestyrelses sammensætning ser man, at vi tog sigte på nabokommunerne. Det var vor mening, at disse unge på et senere tidspunkt skulle starte foreninger i deres egen landsby. Denne plan måtte vi dog hurtigt skrinlægge. Harreslevmarks udprægede arbejderungdom tog fra begyndelsen føringen i den nye forening, og de gjorde det på så robust en måde, at vi tabte forbindelsen med både Ellund og Nyhus. Jeg tror, det ville have været bedre, dersom vi havde startet to foreninger, en for Harreslevmark og en for de tre landkommuner.

Mit hverv som formand blev ikke let. Selv om Slukefter hørte med til Harreslev kommune, var jeg blandt de unge ukendte i landsbyen, fordi jeg havde besøgt en byskole og derfor ikke var vokset op sammen med den ungdom, som jeg nu skulle have med at gøre. Dertil kom, at det danske forsamlingshus dengang endnu var en landsbykro med udskænkning af stærke drikke. I afstemningstiden var der i selve Harreslev to kroer. Den ene var tysk, og den anden var dansk. Da kampen var endt, købte danskerne den tyske kro og lavede den om til forsamlingshus, og den danske kro kom på tyske hænder. Nu er begge kroer på danske hænder, idet den tyske kro nu er dansk præstegård. Mit danske sprog var i disse begynderår heller ikke så godt, som det burde have været. En aften skulle vor mangeårige skoledirektør holde foredrag i foreningen, og jeg sagde under velkomsten, at han jo var en mand, vi unge skulle se op »på«. Bernhard Hansen har aldrig glemt det, men den slags små afsporinger skete tit, og vi tog dem med godt humør.

Fra disse år mindes jeg bedst vor første julefest. Juletræet stod pyntet midt i salen, og ungdommen dansede omkring det, moderne dans til musik fra et gammelt automatisk klaver. Ved småborde serveredes der varme romtoddyer og velsmagende kaffepuncher. Når så bestyrelsen ville slutte, inden medlemmerne ønskede det, blev der lovet klø til de stakler, der ville holde på værdighed og moral. Gentagende gange gjorde man sig de hæderligste anstrengelser for at drikke formanden under bordet. Alt det kunne man til nød gå med til, når det var en selv, det gik ud over. Værre var det, når vi havde fremmede foredragsholdere, der ikke var kendt med de stedlige forhold, og som ikke før havde været ude for en efterkrigsungdom. Disse mennesker kom til os med

Dansk forsamlingshus i Harreslev

tungtvejende foredrag, som mange af os ikke kunne følge. Allerbedst som de spredte deres guldkorn ud over en tilsyneladende andægtig lyttende forsamling, fik en af tilhørerne listet en mønt ud af lommen og ind i det automatiske klaver, der omgående lagde for med: »Ja, das haben die Mädchen so gerne.« I de første år spildtes der mange gode ord og mange timer i Harreslev. En del af de bedste unge, der kom fra landbohjemmene, faldt fra, så der måtte fares med lempe for at opnå noget.

Ganske klart står det endnu for mig, da vi opgav kroen for at gå over til dansk forsamlingshusvirksomhed, sådan som man kendte det fra det hjemvendte Nordslesvig. Ved en stort anlagt fest skulle der gøres kål på restbeholdningen af spiritus. Ungdomsforeningen var indbudt. Bølgerne gik højt, og alle deltagerne var mere eller mindre berusede. Jeg ser endnu »Kæstens Hanne« siddende på et bord i en tallerken med sennep og en dampende pølse i hånden, altimens hun sang: »Jeg har et æble udi min lomme, det gemmer jeg til min bedste ven.« Kæsten og Hanne var et sønderjysktalende ægtepar, der hørte til den kreds, der alle dage havde været danske. To livsglade gamle, som dog også kunne blive uenige. Det fortæller følgende historie om. Hanne og Kæsten er på vej til Padborg for at købe ind. Undervejs kommer de op at skændes. Kæsten bliver for alvor gal, han tager sin vielsesring af fingeren og kaster den i en vandfyldt grøft. Det varer kun et sekund, og Hannes ring følger efter. Lidt senere kommer en bekendt forbi og ser de to gamle ligge på maven ved grøften.

Med opstylpede ærmer leder de i det grumsede vand efter deres ringe. Da kroen var tørlagt, gik det lidt bedre, men de, der ikke kunne drikke kaffe uden en lille dråbe, havde gerne en flaske i lommen.

Rigtig hjælp fik vi dog først med Niels og Anna Kjems. De to var fortrolige med arbejdet i et grænseland, for de havde været med til at vinde Nordslesvig tilbage og var nu rede til at fortsætte deres arbejde for danskheden blandt dem, der ikke var kommet med til Danmark. For virkeligt at kunne yde et stykke arbejde uden at der fra tysk side kunne skrives ind, havde de to beholdt deres tyske statsborgerret. Det var et offer, som Kjems måtte betale dyrt. Han havde været med i hele den første verdenskrig og blev under den anden verdenskrig påny indkaldt som tysk soldat.

Efter 1920 kom der en hel del mennesker ned til os for at hjælpe os i gang. De var meget forskellige, men de allerfleste kom af idealisme, der var også eventyrere iblandt dem, folk der troede, at de på en let og spændende måde kunne tjene penge. Den sidste kategori af mennesker forlod os hurtigt igen. Men dem, der ofrede så at sige alt, hvad de gennem mange år havde kæmpet for, at blive danske statsborgere, de er hurtig talt, for der er kun de to, Anna og Niels Kjems, og så bliver de to sat på det vanskeligste sted i hele Sydslesvig. Vi var mange, der var danske, men dansk kultur og dansk måde at leve på, det kendte vi intet til. Jeg gad vide om ægteparret Kjems var gået til Harreslev, dersom de havde vidst, hvad det var for et menneskemateriale, de kom til at arbejde med. Viljen til at være dansk var tilstede hos os, og Kjems' motto var dengang, og er det vel endnu: »Viljen ser Vorherre på«, derfor har de to vel også holdt ud. Til mænd fra kongeriget er der i årenes løb uddelt ikke så få ridderkors. For længe siden har Kjems og hans kone fortjent korset, men de kan ikke få det, fordi de er tyske statsborgere, og vi selv kan jo ikke dekorere dem, der har gjort sig fortjent dertil.

Langsomt og forsigtigt fik vi indført sanglege og folkedanse, på denne måde kom vi efterhånden længere og længere væk fra den moderne dans. Vi opførte små teaterstykker både danske og plattyske men aldrig højtyske stykker. Der kom gang i gymnastikken og i den frie idræt. I løbet af få år stod Harreslev ungdomsforening med en flok gode gymnaster og en række dygtige idrætsmænd. Vi var stadig noget for os selv, mere robuste eller frækkere end dem, vi kom sammen med, men vi klarede os, og efterhånden kunne også en formand klare sig iblandt Harreslevs ungdom.

Gennem Niels Kjems kom vi i forbindelse med Nordslesvig og andre egne af vort moderland. Bedst mindes jeg vor første cykeltur til Danmark. Den førte os gennem Nordslesvig, Sydfyn og Als. Den første dag nåede vi til Skibelund efterskole, hvor vi overnattede. Forinden besøgte Ingeborg og Jens Østergård i Københoved. Det var det første danske hjem, som jeg lærte at kende, og det har gjort et meget stærkt indtryk på mig. Da jeg henved ti år senere besøgte faster Ingeborg, nu var jeg gennem min kone kommet i familie med hende,

*Harreslev Ungdomsforening.
Fr. Mommsen står ved siden af Niels Kjems*

genkendte jeg næsten alle møbler i stuerne og billederne på væggene. På Skibelund fik jeg venner, som senere kom til at betyde meget for mig. Da jeg nogle år efter kom som elev på Askov højskole, havde jeg meget svært ved at finde mig til rette der, for denne skole interesserede sig så godt som slet ikke for Sydslesvig. Når der var noget, som gik mig imod, flygtede jeg til Skibelund og kom hver gang trøstet tilbage.

Næste aften havnede vi i nærheden af Vissenbjerg på Fyn. Vi standsede op ved en dejlig stor bindingsværksgård og blev enige om, at det måtte være det helt ideelle sted for en overnatning. Kjems og jeg gik ind for at forhandle med konen, for det viste sig nemlig, at manden ikke var hjemme. I første omgang blev vi afvist, idet konen rent ud sagde til os, at de ikke gav husly til farende folk. Lidet spydigt spurgte Kjems, om der ikke boede en jyde her i nærheden, for hos en jyde ville vi sikkert få vort ønske opfyldt. Konen bad os vente et øjeblik, og vi hørte, at hun i telefonen talte med manden. Efter en kort drøftelse mellem mand og kone fik vi lov til at komme ind på gården. Da manden kom hjem og hørte, hvad vi var for mennesker, blev vi budt indenfor i stuerne. Vi fik både humleøl og te til vor medbragte mad. Det blev til en meget vellykket aften i familiens skød, med både kaffe og kager og megen snak.

*På cykeltur
Fr. Mommsen står til venstre*

Inden vi den næste morgen forlod gården, fik vi et solidt fynsk morgenmåltid, som vi kørte længe på. Vort næste mål var Ollerup folkehøjskole samt et besøg på gymnastikhøjskolen. Derfra gik turen så over Fåborg-Mommark gennem Als og Sundeved tilbage til Harreslev. Sådanne udflugter fik stor betydning for os unge, for først nu lærte vi det land at kende, som vi i 1920 havde bekendt os til. Harreslev ungdomsforening kom aldrig i vanskeligheder. Vi var tit oppe at skændes, men vor danskhed bandt os sammen. Én ting opnåede vi aldrig, at gro ud over kommunens grænser. By og land smeltede aldrig sammen.

PÅ HØJSKOLE

Niels Kjems ville gerne have mig på højskole. Fra min tyske skoletid bevarede jeg just ikke de bedste minder om skolegang, derfor tøvede jeg længe, inden jeg tog en beslutning. Da jeg endelig tog den, valgte jeg Ollerup gymnastikhøjskole, for den lugtede mindst af skole. Der var adskillige, som advarede mig, fordi jeg dog så sent som i 1920 havde været patient på et lungesanstorium. Jeg fik mit ønske opfyldt, og vinteren 1923-24 tilbragte jeg på denne

betydelige skole. Jeg var ingen særlig dygtig gymnast, da jeg kom og var det vel heller ikke, da jeg forlod skolen. Det der tog mig var den almindelige frie undervisning. Til denne skole var der knyttet en meget dygtig lærerstab, såsom Lars Bækhøj, Ejner Skovrup, Peter Bukh, læge Viggo Munk med flere. Niels Bukh overvågede meget nøje, at eleverne fulgte denne almindelige højskoleundervisning. Den, der udelukkende kom til Ollerup for gymnastikkens skyld, var ikke velset, og det skete da også, at elever blev sendt andre steder hen, fordi de ikke ville følge hele undervisningen. Selv om vi kropsligt sled voldsomt i det, havde jeg ikke en eneste sygdomsdag på skolen, og det betød meget for mig, jeg blev klar over, at jeg var rask og havde overvundet den sygdom, som den første verdenskrig gav mig med på vej ind i den nye tid.

Vel hjemkommet fra dette ophold gik jeg straks igang med at indføre den primitive gymnastik i min hjemstavn. Jeg fik samlet et karlehold i Harreslev, og i løbet af 14 dage var dette hold kørt i sænk. De unge var så ømme i kroppen, at de ikke kunne røre sig. En enkelt af dem gik endda i lægebehandling. Jeg blev kasseret som leder, og Kjems overtog igen gymnastikken. Til mig kom der så bud fra Flensborg. Her var der en flok unge, der havde lyst til at prøve mig, og vi gik straks i gang med at træne til en opvisning i Borgerforeningen i Flensborg.

Den danske menighed syslede med planen om at bygge en egen kirke, og i den anledning var der gået bud til alle danske foreninger om at støtte dette foretagende. Gymnastikforeningen besluttede at give en opvisning, og derfor havde man sendt bud efter mig. Overskuddet skulle gå til kirkebyggeriet. Den aften, da det gik for sig, var Borgerforeningens sal fyldt til sidste plads, ikke med ungdom, der var flest gamle kvinder, der på denne måde ville yde en skilling til det kirkebyggeri, som aldrig blev til noget. Der gik et gys gennem salen, da mine gymnaster marcherede ind. Bukh's gymnastik var forholdsvis ny og ikke kendt i Sydslesvig. Det var første gang, man i Flensborg så gymnaster i små sorte bukser og med nøgen overkrop. Der var ingen, som besvime, men nogle blev blege i ansigtet, og andre blev røde som kammen på en kamplysten hane. Da vi havde taget opstilling og begyndte med de så bekendte samlede hop, indtraf den næste ulykke. Salens gulv ligger på tykke stålfjedre, og ved en samlet bevægelse gynger hele gulvet, det virker stemingsfuldt under en vals, men da de mange mest indremissionske damer begyndte at vugge i takt med mine gymnaster, blev også jeg betænkelig. Da vi var færdige, hørte jeg KFUK-sekretæren sige, at det var syndens penge, som her kom til kirken.

Biskop Noack, som dengang var præst i Flensborg, må også have hørt disse ord, for i en lille tale til gymnasterne sagde han blandt andet følgende: »Der bæres sten til en kirke, nogle bæres med tårer og andre med smil. I aften har vi båret smilets penge til vor nye kirke.« Flensborg gymnasterne holdt ud, og langsomt vænnede flensborgerne sig til at se på disse friske og smidige unge i deres simple dragt. Efterhånden fik vi flere delingsførere uddannet, og på et

forholdsvis tidligt tidspunkt blev de fleste sydslesvigske hold ledet af egne ledere.

Selvom jeg underviste i gymnastik både i Flensborg og Valsbøl, lå mit hovedarbejde dog i Harreslev. Her fulgte jeg det danske arbejde helt op til 1933, kun afbrudt af mine studieophold i Danmark. Mit arbejde blandt de unge blev efterhånden så omfangsrigt, at det kneb for mig med at passe mit daglige arbejde. Derfor spekulerede jeg en del på at skifte erhverv, og mit øje faldt på det i 1921 oprettede danske bibliotek på Flensborghus.

FRA SKRUESTIK TIL BOGEN

Som stor dreng var det mit ønske at blive landbruger, men det ville min mor ikke høre noget om. En bonde uden penge kunne efter hendes mening ikke bringe det til andet end at blive daglejer. Mit andet ønske var at blive sømaskinist, men heller ikke det var mor indforstået med. Hun havde en sand rædsel for alt, der havde med søen at gøre. Det var mor, der afgjorde min skæbne. Jeg skulle lære til maskinsmed i kredsbanens værksted ved Lautrupsbækken. Senere skulle jeg forsøge at uddanne mig til at blive lokomotivfører. Sagen gik i orden, og den 1. april 1917 begyndte jeg en fireårig læretid.

Jeg har ingen gode minder fra min læretid: jeg arbejdede uden lyst og interesse. Jeg gjorde min pligt og intet mere. Efter fire lange år aflagde jeg min svendep prøve først i selve værkstedet og siden for en mester fra håndværkerlauget i Flensborg. Således er jeg i besiddelse af to svendebreve. På værkstedet var alle meget tysk indstillede. Vi var kun to læredrenge, der var dansksindede, og vi følte snart, at vi ikke var velsete. Straks efter den aflagte svendep prøve blev vi to afskediget med mange gode ønsker for fremtiden. Dermed var drømmen om at blive lokomotivfører skrinlagt.

Jeg blev arbejdsløs i en såre vanskelig periode. Min vandring til de forskellige flensborgske værksteder var uden resultat. Resolut tog jeg fat på jordarbejdet. Ved et entreprenørfirma, som havde en hel del arbejder i Sporskifte, fik jeg arbejde, og her var jeg i nogle måneder. Da far havde ret gode forbindelser på skibsværftet, lykkedes det for mig at komme ind der. I henved to år arbejdede jeg på værftet som klejnsmed. Her traf jeg påny sammen med min skolekammerat Hans Meng. Han var ligesom jeg utilfreds med tilværelsen, fordi vi ikke kunne se nogen fremtid i det arbejde, vi havde fat på. Hans Meng uddannede sig til hypnotisør og var fremragende på dette dengang ret moderne gebet. Selv gjorde jeg endnu en gang et forsøg på at komme til søs, men det blev i sidste øjeblik opdaget og forpurret af min mor.

Mor var hele tiden på vagt. Uden samvittighedsskrupler åbnede hun min private post og brændte det, som hun anså for at være farligt. Således brændte hun min ansættelse som maskinistelev på en af værftets nybygninger. Som et kuriosum skal jeg fortælle, hvordan mor en anden gang ganske radikalt greb ind i min skæbne. Som tyveårig lærte jeg en ung skuespillerinde at kende. Hun

rejste fra Flensborg til Rhinlandet og lovede mig at skrive, såsnart hun havde en fast adresse. Jeg hørte aldrig fra hende og var ulykkelig over det. Mange år senere, jeg havde været gift i adskillige år, fortalte min gamle mor min kone og mig om min ulykkelige ungdomskærlighed. Aldeles uanfægtet fortalte mor, at hun havde brændt hvert brev, som var kommet fra den unge pige, der boede i Köln, og hun var overbevist om, at hun havde handlet ret. Heldigvis kom denne frimodige tilståelse så sent, at vi alle tre fik os en hjertelig latter. Forhåbentlig har min udkårne hurtigt fundet en anden, der var mere trofast.

Hans Meng og jeg blev samtidig afskediget fra værftet på grund af arbejdsmangel. Hans rejste til Danebod højskole, og jeg tog til Ollerup gymnastikhøjskole. Indbyrdes havde vi ikke talt om det eller vore fremtidsplaner, og der gik adskillige år, inden vi atter mødtes på den danske arbejdsmark. Han som lærer og jeg som biblioteksmenneske.

Året 1924 blev skelsættende for mit liv. Jeg vendte uhyre klog hjem fra mit første højskoleophold. Den danske højskole er ganske bestemt en velsignelse for det danske samfund, men den har også sine skyggesider. En afholdt højskoleforstander eller lærer kan for en elev blive en profet. Adskillige elever på de danske højskoler bliver af deres lærere ført frem til en skillevej, som en del har uhyre vanskeligt ved at passere. Der er en del, der mener, at de skal forlade den hidtil valgte vej for at følge et kald, som højskolen har givet dem, og der er mange, som ikke kommer godt fra dette eksperiment.

Da jeg vendte hjem fra Ollerup, mente både min mor og jeg, at jeg burde finde mig en ny vej fremefter. Mor var en klog kone, hun slagtede en af sine bedste høns, tog sønnen ved hånden og gik med ham til lærer Martin Lange, også kaldt jomfru Lange. Han var noget ved KFUM, men tjente til livets ophold som oplandsbibliotekar ved det nyoprettede danske bibliotek i Flensborg. Om det nu var hønen, min mor eller mig, der gjorde indtryk på hr. og fru Lange, det kan jeg ikke sige, men dette besøg endte med, at jeg fra 1. april 1924 var ansat ved det danske bibliotek i Flensborg som elev med 40 danske kroner pr. måned. På værftet havde jeg tjent mere pr. uge, men nu følte mor, at jeg var på den rette vej opad.

Indtil 1920 havde den danske bog ført en såre beskedent tilværelse i Gustav Johannsens hjem »Margarethes minde« i den nordlige bydel. I 1921 købte Grænseforeningen det nuværende »Flensborghus«, og her havde det danske bibliotek sit hjemsted, indtil det kunne flytte ind i sit nye hjem i Nørregade 59. Jeg mødte den 1. april 1924 på min nye arbejdsplads. Af selve hr. Seemann, som dengang var chef, blev jeg låst ind i udlånet med den besked, at der nok skulle komme en dame, som skulle tage sig af mig. I godt en halv time ventede jeg ene mellem nogle tusinde danske bøger og ventede på den dame, der skulle komme for at tage sig af mig.

Meget forsigtigt blev døren åbnet, og en ældre dame spurgte, om der var andre tilstede end mig. Med en rolig samvittighed kunne jeg besvare hendes

spørgsmål med et nej. »Ja, De må undskylde, jeg skal nu lige ind og vaskes,« og dermed forsvandt hun på dametoiletet. Det var en lidt underlig start, men damen kom altså renvasket igen, og vi blev straks gode venner. »Vil De lige gå i byen og købe tre rundstykker og en flaske portvin, kan De lægge ud, eller skal De have penge med.« Jeg var nødt til at have penge med, for min pung var ikke indrettet til at lægge ud for andre. Det har den forøvrigt aldrig været. Jeg går ikke gerne med penge på lommen, det er noget, jeg har lært af min mor. Nå, jeg kom så med de tre rundstykker og denne flaske portvin. Debora Martin spurgte mig, om jeg var i besiddelse af en proptrækker. Frøkenen fik min lommekniv, som var forsynet med det, hun savnede. Hun forsvandt bag en af reolerne og fik der sin morgenmad, tre rundstykker og portvin, altimens stod jeg og gloede på alle de mange bøger.

DEBORA MARTIN

Lad os et øjeblik lade den danske bog ligge, for at se lidt nøjere på den mærkelige, for ikke at sige tragiske kvindeskæbne. Frk. Martin kom til Sydslesvig i afstemningstiden. Hun kom som journalist til Flensborg Avis. Debora Martin var af god familie, hun havde opholdt sig i mange år i Paris og var således helt perfekt i fransk. Penge havde hun ingen forstand på, men en idealist, det var hun. Hun var et menneske, der kunne undvære alt bare for at hjælpe andre, en kvinde som i grunden aldrig tænkte på sig selv. Frk. Martin var sjusket, hendes tøj stukket sammen med mange sikkerhedsnåle, men vi var mange, både nord og syd for grænsen, der kunne lide hende. Det var Debora Martin, der greb tanken om påny at få gang i et biblioteksarbejde i Flensborg. Det var hende, der fik Grænseforeningen sat i gang med en landsomfattende indsamling af danske bøger. Lad os nu være ærlige, det var faktisk Debora Martin, der lagde grundstenen til det danske biblioteksarbejde i Sydslesvig efter 1920. Samtidig skal det siges, at frk. Martin ville skabe sig en livsstilling, hun ville være bibliotekar i det danske bibliotek i Flensborg, og det strandede hun på. Hun skabte en ramme, som hun, der ikke var biblioteksudannet, ikke var i stand til at fylde. Da man tvang hende til at komme på Danmarks biblioteksskole, lod man hende, berettiget eller uberettiget, dumpe. Dermed var hendes Sydslesvig-eventyr forbi.

På mange områder var hun på den rette vej. Hun arbejdede med gamle ugeblade og ganske lette bøger. På denne måde fik hun en hel del især gamle flensborgere til at læse dansk. Men samtidig arbejdede hun med andre, i hvert fald i dag mindre anerkendte våben. Selv om hun var en meget dårlig økonom, var hun ikke bange for at give en låner et lille lån. Således gav hun engang nogle penge til en mejerist, og da hun bad om at få pengene tilbage, betalte han med nogle oste. Disse oste forsøgte Debora og jeg så at sælge samtidig med, at vi udlånte bøger.

Frk. Martin fik pakker sendt fra Danmark. Indholdet af disse pakker blev

omhyggeligt fordelt til særlig flittige lånere. Når man var heldig, kunne man også få en kop kaffe på biblioteket. Sådan noget lyder mærkeligt i dag, men når et arbejde skal bygges op helt fra grunden, ja, så gælder alle kneb. En dag var det ved at gå galt for frk. Martin. Fra toldkammeret havde jeg hentet en dejlig stor pakke, som var kommet fra København. Med formiddagsposten kom der et brev fra den dame, som havde sendt pakken, hun meddelte, at hun samme dag kom med middagstoget til Flensborg og glædede sig til at spise frokost hos frk. Martin. Debora blev ulykkelig, for hun havde ikke en skilling på lommen, men pludselig kom hun i tanke om den pakke, som jeg havde hentet. Som medvidende blev jeg indbudt til en virkelig fin frokost. Københavnerdamen roste frk. Martins gode sans for lækkerier, hun opdagede overhovedet ikke, at det var hendes egen mad, som hun spiste. Efterhånden som bogarbejdet voksede, kom der uddannet personale til Flensborghus, og frk. Martin blev mere og mere overflødig.

Da Grænseforeningen i 1924 overgav ledelsen af biblioteket til den nystartede »Dansk biblioteksforening for Flensborg og omegn« blev hele personalet sagt op af Grænseforeningen, og biblioteksforeningen genansatte kun dem, de ville have. På denne måde kom man af med frk. Martin og en mand til, det var dr. Viggo J. von Holstein Rathlou, som i en årrække havde fjernstyret biblioteket fra Aarhus. En formiddagsstund forlod frk. Martin Flensborghus. Hun sad på en flyttevogn ved siden af kusken. Teatralsk slog hun ud med armen og sagde: »Med hundrede mark kom jeg til Sydslesvig, og uden en øre på lommen drager jeg herfra.« Kusken sagde hyp, og hesten trak af med Debora Martin. Hun bosatte sig atter i Sorø, og her sad hun og længtes efter Sydslesvig, som ikke havde behandlet hende vel, for hun ville bestemt kun det bedste for os alle, men tiden rendte fra hende. Danskheden i Sydslesvig krævede mere fra sine mennesker, end hun kunne yde. Siges skal det også, at hun ikke var det eneste menneske, som efter 1920 led skibbrud i vort grænseland. Iblant dem, der gik nedenom og hjem, findes også både unge og ældre sydslesvigere.

LÆRE- OG VANDREÅR

Flensborghus bogsamling var vel ikke det helt ideelle lærested for en sydslesviger med ganske almindelig tysk folkeskoleuddannelse.

Derfor var jeg fra begyndelsen klar over, at min to-årige læretid i Flensborg måtte suppleres med nogle ophold i Danmark. Efter at have været et år ved biblioteket kom jeg på Askov-højskole, som en af de første sydslesvigske elever efter 1920. Askov og dens lærerkollegium var ikke interesserede i Sydslesvig. Under afstemningskampen havde skolen klart støttet H.P. Hanssens politik. Den eneste, som stod på vor side, og som følte med os, var Ingeborg Appel. Men der var intet i vejen for, at vi kunne komme frem med vore synspunkter. Under ledelse af C.P.O. Christiansen var skolens elever i Skibelund. Efter forklaringen af Magnus-stenen med indskriften »Magnus, tvende riges pryd,

1931.

*Josias og Caroline Mommsen sammen med Line Hørlück, der senere blev gift med
Frederik Mommsen*

unde Gud din kongesjæl at se Danmarks grænsepæl atter flyttet frem mod Syd«, tog jeg mit standpunkt, idet jeg foreslog, at denne sten nu burde flyttes frem til Danmarks nye grænse efter 1920. Denne udtalelse faldt ikke i god jord, men nu var man dog klar over, hvor jeg stod. Askov højskole blev for mig en læreanstalt og intet mere. Jeg kom aldrig til at føle mig hjemme der. En, som jeg kom til at holde af, var Frederik Schrøder, en søn af Ludvig Schrøder. Selv om vi på det nationale område var meget uenige, så har han, i de mange samtaler jeg har ført med ham, sat mig grundigt ind i de nordslesvigske forhold. En anden, som jeg nød godt af, var dr. Marius Kristensen, i hvis hjem jeg også kom en del.

Efter mit ophold på Askov gik jeg på vandring i Danmark. Jeg startede med at være en måned som gæst på biblioteket i Vejle. Min startkapital bestod af 50 kroner, og da jeg havde lejet et værelse, havde jeg 20 kroner tilbage. Den måned levede jeg for en stor del af jordnødder og rosiner. Heldigvis havde jeg lagt penge til side til en jernbanebillet til Kalundborg, og her stod jeg så en

forårsdag med 1,50 på lommen hos en roeentreprenør Ambrosius Madsen, der sendte mig ud til min første plads i nærheden af Ubberup højskole. Sammen med andre unge danske karle hakkede jeg roer på akkord. Kosten fik vi på de gårde, hvor vi var beskæftiget. Når vi var færdige det ene sted, fik vi en ny gård anvist. På denne måde kom jeg i forbindelse med flere danske hjem, og samtidig tjente jeg penge, som skulle bruges til et ophold på biblioteket i Esbjerg.

Disse uger var for mig både lærerige og interessante. Jeg sad til bords med bonden og hans familie, men jeg lærte også folkestuen at kende, hvor man sad sammen med herregårdskarle og bisser. Jeg endte som høstkarl på en proprietærgård ved Nivå i Nordsjælland. Da høsten var overstået, tog jeg en lille afstikker til Sverige for så at være en måned i Esbjerg. Inden Askov atter begyndte, var jeg en lille tur hjemme. Min anden vinter på Askov var endnu mere værdifuld end den første. Jeg var ret frit stillet og brugte megen tid til læsning. Det passede ikke helt forstanderen, men han måtte nu finde sig i det.

Efter hjemkomsten tog jeg atter fat på biblioteket. Da man i Danmark indrettede en elevskole for bibliotekselever, meldte jeg mig dertil.

Dansk pige i Strukstrup

AF MARIE LASSEN

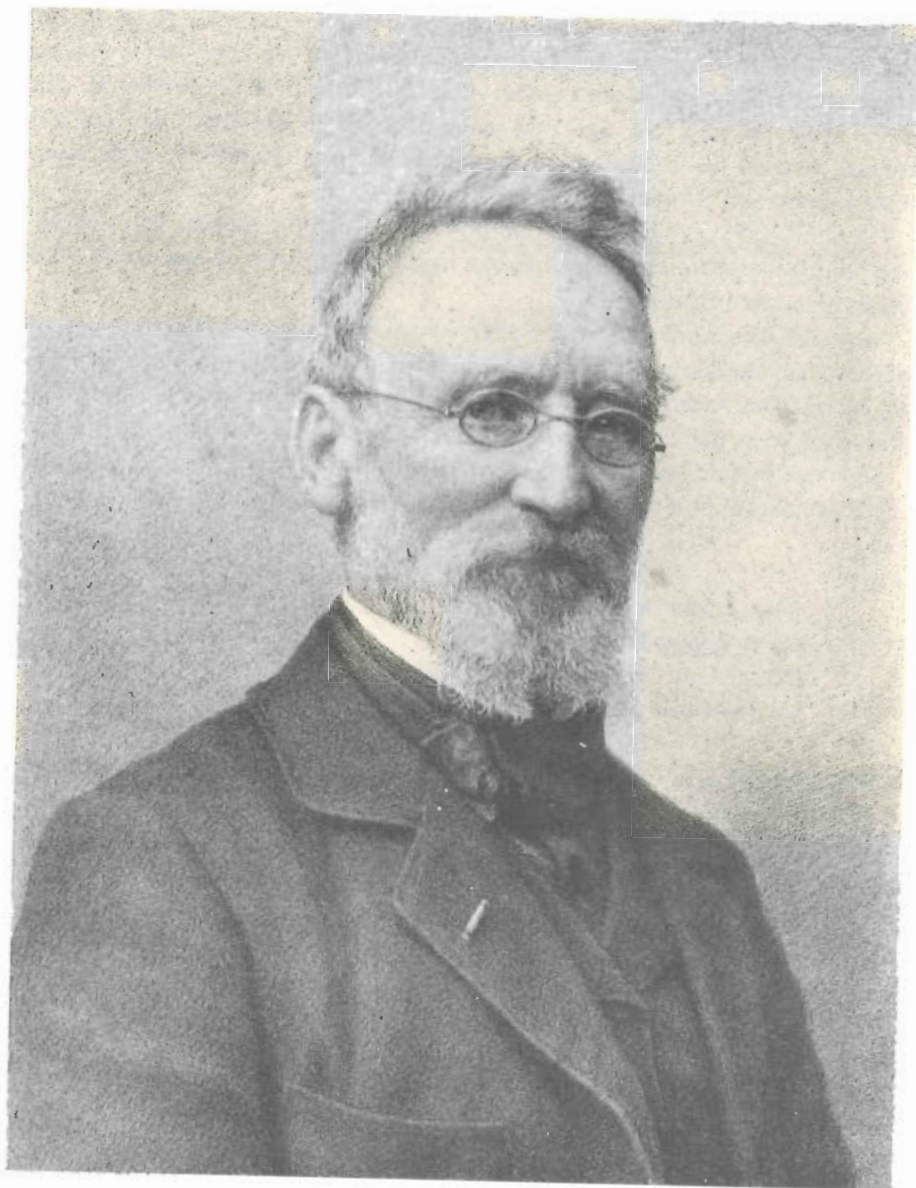
Må jeg have lov til at præsentere mig og min familie. Det er altid rart at vide, hvem man har med at gøre.

Jeg stammer fra Strukstrup og er datter af Peter og Frieda Lassen. Vi var fire søskende: mig selv, Detlef, Gertrud og Margrethe (Grethe). Min farfar var Henrik Lassen, gift med Marie, født Claussen, og min morfar var Carsten Claussen fra Siversted, gift med Louise, farmor og mormor var søstre.

På nær mor, der var født i Lindebjerg ved Bøglund, og morfar var alle familiens medlemmer født i Strukstrup, hvor allerede min oldefar, Detlef Johan Lassen var født. Men da også Lindebjerg og Siversted ligger i og på grænsen af Angel, kan det siges, at familierne Lassen og Claussen var ægte angelboer.

Familien Lassen fotograferet januar 1921

Morten Eskesen

Den gjældneste Glødestkilde, jeg véd,
det er den gode Samvittighed,
Den er Guds Høymø flammende Lys,
når Fjænderne ler og Farverne tæner.

Morten Eskesen

Året 1918 var ikke bare året for afslutningen på Den første Verdenskrig; for mit vedkommende var det nok så betydningsfuldt, at jeg kom i skole det år, i tysk skole forstår sig, andre fandtes ikke i Strukstrup på det tidspunkt. Jeg kom i skole ved påsketid, og i maj måned fik jeg en lillesøster, den sidste i rækken, - og så fik vi telefon det år, jeg lærte meget hurtigt at ringe mine skoleveninder op, til moro for de voksne.

Fra denne tid begynder mine erindringer at blive mere præcise, men enkelte ting har jeg fået fortalt fra tiden før, bl.a. fortalte far, farfar og mor om Morten Eskesens besøg i Strukstrup.

Morten Eskesen var en stor fortæller, han skrev sange, han kunne et utal af viser, og han elskede at synge dem, når han om aftenen sad i sofahjørnet i vores dagligstue. Det hændte, at en folkeviser strakte sig over en hel aften. Det blev skik og brug, at han fik en »godnattoddy«, og den skulle mor servere for ham.

Så længe jeg kan huske tilbage, og indtil min bror blev gift, hang et fotografi af ham med et vers skrevet af ham selv på vores dagligstuevæg. Verset husker jeg:

»Den gyldneste glædeskilde jeg ved,
det er den gode samvittighed.
Den er Guds åsyns flammende lue,
når fjenderne ler, og farerne true«

Disse besøg hos os foretog han med jævne mellemrum helt ind i min levetid, og han holdt sin sidste jul hos os. Det var i 1912, han døde den 8. februar 1913.

Jeg har også fået fortalt, at mor fik lov til at tage mig med for at besøge far og farfar i Slesvig, hvor de sad fængslede fra 6. til 19. august 1914, sigtede for landsforræderi.

Men vagtposten, der i de dage var posteret ved indkørslen til gården ved siden af dammen med karper, husker jeg selv.

En lun sommeraften – det var jo i begyndelsen af august – kom karperne op til dammens overflade og slog med halen. En ganske ung soldat stod på vagt. Karperne rørte kraftigt på sig, og den stakkels unge mand blev så forskrækket, at han rev geværet fra skulderen og fyrede ned i vandet. Den episode gjorde et mægtigt indtryk på mig.

Fra selve krigen mindes jeg ellers, at vi havde russiske krigsfanger til hjælp på gården.

Da far måtte gøre tjeneste på »hjemmefronten«, fik han overdraget tilsynet med og regnskabsføringen for fangelejren i Strukstrup, hvilket arrangement åbenbart alle parter var tilfredse med. Lejren blev opløst kort efter krigens ophør.

Krigsfangerne husker jeg især, fordi de var så glade for os børn. Vi har vel mindet dem om deres egne. Blandt de fire fanger, vi havde, var der en snedker.

*Midde og Detlef Lassen med en af krigsfangerne og de trillebøre,
som han lavede til dem*

Han forsynede os børn med trillebør. En skrædder var der også, han var ferm til at lave smykker af hestehår. Til mor lavede han en lang kæde, som stadig er i vor besiddelse.

Fra krigen husker jeg endelig, at præsten som boede i Thumbby, tog turen over engene hver gang der i Strukstrup skulle ringes med kirkeklokkerne for en tysk sejr. Og så husker jeg forresten også, at den ene af kirkeklokkerne, den største, skulle afleveres til rustningsindustrien, og at far blev beordret til at transportere den til banegården. Far nægtede at efterkomme ordren. Jeg husker imidlertid ikke, om han fik ubehageligheder for det.

Som sagt kom jeg i skole den 10. april 1918, altså omtrent et halvt år før Den første Verdenskrig sluttede, og min skoletid husker jeg så absolut mest fra den lyse side. Vi havde gode og dygtige lærere. Det kunne aldrig falde dem ind at lade det gå ud over os, fordi vi kom fra et dansksindet hjem. Derimod kunne det ske, at de andre børn drillede lidt, og så råbte de efter os:

»Hannemann kömt von Jytland an
mit grode Holtschohsteveln an
Hannemann mot sik Steveln kopen
denn kann Hannemann beeder lopen.«

*Farfar, Henrik Lassen, sammen med 5 andre veteraner fra 1864.
Billedet er taget i Flensborg 18. april 1934*

*Vilhelm Bøse
Valsbøl
f. 1.7.1851*

*Henrik Lassen
Strukstrup
f. 21.9.1839*

*Jørgen H. Næve
Tolk
f. 1.1.1847*

*Carsten Carstensen
Sølvend Mark
f. 5.8.1839*

*Henrik Detlefsen
Hjoldelund
f. 13.4.1839*

*Marie Jensen
Kobbermølle
f. 30.9.1842*

*Carsten Thomsen
Ørsted
f. 5.9.1841*

Men drillierierne blev aldrig grove, for i grunden var livsvilkårene ens for alle børnene i landsbyen.

Børnene vidste i øvrigt, at bedstefar var dansk statsborger, og at han – ligesom et par andre gamle mænd fra egnen – var veteran fra 1864.

Skolens historieundervisning var meget generel, og derfor blev der ingen konflikt, selv om det kunne ske, at lærerne sagde, at Danmark havde røvet Nordslesvig.

Undervisningen i hjemstavnslære var helt upolitisk og foregik ofte på ture i omegnen. Min egen hjemstavnslære fik jeg også på en anden måde: Vore gæster nordfra kom selvsagt for at høre om Sydslesvig, ikke bare om hvad der skete i tiden, men også om fortiden, og herom kunne farfar fortælle. Han tog gerne gæsterne med op til kirken, hvorfra der var en dejlig udsigt over land-

skabet, ja, når man kravlede op i tårnet, – det var et tårn af træ og stod ved siden af kirken – kunne man ganske tydeligt se domkirketårnet i Slesvig.

Her fortalte farfar så, at kirken i Strukstrup efter sagnet skulle være den næstældste i hertugdømmet Slesvig og den tredieældste i Danmark; han nævnte rækkefølgen: Hedeby, Ribe, Strukstrup.

Folk fra hele Angel måtte tage til Strukstrup, når de ville i kirke. Det gjaldt også for fru Ann Post til Tolgård, den tidligere adelige gård, der ligger i det nordlige Angel. Fruen havde aftalt med præst og degn, at den søndag hun ville i kirke, skulle de vente med at ringe, indtil hun kom. Præsten tog da opstilling øst for kirken, hvorfra han kunne overse et stort stykke af den vej, hun skulle komme ad, og degnen stod parat ved klokketårnet. Når hendes vogn kom til syne, sagde præsten til degnen: »Gå nu kun op aa ring! Nu kommer fru Ann Post fra Tolgård over Thingvaj mæ fiir hvid' øg,« hvorpå degnen svarede: »Ja, nu kommer hun mæ knopper hør aa' stykker smør aa' stur rau-lief.« Dette hør, smør og rugbrød fik præst og degn for at vente på hende.

Farfar fortalte ligeledes om en ældre ungkarl, Peter Hahn, fra sognet, der havde den vane at gå til den kirke, hvor der var »første prædiken«, og så køre med præsten til kirken med sidste prædiken (På det tidspunkt, o. 1830, havde Thumbby og Strukstrup fælles præst). En søndag havde præsten, Gosche hed han, prædiken om den kananæiske kvinde. På vejen fra den ene kirke til den anden, spurgte han: »Nå, Peter Hahn, hva' syntes du da om min prædiken i dav?« »Jo, lill' Goschen,« svarede Peter Hahn, »føst tinkt' a, der var kommen ski' etter dæ', men siden du rigtig fø'st fik fat aa hinne, Jøsses, hvo' røvs du hinne igemmel.«

Disse fortællinger omkring kirken fortalte farfar gerne for at vise at dansk meget langt op i tiden var omgangssproget i Angel og dermed i Sydslesvig. Han kom med flere eksempler, også uden tilknytning til kirken.

Jeg slugte disse fortællinger som stor skolepige, og siden læste jeg dem i Mands Minde (»Seit Menschengedenken« 1936).

I skolen havde vi også timer i det fri, dog ikke for ofte. Naturligvis kan man ikke tale om gymnastik, som man har det i dag; der fandtes hverken gymnastiksal eller -redskaber, det blev kun til lidt udendørs »sport«, når vejret tillod det. Den foregik på legepladsen. Undertiden blev nogle timer lagt sammen, og vi fik en skovtur eller en tur i mark og eng for at samle planter, og om vinteren blev det så til tumlen på isen eller en kælketur fra den højeste bakke på byens marker.

Skolen holdt også fest for sine børn, naturligvis i samarbejde med forældrene, det var jo dem, der betalte gildet. Festen varede hele dagen. Den begyndte med konkurrencelege: sækkeløb og æggeløb for de små piger, ringridning på hjemmelavede kæpheste for de små drenge, skydning med luftbøsse for de store drenge og »ringridning« på en hjemmelavet karrusel for de store piger. Karrusellen var lavet af et hjulpar fra en høstvogn, det ene hjul og halvdelen

af akslen blev gravet ned i jorden; over det andet hjul blev der bundet en lang stige, til hvis ende der var fastgjort et par agestole. Det var en primitiv, men effektiv karrusel. Byens klokker og faktotum havde fornøjelsen af at køre den.

Om eftermiddagen blev der danset, og festen sluttede med en omgang mælk og tvebakker. Mælken, som var nymalket, leveredes fra de forskellige gårde i landsbyen.

Før den korte middagspause og som afslutning på formiddagens lege var der optog gennem landsbyen.

Optoget startede ved skolen. Orkestret – i min skoletid blev det aldrig til mere end et tremandsorkester – satte ind med »I vor barndom vi hørte kartovernes brag.« Når optoget nåede vor gård, som kun lå nogle hundrede meter fra skolen, skiftede man over til Schleswig-Holstein-sangen, ligegyldigt hvor langt man var kommet i den første melodi. Dette blev praktiseret i flere år, også ved andre fester med optog.

Dengang var der ingen, der kunne huske, hvor den første melodi kom fra, og man vidste naturligvis heller ikke, at den var dansk. Men vi vidste det: en gammel musiker, jeg tror, det var omkring århundredskiftet, havde hørt melodien blive spillet af mine fastre hos os på gården. Han syntes så godt om den, at han optog den i sit repertoire. Han skrev dog kun noderne op, ikke teksten. De efterfølgende musikere beholdt en del af det gamle repertoire, deriblandt også denne danske ryttermarch.

Så husker jeg, at menighedsrådet med præsten i spidsen mødte op ved den årlige overhøring i skolen, i hvert fald det første par år jeg gik i skole.

Som sagt gik vi i tysk skole, men vi børn kunne både tale og skrive dansk. Jeg tror aldrig, der var tale om en bevidst indlæring; vi talte dansk, fordi det af vore forældre og gæster blev forudsat, at vi kunne det.

Jeg husker en lille episode: vi var et par stykker, som havde samme skolevej; når vejret tillod det, kravlede vi op i en mægtig, hul træstub, der stod i et hegn ved vores skolevej. Der sad vi så efter skoletid, inden vi gik hjem og læste lektier. Fritiden blev så dejlig lang på den måde – syntes vi.

Ved en sådan lejlighed blev vi indhentet af en flok unge mennesker på cykel. De spurgte os på et danskpræget tysk, hvor Peter Lassens gård lå. Stolte var Detlef og jeg, da vi kunne pege hen på gården og sige på dansk: »Ja, dernede ligger den« med et forundret »Åh, tak« kørte de så, men da vi nogle minutter senere mødte dem igen hjemme på gårdspladsen, var forundringen knap så stor mere.

Far var efter 1918 meget engageret både som skribent og taler, og det var mest i Danmark, det var jo først og fremmest her, oplysning måtte gives og herfra støtten til Sydslesvig skulle komme.

Det var altid spændende for os, når far kom hjem fra en foredragsrejse; ikke nok med alt det han kunne fortælle om, hvor han havde været, og alle de hilsner, han havde med hjem, næh, det bedste for os børn var de ugeblade, –

og lejlighedsvis også billedbøger og bøger – far havde med til os. Det var Familie Journalen, der var fremme dengang, men af og til mener jeg også, far havde en Nordisk Mønstertidende med til mor.

Familie Journalen har jeg set derhjemme så længe jeg kan huske, og Detlef og jeg, og siden mine to mindre søstre, Gertrud og Grete, har tilbragt mange timer på »aftægten«, hvor farfar »förtalte billeder« for os. Jeg husker ganske tydeligt serien om »Buster Brown«. Bl. a. på den måde levede og legede vi os ind i det danske sprog. Omgangssproget til daglig var ellers plattysk. Det talte folkene på gården, og det taltes almindelig mand og mand imellem.

At skrive dansk lærte jeg bl. a. ved at deltage i Studenterforeningen Heimdals stilekonkurrencer. Det kunne f. eks. være en oversat tysk fristil, vi sendte ind, og så fik vi den tilbage med rettelser. Jeg vandt bl. a. Klaus Berntsen: »Folkeeventyr« og en bog om Thorvaldsen. Og så skrev jeg jo til familie og venner.

Vores gård og nabogården mod øst lå – og ligger – på hver sin side af markvejen og kirkestien til Thumbby. Nabofolkene var overbeviste slesvig-holstenerne, og manden endda medlem af menighedsrådet, men når noget skulle ordnes i Strukstrup – f.eks. klokkeringning – kom præsten altid først til os. Hvorfor, var en gåde, men det gjorde han altså, og så måtte han altid henvises til nabogården.

Samme præst, pastor H. Nissen, var det elskeligste menneske privat; på prædikestolen kunne han godt tordne og – har jeg hørt far og farfar sige – blande politik ind i sin prædiken. Det forstod jeg nu ikke. Jeg kunne ikke forstå, hvorfor han råbte sådan deroppe på prædikestolen, og jeg satte mig så nær op ad mor som vel muligt.

På landet var det skik og brug, at præsten var gæst ved de familiefester, der stod i forbindelse med en kirkelig handling: bryllup, dåb o.lign. Jeg husker pastor Nissens nærværelse i hvert fald ved to lejligheder. Første gang var ved farfars og farmors guldbryllup d. 10. maj 1915. Jeg ser ham endnu for mig, stående foran guldrudeparret i deres dagligstue hjemme på gården.

Anden gang var ved søster Gretes dåb. I Angel var det skik og brug, at en barnedåb foregik i hjemmet. Til Gretes dåb var der stillet op i den store, smukke forstue, og sølvskålen med dåbsvandet stod på et lille bord i nærheden af trappen op til første sal, så præsten kom til at stå med ryggen til trappen. Den omstændighed bevirkede, at jeg husker episoden og ser præstens skikkelse så tydeligt. Midt under dåbshandlingen kom nemlig en kattekillling ned ad trappen, og da den opdagede præstens hår, der bevægede sig ved hvert nik, stak den poten ud mellem tremmerne og legede med præstens hår. Mor fik i en fart fjernet den lille fredsforstyrrer.

Eftersom far på grund af en hjertefejl ikke kunne deltage i gårdens arbejde,

Postkort fra Strukstrup. Man havde i flere år hos landsbyens købmand kunnet købe postkort med en såkaldt »Dorfansicht« på, den viste vor og naboens gård. Da nu forholdet mellem dansk og tysk efter 1918 begyndte at blive mere spændt, blev disse kort taget ud af handelen. Man kunne skam ikke vise en dansk og tysk gård på samme prospektkort. Far lod derefter for egen regning lave kort med vor gård på og brugte dem

var han i stand til at tage sig af foredrags- og skribentvirksomhed for hjemstaven, og det så meget mere som hans bror Georg, som boede hjemme hos sine forældre, var villig til at hjælpe til.

Det var imidlertid mor, der trak det store læs, hvad angik ansvaret for gården i den tid far var fraværende. Arbejdet hjemme var stort og krævende. Husholdet var stort, der var både mange familiemedlemmer og medhjælpere på gården. Dengang boede gamle og unge under et tag. Foruden far og mor og vi fire børn var der farfar og farmor, tante Doris, farmor og mormors ugifte søster, og fars bror Georg. Desuden var der to piger og to-tre karle, alt efter hvor mange spand heste, der skulle følges. Alle disse mennesker boede på gården. Desforuden havde vi en malkerøgterfamilie, manden var samtidig daglejer og fik sin kost på gården. Mor skulle altså sørge for femten-seksten mennesker hver dag. I høsttiden kunne flokken blive endnu større. Heldigvis havde far meget tidligt anskaffet en selvbinder, men alligevel krævede høstarbejdet stort mandskab.

Inden vi fik elektricitet på gården, havde vi en aktie i landsbyens store damptærskværk. I min barndom kørte det på benzol og blev betjent af to mænd. Til den store tærskning, der varede flere dage, – hele høsten skulle jo overkommes, når tærskværket stod til vor rådighed –, krævedes der også ekstrahjælp.

Da vi fik eget tærskværk i 1925, kunne vi tærske hele vinteren, når vejret ikke tillod udearbejde.

Alle de maskiner, der før gik ved håndkraft, og på nogen måde kunne køre med elektricitet, blev indrettet dertil, og vi fik også en del nye maskiner. Det var en stor lettelse.

Det var også en lettelse, at vi bare behøvede at dreje på en kontakt, når vi ønskede lys. Lamperne skulle ikke mere renses hver dag, som petroleums-, sprit- og karbidlamperne blev det. Det havde været et kæmpearbejde navnlig i vintertiden at ordne alle de lamper, der skulle bruges rundt omkring på gården. En aften kom jeg til at vælte en karbidlampe. Der blev en stor opstandelse, og jeg fik en ordentlig omgang, ellers skete der ingenting, men lampen kunne jo være eksploderet.

Husholdningsmaskinerne blev dog ikke elektrificeret, de måtte fortsat betjenes med håndkraft. Mor havde en stor brødmaskine og en mægtig kaffemølle; vi syntes, den mindede om den hos købmanden. Ja, og så var mor så moderne, at hun havde en vaskemaskine. Den arbejdede efter samme princip som de moderne maskiner: der var en vandbeholder med tromle. Tromlen blev drejet med et håndtag, mens vasketøjet kogte i sæbeluden. Da det gik forholdsvis let at dreje tromlen, blev vi større børn tit sat til den bestilling. Trods maskinen kunne en storvask godt tage to til tre dage.

Ved slagtingen fik mor dog tit hjælp af en af karlene. Når det grove var af vejen og kødet skåret ud, skulle meget findeles. Det blev gjort med de store

kødhakkemaskiner, og der var det rart at have et mandfolk til hjælp, for det var et drøjt arbejde at skulle køre sådan en maskine det meste af en dag. Ved den store slagtning blev der slagtet to svin og en ko. Det gamle saltkar blev fyldt med skinker og flæskesider. Der blev lavet flere slags pølser, og mor lavede desuden leverpostej, hun kogte ribben i gele og henkogte kød (på dette punkt var mor en foregangskvinde, hun var den første i Strukstrup, der anskaffede henkogningsgryde og -glas).

Den første slagtedags aften stod aftensmaden på varme fedtegrever og hjemmebagt rugbrød – en herreret! Den næste dags middag stod gerne på »sortsup« (blodsuppe). Denne ret er der godt nok delte meninger om, selv synes jeg, den er herlig.

Det var skik, at mine farbrødre, der boede i Danmark, fik sortsuppe når de kom hjem til farmors fødselsdag d. 12. januar. De, der ikke kunne lide suppen, fik »frisk sup«, kødsuppe med alt, hvad der hører til.

Og så nød man det hjemmebagte brød. Hvor har jeg tit aset med den store dej, der skulle lægges aftenen før bagedagen. Den store, murede ovn blev fyldt med træ, store stykker på godt en meters længde. Ovnens kunne tage 80 stykker. Et lille halmknippe og noget pindebrænde kom i ovnmundingen til optænding, og så var man klar til start næste dag. Næste morgen måtte man se at komme op før en vis mand fik skoene på for at få tændt op i ovnen, man måtte »slå dejen op« og forme brødene. Det sidste skulle gerne være afsluttet til ovnen var »brændt ud«. Gløderne blev raget ud, ovnen tørret af med en våd klud, og så kunne brødene sættes ind. Vi bagte gerne 30 store 8-punds rugbrød og 10 lige så store sigtebrød ad gangen.

Gløderne blev de dejligste trækul, der blev brugt ved strygningen. Til hjemmet hørte også haven. Den var dejlig og stor med masser af alt: store frugttræer, lige til at klatre i, hvad vi også gjorde, frugtbuske, forskellige blomster, for ikke at tale om urtehaven med jordbærbedene. Når de blev frigivet for »publikum«, altså os børn, blev de finkæmmede.

Frugthøsten sørgede farfar ellers for, og han var i hvert fald over 70, inden han holdt op med det. Når plukketiden var inde, fik farfar fat i alle husets største kurve, hentede den længste stige i laden, og med en af karlenes hjælp satte han den op mod det træ, der skulle plukkes. Så fik han en gammel busseronne på, en strik om livet, og aktionen kunne begynde. Farfar kom til tops, og plukningen begyndte. Al frugten blev forsigtigt puttet inden for busseronnen, så farfar så ud som en tønne, når han nåede ned til jorden igen. Der blev frugten lige så forsigtig, som den var blevet plukket, lagt ned i kurve.

For os børn var frugthøsten en stor fest, for vi kunne spise os fordærvet i nedfaldsfrugt. Den blev ellers skrællet og tørret til brug i husholdningen. Farmor gjorde endnu det, at hun trak de skrællede æble- og pærestykker på snor for at tørre dem. Frugten fra de forskellige gårde blev fragtet ned til mejeriet for at blive tørret på den store kedel.

De forskellige frugtsorter havde selvfølgelig også navne. Der var den danske »aust«, hvilket nok skulle betyde augustæble, det var nemlig tidligt modent. Der var »jordbæræblet«, hvis træ stod i jordbærbedet, der var »jesæblet«, træet stammede vistnok fra en mand der hed Jes, og der var »salspærerne«, hvis træ stod uden for »salsdøren«, havestuedøren. Havestuen var husets største rum og blev derfor kaldt salen. Ja, og så var der selvfølgelig frugtarter med »rigtige« navne f.eks. reinetter, cox orange, gravenstener og flaskeæbler, for ikke at tale om kirsebær, blommer og stikkelsbær.

Al denne frugt kunne vi umuligt selv overkomme, så der blev delt ud til højre og venstre.

Den tørrede frugt fandt navnlig afsætning i krigs- og inflationstiden, da folk fra byerne drog ud på landet for at »hamstre«. Den var koncentreret og fyldte ikke så meget som frisk frugt.

Farmor var meget sparsommelig. Til fødselsdag fik vi børn en fødselsdagskringle af hende, den var fyldt, ikke med svedsker, men med tørrede æbler. Den smagte pragtfuldt.

Farfars fødselsdagsgave til os var gerne en lille mønt sat i toppen af et æble. Jeg startede med at få en fempenning, så en tier, så en halvtredser, så en mark. Da vi nåede inflationen, blev det pengesedler, og dem måtte vi hurtigst muligt se at få omsat, for dagen efter fødselsdagen fik vi måske ikke noget for dem. Det blev dog farfar for broget, så pengene blev erstattet af en blyant eller lignende – æblet blev.

Som jeg har fortalt, mærkede vi børn ikke meget til drillerier eller chikane, fordi vi kom fra et dansksindet hjem. Anderledes var det med far. Han havde oppebåret en del tillidsposter bl.a. som formand for Strukstrup sogns kvægavlsforening, sekretær for hesteavlsforeningen og forretningsfører for Strukstrup sogns spare- og lånekasse. Efter krigen i 1918 opstod der røre om det slesvigske spørgsmål - Slesvig til Danmark eller ej? Og fra tysk side så man sig foranlediget til at bekæmpe alt dansk. Det resulterede i, at far blev udelukket af så godt som alle de foreninger, han havde været medlem af og arbejdet for, selv om foreningerne intet havde med politik at gøre. Jeg har hørt far fortælle om det og en gang hørt ham sige til mor: »Så, nu begynder også hesteavlsforeningen at røre på sig, så nu bliver jeg nok smidt ud der også.«

Mærkeligt nok fik far netop på det tidspunkt, 1920, en henvendelse fra »Schleibank« i Kappel om at overtage en filial i Strukstrup, hvilket han også gjorde. Kort tid efter blev hovedafdelingen af »Schleibank« flyttet til Slesvig og filialen i Strukstrup underlagt denne. Forholdet til bankdirektør Schröder fra hovedafdelingen i Slesvig var det bedst mulige. Jeg husker Schröders besøg, og at jeg undertiden blev inviteret til at besøge bankdirektørens børn, der var lidt ældre end jeg. De to børn kom også ud for at lege med os, og de nød den store have.

Det var ikke med Schröders gode vilje, at han måtte sige far op, det var

under tryk fra tyske nationale kredse, og skete i marts 1922.

Også på anden måde mærkede far efter krigen den tyske holdning. Ved en begravelse i Strukstrup var en af kransene pyntet med røde og hvide sløjfer, hvilket i avisen afstedkom et harmdirrende angreb på far og familien Lassen fra lærerne. Kransen var imidlertid ikke fra os. Far undersøgte sagen nærmere, og det viste sig, at en hamburgsk familie kort forinden var flyttet til nabobyen Ølsby, og da de rød-hvide farver også er Hamborgs farver, havde de sendt en krans med deres bys farver. I hvert fald den ene af lærerne undskyldte sig. Det skete over en kop kaffe hjemme hos os, mens vi børn fra hans klasse fik lov til at muntre os på isen på den store dam på gårdspladsen.

Et andet eksempel på drilleri kan jeg også fortælle. Indhegningen om dammen var hvid og pælene pyntet med en rød knap. Det har åbenbart generet visse folk, så en nat blev der malet en blå streg under hver rød knap, selvfølgelig med passende mellemrum i hvidt. Den eneste kommentar hertil kom far med. Han sagde til dem, der kom og så på »kunstværket«: »Nå, der har vi nok fået de hollandske farver på.« Rækkefølgen var nemlig blevet rød-hvid-blå. Det må have været i 1924. Den blå farve blev i alt fald siddende til indhegningen blev malet igen i anledning af farfars og farmors diamantbryllup i 1925.

Ved en anden lejlighed, en tysk eller slesvig-holstensk fest, så vi vor kære nabo gå forbi med tyske og blå-hvid-røde flag i hånden, og dem pyntede han vor hæk med. Nå, vi lod dem bare være der, og han måtte selv samle dem ind igen.

Men far var også udsat for mere alvorlig chikane. Her var det først og fremmest angiveriet, som bør nævnes.

Flere gange blev der foretaget husundersøgelser hos os. Det var svært at finde ud af, hvad de egentlig ledte efter, for de tog sjældent eller aldrig noget med. Men jeg har hørt en enkelt gang, at »Kanalstaten« blev nævnt. Far eller farbror Georg, som boede på gården, skulle være med i planerne for en sådan stat.

Gendarmen, der altid måtte ledsage kriminalbetjentene, var led og ked af situationen. Han vidste, at der aldrig var grundlag for angiverierne, men han måtte med. Også mor blev altid anmodet om at være til stede. Efter at det havde stået på et par gange, blev det hende dog for meget, og hun lod give besked om, at hvis man ville hende noget, måtte man opsøge hende på hendes arbejdsplads, hun kunne ikke afbryde sit arbejde for en husundersøgelses skyld.

Ved en anden lejlighed, hvor fars bogskab blev ransaget særlig grundigt, blev kriminalbetjenten pludselig stående med en bog i hånden »Denne forfatter,« sagde han, »skriver egentlig en ejendommelig stil.« Det viste sig at være en af Thorkild Gravlunds bøger. Betjenten havde læst flere af Gravlunds værker og kunne perfekt dansk (Hvor han havde lært det, melder historien ikke noget om). Jeg kom til at overvære episoden, ganske simpelt, fordi man havde

glemt min tilstedeværelse i stuen, jeg var vist 12 år dengang.

Den 19. maj 1922 blev Den slesvigske Forening for Gottorp amt oprettet med tømrer Friedrich Ilper som formand. Jeg husker mor sagde til os, en gang vi holdt »mørkning« i dagligstuen. »Ja, her i stuen er Den slesvigske Forening blevet stiftet.« Og det skal nok have sin rigtighed. Man havde jo ingen egne lokaler dengang, dem fik man først ved købet af Slesvighus i januar 1923.

Kort efter oprettelsen af foreningen blev far formand for den, han gik meget op i foreningsarbejdet, og foreningen havde ganske god fremgang først i 20'erne.

Foreningens program byggede på ideen om afstamning, det var en idé, alle kunne forstå »Vi skal være klar over, at alle sydslesvigere, for så vidt som de ikke er indvandret efter 1864, er danske af afstamning og dermed også af nationalitet, fordi afstamningen, ikke det midlertidige sprog og sindelag er bestemmende for nationaliteten.« (Angelbominder s. 83)

Vi børn gik nok mest op i alle de gæster, der kom til gården, og i de fester, foreningen arrangerede. Jeg husker den årlige udflugt til Danevirke, hvor vi fik fortalt om volden, og hvor vi drak kaffe i en kro derude. Turen blev foretaget til fods.

Men turene gik også til andre historiske steder. Således husker jeg en dejlig tur til Mysunde. Sejlturen på Slien startede i Slesvig, og mødet holdtes på de gamle skanser. Dagens taler var Jacob Kronika.

Indendørsmøderne holdt vi efter 1923 på Slesvighus.

Godsejer Daniel Petersen, Vesterholt, tog også trofast del i foreningsarbejdet. Jeg har tit mødt familien ved foreningens arrangementer. Og de besøgte os også i Strukstrup. Disse besøg skyldtes vel også Daniel Petersens medarbejde ved »Südschleswigsche Flugschriften«, som udkom 1925-37, og som far redigerede sammen med W.L. Andresen, Kating. Disse flyveskrifter skulle nå ud til alle slesvigere, og udsendelsen skete lige til den sydligste grænse af det gamle hertugdømme Slesvig »Hele den fortyskede del af slesvigerne har et krav på at få en fyldestgørende oplysning om vor egen fortid. Forpligtelsen til at give denne påhviler i første linie os slesvigere, der har haft den lykke at undgå at blive revet med af fortyskningsbølgen« (Angelbominder s. 87f).

I 1923 blev det værre og værre med inflationen, og den tid var helt forrykt. Man svømmede i penge og kunne intet købe for dem. Gårdens folk blev tildels aflønnet med naturalier. Hvordan mor har klaret dagen og vejen for os alle, er mig stadig en gåde. Hun havde så sandelig ikke altid tid til at få pengene investeret, inden de mistede værdi.

Jeg husker, at når mor solgte æg til opkøberen, der kom én gang om ugen rundt på alle gårdene, måtte hun bære pengesedlerne ind i sit forklæde, så mange var der. Byttehandel florerede i den tid, det er indlysende. Vi børn gik i danseskole på det tidspunkt, og også danselæreren blev betalt i naturalier.

Efter inflationen kom arbejdsløsheden. Mange af Slesvigsk Forenings medlemmer blev arbejdsløse. På den måde prøvede man fra tysk side at skræmme

dem ud af det danske arbejde. Fra nogle medlemmer i Esmark ved Satrup kom en dag et nødskrig: »Nu må du hjælpe os, Peter Lassen, vi klarer os ikke mere.« Far og mor startede omgående deres private aktion. Penge hjalp ikke, derfor blev der bagt en ekstra ovn brød og slagtet en gris, og med disse ting kørte vi så over til medlemmerne i Esmark og Satrup. Men fars hjælp til medlemmerne kunne også være af praktisk art. Han kunne gå til myndighederne eller hjælpe med at udfylde papirer o.lign.

Fra jeg var helt lille, har vi rejst meget i familien.

Far rejste jo på foredragsrejser i Danmark, og han havde altid meget at fortælle fra sine rejser. Særlig meget havde han at fortælle efter en rejse til Bornholm. Han havde været så forsynlig at købe en del prospektkort derovre, og med dem illustrerede han sine fortællinger. Det er sikkert derfor, jeg husker netop den rejse så godt. Jeg var navnlig betaget af, at der voksede figentræer på Bornholm.

Mor rejste også en del, men mest på familiebesøg. Selv var mor enebarn, men far havde en bror, Oskar, der boede først i Flensborg, senere i Padborg, og en anden, ugift bror, August, på Fyn. Desuden havde han en søster, Dora, der var gift i Lunderskov og en søster Grethe, der oprindeligt boede ved Haderslev, men efter 1920 flyttede til Rendsborg.

Det var bl.a. dem mor besøgte, og to af rejserne fra før 1920 husker jeg udmærket. De tre ældste af os børn var med. Vi var på besøg hos faster Grethe i Haderslev, og derfra skulle vi til Lunderskov til faster Dora. Onkel Jørgen, faster Grethes mand, kørte os fra Haderslev i hestevogn til det tyske toldsted ved jernbanelinien Flensborg-Kolding. Så vidt jeg ved, var det Farris. Af en eller anden grund måtte vi derfra gå det store stykke til det danske toldsted i Vamdrup, og den spadseretur glemmer jeg ikke.

Mor havde os også med på en tur til Århus, hvor farfars søster, Doris, gift Kragh, boede. Vi havde en dejlig tid deroppe. Onkel Ulrik forkælede os efter alle kunstens regler.

På hjemrejsen var der meget skarp kontrol ved den tyske grænse. Min søster Gertrud, der dengang var 3-4 år gammel, blev kropsvisiteret; hun vred sig ud af hænderne på den tjenestgørende dame og sagde: »Laat dat doch naa!« (Lad være med det). Tolderne var så travlt beskæftigede med passagerer og kufferter, bl.a. også mors, at toget kørte fra de sidste passagerer, hvor i blandt også mor og Gertrud var. Detlef og jeg var sammen med en god ven af familien allerede kommet op i toget og kørte altså fra dem. Vi var rigtignok ikke glade for situationen, men det hjalp lidt, at vor gode ven var med.

En af mors andre rejser vil jeg også lige fortælle om.

Først i 20'erne var mor og en del andre sydslesvigske kvinder inviteret på en tur til København. Mors begejstring var stor, de oplevede meget og fik meget at se. Men den største oplevelse var dog, at enkedronning Luise tog imod dem i sit palæ på Amalienborg.

Men vi børn rejste også en del, for familiens børn ferierede tit hos hinanden, og desuden var vi så heldige at blive indbudt af venner og bekendte til at holde ferie i Danmark. Mine søskende fik lov til at rejse med ferietransporterne med ferie børn til Danmark. Jeg misundte dem disse store fællesrejser, jeg måtte nemlig rejse alene, undtagen den første gang, da far fulgte mig.

Jeg var i flere år ferie pige hos Karen Plogvård på Nordborg Slots efterskole og havde det dejligt der. Jeg kom til at bo sammen med eleverne og kunne deltage i undervisningen. Det var nu mest håndarbejde og gymnastik, jeg kunne lide, så timerne i disse fag deltog jeg flittigt i. Og så var der forstanderparrets søn, Sven. Han var på alder med mig, og han lærte mig at ro en båd. Det foregik på slotssøen. Jeg nåede dog aldrig så vidt, at jeg kunne klare en kaproning.

Jeg blev konfirmeret i foråret 1926, og allerede i maj kom jeg på Skanderup efterskole ved Lunderskov. Far og mor har nok valgt den skole ud fra det synspunkt, at jeg så havde faster Dora i nærheden.

Efterskoleopholdet blev en god tid. Også her var det håndarbejds- og gymnastiktimerne, jeg holdt mest af. I det hele taget syntes jeg godt om den måde at gå i skole på, og jeg glædede mig meget til aftenunderholdningen, som oftest var oplæsning, mens vi elever fik lov til at sidde med vores håndarbejde. Det mindede mig om vinteraftenerne hjemme, hvor det kunne hænde, at far læste op for dem, der ville høre på ham, også her sad mange med deres strikketøj.

Et par af eleverne og jeg blev på skolen pinsen over. Vi havde for langt hjem, og faster i Lunderskov var ikke hjemme. Forstanderparret Kirch gjorde alt for at hygge om os. Pinsemorgen tog de os med ud i skoven, vi så solen stå op, mens vi sang »I al sin glans nu stråler solen.« Det er noget af det skønneste, jeg har oplevet.

Vinteren 1926-27 var jeg ung pige i huset hos familien Gerner Nielsen i Saksøbing. Fru Nielsen var datter af pastor Fr. Bojsen Jensen og forfatterinden Thyra Jensen. Mens jeg var dér, arrangerede Thyra Jensen et kursus på Sølsted højskole. Kurset omfattede kunstsyning og gammel bondesyning, amagersyning, og vi brugte mønstre fra Nationalmuseet. Under kurset boede jeg hos Thyra Jensen, og her mødte jeg for første gang Anna Kjems, der også deltog i kurset.

Kurset blev afholdt til fordel for det nyoprettede Landeværn, der skulle forsvare dansk jord med opkøb fra hjemmetyskernes Kreditanstalt Vogelgesang, og det blev afsluttet med en storslået håndarbejdsudstilling i højskolens gymnastiksal. Anna Kjems fik af sin mor, Hansigne Lorenzen, Ballum, tilsendt et udvalg af de mest pragtfulde Tønderkniplinger, de skulle vises på udstillingen.

1927-28 efter opholdet i Saksøbing var jeg hjemme. I det år fik jeg lov til at tage fat på, hvad en pige kunne foretage sig på en gård både ude og inde. Jeg foretrak så afgjort arbejdet i haven, på marken og blandt småkræet, men

jeg måtte sandelig også tage min tørn i huset. Her var det morsomste arbejde det med de mange gæster, i hvert fald så længe de var hos os.

En lidt pinlig episode fra det år glemmer jeg aldrig. Det store bord i salen var trukket ud så langt, som det kunne, og der var dækket til aftensmad til gæster nord- og sydfra. Dugen var skinnende hvid, og alt hvad der stod på bordet af fade, asietter, smørskåle m.m. så nok så pyntelig ud. Man satte sig til bords. Jeg havde køkkenvagt og skulle servere brasede kartofler til de sure ribben. Kartofflerne var blevet fine, og stolt kom jeg ind ad døren med mit fad, snublede i forliggeren, der lå lige inden for døren, og serverede kartoflerne hen ad bordet i det meste af dets længde. Fadet beholdt jeg i hånden.

Jeg gik i hi og lod mig ikke se mere den aften. Der var ingen, der kunne trøste mig. En sådan blamage kan en syttenårig ikke tage.

Da jeg havde aftjent min »værnepligt« derhjemme, kom jeg i sommeren 1928 til Jørgen Thyhsen i Frøslev. Det var meget vanskeligt at få arbejds- og opholdstilladelse i Danmark på det tidspunkt. Nemmest var det at søge plads som malkepige, hvilket blev gjort. Jeg måtte så for skams skyld også hjælpe ved malkningen, og det var jeg bestemt ikke dygtig til.

I Frøslev fik jeg lejlighed til at hilse på Karsten Thomsens enke, og jeg kunne besøge min farbror Oskar, som på det tidspunkt havde forpagtet banegårdsrestaureringen i Padborg.

Fra Frøslev tog man også til årsmøde i Flensborg, og jeg var naturligvis med. Det var en tradition, at vor familie deltog i årsmøderne, og så længe jeg kan huske tilbage, cyklede vi på årsmødedagen ind til Flensborg. Vi måtte starte tidligt om morgenen, hvis vi ville være med til flaghejsningen, og det ville vi. Far har flere gange været blandt årsmødetalerne.

Farfar var en vældig fodgænger. Han tog tit til Flensborg og tilbage til fods – på én dag. Om det også har været tilfældet på årsmødedagen kan jeg ikke huske, men det er trolig nok.

Mor var på rekreation i Gilleleje en gang i sommeren 1928, og her lærte hun Hansigne Lorenzen, Ballum, at kende. Det nye bekendtskab resulterede i, at Hansigne Lorenzen foreslog, at jeg skulle i huset hos hende et stykke tid, og jeg var derfor i Ballum i vinteren 1928-29. Det var en meget streng vinter, og oppe på gården kunne man se isskruningerne ved vadehavet, noget jeg aldrig havde set før.

Hos Hansigne Lorenzen arbejdede jeg med Tønderkniplinger, jeg fik lov til at hjælpe ved syning af kniplinger til lommeværkløder o.lign. og også til at hjælpe med at sammensætte og pakke de kollektioner, der skulle sendes til f.eks. London og Paris.

Da jeg kom hjem fra Ballum i foråret 1929, fortalte far mig, at lederen af den danske børnehaven, der var oprettet i Slesvig i 1928, Bothilde Lund, havde forlovet sig og tænkte på at holde op, når hun giftede sig. Far foreslog mig, kraftigt støttet af mor, at tage uddannelse som børnehavelærerinde for senere

at kunne overtage arbejdet i Slesvig.

Det var ikke vanskeligt at overtale mig. Til trods for at jeg egentlig var for ung til at begynde, lykkedes det ved dr. phil. Andreas Hanssens, rektor ved Duborg-skolen, hjælp for mig at blive optaget på Frøbel-højskolen i København, og den 6. sept. 1929, på min atten års fødselsdag, begyndte min uddannelse til børnehavelærerinde. Anna og Bertha Wulff, forstanderinderne på Frøbel-højskolen, var meget interesserede i det sydslesvigske arbejde, og de havde altid plads til en sydslesviger på deres højskole.

De to år i København blev en stor oplevelse for en lille landsbybo som mig. Det første indtryk var overvældende, men jeg fandt mig dog hurtigt til rette, og jeg fik endda mod til at skrive efter min cykel. Jeg kunne jo regne ud, at de store afstande i byen og de dyre sporevognsbilletter hurtigt kunne komme til at sprænge en seminarists budget.

Ja, det var to dejlige år: Jeg fandt mange nye venner, og de gamle venner, som var kommet hjemme på gården, gjorde alt for, at jeg faldt godt til i den store by. Der var først og fremmest fru gymnastikinspektør Rasmussen, som åbnede sit hjem for mig og lod mig bo hos sig i gymnastikhuset på Vodruffvej for en billig penge det meste af de to år. Der var fars fætre: dr. med. Jens Kragh og direktør Aage Kragh, deres mor Doris Kragh, der var Eva Ganneskov og professorinde Schmiegelow og mange andre. I alle disse hjem gik jeg ud og ind i hele min tid i København.

Jeg kom også til at færdes i studenterforeningen Heimdal og Studentersamfundets sønderjyske kreds og blev nærmest betragtet som medlem. Her mødte jeg mange af de studenter, der havde været gæster i Strukstrup under en Sydslesvig-tur.

Grænseforeningen støttede min uddannelse med et lån, ja, i grunden var det jo ikke lån, for pengene skulle ikke betales tilbage, hvis man overtog et arbejde i Sydslesvig, og det var mit mål.

På Grænseforeningens kontor traf jeg Ella Palle Bertelsen igen. Hun var foreningens sekretær dengang, men havde besøgt os på gården allerede i 20'erne, og jeg lærte også Grænseforeningens formand, rektor H.P. Hansen at kende. Grænseforeningen havde nemlig særlig interesse i børnehaven i Slesvig, idet den på det tidspunkt blev drevet direkte af Grænseforeningen.

Den 1. juli 1931 overtog jeg så den danske børnehave i Slesvig by. Jeg skulle nu omsætte min nyerhvervede viden i praksis.

Bothilde Lund og hendes – og siden også min – søde hjælper, Irma Czipulowsky, og børnenes forældre tog hjerteligt imod mig.

Endvidere blev jeg budt velkommen af Ernst Müller, der var lærer ved den danske skole, der var åbnet året i forvejen.

Bothilde Lunds sidste og min første dag i børnehaven blev markeret ved en udflugt for børnene til Nybjernt.

Slesvig børnehave sommeren 1931. Vi var på udflugt til Nybjerg

Dagen efter udflugten begyndte hverdagen, og for mig et helt nyt afsnit i tilværelsen – mine ungdomsår var faktisk gået.

ERINDRINGER OMKRING EN GÆSTEBOG

De mange gæster kom jo først og fremmest til gården for at tale med far, som var kendt i Danmark for sine taler rundt om i landet og for sine artikler i de danske aviser, men andre kom også, fordi de ville hjælpe med det danske arbejde på forskellig måde. Hvis der var forskel på gæsterne, var det nok, at om sommeren kom der større flokke, f.eks. studenter fra Heimdal eller De to Løver, og om vinteren kom der mest enkeltpersoner.

Samtalerne, som far førte med vore gæster, deltog vi børn ikke i, så det er andre ting end nationale og politiske diskussioner, jeg husker om vore gæster.

Gymnastikdirektør N.H. Rasmussen og hans frue gæstede os flere gange. Som regel cyklede de rundt i Sydslesvig, af og til var også børnene med. Jeg kan huske, at Helle (Helle Godtved) og Per Henrik en sommer var med. De to og min bror, Detlef, og jeg var omtrent jævnaldrende, så vi skulle kunne lege med hinanden. Ergo blev vi sendt ud i haven, mens de voksne tog sig en snak. Men vi var alt for generte over for hinanden til, at vi kunne få en leg i gang. Helle

Denne Bog
er anskaffet og ønskes benyttet
for at
fastholde Mindet om kjære Besøg
til senere Tider.

De første Navne er, fordi Bogen endnu ikke
forelaa ved disses Navnes Bæreres Nærværelse
her, ikke indført af dem selv, men efter
Hukommelsen af os selv.

Disse er:

- 256. 1922. Gymnasitidrektor N. H. Raasmussen og Kustru. Kjøbenhavn, Vodroffsvej 51.
- 47. Guvernør C. Helweg-Larsen og Kustru. Kjøbenhavn, Huggaardsvej 11.
- Skadsarkitekt H. Wright " " " " " "
- J. D. Hansen. Rejkiavik.
- 17. Vaabenhandler Pold. S. Bahnsen, Kjøbenhavn, N. Kongensgade 16.
- 17. Fru Generalinde E. Palle-Bertelsen. " " " " " "
- Bibliotekar T. J. + Holstein. Rathlow, Aarhus.
- 17. O. J. Hjems Fuldmægtig i Generaldirektoratet for Postvesen. Kjøbenhavn, Bekersbergsgade 18.
- 17. Frk. Anna Thalbitter, " " " " " "
- Fru Agnes Petersen, Flensvig.
- 17. Professor N. Fabricius. Kjøbenhavn, N. Kannikestræde 2.
- 17. Kaptein Torvald, Kustru og Søn, Røskilde.
- Richter C. Madorn og Kustru, Flensborg.
- 17. Kommunelærer C. A. Storøst og Kustru, Aarhus.
- 17. Oberstløjtnant H. U. Rasmøse og Kustru, Kjøbenhavn, Tibergade 8.
- Overretssagfører C. Svendsen, Kjøbenhavn, Raadhustorvet 6.
- Proprietær Schmidt, Frederiksøend.
- Fru N. Simonsen, Flensborg.
- August Lassen, Kjøllegaard, Espe, Fyn.
- 17. Med. T. Karstoft og Kustru, Brønshøj.
- " " O. Høgsbro " " " " Frederiksberg.
- Lærerinde Frk. Spilleby, Kollund.
- 17. Student J. Tiedebeck, Jelling.
- 17. Pastor Bendtsen og Kustru, Kjøbenhavn, Christian IX Gade.

Bogen
kjøbtet og kom her til d. 16 August 1922,
og paa næste Side
fortsatte
fra nævnte Tidopunkt af.

og Per stillede sig med hænderne på ryggen op ad husmuren, Detlef og jeg, ligeledes med hænderne på ryggen, lige over for dem, og så kiggede vi på hinanden!

Governør Helweg-Larsen og frue husker jeg, fordi mor fortalte, at guvernørens var kommet hjem fra Vestindien, og navnlig fordi fru Helweg-Larsen havde haft en del kaktus med hjem fra Vestindien, og dem fik mor nogle aflæggere af. De blev store og fine og havde usandsynlig store og smukke blomster. Mor havde dem i flere år og var stolt af at vise dem frem.

Ja, og så var der von Holstein-Rathlou. Vi så ham skrive i gæstebogen – og vi var målløse! Han skrev med venstre hånd, og ikke nok med det, nej, han havde to penne i hånden, en med sort blæk og en med rødt, og så brugte han dem skiftevis. Skriften var som prentet.

Fru Julie Ramsing og hendes mand, oberstløjtnant, senere general Ramsing, havde jeg hørt om, inden de besøgte os. Fru Ramsing var nemlig hovedkraften bag ferierejserne til Danmark, og jeg havde også hørt, at rejserne foregik med et skib, der hed Ægir. Det syntes vi, var et underligt navn. Men farfar forklarede os, at det var navnet på havguden, og han mente, at det var et helt passende navn for et skib. Forresten var Ægir vist en hjuldampner. 1919 kom der et juleskib, Kong Håkon, til Flensborg. Det kom med julegaver – vel mest i form af fødevarer – til de danske i Flensborg. Far og mor blev indbudt til en lille sammenkomst på skibet og sneede inde. De boede på skibet i fire døgn. Da de kom hjem igen, havde de af fru Ramsing fået en æske julegodter med til os fire børn. Det var en stor overdådighed i 1919.

Det var måske ved samme lejlighed, at vi fik en lille plade chokolade. I hvert fald blev den gemt i øverste kommodeskuffe. Det vidste vi børn godt. Der gik heller ikke ret lang tid, før vi begyndte at plage om den.

Men nej, den skulle gemmes. Da der slet ikke var mere at gøre, sagde min bror: »Åh, mor, bare lugte en gang.«

Et lille dansk franskbrød fik vi også engang, det var så hvidt, at jeg forhørte mig, om det var af marcipan, for det havde jeg fået at vide, den var hvid.

Min faster i Lunderskov hørte om disse små tildragelser, og på en eller anden måde lykkedes det hende at få sendt noget chokolade til os. Så behøvede vi ikke kun at lugte til den.

Fru Ramsing og hendes mand besøgte os i øvrigt flere gange i Strukstrup. En gang sammen med prof., dr. med. Ernst Schmiegelow og fru Dagmar, der gjorde et stort arbejde for at skaffe penge til ferieophold og andre ting. Jeg tror, det var ved denne lejlighed fru Ramsing kom ned i kælderen til mor, som var ved at ordne aftensmaden til gæsterne. Aftensmaden var god med hjemmebakket brød, hjemmelavede pølser, skinke, ost o.s.v. Fru Ramsing tog en kniv, skar sig et stykke af skinken og et stykke af spegepølsen og spiste det dernede i kælderen »Ja,« som hun sagde, »det smager da så satans godt!«

På en af de første sider i gæstebogen, i 1922, ses navnet Jesper Hansen,

*Peter Lassen, Thorkild Gravlund og
Jesper Hansen fotograferet i 1922*

dengang med adresse i København. Jesper Hansen var lidt af en globetrotter, var vist egentlig fra Janderup ved Varde, havde rejst i Staterne, Sydamerika og også i dele af Afrika. Og han fortalte meget om sine rejser. Heller ikke efter sin hjemkomst til Danmark har han åbenbart kunne holde sig i ro, for næste gang hans navn figurerer i gæstebogen (1923) er hans adresse Kiel, så (1924) Lübeck, så Padborg og siden igen København. Jeg mener også, at han en overgang boede i Flensborg.

Fra 1922 stammer et fotografi af Jesper Hansen, Thorkild Gravlund og far åbenbart fordybet i diskussion. Jeg kan ikke huske, at jeg har oplevet dem alle tre på en gang. Men jeg kan udmærket forestille mig, at diskussionerne om bl.a. Sydslesvigs fremtidige skæbne har været livlige.

Thorkild Gravlund var fars gode ven og besøgte os flere gange, også med familien. Besøget i 1927 husker jeg bedst. Jeg var »pige« hjemme på det tidspunkt. Gravlund var kommet i bil, hvilket ikke var almindeligt dengang. Bilen blev tilbørlig beundret. Og hvad der var det allerbedste: sønnen Thorsten, der var chauffør, fik lov til at køre rundt i landet med gårdens børn og unge. Bilen var som regel godt læsset. Jeg husker især en tur til Isted, hvor vi på vejen opsøgte Schleppegrell- og Læssø-stenene for at ende ved våbenkammeret. Da var det nemlig min tur til at sidde foran hos chaufføren.

Gravlund var de hyggeligste mennesker, man kunne tænke sig, og vi børn holdt meget af dem. Min bror og mine to søstre kom meget i deres hjem på Reersø, mens de var ferie børn hos skovrider Reck og frue i skovridergården Enemærket i Ruds Vedby.

Jeg tror, det var i 1927, Thorkild Gravlund samlede materiale til bogen »Bod«, der udkom 1930.

I fars bogskab stod en pæn samling af Thorkild Gravlund's bøger, som han for størstedelen havde fået af forfatteren selv. I bogen »Alfarvej og Bedesteder« står følgende dedikation:

»Til Familien Lassen, Strukstrup
fra Deres hengivne Venner
Helga og Thorkild Gravlund.
Tak for de gode Minder fra Angels dybe Veje.«

Thorkild Gravlund kunne lide at gå, og det kunne min farfar også. Farfar var helt op i sin høje alder – han blev 95 år – en enestående fodgænger. Nå, disse to »gjorde« så en gang Angels dybe veje og var ventet hjem hen mod aften. Lidt før den ventede tid ringede farfar: »Nu må I hellere sende vognen efter os, vi er i Slesvig.« »Nå,« sagde far, »er du blevet træt?« »Næh,« svarede farfar, »ikke jeg, men Thorkild.«

Povl og Marie Reck, f. Dalgas, hvis navne tit ses i gæstebogen, blev vores afholdte »onkel« Povl og »tante« Marie, og det ikke bare for os fire fra Strukstrup, nej, for alle de ferie børn hervedfra, som de to tog sig af. Det var hovedsagelig børn fra Strukstrup og omegn, der gennem hr. og fru Reck fik feriehjem i og ved Ruds Vedby. De plejede at samle ferie børn og ferieværter til sommerfest i skovridergårdens have, ligesom fru Reck i nogle år tog turen til Strukstrup – gerne i januar måned – for at samle »sine« børn fra sommeren og deres forældre til julefest.

En meget hyppig gæst i vort hjem blev Jørgen Jørgensen.

Den 2.1. 1923 ses hans navn første gang i gæstebogen, men da havde han ikke rykket sine teltpæle op endnu, for hans adresse lyder på St. Magleby, Amager.

Imidlertid må han være blevet hernede et stykke tid, for den 23. januar 1923

skriver han nemlig i gæstebogen, stadig med adresse i St. Magleby:

»I går det skete, at købet af Holsteinske Hus
blev underskrevet, og hertil er at håbe,
godt begyndt er nær halvt fuldendt.«

Det »Holsteinske Hus« er det senere Slesvighus.

Jørgen Jørgensen kom fra nu af med jævne mellemrum. Allerede i maj samme år er hans adresse »Paddeborg-Amager« og kun få dage efter »p.t. Slesvighus«. Mon han allerede dengang vidste, at størstedelen af hans liv og virke skulle komme til at ligge her?

I december 1924 er Jørgen Jørgensen installeret på Flensborghus, og han skriver i gæstebogen; »Altid en oplevelse at mødes her. Nu er det tiende gang, men jeg håber ikke, at det skal blive den sidste.« Det blev det heller ikke – det blev endda til flere gange ti gange.

Fra 1926 lyder hans adresse på *Slesvig*. Herfra var det nemmere at komme til bl.a. Strukstrup end fra Flensborg – der var kun omtrent halvt så langt, og da de fleste ture dengang foretoges på cykel, betød det jo en hel del.

Jørgen Jørgensen kom til at lægge sit livsarbejde – kan man godt sige – i Sydslesvig. Han var i bogstaveligste forstand vandrelærer, og i den egenskab kom han mange steder, hvor ingen andre nåede hen, både ud til små foreninger og til enkeltpersoner. Efterhånden som arbejdet i Slesvig kom på flere hænder, fik Jørgen Jørgensen tid til at komme »udenbys«. Hans største indsats blev gjort i Tønning. Det er vist ikke for meget sagt, at hans arbejde dér blev et godt grundlag for det senere skolearbejde. Pastor H.F. Petersen titulerede ham en gang, jeg husker ikke ved hvilken lejlighed, »Tønningkunstneren«.

Jørgen Jørgensen var også havebrugsuddannet, og det betød, at han fik mange venner og indpas i mange hjem i landsdelen, fordi han kunne bistå folk med råd og dåd i deres elskede haver.

Man kan næsten sige om Jørgen Jørgensen, som om Morten Eskesen: at han har – »med sine tusind fjed syet sammen, hvad de søndersled.«

Den 23.10.1926 er Jørgen Jørgensen med til høstgildet på gården i Strukstrup. Og så sker der noget! En måned senere figurerer under hans navnet Paula Hannberg, Slesvig. Jørgen Jørgensen har forlovet sig med en af sine elever fra danskholdet i Slesvig, en ægte slesvigpige.

I december 1926 holdes den første husflidsaften hos os på gården. Det var kurvefletning, der stod på programmet. Lærer var –selvfølgelig – Jørgen Jørgensen.

Når vi kommer frem til 1928 står der ikke mere Paula Hannberg, nej, nu står der Paula Jørgensen, og nogle år senere, i 1933, står der et tredje navn, »– og lille Dirch.« Siden kom »lille Astrid« til. Men det navn kom først til at stå i den nye gæstebog, som mor begyndte på efter fars død.

Kommunegartner Larsen Grøn (1871-1960), der gjorde et stort arbejde for at skaffe børn fra Sydslesvig ferieplads i Danmark

Familien Jørgensen, Slesvig, kom praktisk talt til at høre til vores familie.

Jørgen Jørgensen og kommunegartner Larsen Grøn, Holbæk, hører næsten sammen – ikke at de så tit var sammen i Strukstrup, men de kom til at arbejde sammen i det sydlige Sydslesvig. Larsen Grøn var den drivende kraft i at få os børn fra de sydlige egne af Sydslesvig med på ferie i Danmark, og her var Jørgen Jørgensen en stor hjælp, om ikke straks fra begyndelsen, så dog senere, da han regelmæssigt besøgte Tønning og Frederiksstad. Det var nemlig for en stor del fra denne egn, Larsen Grøn rekrutterede sine feriebørn.

Første gang Larsen Grøns navn dukker op i gæstebogen er den 9.9.1924, men så ses det også med regelmæssige mellemrum helt op til 1938.

Gode venner af familien var også kaptajn V. Porsdal og frue. Deres første besøg husker jeg ikke, men senere lærte vi børn dem at kende, så godt endda, at vi nærmest blev betragtet som deres niecer og nevøer. Min søster Grethe var i huset hos dem vinteren 1933-34. Den 12. januar 1934 kom hr. og fru Porsdal og sønnen Erling til Strukstrup til fars og mors sølvbryllup og havde naturligvis Grethe med.

Fra midten af året 1923 begynder Julius Bogensees og Jacob Kronikas navne at dukke op i gæstebogen. Også de hørte til vore trofaste gæster.

Den 30. september 1924 skrev begge i gæstebogen:

»Til lykke med det første offentlige møde i Boholtå. J. Bogensee«

og

»Oplevelserne i Boholtå varsler godt.

J. Kronika«

Den 2. december 1924 skriver Kronika i gæstebogen:

»Valgmøde i Boholtå. Fortsæt hernede som det er begyndt.«

Om jeg husker ret, var både Kronika og Bogensee talere ved det første møde, der blev holdt i Boholtå, fordi værtparret der var dansksindede. Møderne var i øvrigt optakten til kredsvalgmet i 1925, der gav så mange stemmer til Slesvig Forening, at vi fik to repræsentanter i kredsdagen, nemlig min far og tømrer Fr. Ilper, Slesvig. Far blev medlem af trafikudvalget og om ikke andet, så fik han trumfet igennem, at kredsbanen afstemte sin køreplan med statsbanens, således at der blev forbindelse både nord- og sydpå. Jeg har hørt sige, at de to repræsentanter for Slesvigsk Forening gjorde et godt stykke kredspolitisk arbejde.

Som sagt kom der om sommeren større grupper af studenter, skoleelever eller andre, som jeg husker meget forskellige ting om. I september 1924 var bl.a. lærer G. Worsøe Schmidt på tur med sin klasse fra Duborg-skolen. Flokken havde selv mad med – i hvert fald noget af den. De lavede mad over et bål i en lille grusgrav i nærheden af gården. Efter en sang, der blev sunget, mens madlavningen stod på, blev vi børn, der stod rundt om og kiggede, budt på risengrød. Det var en mægtig oplevelse.

I 1924 står der også med snirkler og sving navnet »Zabel, Gesanglehrer, Friesischestrasse, Flensburg« i gæstebogen. Derefter følger godt 20 navne, bl.a. Karl Büchert, Sophiegård, og Erich Büchert, Munkwolstrup. Det var sangforeningen »Sønderjylland«. Om sangforeningen allerede på det tidspunkt havde sit navn, husker jeg ikke, men da den var i Strukstrup for at synge ved farmor og farfars krondiamantbryllup i maj 1930, hed den det i hvert fald. Oven over sangernes navne står nemlig »Sangforeningen Sønderjylland«. Dirigent var lærer ved Duborg-skolen, N. Juel Billum, og blandt sangerne var Samuel Münchow.

Fem år tidligere, ved diamantbrylluppet, havde sangforeningen også været med, med Zabel som dirigent og Münchow blandt sangerne.

Eet besøg – i sommeren 1927 – skal jeg aldrig glemme. Det var en stor flok fra Slagelse med trafikassistent E. Hersbøll i spidsen. Nogle flensborgere var også med: P. Budach, Hornskov, og M.P. Ejerslev, vandrelærer i Flensburg.

Dette hold forærede familien et radioapparat, det første i Strukstrup. Sikken et rykind der blev hos os. Alle skulle se og lytte til apparatet. Det var batteridrevet med stor højttaler som en grammofontragt. Man måtte lede efter senderen, men det blev far snart ekspert i.

Men en af de første flokke, jeg husker tydeligst, er studenterforeningens sønderjyske kreds, der var på besøg i juli 1927. Nogle af deltagerne kom igen, endda flere gange med samme kreds, og nogle af dem kom igen for at gøre et stykke arbejde for Sydslesvig.

Der var bl.a. Ivar Nordentoft, dengang stud. theol., siden præst i Mariager.

Han kom jævnligt for af farfar at få fortalt dennes minder, som Nordentoft samlede og nedskrev. Disse minder blev offentliggjort i Grænsevagten (1928) redigeret af dr. phil. Vihl. la Cour, og senere oversat til tysk af dr. theol. Ludvig Glahn og udgivet i bogform i 1936 af Slesvig Ligaen.

I det eksemplar, jeg ejer – og som jeg var meget taknemmelig over at få overladt af Hanne Lausten Petersen efter anden verdenskrig – har generalsekretær Frederik Petersen, Flensborg, noteret: »Beslaglagt af det hemmelige tyske Statspoliti den 26.10.37 (ialt 750 Stk.)« Det var de eksemplarer, der endnu fandtes i boghandlen (»Bladcentralen«) i Flensborg og muligvis bibliotekerne. Ved samme lejlighed blev i øvrigt også de eksemplarer, der endnu fandtes af fars bog »Angelbominder« beslaglagt.

I turen 1927 deltog også Benedikt Nordentoft, som senere blev vandrelærer i Sydslesvig og ligeledes fik sin jævnlige gang her. Jeg kom til at gå på Frøbelhøjskolen med deres søster i 1929-31. Flensborgeren Svend Johannsen deltog ligeledes i turen. Han fik sit livsvirke i Sydslesvig, navnlig i Slesvig by. Dengang drømte jeg ikke om, at jeg skulle komme til at arbejde så nært sammen med ham, som tilfældet blev.

Som alle, der besøgte Strukstrup, blev også studenterne beværtet. Ved denne lejlighed var der dækket i haven. Langs med husets nordside var en bred havegang, der var som skabt til at anbringe borde og stole på. Her var også dejligt skyggefuldt en varm og solrig sommerdag. Og praktisk var det også, idet køkkenet havde vinduer ud til haven, så alle madvarer kunne ekspederes denne vej. Så langt jeg kan huske tilbage, fungerede denne havegang – og hvis den ikke slog til også plænen – som spisestue om sommeren. Sommermaden bestod gerne af hjemmesaltet og røget skinke, friske ærter og gulerødder og nye kartofler. Det var en herlig spise, og man nød den. Ellers havde vi nu en stor stue, ligeledes ud til haven, som blev kaldt »salen«. Der kunne vi uden store vanskeligheder dække til 30 personer.

Den 20.5.1933 kl. 5.21 om morgenen skrev Bernhard Hansen: »Tak for hotel halm.« Det var afgangsklassen på Duborg-skolen, der var på tur. Som ledsager var Inger Margrete Ottosen med, og blandt eleverne finder vi Franz Wingender, Erika Petersen, Vesterholt, og Gertrud Noack.

Som allerede nævnt oversatte pastor dr. theol Glahn farfars erindringer til

tysk. Oversættelsen var mest tænkt til brug i Sydslesvig. Pastor Glahn kom med regelmæssige mellemrum, efterhånden hvert år i eftersommeren.

Vi plejede at sige, at når pastor Glahn havde været der, var sommeren forbi.

Der er to navne, der går igen i gæstebogen, og det er navnene Nordentoft og Videbæk. Det var ikke kun et enkelt medlem af familien, der kom hos os, der var flere.

Af familien Videbæk husker jeg bedst Jens Videbæk. Han var hos os en tre ugers tid i 1923 på »høstarbejde«. Jeg husker ham så tydeligt, ja, jeg ser ham for mig endnu, hvor han en regnvejrsdag kalker svinestalden.

Jens Videbæk skrev i gæstebogen:

»At takke for tiden
og synet for Striden
kan Hjemmet jeg aldrig fuldt nok,
men kan jeg derhjemme
blot virke en kende
i hele den vildledte Flok,
da skal jeg ej glemme
i Tanken at sende
hid Lænken af Danrigets Blok.
Jens Videbæk, Jelling
16/7-9/8 1923.«

En anden student på høstarbejde var Eva Arendrup Ganneskov. Eva blev vor ven og er det den dag i dag. Hun var født på St. Croix og var kommet hjem til Danmark ved salget af De vestindiske øer i 1917. Hendes energi fik bl.a. afløb i interessen og arbejdet for Sydslesvig. Eva gæstede os første gang 25.7.-18.8.1924 og så med regelmæssige mellemrum indtil et par dage før Anden Verdenskrigs udbrud, hvor hun over hals og hoved måtte se at nå et nordgående tog i Slesvig. Hun lånte en cykel hos os, den hentede vi senere i Slesvig.

En anden, der blev vores ven gennem arbejdet hos os på gården, var Ida Fuglsbjerg. Hun var hos os næsten et års tid i 1920-21. Dygtig og resolut som hun var, var hun en stor støtte for mor, da min lille søster, Grethe, fik børnelammelse i to-års alderen. Hun var meget syg. Mors nerver fik et slemt knæk dengang. Omkring 1920 vidste man ikke så meget om børnelammelse som i dag. Grethe var vel – nej, forsøgskanin er nu alligevel ikke det rigtige ord – man gjorde, hvad man kunne og prøvede naturligvis også nye midler og metoder.

Alt det, som mor oplevede på sygehuset, var næsten mere, end hun kunne bære. Far var rolig – i hvert fald udadtil, og ham støttede mor sig meget til. Men da han jo selv var impliceret, var det Ida, der kunne give den største støtte.

En særlig gruppe af gæster var de forskellige mennesker, der »optrådte« ved møderne i Slesvig.

I 1924 begyndte førstelærer i Iller ved Broager, Knud Sand, at komme herved. Hans interesse for Sydslesvig og arbejdet hernede gav sig praktiske udslag, for han formåede den strygekvartet, han var medlem af, til at give koncert for foreningens medlemmer i Slesvig. Selv har jeg oplevet et par af koncerterne, efter at jeg var begyndt at arbejde i Slesvig. De var fortrinlige.

En anden der har glædet os med sin kunst var sangeren Saxtorph-Mikkelsen. Der var altid stilhed i den store sal på Slesvighus, når han svang sin lut og sang om Slesvigs klokker. Den svingende lut lød akkurat som en kirkeklokke.

Mor havde jo meget at se til og tålte ikke ret godt større aktiviteter om aftenen, så hun blev som regel hjemme. Det gjorde hun også den 1.12.1936, da Saxtorph-Mikkelsen gav koncert i Slesvighus. Han og hans hustru overnattede i Strukstrup. Da de kom hjem fra koncerten, gav Saxtorph-Mikkelsen en helt privat forestilling for mor derhjemme i køkkenet med akkurat de samme sange, han havde sunget i Slesvig. Min søster, der var med, har fortalt mig om det.

Fars venner og bekendte var altid parate til at give en hånd med ved fester og møder. Således husker jeg, at dr. Gudmund Schütte, Eskjær, flere gange har været i Slesvig for at holde foredrag. Som regel boede han hos os. Det gjorde han også i 1927. Detlef var dengang en stor skoledreng. Uvist af hvilken grund var det Detlef, der hentede Gudmund Schütte og far fra toget, og sådan skulle det siden altid være. Hvergang dr. Schütte kom, bad han om at blive hentet og bragt af Detlef. Ja, ligemeget hvor han færdedes på gården, det var altid Detlef, der skulle følge ham.

Også mænd fra »17. november mødet 1918« besøgte os. Jeg husker tydeligt Peter Kaad, Vollerup, Peter Grau, Pøl, og H.D. Kloppenborg-Skrumsager. Da jeg var 10-11 år spurgte Kloppenborg-Skrumsager mig engang, hvad de fem svaner, der var anbragt i loftet i salen på Slesvighus, vel skulle betyde? Og min gode ånd har indgivet mig det rigtige svar, jeg sagde nemlig: »Det er de sydslesvigske amter, der vil hjem til Danmark.« Det svar indbragte mig ikke alene et anerkendende klap på kinden, men også en hel krone, den var en formue værd i 1922.

En lidt speciel gæst vil jeg også fortælle om.

I begyndelsen af 1930 kunne man i danske aviser læse om en skolepige, der reddede gården for sin familie. Faderen døde fra familien, og hun, der var den ældste af søskendeflokken, var ikke konfirmeret endnu. Moderen syntes ikke, at hun kunne se nogen anden udvej end at sælge gården. Men da tog pigen – Esther – fat. Hun påtog sig alt arbejde i mark og stald og fik også arbejdet gjort. Dette læste far om, og han foreslog Slesvigske Forening for Gottorp amt

at invitere pigen til en tur herved. Da far vidste, at han i nabosognet deroppe havde en kammerat fra sine dage på Dalum Landbrugsskole, allierede han sig med ham og fik ham til at køre for Esther. I dagene omkring 3.8.1930 boede Jens Nielsen, Godballe, med sin kone, to børn og Ester Møller, Lomborg, hos os. Opholdet i Strukstrup var fars og mors bidrag til turen. Foreningen holdt en fest for Esther på Slesvighus.

Der er mange flere, hvis ansigter jeg husker. For eksempel dr. Jan Kaczmarek, der besøgte os i juni 1925. Han var sekretær for det polske mindretal i Tyskland og boede i Berlin på det tidspunkt. Hans besøg har nok været i forbindelse med ansøgningerne om oprettelse af en dansk skole i Slesvig. Da der ingen tyske ordninger fandtes, efter hvilke man kunne opnå en tilladelse til oprettelse af en dansk skole, tog man den polske mindretalsordning for oprettelse af skoler til hjælp. Skolen i Slesvig blev en realitet i 1930.

9. juli 1935 havde vi besøg af en flok Heimdalere. Jeg var ansat i Slesvig, men jeg var hjemme på sommerferie. Jeg husker dem særligt, fordi flere af deltagerne efter 1945 kom til at arbejde herved. Blandt deltagerne var Richard Stig Hansen, han var lektor ved Duborg-skolen (1947-57). En anden deltager var Erik Bondo Svane, senere dommerfuldmægtig i Aabenraa. Han blev vor meget gode ven, og han blev meget engageret i det sydslesvigske arbejde og besøgte os mange gange siden. Endvidere var Karen Hatting, nu Albertsen, med. Hun leder stadig et fadderskab for vort distrikt her i Taarsted-Mysunde.

En sidste »heimdaler« vil jeg lige nævne, nemlig Frants Thygesen. Han kom både sammen med andre studenter og alene, således står hans navn i gæstebogen d. 21. juli 1937. Også han har gjort en stor indsats her i Sydslesvig, bl.a. mens han var generalsekretær for Sydslesvigsk Forening og var bosat i Flensborg.

På samme måde som fru Ramsing i begyndelsen af 20'erne kom hos os for at gøre et arbejde for Sydslesvig, kom fra slutningen af 30'erne frk. Elia Holten, København. Hun blev en mangeårig veninde af børnehavearbejdet herved sammen med sin søster Johanne. I påsken 1937 besøgte hun os ude på gården for at få kontakt til arbejdet i Sydslesvig. Hendes besøg fortsatte i mange år. Det blev nærmest en tradition, at de lå ved påsketid, så vi sagde altid, at hun kom med »påskeøsten«. Hendes indsats for børnehaverne varer helt til i dag.

Gæstebogen rummer langt flere navne og dermed mange gode minder, men jeg må jo slutte et sted.

Gæstebogen slutter med fars begravelsesdag d. 31. maj 1938. Følget var stort, og mange af vore venner og kære gæster fra de forløbne år viste os deres deltagelse den dag.

Spejderdrengen fra Sct. Hans Kirketorv

AF HENRIK LISBERG

Når man aldrig har ført dagbog og er kommet op i tresserne, kan det have sine vanskeligheder, at huske barn- og ungdomsbegivenheder, i hvert fald i kronologisk orden.

Midtpunktet i vor gamle historiekreds – frøken Christiane Jørgensen – plejede at sige, at historien begyndte, når vi havde »sikre, skrevne efterretninger«, og dem kan jeg ikke støtte mig til.

Min vugge stod i huset Sct. Hans Kirketorv 16, en bygning, der efter sigende er rejst af mursten fra Duborg slot i lighed med Flensborghus. Mor var født Jensen, og hendes slægt havde sin rod i Vestslesvig, og selv var hun født i Fjælde (det tyskerne kalder Viöl) i 1873. Fars vugge stod i Lille Vi – født 1867 – men hans fars slægt havde sin rod i Angel.

Ved hjælp af kirkebøger kan slægten føres tilbage til 1637, til Mikkel Hansen Uck, der blev begravet i Sørup i 1737. Han blev altså 100 år, så der er noget at se frem til.

I 1961 skrev dr. Henning von Rumohr, Drült-Angel, en artikel om en fejde mellem slægterne Uck og Blome, der havde hørt til landadelen i Angel. Dette foranledigede min ældste søn til at give sin søn mellemnavnet Uck, vort blod er dog lige så rødt, som de fleste andres.

Som det fremgår af foranstående, var far kun født 3 år efter krigen i 1864. Hans far var født i 1818, og så kom lille mig i 1916, så vi spænder over næsten et århundrede med kun 2 slægtled. Far har fortalt mig, at sproget i hans drengetid i Lille Vi var dansk, kun præsten og degnen talte tysk i deres hjem. Vi havde hjemme tit besøg af en af fars barndomsvenner, Henning Seehusen, der var bud på Duborg-skolen. Far og han talte altid sammen på det mest uforfalskede sønderjysk. Men ellers var vort hjemmesprog tysk – mest plattysk – da mor ikke var perfekt i det sønderjyske.

I 1912 forlod familien husmandsstedet, til hvilket også hørte et høkeri i Lille Vi, og vi flyttede til Flensborg, hvor min søster Minna og jeg er født.

Iøvrigt var Sct. Hans Kirketorv faktisk en lille enklave i byen med den gamle kirke som midtpunkt. For os børn var det en ideel tumleplads, selv om det hændte, at vi under gravning på pladsen kunne støde på kranier og skeletdele hidrørende fra længst hensvundne slægter. Min dåb fandt også sted i Sct.

Hans Kirke og blev foretaget af pastor Andersen, der var ivrig slesvig-holstener, og efter sigende mere prædikede danskerhad, end han forkyndte evangeliet.

Flertallet af beboerne var arbejdere, dog fandtes enkelte selvstændige håndværkere, og for os børn den spændende vognmandsforretning Heinrich Chr. Petersen, der havde et utal af hestekøretøjer. I dag møder jeg fra tid til anden lastbiler – også på de fynske landeveje – med dette firmanavn og bliver straks erindret om barndommens leg i gård og stald.

Der bestod et godt naboforhold blandt beboerne, og problemet dansk-tysk var ikke fremherskende. Om sommeren sad folk uden for gadedørene, mens vi unge tumlede os under de gamle lindetræer. Jeg erindrer en aften, hvor alle vinduer var illumineret i anledning af, at murermester Andersen med hustru – der hørte til de stoute danske familier – fejrede guldbryllup og med hinanden under armen gik hele Kirketorvet rundt for at sige naboerne tak for denne festbelysning.

Som det er kendt fra andre byer, var vi ikke altid gode venner med drengene fra nabogaderne, Sønderfiskergade og Dammhof kunne gå an, men Plankemai og Sct. Hansgade var gerne fjenden, og det hændte, at opgørene gav både blodtud og violøjne. Senere blev tvistighederne afgjort med fodbolden, men også det kunne gå hidsigt til. Da vi blev lidt større, blev virkeområdet udvidet, og vore indianer- og andre lege kunne foregå i Ballastbroens sandskråninger eller ved Store Mølledam, hvor nu banegården ligger. Den blev iøvrigt brugt til badning om sommeren og til skøjteløb, når tiden var til det. Mine første skøjter erhvervede jeg for 50 Pfening hos produkthandler Andresen, der fra sit domicil på Sct. Hans Kirketorv også solgte kakkelovne etc. De fleste af os drenge havde som skøjtestøvler langskaftede damesnørestøvler. Der blev klippet et stykke af skaftet og hugget en bid af hælen, og de var derefter fornemme til os.

Lille Mølledam, hvor det tyske hus ligger i dag, var også målet for vore ekspeditioner. Ved bredden stod der siv, hvis blomster kunne dyppes i petroleum og derpå anvendes som fakler. For at komme til dammen måtte man igennem de dybe gårde fra Angelbogade, f.eks. hos bagermester Götke, hvor der så fra de enkelte ejendomme gik broer over den dengang åbne Skærbæk til en dæmning, der gik hele dammen rundt. Der var også mulighed for at vade over bækken, f.eks. over til klosterhaven, hvor der fandtes velmagende pærer og æbler.

Pengene var små i de fleste hjem, og gik man ærinder for naboerne, vankede der en rundtenom rugbrød med margarine og sukker som belønning. Det har mine børn moret sig en del over, når vi har forhandlet lommepenge.

I april 1922 startede min skolegang i Sct. Hans drengeskole, der også lå ud til kirketorvet, så skolevejen kunne klares på få minutter. For de fleste drenge var skoleuniformen træsko, hjemmesyede bukser osv., tit syet af gamle unifor-

mer. Tonen var kæft, trit og retning, og spanskrøret stod parat i hvert klasseværelse. En vinter var brændselsforsyningen så knap, at en række skoler måtte lukkes, bl.a. vor skole. Vi slap dog ikke for skolegang, men skiftedes med Jørgenskolens elever formiddag og eftermiddag – en uge ad gangen – til at benytte deres skole. Vi var en mindre flok fra Sct. Hansskolen, der deltog i en skolebespisning – kakao og tørre rundstykker – vist nok amerikansk finansieret. Havde vi skole om eftermiddagen, måtte vi op på skolen om formiddagen for at få dette måltid. På hjemvejen hændte det, at vi kom i skærmysler med eleverne fra realskolen i Bismarckgade, der i vore øjne var stygge kapitalistbørn. Vi skulle dog gerne have kammerater fra de store klasser med for at vove os ud i bataljer. Det skete også, at vi på vejen ned ad Bismarck- og Angelbogade satte os udenpå sporvognens bivogn, hvilket konduktøren ikke var særlig glad for, men vi løb hurtigst, når det gjaldt.

Min yngste søster var kommet i skole to år før mig, og da man søgte at få oprettet danske skoler i kommunens regi, hvilket byen ikke var indstillet på, deltog hun i en ugelang skolestrejke, og den endte i sidste ende med at give resultat.

Far var tillidsmand i Slesvigsk Forenings 16. distrikt, som smedemester Münchow var formand for i en lang årrække. Årets store begivenhed for os børn var juletræsfesten i Borgerforeningens store sal, hvor der vankede en godtepose til os alle.

Da vi havde nået 4. klasse i skolen, skulle enkelte skifte til mellem- eller realskole, og det stod fast, at jeg skulle på Duborg-skolen. Derfor deltog jeg det sidste års tid i frk. Kaalunds danskursus på Tivoli-skolen.

Min lærerinde i Sct. Hansskolen, frøken Rossen, en stor mandhaftig dame, syntes ikke, at min overflytning til Duborg-skolen var en god ide, og tilbød min far, at jeg kunne få friplads i en tysk mellemskole, men det havde ingen interesse for far. Da flytningen blev en kendsgerning, viste bemeldte frk. Rossen sit store pædagogiske talent ved at tvinge mig til at fortælle om fregatten »Christian den VIII's« sænkning i Egernførde bugt i april 1849, hvilket jeg jo efter hendes mening måtte have særlige forudsætninger for at kunne berette om.

Starten på Duborg-skolen i april 1926 var nu ikke særlig lovende. Efter første dags skolegang fulgtes jeg med min søster gennem »Rummelgang« mod Toosbüygade. Hun havde lige fået en ny skoletaske, hvilket var en ret stor investering for os. En af drengene fra min parallelklasse (Olaf Lange), kom bagfra og hev tasken fra min søster og slyngede den i gruset. Det kunne jeg jo ikke se roligt på og fór på ham. Det skulle jeg aldrig have gjort. Han havde nemlig flere kræfter end jeg. Det lettede jo heller ikke på situationen, at min søster mente, at jeg jo bare kunne passe mig selv, da jeg atter indhentede hende med et smukt blåt øje og blodtud. Men sådan er kærligheden blandt søskende.

Vor lærerinde i 1. mellem var frk. Sjørlev, der vist lige var kommet fra

seminariet. Vi har formentlig været en urolig klasse, bl.a. uvant med at piger og drenge gik i samme klasse. I hvert fald følte lærer Niels Juel Billum sig kaldet til – fra tid til anden – at kigge ind gennem vinduet fra gangen, for at udfinde syndere, der så blev kaldt ud for at få en overhaling, tit et par på kassen. Selvfølgelig blev det af os fortolket som hans forsøg på at gøre sine hoser grønne hos vor unge lærerinde.

Det kunne vi drenge i det lange løb ikke finde os i. Derfor blev det aftalt, at næste gang det hændte, skulle alle drenge gå ud og flokkes om Billum. Det må have været en mærkelig fornemmelse for Billum pludselig at se sig omringet af en flok 10-12 års knægte, der så ret så beslutsomme ud. Der vankede ingen lussinger den dag, men da skoletiden var forbi, stod Billum i døren, lod pigerne gå hjem og låste drengene ind i klassen, hvor vi skulle have lov til at svede en time.

Nu var vi så heldige, at vort klasseværelse lå i stueetagen, så da Billum var gået, blev vinduet lukket op, og en for en forlod vi slagmarken. Næste dag måtte vi så i samlet flok stille i rektors kontor, og Dr. Andreas Hanssen holdt en formaningsstale, der sluttede med, at han langede ud en enkelt gang, uheldigvis stod jeg i skudlinien, så jeg indkasserede en lussing på klassens vegne. Retfærdigvis må jeg skynde mig at tilføje, at rektor ellers ikke hørte til dem, der stak lussinger, samt at jeg i de efterfølgende år blev gode venner med Billum.

Overgangen fra tysk skole med den preussiske disciplin til de mere menneskelige omgangsformer på Duborg-skolen følte vi alle som en god ting. Hvad der generede os i starten var dog, at vi skulle være sammen med »tøser«, det var uvant. Denne indstilling ændrede sig dog betydeligt, som årene gik.

Til de gode oplevelser i skoletiden hørte udflugterne: en årlig tur i Frueskoven og en med tog til mål i Danmark samt lejlighedsvis en kælkeudflugt til bakkerne ved Kruså eller Østersøbadet. I de sidste tilfælde var det en særlig sport at få en af lærerne eller lærerinderne med på kælken og så få den til at vælte undervejs.

Der var knyttet en række idealistisk indstillede lærere til skolen, der ikke kun forsøgte at terpe kundskaber i os og lære os kærlighed til gud, konge og fædreland, men som også ofrede en del af deres fritid på os, 11-timersreglen var ukendt dengang.

Nogle var spejderførere, og andre havde eftermiddagstimer f.eks. med frivillig gymnastik og idræt. Hvem af os deltagere fra dengang husker ikke D. Dirks' kommando: »Linnemann pas på takten, hug-hug arbejde« (Willy August) i god Niels Bukh stil. Eller Ejnar Olesens ledelse af hånd- og fodbold på sportspladsen ved Frueskoven.

Håndbold havde en tid min store interesse, og vort klassehold var godt spillende, og det var en stor triumf for os, at vi ved skoleidrætsstævnet i 1929 – som IV mellem – kunne slå et kombineret hold fra 1. og 2. real. En del af

mine kammerater fik jeg til at melde sig ind i Dansk Gymnastik Forening, hvor vi som ynglinge blev trænet af fotograf Frederik Jessen. Fra den tid husker jeg en kamp mod en tysk klub i Flensborg Sporskifte. Da vi var ret så overlegne, blev vi, som kampen skred frem, hånet af tilskuerne – mest jernbanefolk – med tilråb som »Speckdänen« etc. Da vor træner syntes, det blev for groft, afbrød han spillet og trak os ud af kampen. Da det nogle gange kneb for DGF at stille fuldt mandskab til førsteholdet, fik jeg på et ret tidligt tidspunkt lejlighed til at springe ind. En af de få flensborgske klubber, der var villig til at spille mod os, selv om vi var danske, var Kraftsportsforeningen »Nordische Eiche«, der normalt drev brydning og vægtløftning og benyttede håndbold som motions-træning. Jeg erindrer en kamp, hvor jeg trods min splejsethed havde været heldig at lave et par mål. Det blev en af deres forsvarsspillere – han fyldte tre gange så meget i landskabet som jeg – for broget, for under et fornyet angreb, fik han fat i mig, og pludselig fandt jeg mig selv svævende flere meter gennem luften – frikastet lod jeg en anden tage, selvom jeg kom helskindet ned. En opmuntring for nogle af os var det også at skrive den årlige stil til Heimdal-studerterne i København. Jeg hæger stadig om nogle af præmierne fra dengang: Oliver Twist og Robinson Kruso.

Årets store oplevelse for de fleste af os var sommerferien i Danmark. Jeg var med første gang som 8-årig. Vinteren efter døde min mor, hvilket nok har været medvirkende til, at jeg sommeren efter ikke kom af sted. I de følgende år havde jeg ophold hos forskellige rare ferieværter, men det kneb med at holde forbindelsen. I sommeren 1929 havnede jeg hos gårdejer N.P. Andersen i Kværkeby på Sjælland, en mand, der selv var meget aktiv i ferie børnsrejserne, havde været med »Ægir« i Flensborg i 1919, var en trofast medarbejder for generalinde Ramsing, der var sjælen i ferieforetaget dengang.

Det blev til uforglemmelige ferieophold, så længe jeg gik i skole og til besøg efter skoleårene, når vi i vore korte ferier tog på cykeltur til Danmark med kammerater som Christian Nielsen og Bruno Frederiksen.

N.P. Andersen havde efter mig ingen andre ferie børn, men fulgte levende med i, hvad der hændte sønden skel og tog ivrig del i diskussionen, når vi unge var på besøg.

Da krigen var forbi, mente Andersen, at der nok alligevel var brug for hans arbejdskraft. Gården var i mellemtiden blevet solgt, og han og hans kone var flyttet til Benløse ved Ringsted. Han viede nu sine kræfter til det danske arbejde i Sønderbrarup og var utrættelig i sine bestræbelser på at få skole og børnehaver dér op at stå.

Der blev også tid til at arrangere en møderække på Midsjælland, hvor Hans Wolf (sekretær for SSF i Flensborg by) og jeg fortalte om forholdene i grænselandet, og Andersen fik lejlighed til at samle penge ind, bl.a. til Sønderbrarup-børnernes sommerlejr i Naldtang (Varnæs sogn). Jeg havde den glæde, at være med til hans 90 års fødselsdag, der blev fejret på behørig måde på

alderdomshjemmet i Kværkeby. Men kort tid efter slog kræfterne ikke til mere, og vi var mange af hans venner, der fulgte ham til graven.

Jeg skriver dette, fordi jeg er klar over, at vi er mange sydslesvigere, der på denne måde har knyttet stærke forbindelser til danske hjem, der har haft megen og stor betydning for vor danske udvikling.

Som 12-årig måtte jeg af hensyn til familiens økonomi tage en budplads hos en købmand i Bismarckgade. Det var ikke lykken for mig, da det jo gik ud over alle andre aktiviteter i min fritid. Anstrengende var det også. Budcykel fandtes ikke, og selv ejede jeg heller ingen cykel. Så jeg har bandet stygt, når jeg på mine skuldre måtte bære f.eks. en kasse rosiner fra Jessen og Co. i Nørregade op ad Sct. Jørgenstrappe. Heldigvis fik jeg noget mavevrøvl, og da jeg med min store søster, der førte hus for os efter mors død, var til læge, forbød han mit bybudarbejde. Jeg var lykkelig, men for min søster har det nok været vanskeligt at undvære de ugentlige tre mark i husholdningen. På det tidspunkt havde min far længere perioder med arbejdsløshed – som så mange andre.

De efterfølgende år havde jeg derfor kun skole og hjemmesysler at passe, men i januar 1930 spurgte Bernhard Hansen mig, om jeg havde lyst til at overtage en budplads hos grosserer J.A. Michelsen i Slotsgade. Indtil da havde Marius Jessen (Sulla) haft pladsen, men skolearbejdet i realklassen krævede formentlig så meget, at Sulla ikke kunne fortsætte.

Det var heldigt for mig. Pladsen krævede ikke så meget, og ægteparret Michelsen var elskelige mennesker. Fru Michelsen var en født Thaysen og begge havde deres rod i det danske borgerskab i Flensborg. I deres karnap hang således et dannebrogspydet billede af Christian den IX. Michelsen havde været prokurist i et af de store kolonial-engros-firmaer, der havde haft sin væsentlige omsætning i Nordslesvig og derfor ikke klarede skærene efter grænsedragningen lige nord om Flensborg.

Michelsen handlede med kaffe, dansk smør og honning til en række privatkunder spredt over hele byen, de fleste af dem var også danske. Men for at klare pladsen, måtte jeg have en cykel, og det var nær blevet et drama. Den købte min far nemlig uden at tage mig med på råd. En skønne dag stod cyklen skinnende i vor stue, men en nærmere undersøgelse viste mig hurtigt, at det var en brugt cykel, der var oplakeret, og det havde far ikke opdaget. Sur var jeg, det var nemlig mig, der skulle klare afdragene med 50 Pfennig om ugen. Da jeg omsider havde betalt hele beløbet, mente cykelhandleren, at der stadig resterede et beløb, men jeg havde gemt alle kvitteringerne og slap dem ikke ud af hånden, da han ville se dem, jeg skulle ikke snydes igen. Michelsen havde ingen børn, og det var mit indtryk, at de nød at have en knægt i huset. Når jeg kom tilbage fra min tur og havde afregnet, vankede der gerne en kop kaffe og en honningmad ved køkkenbordet, hvor vi så fik en lille sludder.

En gang om ugen kom rutebilen med en stor pakke smør fra mejeriet i Løjt Kirkeby, som jeg så tog imod ved Nørreport. Der var tit uro på stedet, for

pladsen ved siden af Nørreport (der dengang også kaldtes Den røde Plads) blev benyttet af de politiske partier – mest kommunisterne –, når de startede et af de dengang så talrige optog. Adskillige gange blev jeg jaget væk af politiet, når jeg stod og ventede på rutebilen. En enkelt gang blev det til et rap med gummikniplen over benet, da jeg ikke hurtigt nok kom af vejen – lidt drilleri skulle der jo også til.

Pladsen hos Michelsens beholdt jeg resten af min skoletid og følte mig nært knyttet til dem.

Kort efter min start på Duborg-skolen blev jeg spejder. Det startede i Søndre trop, der dengang blev ledet af journalist G.S. Tscherning, og så vidt jeg husker, hed tropsassistenten Otzen. Fra den tid erindrer jeg en påskelejr – nok min første – i Bogholmvig ved Lyksborg. En dansk fisker – Matthiesen – havde stillet lejrplads til rådighed og forsynede os med friskfangede sild, der virtuost blev stegt af vor chefkok, Ferdinand Suhr. I anledning af påsken skulle »Fedden« også sørge for hårdkogte påskeæg. Da vi fik dem, var de varme, men dermed var alt sagt. For at demonstrere, at de var gode nok, spiste Fedden selv syv stk., mens vi andre nøjedes med at »drikke« et enkelt.

Senere blev det til en tid i søspejderpatruljen »Peder Most« under ledelse af Bernhard Hansen, der kunne finde på små narrestreger, når vi var ude på fjorden: f.eks. at udsætte en præmie på 10 Pfennig til den, der kunne dykke under vort gode skib »Peder Most«. Om sommeren sejlede vi gerne en eftermiddag om ugen, og bedst var det, når der ikke mødte ret mange. Så tog vi nemlig bibåden »Moses«, roede tværs over havnen, for derpå at sejle med Bernhards egen båd »Terje Vigen«, se det var jo et skib!

Næste spejderstation blev så Skjoldunge-troppen med journalist Ludwig Lienhardt som tropsfører. Han var en fortrinlig fører, og vi knægte var lykkelige, når vi med ham kunne tumle os i Kollund skov. Den ældste patrulje var »Uffe«, ledet af Hans Harck. Min patrulje hed »Roar« og var ledet af Svend Dall.

Når vi skulle holde patruljemødet i »Hjemmet«, var det ikke altid Svend havde husket mødet, hvorefter vi troligt troppede op i hans hjem i Søndergravene for at minde ham om pligterne. Der kom nu en tid, hvor det aktive spejderarbejde trådte noget i baggrunden. Spejderkorpset har jo siden sin start haft en del op- og nedture. Men i 1930 havde Hans Ronald Jørgensen atter fået liv i »Peder Most«-patruljen. Så vidt jeg erindrer, havde vi på det tidspunkt dog ingen båd.

Vi var flere, der blev ret så aktive igen, bl.a. Aksel Lieb, Christian Nielsen og Ferdinand Suhr. På det tidspunkt gik det ikke så godt for Sct. Knuds trop. Den manglede førere, og der var heller ikke ret mange drenge tilbage. Så foretog vi en sammenlægning af patruljen Peder Most og troppen og fortsatte som Sct. Knuds trop. Med denne tog vi del i korpsets efterårsturnering i Frøslev Polde i august 1932. Vore konkurrenceresultater var nu ikke særlig

Hans Ronald Jørgensen

fremtrædende. Da vi kom til lejrpladsen ret sent på dagen, vi skulle jo være færdig med vore job først, besluttede vi ikke at rejse vort telt. Det var et herligt vejr med en meget klar himmel, så vi lagde teltunderlaget på lyngen, krøb i soveposerne og trak teltet over os, så vi rigtig kunne ligge og tælle stjernesud. Det gav et stort nul i lejrodden.

Til lejrbaalsunderholdning havde vi bl.a. valgt en plattysk sang: »ick wull, wi weern noch kleen, Jehann.« Den gav også nul. Til gengæld vandt vi semafor-signaler og tovtrækning, så vort humør fejlede intet.

En af de dommere, der gav os de dårlige karakterer, var Svend Johansen. Det var vort første møde med ham, efter at han efter sin studietid var vendt tilbage til Sydslesvig, og det blev ret så skelsættende for flere af os.

Svend imponerede os straks ved at ligge i telt med sin kone Lis, det var ikke så almindeligt dengang, men helt i vor ånd. I november 1932 overtog Svend hvervet som korpschef og var straks meget aktiv. Blandt andet blev der afholdt førermøder i hans hjem på Harreslevmark. I Sgt. Knuds trop havde vi interne skærmydsler. Af hvad art kan jeg ikke huske nu, men i alle tilfælde endte de med, at vi afsatte Hans Ronald Jørgensen som tropsfører, hvorefter Svend

omgående udnævnte ham til korpssadjutant. Da han i denne egenskab skulle følge i hælene på Svend, kom øgenavnet »korpsvov-vov« helt af sig selv. For at samle kræfterne foretog vi en ny sammensmeltning mellem Sct. Knuds og Skjoldunge trop, under skjoldungenavnet, og dermed var jeg havnet i min gamle trop igen. Heie Born blev tropsfører, Christian Nielsen ulveflokkfører, Aksel Lieb og jeg tropsassistenter. Det blev til frugtbare arbejdsår med mange aktiviteter.

Af særlige begivenheder fra de år husker jeg korpsets march til Sankelmark den 6. februar 1934, hvor Svend holdt en manende tale til os foran det danske mindesmærke for kampene i 1864 ved Sankelmark sø og bl.a. sagde: »I skal ikke kun tale dansk med hinanden, men også med jer selv.«

Der blev i den tid startet et spejderblad, »Ravneskriget«, som også i hovedsagen var Svends værk. Det blev ikke kun et blad med spejderstof, men indeholdt også tanker og holdninger til tidens nationalpolitiske spørgsmål. Svend var chefredaktør, men der var bidrag fra forskellig side, og ansvarlig følte hele førerkredsen sig. Især havde Aksel Lieb en let pen, og jeg husker, at han skrev en inspirerende artikel med overskriften »Værn om drengen i dig«, altimens han dampede på en stor cigar og nød en stærk kop kaffe. Kaffen til vort natlige redaktions- og duplikeringsarbejde blev iøvrigt i reglen leveret af fru Andrea, Hans Ronalds mor, der på den tid drev »Fiskerestauranten«. Op til et af årsmøderne i Flensborg lavede vi et »Ravneskrig«, der vel nærmest måtte betegnes som et kampskrift, til fordeling blandt deltagerne i årsmødet.

For at få dette nummer færdigt, arbejdede vi hele natten op til årsmødet i »Hjemmet«, nåede færdiggørelsen henad daggry, transporterede bladene til Svends hjem på Harreslevmark, hvor vi fik morgenmad, inden vi tog til årsmødepladsen for at hejse Dannebrog i den tidlige morgen. Først derefter kunne der blive lidt hvile, inden vi atter stillede på Duborgskolen for at starte optøget gennem byen til festpladsen.

Vor gamle spejderchef og lærer, Bernhard Hansen, var i mellemtiden blevet overlærer ved Mulernes Legatskole i Odense og fik i løbet af året 1934 organiseret en tur til Odense for spejderførerne og spejdermusikken. Vi gjorde ophold ved Lillebælt og fik lov at komme op på den endnu ikke færdige Lillebæltsbro.

I udkanten af Odense blev vi modtaget af Bernhard Hansen i spidsen for de odenseanske ungdomskorps, og så gik det med vajende faner og klingende spil til byens centrum. Foran rådhuset førte Else Suhr og jeg fanen til fløjen, hvorefter Odenses borgmester holdt tale til forsamlingen. Om aftenen var der stor fest i KFUM-bygningen, inden vi blev fordelt til kvarterværterne, der for det meste var spejderkammerater. Det blev en stor oplevelse for os alle.

Der holdtes i de år også en række korpsslejre bl.a. på Sønderballehoved, med korpsets efterfølgende deltagelse i »Det unge Grænseværn«s store stævne i Dybbel skanser (11. juni 1933).

En særlig begivenhed det år var også vor march på Sct. Georgsdag fra Duborg-skolen til Tarup, hvor vi i Angelbogade mødte et optog af Flensborgs samlede Hitler-Jugend. Men den episode har Svend udførligt beskrevet i jubelæumsskriftet »Dansk Spejderkorps Sydslesvig 1919-1969«, så den vil jeg ikke komme nærmere ind på her. Udover trops- og patruljeture var vi førere også tit på farten alene, en weekend hjemme i Flensborg var ikke nogen rigtig weekend. Kidde Nielsen og jeg tog mange ture, enten til hans elskede Frisland eller til spejderhytten i Kollund. På en af disse ture havde vi en særlig oplevelse.

Efter fyraften tog jeg som sædvanlig til Kobbermøllen for at hente Kidde, hvorefter vi i mørket tog ad den lokalt kendte sti gennem skoven til grænseovergangsstedet i Kruså. På det tidspunkt var der p.g.a. den politiske uro uniformsforbud i Danmark for alle ungdomskorps. Det klarede vi dog ved at bruge en hvid sweater og et knaldrødt spejdertørklæde. Da vi nærmede os grænsestationen, men var endnu inde i skoven, blev vi pludselig standset af råbet: »Halt – Licht aus!« Det viste sig at være et par unge sværtbevæbnede SS-folk, der gik grænsevagt og mistænkte os for at ville passere den »grønne grænse«. Vor argumentation, at vi havde gyldigt rejsepas og bevægede os på den af alle nærboende kendte sti, blev ikke taget for gode varer, og vi blev erklæret anholdt og ført til grænsestationen. Da vi kom ud på landevejen, kunne vi høre den ene sige: »Der har vi vist gjort en god fangst.« De blev noget slukørede, da vi kom ind på stationen, hvor der sad en af de gamle politifolk, der udmærket kendte Kidde og mig samt stien gennem skoven og spurgte os: »Was wollt Ihr denn?« Vi forklarede situationen, hvorefter de to uheldige vagter blev jaget tilbage til deres post, medens vi fik lov til at fortsætte til Kollund.

En af vore yndede lejrpladser, når vi kun var få stykker, lå ved en bæk midt mellem Skomagerhuset og Kollund, her lå vi en weekend med fire mand. Vejret var strålende, og tiden gik med madlavning, badning osv., kun Hans Ronald tog ikke del i vore aktiviteter, men lå på nogle tæpper i solen med næsen i en bog det meste af tiden. Han læste på det tidspunkt til studentereksamen. Det blev os andre for meget til sidst. Vi fyldte et par sejldugsspande med køligt vand fra bækken, trak Hans Ronald ned af tæpperne, og så vankede der en ordentlig gang buksevand. I stedet for at springe op som en trold af en æske, lå Hans Ronald og kroede sig i strandkanten med bemærkningen: »Det var dog dejlig køligt,« og skuffede var vi.

En anden gang besluttede Kidde og jeg at tilbringe julen i spejderhytten i Kollund. Juleaften tilbragte vi i familiens skød, men juledag drog vi af sted under familiens hovedrysten, men forsynet med julemad og godter samt julelys. I hytten fik vi tændt op i pejsten og gjorde os det hyggeligt. Et lille juletræ havde vi »fundet« i en plantage, og indimellem fik vi besøg af en af de patruljerende gendarmere, der stak hovedet indenfor for at se, hvad det var for

Kidde og Henrik

tossehoveder, der besøgte hytten på den tid. Så vankede der gerne en kop kaffe, og han benyttede lejligheden til at blive varmet lidt op og få en sludder med os.

I 1935 overtog jeg hvervet som tropsfører, da Heie Born og Kidde for en tid dæmpede spejderaktiviteterne, og Aksel Lieb var kommet på seminarium i Silkeborg. Franz Wingender blev min tropsassistent og Philipp Frederiksen Ulveflokkfører, patruljeførere var bl.a. Hans Wingender og Heinz Hohmann.

Udover det daglige spejderarbejde tog vi del i førerinstruktionskursus både hos de »grønne« og »gule« spejdere i kongeriget. Blandt andet var Svend Johannsen, Philipp, Ernst Jess og jeg deltagere i et førerstævne på Rødding højskole i påsken 1936. Det blev ret så skelsættende for nogle af os. Vi var samlet 300 førere fra hele landet, havde herlige oplevelser og fik mange venner. Selvfølgelig gjorde vi et stykke arbejde for at formå nogle af deltagerne til at aflægge os besøg i Sydslesvig. Det gennemførte 3 piger fra Silkeborg i løbet af sommeren 1936. Dette besøg havde til følge, at Hans Paulsen (Pulle) blev gift med Anna i juli 1939 og jeg med Kis i november 1940, og det er vi

*Fra venstre: Henrik Lisberg, Hans Nielsen, Hans Paulsen, Henrik Born,
M. P. Ejerslev, Hans Ronald Jørgensen, Frede Terkelsen*

da stadigvæk. Hvoraf man kan se, at førerstævner kan have ret så alvorlige følger.

I foråret 1936 var jeg til session, og da jeg ytrede ønske om at komme til en motoriseret enhed, fik jeg forelagt en ansøgning om at deltage i et 6-ugers motorkursus. Den skrev jeg under på. Det viste sig, at det var et kursus, der sorterede under det nazistiske motorkorps NSKK, hvilket jeg senere blev en del hånet for af mine kammerater. Det var mit første møde med det militære tyske apparat, og det var ikke særlig morsomt, men jeg fik da kørekort til lastbil og motorcykel oveni det personvognskørekort, jeg havde, uden udgifter for mig selv.

Kørekortet blev iøvrigt årsag til, at jeg blev snydt for en pinselejr. Korpsset skulle holde pinselejr på Sandbjerg v. Sottrup, der ejedes af en af Sydslesvigs gode venner, overretssagfører Dahl, København. Lærer Hans Fosmark, der var tropsfører for spejderne i Slesvig, skulle fra depotet i Flensborg medbringe lejrudrustningen, telte, potter, pander osv. Han glemte det bare. Derfor ringede Svend Johannsen til det kontor, hvor jeg var ansat, forklarede situationen og gav mig ordre til at leje en bil og befordre udrustningen til Sandbjerg. Jeg fik mobiliseret Philipp, der var depotforvalter, organiseret en trækvogn, der

blev belæsset med udrustningen og trukket til Kruså med cyklerne ved siden. Så gik det til Klipleve, hvor jeg fik lejet en Ford-Sedan årgang 1929 og tilbage til Kruså, udrustningen ind i bilen og kursen sat mod Sandbjerg. I Gråsten gerådede vi ind i et ringrideroptog, der var ledsaget af politi. Jeg var ikke stolt af situationen, for rent formelt måtte jeg ikke køre en danskindregistreret bil med tysk kørekort. Vi slap dog igennem og nåede Sandbjerg et stykke hen på aftenen. Nu kostede en lejet bil jo også penge, når den stod stille, og korpset havde ikke råd til at lade den stå til lejren sluttede. Så det var bare med at komme til Klipleve, aflevere bilen og bestige cyklen, men jeg havde ikke lyst til atter at cykle til Sandbjerg helt alene, så derfor gik det til Kruså, hvor jeg mismodigt trak trækvognen hjemad, og lejren var forbi for mit vedkommende. At jeg var sur på Fosmark kan vel ikke undre.

Udover lejrpladsen i Kollund skov havde vi et andet tilholdssted ved en bæk, der løb ud i fjorden nedenfor det sted, hvor Grænehjemmet senere blev bygget. Der kunne ligge 3-4 telte, og tit delte vi pladsen med nogle unge mennesker, der hørte til den socialdemokratiske ungdom i Flensborg. Det var specielt efter 1933 og nazisternes magtovertagelse, de søgte hertil. Vi blev gode venner med dem og senere kom enkelte af dem ind i de danske rækker, dog ikke som spejdere.

Jeg husker specielt en juliaften i 1934. På vej til Kobbermøllen, hvor jeg som sædvanligt skulle mødes med Kidde, trak jeg min cykel op ad bakken ved Sosti. Da mødte jeg Svend Johannsen, der var på vej sydpå i sin lille Ford-Eifel. Han stilede direkte imod mig, standsede og spurgte: »Har du hørt, hvad der er sket!« Jeg havde intet hørt og fik så en kort beretning om, at SA med Roehm i spidsen var ved at starte en revolution mod Hitler, og at der var uro over hele Tyskland. De danske grænsegendarmer havde forsøgt at formå Svend til at blive i Danmark, men han havde kun tanke for at komme ned til sin familie og Ansgarskolen i Slesvig.

Samme aften skulle der være et større arrangement ved Østersøbadet med tale af »rigsarbejdsføreren« Robert Ley og efterfølgende festfyrværkeri. Kidde og jeg nåede grænsen og kunne konstatere, at grænsevagterne var betydeligt forstærket, men vi slap igennem uden særlige formaliteter. Vi nåede vor lejrplads, fik teltet rejst og så gik snakken ellers livligt. Som aftenen skred frem, dukkede flere af kammeraterne op, og hver gang blev de bestormet og pumpet for de seneste rygter. Det blev ikke til megen søvn den nat, vi så fyrværkeriet over inderfjorden, men havde fået oplyst, at hr. Ley ikke var dukket op.

Hvad ville der nu ske, ville vi komme fra asken i ilden? Der var mange meninger, og det varede længe, inden lejrblålets gløder døde hen. Resultatet af aktionen er velkendt.

Der var i de år bestræbelser i gang for at få oprettet en dansk roklub. I betragtning af det beløb, dette ville kræve til indkøb af både, bygning af bådehus og bro, var vor kreds modstandere af dette projekt. Vi var af den

Henrik Lisberg - 1936.

opfattelse, at det ville være en bedre investering at hjælpe unge danske til at få foden under eget bord, det være sig i form af håndværk, forretning eller landbrug. Men rovennerne fik overtaget, og da planerne blev realiseret, blev nogle af de tidligere modstandere nogle af de mest aktive medlemmer af roklubben. Det kom dog ikke til at gælde for mit vedkommende. Derimod blev jeg medlem af Flensborg Danske Juniorsejlkлуб, som lærer Dinsen-Hansen fik stablet på benene. Ro- og sejlkлубben kom så i al fordragelighed til at dele de landværts faciliteter som bro og bådehus. Nogle danske rederier – jeg mener, det var Mærsk og Lauritzen – stillede tre juniorbåde til rådighed, med hvilke vi sejlede fjordens vand tyndt. Det hændte, at vi kom på tværs af finnoller og andre både, der blev sejlet af vordende fændrikker fra Marineskolen i Mørvig, men at kunne drille dem lidt var kun en charme mere. Dinsen-Hansen selv

havde en dejlig spidsgatter, og når vi lørdag eftermiddag havde landsat drenge og gjort bådene klar, hændte det tit, at vi med Dinsens båd sejlede til Sønderhav. Her boede Dinsen om sommeren med familien i et sommerhus, medens vi andre overnattede i hans båd. Det blev til mange herlige oplevelser.

I sommerhalvåret 1937 blev jeg indkaldt til arbejdstjenesten, og det satte en stopper for mange aktiviteter. Vi var ca. 80 flensborgere – deraf 5 danske – i samme lejr, der lå i Ostenfeld ved Husum. Vi fem fik Flensborg Avis sendt hver dag, og den kom i en lukket konvolut. Posten blev altid fordelt under middagsmaden, hvor hele lejren var samlet. En dag skulle lejrchefen have at vide, hvad det i grunden var, vi fik sendt. På mit svar, at det var Flensborg Avis, sagde han, at vi hellere skulle læse »Völkischer Beobachter«, der var nazisternes officielle talerør. Hertil kunne jeg kun svare, at den læste vi skam også, og at vi iøvrigt fra allerhøjeste sted havde tilladelse til at modtage vor egen avis.

I maj måned fik jeg mine fire kammerater til sammen med mig at søge om orlov for at kunne deltage i det danske årsmøde i Flensborg. I den anledning blev jeg beordret til lejrchefen, der ønskede nærmere oplysning om, hvad det var for noget. Jeg forklarede ham, at det var den eneste dag om året, hvor vi danske kunne samles under Dannebrog, ligesom tyskerne måtte samles på Knivsbjerg, og at vi fra barnsben havde været vant til at deltage i dette møde. Dette anså lejrchefen for så vigtig en sag, at han ikke selv kunne afgøre den, men måtte spørge næste instans, hvilket var »Gruppen« i Husum. Herfra kom der ret hurtigt svar, at der principielt intet var til hinder for, at vi kunne få orlov i den anledning, hvis intet tjenstligt stillede sig i vejen. Det kom det nu til, for vi fik vagt alle fem. Det kunne vi intet gøre ved, men havde dog fået demonstreret, at vi var der. Iøvrigt oplyste en af førerne mig ved en samtale under arbejdet, at der i mine papirer var anført, at jeg var en ret så aktiv dansk ungdomsfører. Det kunne da kun glæde mig.

Det lykkedes for min daværende chef i Flensborg, vinhandler Andreas M.C. Holst, a.h.t. den tilstundende juleforretning, at få mig fritaget en måned før tjenestetidens udløb. Mit arbejde i firmaet, der dels foregik på kontoret, dels ved kundebesøg, medførte, at spejderarbejdet blev mindre aktivt, men uniformen blev ikke lagt væk. Tog vi kammerater en søndags- eller weekendtur, var vi altid i uniform.

I 1938 samlede Svend Johannsen en flok af de »gamle« førere til en weekend i Slesvig, og det var så vidt jeg erindrer første gang, at »Ravnepatruljen« samledes på selskabelig vis. Omkring spejderarbejdet havde vi holdt sammen siden 1932, nogle af os længere endnu. Af deltagerne fra dengang blev Christian Nielsen og Heie Born krigens ofre, vi andre har holdt sammen siden. Efter krigen startede vi med at mødes én gang årligt i hinandens hjem, men på tilskyndelse af »Gamle Ravn« – Svend Johannsen – ændrede vi det senere til halvårsmøder. To gange er det også blevet til fælles ferie hhv. ved Mosel og

på Lyneborg hede. Lejligheder, hvor begivenheder og tilstande, stadig kan diskuteres heftigt. Aksel Lieb har på følgende måde nedfældet det i min gæstebog:

Et tågeslør blev løftet –
Sydslesvig gennemdrøftet –
Hans R. har sagt sin mening
om intrigernes forgrening!

Gamle Ravn og Aksel Lieb er ikke mere, men vi andre vil mødes, så længe kræfterne slår til. Efterhånden er håret blevet gråt hos os alle.

Nu var aktiviteterne jo ikke begrænset til spejderarbejdet, flokken af unge danske i Sydslesvig var ikke så stor, så der var gengangere i mange kredse.

Vandrelærer M.P. Ejerslev havde således en studiekreds, der ikke kun beskæftigede sig med historie, men også drøftede dagsaktuelle begivenheder. Jeg husker således et møde på Flensborghus i begyndelsen af trediverne, hvor Ejerslev havde inviteret den daværende tyske kommunistiske rigsdagsmand Christian Heuch og en ung SS-mand fra Valsbøl til diskussion. Den unge mand stod sig ikke særlig godt mod den drevne politiker, men for os andre var det en interessant og fredelig diskussion, der ikke kunne være ført nogle år senere. Ejerslev havde gode kontakter i danske højskolekredse og organiserede flere cykelture med os, hvor vi kom rundt på adskillige højskoler. Således var vi i påsken 1934 på en tur Als rundt med følgende deltagere: Christian og Hans Nielsen, Hans Paulsen (Pulle), Heie Born, Hans Ronald Jørgensen, Ejerslev og mig. Det startede med besøg hos en landmand på Sundeved, herfra gik turen til Nordborg slots efterskole, hvor vi overnattede og havde en aften sammen med eleverne, og derfra til Danebod højskole, hvor vi atter overnattede. Her lærte forstander Frede Terkelsen os sangen: »Den danske sang er en ung blond pige,« som vi blev så begrejtret for, at vi ikke helmede, før vi kunne den udenad.

Det var så meningen, at vi næste dag skulle have spist middag på Als husholdningsskole hos Johanne Hansen, men da vi kom til skolen, var alt lukket. Vi var noget skuffede, men så dukkede der en mand op, som Johanne Hansen havde bedt om at tage sig af os. Vi blev noget betænkelige, da vi så det beskedne husmandshjem, for cykelture giver som bekendt god appetit, og vi var meget sultne. Men vi fik en efter forholdende overdådig middag og havde nogle fornøjelige timer sammen med husmandsfamilien, inden turen over Broager og Egersund atter gik mod Flensborg.

Ejerslev blev senere lærer på Rønshoved højskole, hvor Aage Møller dengang var forstander. Nu blev vore møder knap så hyppige, men vi var gæster på skolen mange gange. Skolens faciliteter var ikke så moderne på det tidspunkt, således var der »Das« i gården, hvor det nødvendige papir bestod af

aviser af forskellig politisk observans. I løbet af en weekend havde vi vel alle aflagt besøg på dette listige sted. Under en af vore diskussioner startede Hans Ronald på vanlig dybsindig måde en sætning med bemærkningen: »Jeg læste forøvrigt for nogen tid siden osv.« Da han var færdig med sin udredning, så Kidde hvast på ham og sagde: »Hans R. det har du læst på lokum.« Almindelig latter, for det viste sig jo, at de fleste af os havde læst bemeldte artikel.

Engang var vi fire mand på vej mod Flensborg efter en sådan weekend, vi travede ad den gamle Sønderborg landevej i øs-pøs regnvejr, men vi havde solide vandrestøvler, en god oilskindsfrakke og vore store spejderhatte på, så det generede os ikke synderligt. Nogle kilometre før Kruså blev vi indhentet af en af de taxaer, der hørte hjemme i Kruså. Vognmanden standsede og tilbød os, at vi måtte køre med til grænsen. Forbavset blev han, da vi sagde, vi hellere ville gå, for vi havde så meget at snakke om endnu. Det sidste kunne han jo ikke vide. Ejerslev forlod Rønshoved højskole og flyttede til Mellerup ved Randers, og så var det straks mere vanskeligt at opretholde forbindelsen, men studiekredsen blev holdt i live.

En københavnsk lærerinde, frøken Christiane Jørgensen, var efter sin pensionering flyttet til Kruså for bedre at kunne følge sin store interesse – grænselandet – på nærmeste hold, og hun overtog denne mærkelige studiekreds. I første omgang flyttede hun ind på Krusågård, der på det tidspunkt var pensionat, og senere i hhv. en lejlighed i Møllegården og en villa, der lå bag Møllegården. Hos hende holdt vi møde hver onsdag aften. På et senere tidspunkt flyttede fru Simonsen, enke efter redaktør Simonsen, Flensborg Avis, sammen med hende. Fru Simonsen var den praktiske dame, der tog sig af de daglige husholdningsproblemer.

Vore møder startede med, at vi fik en omgang danmarkshistorie, derefter vankede der kaffe med hjemmebagte boller, som vi kunne spise utrolige mængder af, og så blev grænselandets politik drøftet. Til sidst kom den blå sangbog frem, og vi sang alle vore dejlige sange, indtil fru Simonsen sagde: »Så dreng, nu er det med at komme hjem.« Det var også under disse møder, vore aktioner enten inden for spejderkorpset eller ungdomsforeningen blev drøftet og vedtaget. Altimens sad frøken Jørgensen og morede sig over vor ungdommelige iver og vort engagement i tidens spørgsmål.

Frøken Jørgensen rådede over visse midler udover sin pension, en del af disse blev anvendt til forskellige formål i det danske arbejde i Sydslesvig. At kunne glæde andre, var hendes største glæde. Alle sine »drenge« forærede hun således mindeudgaven for grønlandsforskeren Knud Rasmussen, der i fornem hajskindsudgave stadig findes på vore bogreoler. Hun gjorde også en personlig indsats ved bl.a. at give historieundervisning ved de danske privatskoler uden for Flensborg, selvfølgelig uden honorar og på egne omkostninger.

Hun ønskede ved sin bortgang at blive båret til graven på Bov kirkegård af sine »drenge« og lagt på en sådan måde, at hun kunne se, når Dannebrog blev

Christiane Jørgensen

hejst over et frit Sydslesvig. Det første ønske har vi opfyldt, det andet venter vi alle på endnu.

I reglen cyklede vi til Kruså, men det skete også, at vi gik. Når vi på hjemvejen passerede vejen til Kobbermølle, kunne det hænde, at Kidde syntes, at vi ikke havde fået drøftet tingene færdig, hvorfor han fulgtes med os til byens udkant. Når vi så kom til vejen til Klues, syntes vi andre, at det var synd, han skulle gå alene tilbage, hvorefter vi atter fulgte ham til Kobbermøllevejen – for endelig at stikke næsen hjemad. Fra tid til anden kunne det være vanskeligt hjemme at forklare, hvorfor vore »historietimer« blev så langvarige.

Kredsen var i de år også ret aktiv i Flensborg ungdomsforening. Især husker jeg en bestemt generalforsamling, til hvilken vi støbte kuglerne ved møderne hos frøken Jørgensen. Det var vort ønske, at foreningen skulle være så aktiv i det danske arbejde som muligt, og det stillede jo visse krav til bestyrelsen. På det tidspunkt var den ældste af Bøvadtsønnerne – der også blev taget af krigen – foreningens kasserer. Hans kasseregnskaber var i fineste orden, men vi var af den mening, at han tog for lidt del i foreningens øvrige aktiviteter, og derfor skulle han væltes. Hans Ronald Jørgensen blev udpeget som den, der ved generalforsamlingen skulle fremføre vore synspunkter. Nu var det sådan, at Diedrich Bøvadtsønner var en højt anset kasserer i Union-Bank, hvor Hans Ronald var lærling, og dengang var der jo en afgrund mellem en bankkasserer og en

sølle lærling. Det kan derfor ikke undre, at da Hans Ronald havde afleveret sit indlæg, stod en harmfuld Bøvadts senior op og startede med at udbrøde: »Det kocher lifrem i mæ, når æ hører sådan en ung laban osv.« Forargelse på sin søns vegne, hvad man måske ikke kan sige noget til. Der blev nogen opstandelse. Vi var af den mening, at Bøvadts senior som »Hjemmets« økonom måske nok kunne overvære vor generalforsamling, men ikke havde ret til at blande sig i de sager, der var til behandling og da slet ikke havde stemmeret. Det kneb for Hans Meng, dengang formand for foreningen, at få gemytterne i ro. Men ny kasserer fik vi.

Ved de mere festlige arrangementer i ungdomsforeningen skete det – da vi først havde nået den voksne alder af tyve år – at vi savnede »en lille een« i det tørlagte »Hjemmet«. Så listede vi i små grupper ned til »Kiesels Weinstuben« eller »Om de Eck« for at få et par tepunch. Når vi så kom listende tilbage, oplevede vi til tider, at Hans Meng modtog os i døren med et: »Ånd på mig,« og så var ikke alle stolte ved situationen.

Inden for ungdomsforeningen var vi også en kreds, der ivrigt dyrkede folkedansen, først under ledelse af Ragnhild Fredslund og senere med Lotte Schubert og Ingrid Nørgaard som instruktører. Det var festlige timer, især når vi iført de gamle dragter gav opvisning både nord og syd for grænsen. Der blev gerne afsluttet med legestue, hvor alle deltog med liv og glæde. At vi gik op i dansen, kan måske ses af følgende.

Kidde Nielsen holdt gerne ulvemøde søndag formiddag på Tivoliskolen. Som så tit, havde vi aftalt, at vi efter middag skulle en tur i Kollund skov, selvfølgelig i uniform. Kort før middag kom Kidde hjem til mig og fortalte, at jeg godt kunne smide uniformen, for vi skulle til Tønder for at danse folkedans. Indvendinger blev ikke godtaget, så det var bare med at få smurt et par klemmer til aftensmaden, op på cyklen og af sted mod Tønder. Det blev et festligt møde på Tønderhus, med legestue om aftenen og kl. 23.00 strøg cyklerne atter mod Flensborg, heldigvis med en god rygvind.

Vor sangglæde var også udpræget, det lød måske ikke så smukt, men vi var gode til at synge højt. Da Hermann Tychsen havde afsluttet sit studium på Tønder seminarium, var han en tid lærer ved skolen i Jaruplund. En søndag eftermiddag cyklede Kidde og jeg ud til ham for at trøste ham i hans ungkarletilværelse. Hermann gav kaffe og fik derefter violinen frem, som han havde lært at traktere på seminariet, og så sad vi tre og sang af den blå sangbog med al den stemmekraft, vi kunne opbyde. Hermanns violinspil lignede vel ikke Paganinis, men vi morede os dejligt.

Inden for ungdomsforeningen havde vi også en dilettantgruppe, i hvilken Hermann Tychsen og Bøgh-Andersen hørte til hovedkræfterne. Vi spillede bl.a. stykker af Holberg, og de to var rigtig i deres es, når de kunne optræde i de gamle dragter med halm i træskoene og lang pibe i funktion. Det kunne bare knibe for os andre at finde ud af vort stikord, da de to kunne finde på

replikker, der intet havde med stykket at gøre. Jeg husker en speciel vellykket forestilling i Borgerforeningen, hvor vi fik ros for vort inspirerende spil. Hemmeligheden var, at kammeraterne havde opdaget, at jeg kom direkte til forestillingen fra kundebesøg og derfor havde min prøvekuvert med likører og lign. liggende i vognen. Inden vi skulle ind på scenen blev en del sorter prøvet, og det har nok lettet på tungebåndet.

Ungdomsforeningen foretog også en del ture, enten til fods eller på cykel, både til skov og strand samt til møder med andre danske ungdomskredse nord og syd for grænsen. I januar 1934 var vi nogle stykker, der fik lov til at deltage i »Haderslev Østeramts Ungdomsforeningens nytårsstævne«. Det blev en stor oplevelse. Ungdomssekretær Frederik Petersen lagde bil til, og Kidde og jeg var så heldige at blive indkvarteret hos den gamle valgmenighedspræst Thade Petersen, der var en meget interessant personlighed. Tiden gik med foredrag, sang og diskussioner. Blandt talerne var Kaj Munk og Arne Sørensen (Dansk Samling). Især husker jeg Kaj Munks start på sit foredrag. Den lille mand skred målbevidst til talerstolen, hamrede næven i pulten og råbte: »I skal pinedød lære at blive kristne!« Så havde han forsamlingen i sin hule hånd og kunne starte på foredraget.

Der blev knyttet en del venskaber ved den lejlighed med personer, som vi senere mødte som særdeles aktive i arbejdet inden for »Det unge Grænseværn«.

Til de helt store oplevelser i vinterhalvåret hørte Det kongelige Teaters gæsteoptræden i Flensborg bys teater med efterfølgende bal i »Borgerforeningen«, som skuespillerne i reglen også tog del i. Vi var meget optaget af at træde dansen samtidig med f.eks. Bodil Ipsen og Poul Reumert.

En kortere overgang var jeg sammen med min ven Hermann Christensen medlem af den tyske svømmeklub i Flensborg, da der ikke fandtes en tilsvarende dansk. Vi havde det godt med vore tyske kammerater i klubben. Det nationale stod foreløbig i baggrunden, da det hovedsagelig drejede sig om svømmesporten. Om vinteren havde vi enkelte fornøjelige ture til Kiel, hvor vi trænede i svømmehallen, for en sådan fandtes på det tidspunkt ikke i Flensborg. Men efterhånden som nazisterne strammede grebet om foreningslivet, begyndte vanskelighederne. Det blev sædvane, at man efter konkurrencerne og møderne sluttede med afsyngning af de tyske nationalsange, mens armen blev strakt til Hitlerhilsen, og det nægtede Hermann og jeg at tage del i. Vi havde flere samtaler om dette med svømmeklubbens formand, bogtrykker Schwichtenberg, der selv ikke var lykkelig ved udviklingen, men mente, man måtte føje sig, men vi var ubøjelige. Til sidst bad han os mindelig om, vi af hensyn til kammeraterne i klubben ville melde os ud. Det nægtede vi og sagde, at ville man af med os, ønskede vi at blive ekskluderet. Vi blev smidt ud, men vor fornemmelse var, at formanden ikke var glad ved situationen.

Det fremgår af foranstående, at aktiviteterne i fritiden var talrige, men der skete jo også en udvikling på anden måde. I efteråret 1931 forlod jeg Duborg-

skolen, midt i skoleåret, fordi jeg fik en læreplads hos en købmand, der havde forretning både i Nystaden og i Angelbogade. Samtidig startede jeg på den tyske handelsskole med undervisning to formiddage om ugen. Det første læreårs fyrstelige månedsgage var reichsmark 15,-, og jeg måtte slæbe for pengene. De fleste varer blev leveret til hovedforretningen i Nystaden, hvorefter jeg på budcykel måtte transportere de varer til Angelbogade, der skulle sælges derfra. Arbejdstiden var fra kl. 8.00 til kl. 19.00 med indlagt middagspause på halvanden time, og efter lukketid måtte jeg gøre butikken ren. I løbet af nogle måneder kunne jeg konstatere, at det ikke stod godt til med indehaverens økonomi, banken strammede kreditten, og de fleste leverandører ville kun levere mod kontant. Det var lidt flovt for mig, når jeg f.eks. kom til grossisten Jessen & Co. for at hente varer, da først at blive spurgt om jeg havde penge med, hvad jeg ikke altid havde, og så måtte jeg vende om uden varer. Situationen forværredes i løbet af året 1932, og ved nytårstid stod det klart, at firmaet ikke var til at redde, og samtidig med at Hitler blev kansler, kom konkursen. Nu havde jeg haft mine følere ude forinden, så det lykkedes mig at få en ny læreplads på kontoret i det gamle ansete firma J.C. Schmidt, Eddike- og sennepsfabrik på Holmen.

Godt nok måtte jeg starte på en ny lærekontrakt. Det var jo en fidus for firmaet, men jeg var glad for for at komme ind i ordnede forhold. Min chef var da også så large, at han i hele læretiden gav mig en højere gage end det, der var fastlagt i den treårige lærekontrakt. Kontoret lå nede i gården og var ret så gammeldags indrettet. Vi skrivekarle stod ved en firemandspult, men kunne dog indimellem sætte os på en høj stol, der mindede noget om en barstol. Alle mødte med hvid flip og slips og skiftede om morgenen til grå kontorjakke. Der blev set lidt mærkeligt på mig, da jeg i sidste læreår mødte op i sportsjakke med plusfour, hvilket ikke blev anset som passende påklædning på et kontor.

I starten bestod mit arbejde i, at jeg om morgenen hentede posten på posthuset, ordnede den i en bestemt rækkefølge og lagde den på chefens skrivebord, så han kunne gennemse den først. Desuden havde jeg ansvaret for portokassen og arkiveringen og skulle fra tid til anden grade alle vore eddikebeholdere. Efterhånden blev jeg indført i bogholderiets mysterier, fik lov at udskrive fakturaer og senere stenografere og maskinskrive brevene efter chefens eller prokuristens diktat.

Nu var det jo en ret sæsonbetonet branche, og indimellem kunne det knibe for bogholderen at finde beskæftigelse til os to lærlinge. Nogle gange stillede han os opgaver af forskellig art, til andre tider læste vi i forskellige tidsskrifter, når chefen og prokuristen ikke var der. Til dette var de store debitorbøger meget praktiske. Man lagde tidsskriftet i bogen, kom der trin på trappen, blev siden slået om, og tidsskriftet var skjult.

En særlig fornøjelse var det at gå en tur ned til vor gamle bødker, der havde værksted længere nede i gården. Han havde, som de fleste håndværkere, været

på valsen i sine unge dage og kunne fortælle historier i timevis. Vor elskelige chef – Otto Georg Schmidt – var ikke ukendt med disse små udflugter. Var han på en af sine inspektionsrunder, kom der en kraftig rømmen, inden han nåede bødkerværkstedet, så han ikke tog en lærling på fersk gerning under lediggang. Udover vor gamle brygmester, Andreas Spieler, var jeg den eneste dansker i firmaet. Ånden i huset var ret slesvig-holstensk præget, men ikke fanatisk, og der var ingen, der på det tidspunkt havde med nazisterne at gøre. Det fremkaldte derfor en del diskussion på kontoret, om det af hensyn til firmaets omdømme – på et givet tidspunkt – ville være nødvendigt at udskifte det blå-hvide-røde flag, der på festdage blev sat ud af husgavlen på Holmen, med et hagekorsflag, og det endte det selvfølgelig med. Det havde også til følge, at jeg en 1. maj i spejderuniform var i firmaet for at sætte flaget på plads, altimens mine kammerater – selvfølgelig også i uniform – stod nede på Holmen og ventede på mig. Da jeg kom ned fra loftet, mødte jeg på trappen prokuristens kone, der forundret spurgte, om vi også skulle i opmarchen, men jeg kunne berolige hende med, at vi kun skulle på en travetur til Holnæs.

Efter nazisternes magtovertagelse skete der også en del inden for handelskolens mure. Mine tyske klassekammerater var jo ikke alle nazister, enkelte af dem havde således været ret så aktive inden for den socialdemokratiske ungdom. Så hændte det, at de klasser, der var på skolen en formiddag, skulle samles i musikværelset for at overvære højtideligheden i anledning af åbningen af den preussiske landdag, som Hermann Göring på det tidspunkt var præsident for. I dagens anledning var en stor del af eleverne mødt op i uniform. Vi var nogle stykker, der mente, at musikværelset nok ikke kunne rumme os allesammen, hvorfor vi holdt os beskedent i baggrunden i det forfængelige håb, at vi så kom til at stå på gangen under seancen.

Men sådan kom det ikke til at gå, der blev fremskaffet ekstra stole, som blev placeret ved siden af talerstolen – på hvilken den herostratisk kendte direktør Lehmann stod – således at vi blev placeret med ansigtet mod resten af forsamlingen. Mine socialdemokratiske kammerater så sig derfor nødsaget til sammen med alle andre at løfte armen til nazihilsen under afslutningen. Kun lille jeg stod rød i kammen med hænderne ned langs siden, medens jeg blev nedstirret af hele forsamlingen foran mig. Der hændte dog ikke mere den dag. Som månederne gik, blev Hitler-hilsenen obligatorisk ved undervisningens start. Når læreren kom ind i klassen, stod vi ret ved vore pladser, læreren stillede sig i position ved katederet og råbte »Heil Hitler« til klassen, der besvarede råbet mere eller mindre entusiastisk. Når det så var døet hen, kom mit beskedne: »Guten Morgen, Herr Dröder.« Hvilket kvitteredes med et skævt blik fra lærerens side. Han var heller ikke stor nazist.

Sådan gik det i nogen tid, men en dag forklarede læreren mig, at han a.h.t. mine klassekammerater var nødt til at meddele skolens direktør, at jeg nægtede at bruge den obligatoriske hilsen. Det resulterede i, at jeg efter et frikvar-

ter blev kaldt ud på gangen, hvor jeg måtte forklare direktøren, at jeg som dansker ikke mente at være forpligtet til at bruge den »tyske hilsen«. Tilsyneladende gav direktøren sig tilfreds med min forklaring, men efter næste frikvarter blev jeg atter kaldt ud, og af direktøren overfuset med et »De har løjet for mig, De er jo slet ikke dansk, men tysk statsborger!« Det måtte jeg erkende, men føjede stiltørdigt til, at vi i vor første samtale slet ikke havde talt om statsborgerskabet. Det havde til følge, at direktøren i ophidset tone gav mig en længere salve, der endte med en bemærkning om, at jeg jo kunne rejse til Danmark, hvis forholdene i Tyskland ikke passede mig. Hertil kunne jeg kun sagtmodig svare, at jeg kunne føre min sydslesvigske slægt 300 år tilbage i tiden, hvad alle jo ikke kunne – han var selv fra det sydlige Tyskland – og derfor ikke følte trang til at forlade min hjemstavn. Disse bemærkninger gjorde ham rasende, og enden blev, at jeg sammen med min lærer, der iøvrigt ikke var for gode venner med direktøren heller, skulle møde på kontoret efter skoletid, så der kunne udfærdiges en indberetning til de overordnede skolemyndigheder i Slesvig.

Læreren og jeg mødte så på kontoret, hvor vi stod foran skranken, bag hvilken direktøren vandrede op og ned, almindeligvis stillede spørgsmål til os begge to og dikterede indberetningen til sin sekretær. Da skrivelsen var affattet, fik jeg den forelagt til underskrift og tog den op for at læse den igennem. Dette foranledigede direktøren til brysk at sige: »De har jo hørt, hvad der er dikteret, De skal bare sætte Deres navn der!« Hertil kunne jeg kun svare, at jeg godt nok havde hørt, hvad der blev sagt, men jeg havde ikke set, hvad der var skrevet, og vor lærer hr. Dröder havde udpenslet for os, at vi aldrig skulle skrive under på noget stykke papir, før vi havde læst det grundigt igennem.

Det var måske en næsvis bemærkning, men jeg havde det indtryk, at den frydede min lærer meget, og selv havde jeg ikke så mange måneder tilbage, før det var slut med handelsskolen. Alligevel blev jeg bagefter betænkelig ved situationen og gik efter denne episode over på Duborg-skolens kontor for at søge trøst og vejledning. Her mødte jeg megen sympati, men man måtte jo også konstatere, at jeg ikke var elev på skolen mere, hvorfor man ikke kunne støtte mig andet end moralsk. Jeg fik dog det råd at henvende mig til det danske generalsekretariat på Flensborghus. Det nyttede nu heller ikke ret meget, for her var man af den opfattelse, at vi jo var de få og små, hvorfor vi i visse situationer måtte bøje os. Helt anderledes var reaktionen hos vor korpschef Svend Johannsen, der forsikrede mig, at min handlemåde havde været helt korrekt, og at der stod 300 beslutsomme spejdere bag mig, der havde samme opfattelse. Se det var jo moralsk støtte af betydning, når man var knap atten år.

Resultatet af hele episoden blev så også, at der fra skolemyndighederne kom officiel meddelelse om, at medlemmer af det danske mindretal ikke måtte tvinges til at bruge »den tyske hilsen«. Det blev trods alt en sejr.

Firmaet Andreas M. C. Holst - 1938

I den tids Tyskland havde man noget, der hed »Berufswettbewerb«, en erhvervsfaglig konkurrence, hvor man frivilligt dystede om faglige spørgsmål, først på lokalt plan, og vinderne gik så videre på lands- eller rigsplan. Hans Ronald Jørgensen og jeg havde meldt os til en sådan konkurrence og kom til at sidde i samme klasseværelse på handelsskolen under dysten, hvor vi regnede med at skulle besvare spørgsmål inden for handels- og kontorområdet. Ved konkurrencens start fik vi udleveret et skema med en lang række spørgsmål, men stor var vor forundring, da vi konstaterede, at en stor del af spørgsmålene intet havde med det faglige at gøre, men var af ren politisk art. Vi så tvivlende på hinanden og blev pr. blikke og gebærder enige om, at vi nok var gået galt i byen. Læreren, der sad som vagthund ved katederet, blev noget forbavset, da vi afleverede skemaerne på hans bord med en bemærkning om, at vi som danske ikke følte os kompetente til at besvare de politiske spørgsmål, hvorfor vi trak os ud af konkurrencen.

Min læretid var afsluttet den 1. februar 1936, og min chef forklarede mig, at der faktisk ikke var beskæftigelse til mig bagefter, men han ville dog ikke fyre mig, før jeg havde fundet noget andet. Vi blev så enige om, at jeg kunne forsøge at få min indkaldelse fremskyndet i håb om, at der så var bedre muligheder bagefter. Det viste sig imidlertid, at jeg som frivillig skulle være inde i to år, i stedet for det dengang obligatoriske ene år. Chefen havde fuld

forståelse for, at det så ikke havde min interesse, og jeg fik så lov til at blive foreløbig til den formidable gage af 80,- Mark månedlig. Jeg passede mit kontorarbejde og fik indimellem lov til at besøge en del af vore kunder, hvilket havde min store interesse.

Hen på efteråret kom min ven Bruno Frederiksen og fortalte mig, at hans firma Andreas M.C. Holst søgte en kontorist og rejsende og foreslog mig at søge stillingen. Jeg fik en samtale med seniorchefen, vi blev enige om vilkårene, men betingelsen var, at jeg kunne starte med det samme, fordi juleforretningen stod for døren. Min gamle chef var ikke særlig begejstret, nu havde han slæbt mig igennem næsten et år, og status stod for døren, en tid, hvor man havde brug for mig, men som han udtrykte det, ville han ikke stå min lykke i vejen. Jeg fik en nydelig anbefaling og startede i vinhandelen i november 1936. Betegnende for den tid er det, at gamle Andreas Holst – der hørte til det solide danske borgerskab – efter at vor aftale var i hus, på det mest velformede tysk sagde til mig, at man jo også følte sig særligt forbundet med mig, fordi jeg havde gået i dansk skole. Senere talte vi dog tit dansk sammen.

Der blev meget at rive i, og jeg gik med liv og sjæl op i specielt salgsarbejdet. Desværre kom der så en afbrydelse i sommerhalvåret 1937, hvor jeg blev indkaldt til arbejdstjeneste. I løbet af arbejdstjenestetiden var vi forøvrigt indsat som høsthjælp på den frisiske ø Nordstrand, hvilket gav mig lejlighed til at knytte forbindelse til øens dengang syv gæstgivere, og det gav bonus, da jeg i efteråret 1937 genoptog mit job med salg af de udmærkede Holst-produkter. En af mine bedste kunder var en officersmesse på Marinestationen Mørvig. Her opretholdt vi et konsignationslager, der blev opgjort en gang månedligt samtidig med, at der blev skålet en del med de stewarder, der varetog vore interesser.

Ved en sådan lejlighed blev jeg spurgt, hvornår jeg i grunden skulle indkaldest, hvortil jeg bemærkede, at det formentlig blev til oktober 1938. Nu var jeg kørende i bil derud, hvilket fik en af stewarderne til at sige, at det for mig jo ville være ideelt at blive chauffør i marinen, og samtidig udmalede han, hvor godt de få værnepligtige chauffører på marinestationen havde det. På det tidspunkt anede jeg ikke, at der overhovedet fandtes chauffører i marinen. Det lød unægtelig forjættende, og jeg fik blod på tanden, fik opgivet adressen i Kiel, til hvilken jeg skulle henvende mig og sendte min forespørgsel ind. Der fulgte næsten omgående en henvendelse med spørgeskema etc., som jeg returnerede behørig udfyldt. Kort tid efter fik jeg min indkaldelse til 1. april 1939, hvormed jeg kom til at spare et halvt års soldatertid, som det senere skulle vise sig.

På hjemmefronten var der sket det, at vi, mens jeg endnu gik i skole, var flyttet fra Sct. Hans Kirketorv til en større lejlighed i Harreslevgade. Min ældre søster, der førte hus for os, var blevet gift og havde fået to børn, så selv om min yngre søster var fløjet af reden, var pladsen trang trods den store

lejlighed. Da min gode ven Hans Paulsen (Pulle) blev indkaldt i oktober 1936, flyttede jeg derfor hjem til hans mor, der var enke. Det var til fordel for begge parter. Jeg blev forkælet på alle måder, og fru Paulsen havde selskab – når jeg var hjemme – og vi havde det godt med hinanden. Pulle skulle have været hjemsendt i oktober 1937, men hørte til de uheldige, der fik lov til at blive et år længere, fordi værnepligtstiden – kort før deres hjemsendelse – blev forlænget til to år. Året efter var han atter uheldig, da krisen omkring Tjcechoslovakiet havde sin kulmination, netop som han stod for hjemsendelse. Det gav atter et par måneder oveni. Men omsider kom han hjem og genoptog sit arbejde hos grosserer I.C. Møller. Det er klart, at fru Helene Paulsen havde sit hyr med sådanne to livlige ungersvende, men jeg tror, hun nød det, selvom hun ikke altid var tilfreds med vore sengetider. Der var jo så meget, vi skulle nå.

Den 1. april 1939 var de festlige dage forbi for mit vedkommende. Jeg havde fået tilsendt en enkeltbillet til Stralsund, hvor jeg skulle være rekrut i den tyske marine. Dressuren begyndte på min 23 års fødselsdag. Den blev ikke særlig festlig. Uheldigvis var jeg den ældste i vor gruppe og dermed ansvarlig for ro og orden på stuen, en stilling, der slet ikke huede mig.

Da der var gået et par uger, opdagede vor kommandosergent, »Spiessen«, at jeg havde en fortid som sejlsportsmand, hvilket foranledigede ham til at indrulle mig i sit mandskab til kuttersejlsads. Resten af rekruttiden var jeg derfor ude at sejle hver lørdag, mens kammeraterne gjorde kasernen ren, det var altid et lyspunkt. Vi var så heldige at vinde en større kapsejlsads, der blev afholdt i anledning af dagen for Skagerakslaget (Jyllandsslaget) i 1916, hvilket blev grunden til en meget fugtig aften, hvor noget af værdigheden gik af vores »Spiess«.

I løbet af maj 1939 blev der over hele Tyskland foretaget en folketælling, som vi indkaldte også blev inddraget i. Blandt de sædvanlige oplysninger skulle spørgsmålet om modersmål og folketilhørsforhold også opgives. Til den ende blev vi opstillet i lange rækker, marcherede ind gennem skrivestuen, hvor et par skrivekarle udfyldte rubrikkerne, medens »Spiessen« stod bred og mægtig bagved og overvågede, at alt gik rigtigt til. Da det blev min tur til at besvare førnævnte spørgsmål, og jeg sagde »dansk« til begge dele, brølede »Spiessen«: »Sie sind wohl verrückt geworden!«

Det mente jeg nu ikke, men resultatet blev, at jeg skulle møde til rapport hos kompagnichefen, en kaptajnløjtnant, der målte godt to meter. En særlig spændende situation var det ikke for en lille rekrut, men min høje chef startede med at omtale det »urtske« Slesvig, og kom hurtigt på gyngende grund, for jeg havde læst Claus Eskildsens »Dansk Grænselære« ret så grundigt, og var betydelig mere inde i Slesvigs historie end han. Så den diskussion blev hurtigt afbrudt. Man forlangte så af mig, at jeg skulle underskrive en erklæring om, at mit medlemskab af det danske mindretal var afbrudt, mens jeg var soldat, samt at jeg skulle beflitte mig grundigt på at lære det tyske sprog. Jeg søgte

at forklare, at mit tilhørsforhold til danskheden ikke var som at være medlem af en fodboldklub, som man kunne melde sig ud af, men at jeg regnede mig hørende til det danske folk, og det blev ikke anderledes, fordi jeg bar tysk uniform.

Erklæringen, jeg skulle underskrive, blev derefter modificeret til, at jeg ikke måtte tage del i nationalpolitiske møder i uniform – samt det med det tyske sprog. Begge dele kunne jeg tage let – og skrev under. Denne sag indebar så også, at jeg blev afsat som stueældste, og det passede mig udmærket.

Efter rekruttiden gik turen til Kiel, hvor jeg deltog i et tre måneders biltek-nisk kursus. Her lærte jeg så bl.a. for tredje gang at køre bil.

Inden vi var færdige med dette kursus, oprandt den 1. september 1939, og den krig, vi længe havde frygtet, var en kendsgerning – men det er en helt anden historie.

Ung mellem dansk og tysk

AF W.L. CHRISTIANSEN

For nogle år siden skrev jeg en kort artikel med overskriften »Hvad er vi i grunden?« Det drejede sig om, hvordan tyskerne og rigsdanskerne ser på os. Det var to ting, der gav mig anledning til at skrive denne artikel. For det første, at jeg ikke kunne blive formand for havneforbundet »Slutsiel«, fordi CDU og FDP i de gamle amter Sydtønder og Husum ikke mente at kunne vælge en dansksindet. På samme tidspunkt stadfæstede en dommer i Viborg en forvaltningsafgørelse, hvorefter jeg ikke måtte leje en grund i Danmark med det formål at bygge et sommerhus, fordi jeg var tysker. Dommeren i Viborg var for resten den tidligere generalsekretær i Flensborg Frants Thygesen, som senere blev højesteretsdommer. Han håndhævede naturligvis gældende lov.

Da jeg blev bedt om at skrive et bidrag til »Barn og ung i Sydslesvig«, spekulerede jeg længe over, hvordan man bedst kunne gøre opmærksom på de brydninger mellem dansk og tysk, jeg oplevede i mine barneår, brydninger, som dog først senere blev mig rigtig bevidst.

Jeg blev født i Flensborg i et hus i Plankemai den 28. november 1920. Huset er i mellemtiden revet ned for at gøre plads til nogle grimme ny bygninger. Hæsligheden bliver understreget af naboskabet til Sankt Hans Kirken, Flensborgs ældste kirke. Min far, Friedrich Arnold Lorenz Christiansen, blev født i Aabenraa i 1893. Han var søn af skræddermester Wilhelm Christiansen, født 1854 i Øster Vamdrup, og lærerinde Laura Claudine Christiansen, født Schellgaard, født 1855 i Aabenraa. Farfar var altså født i kongeriget og var »rigsdansker«. Hvordan han blev preussisk statsborger, derom senere. Det er et stykke grænselandshistorie.

Mor, Cathrine Marie, født Stöcker, kom til verden i Kobbermølle i 1898, hun var datter af Jacob Ludwig Stöcker, født 1869 i Rens, og Hansine, født Jensen, født i Lille Jyndeved i 1870.

Mors farfar var Joachim Heinrich Gottfried Stöcker, født i 1834 i Segeberg i Holsten, som dengang hørte til den danske helstat. Kun denne oldefar kom altså fra et tysksproget område. Alle mine andre forfædre kom fra Sønderjylland. På denne familiebaggrund skulle det jo være let i dag at påstå, at jeg hele tiden har været dansker, særlig over for den del af vore landsmænd, der ikke så gerne taler om deres familiers fortid, slægtninge o.s.v. Vil man virkelig stå

*Wilhelm Christiansen
1854-1931*

på fast grund, må man bekende sig til sin fortid.

Som barn troede jeg, jeg var tysk, men jeg må have været noget blakket. I dag er jeg blevet til en nogenlunde dansk mand – håber jeg. Når jeg, særlig af folk sydfra, bliver spurgt om det danske mindretal og om mit eget ståsted og om forholdene »deroppe ved den danske grænse,« så plejer jeg at præsentere mig som »europæer med et tysk pas, af dansk nationalitet og med et socialliberalt sindelag.«

Inden jeg nu går over til mine barndomserindringer, skulle jeg vist nok fastslå, at næsten alt, jeg som barn har oplevet, først senere har fået betydning for mig. Eller sagt på en anden måde: senere afgørelser er truffet på baggrund af barndomshændelser og -erindringer. De har sat så stærke spor, at det måtte komme til den udvikling, jeg har gennemgået: fra at være formentlig tysker blev jeg slesvigsk blakket og endte som sønderjysk dansker.

Mine bedsteforældre var aktive medlemmer af Den Slesvigske Forening, og jeg kom derfor allerede før skoletiden i berøring med det danske, særlig til sommer- og julefester i Hjemmet, Flensborghus og Borgerforeningen. Mors forældre boede i Slotsgade og var tillidsfolk i distriktet rundt omkring Nørregade, mens farfar var formand for 6. distrikt, han boede i Dorotheagade.

Derudover var han medlem af Slesvigsk Forenings udvidede bestyrelse og aktiv i foredragsforeningen. Flensborg Avis skrev i 1931 i en nekrolog om ham bl.a.: »Han vil blive savnet af os. Og vi medlemmer af Den Slesvigske Forening vil bevare mindet om en dansk mand, der trofast og dygtigt røgtede sine tillidshverv, og som ikke var bange for at være sit sindelag bekendt.« Denne sidste egenskab må både min far og jeg have arvet, ellers havde vi måske fået det lidt lettere i livet. Om livet så havde været mere lykkeligt, det er tvivlsomt.

Kontakterne med det danske kom naturligt nok til at præge mig i min tidligste ungdom. Inden jeg kom i skole, talte jeg ved siden af tysk både sønderjysk og plattysk. Alligevel blev der ikke i første omgang tale om at sende mig i dansk skole, og i 1927 blev jeg »indskolet« i den tyske folkeskole i Slotsgade. Skolens rektor, Christian Voigt, havde allerede været mors lærer. Men spørgsmålet dansk eller tysk skole dukkede op fire år senere, da jeg skulle skifte fra grundskole til realskole.

Her må jeg indskyde, at farfar, der indtil da var dansk statsborger, i 1890 lod sig naturalisere som preussisk statsborger. Jeg har både det københavnske »løsladelsespapir« (håndskrevet, med segl fra 3. juni 1890) og regeringspræsidentens meddelelse om, at »man med og fra overrækkelsen af papiret af 31. juli 1890« var preussisk statsborger. Derudover er det vigtigt at bemærke, at far gerne ville have søgt stilling som elektriker ved vandværket i Gråsten i 1920. Men farfar fik ham til ikke at søge, fordi der jo gerne skulle være så mange som muligt, »der syd for den nye grænse holdt Dannebrog højt efter afstemningen.« Far blev i stedet ansat som elektriker ved Flensborg by. Ved afstemningen i 1920 havde han selvfølgelig sammen med hele familien

W.L. Christiansen 1927

stemt for Danmark. Men man var altså ikke kommet til Danmark; man havde fået en republik i stedet for kejserriget, og det var jo også et fremskridt.

Altså: at være ansat ved en tysk kommunal institution – og at sætte barnet i en dansk skole, det kunne far ikke få til at rime. Han mente ikke, at han havde lov til at gøre det, det stred mod hans sans for loyalitet.

I november 1933 fortrød han, at han på denne måde havde gået på kompromis med sin danske grundholdning. Først efter 1945 fik vi gennem »udgravning« af fars personalia i byens arkiv dokumenteret, at hans afskedigelse i 1933 også var begrundet med hans danske sindelag.

I 1931 opstod der en mægtig diskussion mellem far og farfar. Sidstnævnte ville så gerne, at jeg skulle over i Duborg-skolen, mens far som før nævnt af loyalitet over for sin arbejdsgiver ville sætte mig i den tyske mellemskole på Kanonenberg.

Egentlig skulle jeg flyttes til »Overrealskole I« på Rebslagerbanen, men pengene slog ikke til. Mellemskolen var dyr nok; den kostede, hvis jeg ikke husker forkert, 22 rigsmark per kvartal. Og hvad en rigsmark virkelig var værd, fik jeg snart at vide.

Mine kontakter til Danmark og det danske plejedes ikke kun ved deltagelse i fester, men også gennem mine forældres og bedsteforældres kendskab til en række mennesker, der hørte til Den Slesvigske Forening. Jeg husker tydeligt besøgene på Flensborghus, hvor sekretær Jørgen P. Nielsen sad på foreningens kontor, eller når jeg sammen med en af mine bedsteforældre skulle låne bøger i Flensborghus Bogsamling. Men derudover var der rejserne til Danmark. I Ålborg og Odense havde vi søskende på mors side, og i Aabenraa og på Dybbøl Banke på fars side familie og andre venner boende, og dem besøgte vi flittigt.

Undtagen en rejse med sportsforeningen til Kiel og en cykeltur til Laboe, kendte jeg før krigen kun til rejser nordpå.

Særlig interessante var mine ferieophold på Dybbøl Banke. I den gamle hvide villa ved siden af Dybbøl Mølle samledes vi ofte med gamle familievenner fra mors side. Disse ophold blev ekstra spændende, når ferietiden en gang imellem faldt sammen med større stævner på Dybbøl.

Heller ikke som barn kunne man undgå at lægge mærke til det politiske liv. Der skete simpelt hen for meget. For det første skulle folk til valg, og om der var valg eller ej; folk marcherede. Politikken foregik dengang på gaden. Kommunerne havde deres »Rote Front«, socialdemokraterne havde deres »Eiserne Front«, nazisterne deres »SA« (Sturmabteilung), senere også »SS« (Saalschutz), de tysk-nationale havde deres »Stahlhelm« o.s.v. Ingen af dem gik stille med dørene. Det kom til slagsmål, der, så vidt jeg husker, engang i Flensborg endte med et mord, idet en SA-mand myrdede en kommunist. Gerningsmanden forsvandt, fortalte man mig, til Italien.

Ved en af disse lejligheder, det må have været omkring 1930, jeg var altså omkring ti år, stod jeg med far og kiggede på et nazioptog. Som børn nu

Paa Indemigningsministeriets derved nedlagte allersaadendeligste
Foresættelse har det under 28. J. M. behaget
Hans Majestæt Kongen allersaadeligst at resolve, at
Wilhelm Christensen af Saberna i
København, derimod Slesvig, —
som er født i Sønderjylland, Sønderjydske Slesvig, —
i Aaret 1854, maa være borte fra det undersaadelige
Forhold til Danmark.

Indemigningsministeriet, Kjøbenhavn, d. 3. Juii 1870.

F. M. V.

Hanning.

Jam

engang gør, spurgte jeg: »Far, hvad er det for nogen folk, og hvad vil de?« Far så på mig, og så sagde han: »Det er svært at forklare, men så meget er vist: hvis disse banditter kommer til magten i Tyskland, så får vi krig.«

Det var småt med pengene dengang. For at få lidt lommepenge blev jeg antaget som bydreng hos firmaet Hansen, chokolade-grossisten i Duborggade. Jeg var tolv år gammel, arbejdede fra mandag til lørdag, hver dag tre timer, altså atten timer per uge, og tjente to Reichsmark og halvtreds Pfennig i ugeløn. Det var et tungt arbejde, idet jeg skulle transportere varerne på en cykel til detailforhandlere spredt over hele byen. Det var ikke en normal cykel og normale små pakker, nej, det var en cykel med et normalt baghjul og et lille forhjul og med en mægtig metalbagagebærer over dette lille forhjul. Særlig om vinteren med sne og is skete det tit, at cyklen pludselig stod på hovedet, idet den forreste del fik overvægt. Nu er Flensborg jo med sine mange bakker ikke just en cykelvenlig by. Des mere vanskeligt med sådan en cykel. Men 2,50 Reichsmark var penge. At de kort efter skulle få en endnu mere afgørende betydning for hele familien, vidste jeg ikke, da jeg startede i erhvervslivet.

Senere skulle det gå en smule lettere, idet jeg fik en stilling hos »Feinkost-Schumacher« på Holmen, hvor jeg skulle levere varer ud til flensborgske husstande. Her var vi to, den ene kørte fra kl. 2 til 5, den anden fra kl. 4 til 7, kun om lørdagen arbejdede vi begge fra kl. 2 til kl. 7 om aftenen. Men derfor fik vi også 3,30 Reichsmark om ugen. En gang imellem fik vi ovenikøbet en skilling i drikkepenge.

Så kom 1933.

Det må have været de ydre begivenheder, som jeg og familien mærkede på egen krop, der fik mig til allerede fra barnsben af at interessere mig for politik.

En overgang var jeg medlem af en kristelig ungdomsgruppe, der havde til huse i Riddergade bag ved barber Krauel. Barberens søn Friedrich, en skolekammerat, var ligeledes med.

Efter overgangen til mellemskolen blev jeg gennem nogle kammerater medlem af »Flensburger Turnerschaft«, senere, efter sammenlægning med »Männerturnverein«, af »Flensburger Turnerbund« (FTB). For en ordens skyld skal bemærkes, at jeg allerede før jeg kom i skole i 1927 i et stykke tid havde været medlem af »Arbeiter-Turn-Verein« med Kutzer, Toosbüygade, som gymnastiklærer.

Vi havde godt kammeratskab i FTB, og der var næsten ingen af os, der før 1933 søgte optagelse i nazisternes ungdomsorganisation. Også lige efter 1933 blev vi sammen og dannede en »Turnerjugend«, der godt kunne konkurrere med »Hitler-Jugend«, fordi vor gymnastikforening dannedes på frivillig basis. Til sidst blev disse ungdomsgrupper dog »gleichgeschaltet«, d.v.s. indlemmet i det nazistiske partisystem. De fleste gik nu over til »Hitler-Jugend«. Jeg blev til overs. Også i klassen var jeg den eneste af 34 elever, der ikke blev medlem

– i hvert fald foreløbig.

Den 30. januar 1933 blev der marcheret i Tyskland, også i Flensborg. Der var mægtigt fakkeltog. Nogle dage senere kom en moddemonstration, vist nok sat i gang af fagforeningerne og det socialdemokratiske parti. Her var far med. Han havde altid været medlem af fagforeningen, men aldrig af et parti. Ved valgene stemte han dansk eller socialdemokratisk.

Kort efter den 30. januar 1933 blev hagekorset hejst på skolen. Vor gymnastiklærer var medlem af SS, og det var ham, der førte an, efter at hele skolen var blevet beordret til opstilling i skolegården. Rektoren, Peter Schmidt, var sikkert ikke nazist. Men hvad skulle han gøre? Det er let bagefter at fælde dom over mennesker. Man kan vel sige, at hvis der havde været flere helte i 1933, var historien blevet en anden. Ulykken var, at der ikke fandtes mange folk med ben i næsen, særlig ikke blandt embedsmænd og funktionærer i statens eller kommunernes tjeneste.

Forandringerne i Tyskland mærkedes ikke kun i det politiske liv, de prægede også familierne. Det værste var imidlertid, at vi børn diskuterede på gaden, hvad vi hørte hjemme. Det kunne koste dyrt for forældrene og kunne medføre forfølgelse. Mange troede, at også Hitler kun var ved magten en overgang, »han skulle nok forsvinde igen, som alle andre før ham.« Men det kom til at gå helt anderledes.

Den 27. februar 1933 brændte rigsdagsbygningen i Berlin. Det gav de nye magthavere anledning til at arrestere alt, hvad de kunne få fat i af kommunister, socialdemokrater, fagforeningsfolk og »andre statsfjender«. Derefter fulgte et valg, hvor nazisterne opnåede flertal sammen med de borgerlige partier. Man var kommet »legalt« til magten.

I skolegården legede vi »Reichstagsbrandprosess«. Jeg spillede rollen »Dimitroff«, en bulgarer, der var medanklaget og forsvarede sig på en måde, der ikke altid var til gavn for nazisterne. Han blev frikendt og udvist.

Som allerede nævnt havde jeg været medlem af en kristelig ungdomsgruppe og senere af »Turnerjugend«, og det varede ikke længe, før jeg blev blandet ind i stridigheder. Jeg fik for første gang klø, fordi jeg havde en afvigende mening. Og det gentog sig. Ved en anden lejlighed, hvor jeg også fik tærsk efter en politisk diskussion, tog den lærer, der var SS-mand og som havde hejst fanen på skolen den 30. januar 1933, mig i forsvar. Selvfølgelig ikke på grund af min indstilling, men han prøvede på at forklare mine medelever, at man skulle overbevise folk ved hjælp af argumenter og ikke ved vold.

Hvis jeg husker rigtigt, havde jeg forsvaret den preussiske ministerpræsident Otto Braun, der blev afsat i februar 1933. Man fortalte de mærkeligste ting om ham både hvad det tjenstlige og det private angik. Kilderne var, som allerede før 1933, »Tante Maaß« (Flensburger Nachrichten). Vi holdt selv »Flensburger Generalanzeiger«, mine bedsteforældre læste »Flensborg Avis«. I mit forsvar benyttede jeg selvfølgelig de argumenter, jeg havde hørt hjemme

og fra ligesindede venner af far og mor. Jeg skældte bl.a. ud på alle de »løgnagtige påstande« o.s.v. og kom også ind på de vanskeligheder, vor ungdomsgruppe blev udsat for fra Hitler-Jugends side. Pludselig spurgte en større dreng fra en af de højere klasser: »Hvor er den fyr, der har noget imod vor fører?« Der blev peget på mig – og jeg fik en omgang klø.

Vi nærmer os nu den tid, hvor jeg, såvidt en tretten- til attenårig dreng overhovedet kan gøres ansvarlig for sin politiske holdning, i endnu stærkere grad kom til at stifte bekendtskab med politik og dens virkninger. Jeg kom til at stå mellem familie, skole og venner. Og det blev ikke let.

Det var i slutningen af november 1933. Jeg kom hjem fra skolen og så fars sko stående under komfuret i køkkenet. På mit spørgsmål, om far ikke skulle på arbejde igen, sagde mor, og hun havde tårer i øjnene: »Man har sat far på gaden – af politiske grunde!«

Nu må jeg foregribe begivenhedernes gang. Jeg sagde før, at jeg først efter krigen fik fat i fars personalia, der beror i byens arkiv. Og det er især tre breve, som efter min mening bør offentliggøres.

Det første brev kom fra »Straßenbahn der Stadt Flensburg«, det er fra 24. november 1933 og lyder således:

<p>Straßenbahn der Stadt Flensburg. Gesamtsprechnummer 200.</p> <p>_____</p> <p>Antwort auf das Schreiben</p> <p>vom _____</p> <p>betr. _____</p>	<p>Flensburg, den <u>24. November</u> 1933.</p> <p>Wismarstr. Nr. 22. St/P6.</p> <p>Herrn Monteur Friedrich Christiansen <u>Flensburg</u> Bürgstr. 30</p>
--	---

Der Aufsichtsrat hat in seiner Sitzung am 23.11.33 beschlossen, Sie mit der gesetzlichen Kündigungsfrist zu entlassen und sofort zu beurlauben.
Sie erhalten bis zum 25.12.33 Ihre Lohnbezüge im voraus.
Die Kündigung erfolgt, weil Sie den Anforderungen, die heute an einen städtischen Arbeiter gestellt werden müssen, nicht entsprechen d.h. wegen politischer Unzuverlässigkeit.

Straßenbahn
der Stadt Flensburg

[Handwritten signatures]

Far tog selvfølgelig til genmæle, og der skete en del bag kulisserne, som han i sin tid ikke fik noget at vide om.

Jeg fandt også et interessant brev til sporvognsforvaltningen fra »Nationalsozialistische Betriebszellen-Organisation«, en forløber for den senere »Deutsche Arbeitsfront«, nazisternes »fagforening«. Brevet er af 5. januar 1934.

Nationalsozialistische Betriebszellen-Organisation
Kreisleitung Flensburg-Stadt

Anschrift: N. S. B. O., Flensburg
Aus der Arbeit, Schloßstr. 44/46
Telefonnummer 479

Flensburg, den 5te Januar 1934

An
die Strassenbahverwaltung
zu Händen von Pg. Oebel,
hier

Betr. Entlassung Christiensen? Burgstrasse 30

Die Nachprüfung des Falles Christiensen hat Folgendes
ergeben:

Christiensen war während der Abstimmungszeit eine Ge-
legentlich des Krammarktes im Herbst 1932 hat er zu
Pg. Max Wandke esn. gesagt: S. P. D. sind wir schon
lange nicht mehr, wir sind jetzt Kommune.

In Bezug auf den Führer Adolf Hitler hat er gesagt:
Den Slowacken muss man mit der Hundepitze aus Deutsch-
land hinausjagen.

Heil Hitler!

Kreisbetriebszeller-Obmann.

I dag har vi vished for det, far kun anede. Han var klar over, at han over for denne Wantke, der boede i Åbenrågade nr. 2, på arbejdspladsen i 1932 engang havde ytret sig ufordelagtigt om Hitler. Han mente ganske vist at have sagt: »Et parti, der går ind for at få en østrigsk sigøjner til rigskansler i Tyskland, vil vi ikke have noget at gøre med.« Nu var det, der stod i brevet jo også mere end nok.

Efter krigen spurgte jeg far, om han nu ikke ville foretage sig et eller andet imod denne hr. Wantke, der jo på grund af stikkeri fik en post ved byen. Far svarede »Nej, bestemt ikke, en gang må det holde op med de her modbydelige

angiverier.« Så hr. Wantke kunne nyde sin pension i ro og fred, indtil han døde fredeligt.

»Undersøgelserne« resulterede i en skrivelse fra overborgmester dr. jur. Sievers af 7. februar 1934:

Der Oberbürgermeister.
Geschäftsz.P.

Flensburg, den 7. Februar 1934.

An

Herrn Friedrich Christiansen,

H i e r.

Auf des Schreiben vom 22. Dezember 1933 teile ich mit, dass es mir nach Kenntnisaahme der mir jetzt zugeleiteten Unterlagen nicht möglich ist, die Entscheidung des Aufsichtsrats des Kraftwerks rückgängig zu machen.

Som nævnt før havde far kun været medlem af »Metallarbeiterverband« og »Den Slesvigske Forening«, men aldrig af et parti. Det vidste overborgmester dr. Sievers; han vidste også, at far i 1920 arbejdede for danskheden. Han stadfæstede afskedigelsen.

Det må have været i 1934 under et kort ophold på Dybbøl Banke, far sagde til mig: »Det er altså takken for min loyalitet. Bare jeg havde hørt på far. Jeg fortryder, at jeg ikke sendte dig i Duborg-skolen i 1931.«

Far gav naturligvis ikke op, men arbejdede videre imod denne opsigelse. Han gjorde indsigelse til dr. Sievers, dr. Kracht, Flensborgs overborgmester fra 1936 til 1945, og regeringspræsidenten i Slesvig. Han forsøgte også ved arbejdsdomstolen. Men intet hjalp.

Efter krigen gjorde dr. Sievers karriere i CDU og blev bypræsident i Kiel. Han blev endda udmærket med »Freiherr-vom-Stein-Medaille«. Dr. dr. Kracht var fra 1950 til 1958 leder af ministerpræsidentens »statskancelli« i Kiel, d.v.s. departementschef. – Senere har jeg to gange afvist at tage imod »Freiherr-vom-Stein-Medaille« netop fordi en mand, der som nazist har bragt stor ulykke over mange familier i Flensburg, fik denne udmærkelse. At jeg senere alligevel modtog medaljen skyldtes hensyntagen til mine egne politiske venner.

Mens far forsøgte at opnå genansættelse nævnte en af hans bekendte, at han

måske kunne ordne det hele i en håndvending, nemlig ved at far blev medlem af nazipartiet – eller i hvert fald af »SA«. Det blev selvfølgelig blankt afvist.

Én ting opnåede man i hvert fald i 1933: at det på grund af kravet om »Ariernachweis« gik op for mange, hvor deres familier kom fra. Også jeg blev for første gang klar over, at der af mine otte oldeforældre kun kom én fra Holsten.

Far fik udbetalt løn indtil 25. december 1933, men måtte forlade arbejdspladsen med det samme. 1934 begyndte altså med Smal-Hans som køkkenmester. Først var der en ti-dages »Karenzzeit« uden understøttelse. Derefter fik far 14 Reichsmark om ugen. Når man nu hører, at den månedlige leje i Borggade 30 var på 28 Reichsmark, så kan man let regne ud, hvad der blev til overs til livets øvrige fornødenheder. Skolepenge var jo på hhv. 7 og 7,50 Reichsmark per måned. Vi var dog så heldige, at jeg fik friplads den tid, far var arbejdsløs. Så jeg har vist ikke været så dårlig en elev. Såvidt jeg husker, hørte jeg til det, man kaldte for »guter Durchschnitt«.

Min byplads fik nu reel betydning. Mor begyndte her og der som rengøringskone. Jeg havde på et tidspunkt sparet så meget sammen, at jeg til min konfirmation i 1936 kunne købe to sæt tøj. Til festen fik jeg bl.a. i pengegaver 86 Reichsmark. 70 Reichsmark gav jeg til far og mor til dækning af udgifterne til selve konfirmationsfesten, og for 16,50 Reichsmark købte jeg mig mit første armbåndsur hos Jokum Henningsen i Storegade.

En gang imellem fik far arbejde hos en eller anden elektrikermester i byen, men med mellemrum måtte han igen gå til arbejdsanvisningskontoret. Sådan gik det indtil 1935. Nu blev han ansat i marinen som »Reichsarbeiter«. Han fik 25 RM udbetalt om ugen og ved månedens afslutning lidt over 40 RM. I 1937 blev han »Reichsangestellter« og sejlede som telegrafist på en båd, der samlede torpedoer op under øvelsesskydninger uden for Flensborg, Egernførde, i Lübeckbugten og senere ved Danzig. Far havde været marinesoldat under første verdenskrig og dengang sejlet som telegrafist, hans ansættelse skyldtes nok denne fortid. Han kunne heller ikke i de følgende år tie stille, når der snakkedes politik; i marinen var han imidlertid uden for partifolkenes fangarme.

Jeg husker, at far engang under krigen, da jeg var på orlov, kom i diskussion med vore naboer i huset. De var gamle nazister. Men ingen af dem tænkte på at stikke far. Tværtimod. Særlig prøvede Hans Biermeyer, der havde en høj rang i »SA«, altid på at få far beroliget. Engang sagde han til ham: »Friedrich, Friedrich, zu mir kannst du ja sagen, was du willst, aber ich bin ja nicht immer bei dir!« Biermeyer har sandsynligvis holdt hånden over far, ellers er det ikke til at forstå, at han slap igennem uden at være kommet i kontakt med Gestapo. Efter 1945 kunne far yde gengæld ved med god samvittighed at attestere, at Biermeyer ganske vist havde været nazist, men af overbevisning og idealisme, og uden at have generet anderledes tænkende.

Tilbage til 1934. Allerede på dette tidspunkt havde man hørt, at der var oprettet KZ-lejre for at få modstanderne til at ombesinde sig. Navne som Oranienburg og Dachau hørte man i denne forbindelse, men ingen vidste rigtigt, hvad der skete dér. På en rejse til Dybbøl Banke – det må have været i forbindelse med fars ytring om sin loyalitet og den skuffelse, han måtte opleve – hørte jeg for første gang om en såkaldt »Braunbuch«. Denne »Braunbuch« var udkommet i udlandet og her kunne man læse om det, der virkelig foregik i lejrene. Folk blev pint og var udsat for et meget hårdt liv, men der skete på daværende tidspunkt endnu løsladelser. Alle, der slap ud, skulle skrive under på, at de ikke ville fortælle om det, de havde oplevet. Der blev også skildret ting, der var så forfærdelige, at mange simpelt hen ikke troede det. Heller ikke alle udlændinge ville tro på, hvad der stod i denne »Braunbuch«. Vi, det vil sige vor familie, kom nogenlunde helskindet igennem til omkring 1935.

Som klasselærer havde jeg en hr. Hartrampf, der stammede fra Spreewald. Han var en stor nazist. Hans yndlingsemne var »der Geist von Potsdam«. Jeg var den eneste, der ikke var medlem af Hitler-Jugend, og det var i hans øjne en skamlet på klassen. Der gik næsten ikke en dag, hvor jeg ikke fik en omgang, og naturligt nok klagede jeg min nød hjemme. Men far var hård; jeg skulle ikke i HJ, han ville ikke se den brune uniform inden for sine vægge.

Først efter ansættelsen ved marinen gav far efter og tillod et medlemskab, men ikke køb af uniformen. Den lånte jeg så. Jeg hørte først til »Marine-HJ« og teatergruppen og kom så til HJ's tromme- og fløjtekorps.

Alle medlemmer af HJ blev årligt den 9. november, når de var fyldt 18 år, overført og optaget i »Nationalsozialistische Deutsche Arbeiter Partei« (NSDAP). Det foregik på Marienburg i Østpreussen og blev transmitteret over hele Tyskland gennem »Grossdeutscher Rundfunk«. Jeg nåede – gudske-lov – ikke at komme med i denne procedure, fordi jeg i mellemtiden var smidt ud af HJ. Og det skete på følgende måde:

Jeg var langsomt kommet op i de år, hvor et ungt menneske begynder at interessere sig – også – for det andet køn. I sportsforeningen var der et godt kammeratskab mellem mandlige og kvindelige foreningsmedlemmer, vi rejste sammen til stævner, og vi festede sammen. I 1938 kom jeg i forbindelse med »Niederdeutsche Bühne«. Jeg begyndte dér, efter at have været til oplæsning hos H. Stuhr, lærer ved den tyske pige-realskole. På det tidspunkt var der ingen rolle fri. Men efter nogle uger måtte jeg springe ind, da en af spillerne pludselig blev syg og ikke mødte op ved afgang til en opførelse uden for Flensborg. Det kom altså som en overraskelse – men lykkedes. Vi spillede bl.a. for det tyske mindretal i Aabenraa, og dér mødte jeg en pige, som jeg senere besøgte en gang imellem, idet jeg cyklede til Aabenraa. Og det fik jeg mere ud af end at lege soldat i HJ!

En skønne dag skulle jeg melde mig hos »Unterbannführer« Uwe Lütje på

W.L. 1938

kontoret i Südergraben. Jeg stillede altså den bestemte dag og fik besked om, at min tjenesteiver var så dårlig, at man ikke længere ønskede mit medlemskab i Hitler-Jugend. Det må have været i 1938 eller omkring 1938/39. I hvert fald blev jeg den 9. november 1939 – den 28. november 1938 fyldte jeg atten – ikke optaget i nazipartiet.

Udover at dyrke sport og optræde på plattysk scene var det også på den tid, vi sammen med nogle sportskammerater og andre bekendte begyndte at gå til dans. Det var særlig på »Schützenhof« og »Forsteck«, vi holdt til. Det var nu ikke så let for civilfolk at møde dér, fordi pigerne foretrak at danse med marinesoldater. De fra hæren holdt til på »Bellevue«.

Vi kom også på »Colosseum« og »Wiener Café« for at prøve dansebenene. »Colosseum« var meget spændende, for her var der varietéforestillinger hver søndag eftermiddag. Jeg fik gode venner dengang: Rolf David, bagersønnen fra Slotsgade, Karl Heinz Sohrweide fra Duborggade, Thorwald Jonigkeit fra Junkerhulvej og ikke mindst Willy Fries, Toosbüygade, den senere og alt for tidligt afdøde amtssekretær for Sydslesvigsk Forening i Sydtønder amt, samt Willy Speck. Nær kontakt, især på det sportslige område, havde jeg med bl.a. Erwin Kruse og Peter Jans, senere direktør ved Flensborg Avis.

Politisk skete der en hel del, som mange – både i indland og udland – i dag gerne vil sætte i glemmebogen. Men for mig er det så vigtigt, fordi der bliver talt og skrevet alt for lidt om disse hændelser: Jeg husker tydeligt Olympiaden i august 1936. Det franske hold marcherede ind i stadion og forbi Hitler med udstrakt højre arm, »den tyske hilsen«. Samme år, allerede i marts måned, marcherede Hitlers tropper ind i den afmilitariserede zone i Rhinlandet, og bygningen af »Vestvolden« påbegyndtes.

Kort før åbningen af olympiaden, nemlig i juli 1936, startede borgerkrigen i Spanien, en borgerkrig, der kunne holdes i gang af Franco ikke mindst på grund af Tysklands støtte.

Alt dette betød, at far mistede troen på sig selv, ligesom mange andre, der ikke kunne finde sig i den nye tid. Hvordan, sagde han engang, skal vi kunne opretholde vore betæneligheder imod dette styre, når udlandet giver eller tillader Hitler alt, hvad man nægtede de tyske demokratiske regeringer før 1933? I marts 1938 indlemmedes Østrig i Tyskland, som nu kaldte sig »Stor-Tyskland«. Vestmagterne accepterede Hitlers ekspansionspolitik uden at protestere. Det blev endnu værre efter det såkaldte München-møde i september 1938, hvor England, Frankrig og Italien gav Hitler grønt lys til at indlemme Sudeterlandet – og dermed gøre det første skridt til Tjekkoslovakiets endeligt. Her har de vesteuropæiske stater – efter min mening – deres andel i skylden for det, der skete senere.

Udenrigspolitiske fremskridt og nazismens konsolidering i Tyskland gik hånd i hånd. Tyskernes organisationstalent kom her til at spille en stor rolle. Folk, der fik overdraget opgaver, kunne uden hensyntagen gå i gang med arbejdet.

Når man ser tilbage, er det næsten utroligt, hvor hurtigt den såkaldte »Gleichschaltung«, den åndelige og politisk-organisatoriske ensretning, blev gennemført. Gamle organisationer blev indlemmet i nye nazi-institutioner, og hvad der af en eller anden grund ikke lod sig indlemme, eller ikke var særlig interessant for nazisterne, blev opløst. Såfremt der var formue til stede, blev den konfiskeret.

I mange tilfælde forstod man endda at give denne ensretning et skær af frivillighed.

Det blev mere og mere vanskeligt for familier, der ikke var indforstået med

samfundets nazificering. Stridigheder i familierne kunne udarte til stikkeri med skæbnesvangre følger. Ja, det kunne endda ske, at forældre kom i vanskeligheder, hvis deres børn fortalte det, de havde hørt hjemme. Jeg husker, at far engang bad mig indtrængende om ikke at snakke politik på gaden, og særlig ikke sige noget om det, han og mor havde sagt om den nuværende regering.

Efter konfirmationen i 1936 havde jeg et år tilbage for at afslutte skolen med realeksamen. Det gav tid til at overveje, hvilken vej jeg skulle gå efter skolen. Mit ønske var at søge en uddannelse til journalist. Men på grund af min families antinazistiske holdning var der ikke nogen muligheder at få en plads inden for den ensrettede presse. Derfor besluttede jeg i samråd med mine forældre at begynde en kontoruddannelse. Jeg fik en læreplads i maskinfabrikken Anthon & Söhne, Flensborg, og startede på kontoret 1. april 1937. Lærekontrakten lød på fire år. Læretiden blev senere på grund af krigsudbruddet forkortet til 2½ år.

Nok var det en maskinfabrik, der fremstillede maskiner til bearbejdelse af træ og lignende, men derudover arbejdede den for oprustningen: vi producerede bl.a. til »Germaniawerft« i Kiel, der byggede undervandsbåde.

I 1938 var min årgang moden til session. Jeg ville nødig til infanteriet og meldte mig til marinen. Mens denne sag stod på, så jeg filmen »D III 88«. Det var en propagandafilm. Men den fik mig alligevel til at ønske at komme ind ved flyvevåbenet. – Det lykkedes.

Resultatet blev, at jeg efter optagelsesprøve og undersøgelse, juleaften 1939 fik min indkaldelse. Jeg skulle stille den 10. januar 1940. Jeg undgik derved at komme til »Reichsarbeitsdienst«, men anede naturligvis ikke, at jeg skulle komme til at opleve seks drøje år: jeg var ved fronten, blev såret og var i amerikansk krigsfangenskab i England og USA – inden jeg blev civilist igen.

Da Harreslev var en landsby

AF SVEN KJEMS

I sommeren 1922 flyttede min far og mor ind i en gammel landevejskro ved Vestergade i Harreslev. Den havde Grænseforeningen købt med det formål at få begyndt et dansk arbejde i det store nabosogn til Flensborg, hvor danskheden stadig havde bedst fodfæste.

Henimod jul 1918 var min far kommet hjem fra krigen. Han var højskolemand og var hurtigt kommet i gang igen som lærer på Skibelund efterskole. Min mor sluttede sig til ham i 1919 – bunkebrylluppernes tid – og de kom til at bo i en lille lærerbolig i Skibelund Krat, hvor jeg blev født kort efter Genforeningen. Også min søster Johanne nåede at komme til verden i Skibelund, før mine forældre førte den beslutning ud i livet, som længe havde ulmet: hvis ikke også Sydslesvig kunne stemme sig hjem til Danmark, så måtte Danmark komme til Sydslesvig med sit danske tilbud.

Den gamle krobygning indeholdt først og fremmest en god forsamlingsaal, dertil nogle mødestuer, en lejlighed til »økonomen« og endelig ovenover denne en rummelig lejlighed, som blev vort hjem i 25 år.

Jeg husker naturligvis ikke begyndelsen. Men vi ved jo alle, at på den tid var inflationens hærgen begyndt. Krigens eftervirkninger kunne endnu mærkes. Når de voksne talte om krigens tid, syntes vi børn altid, at det måtte høre oldtiden til. Vi havde fuldt op at gøre med at finde os til rette i vor nutidsverden. Den var fuld af mærkelige mennesker, som vi skulle tilpasse os, og som blev rammen om vor tilværelse.

Harreslev var på den tid endnu en landsby. Forbindelsen fra Flensborg og ud til Oksevejen var kantet med Harreslevs huse og gårde. Enkelte stikveje førte til andre gårde – en enkelt førte ned til Gasthof Norden, som langt senere skulle blive til dansk præstegård. Vejen var grusbelagt og kunne på støvede sommerdage godt ødelægge en hvid vask på tørresnoren. Langs vejen løb rendestenen med brædder der, hvor man skulle ind til husene. Når det havde regnet kraftigt kunne vi lege – som i H.C. Andersens eventyr »Tinsoldaten« – med papirsbåde på de store floder. Jeg lærte hurtigt, at vandet fra møllen på Holmbjerg løb mod vest til Meden å og dermed til Vesterhavet, skønt der kun var 2 km ned ad Harreslevgade til Flensborg Fjord.

I møllebygningen (hvor der altid lugtede af petroleum!) kunne vi hente klid

til vore 20 høns, og langs gaden boede vor gode danske bager Jessen, maler Niensens kone, der stammede fra Norge, og som handlede med kolonialvarer, men smeden, som stammede fra Bov, var tysksindet. Vor nærmeste nabo, værftsarbejder Hans Møller, var meget dansk. Han boede i landsbyens mindste hus. Det var stråttækt og havde været den første skolebygning. Den næste nabo, karetmager Melfsen, var også dansk. Jeg syntes næsten, der overvejende boede danske folk i vor gade. Også nogle af de store gårde tilhørte danske familier, og selv om andre gårdejere var tyske, stod vi stort set på venskabelig fod med hinanden. Vanskeligst at acceptere var en landmand, som absolut skulle flage med det blå-hvid-røde slesvigholstenske flag, når lejlighed gaves. Jeg husker den gamle mor's forargede røst en morgenstund, da hun råbte til den glemsomme søn: »Marius, Marius, die Fahne muss raus.« Det udtryk var længe vor karakteristik af denne nationale retning. Skønt mange kunne både forstå og tale dansk, kan man ikke sige, at omgangssproget i almindelighed var dansk. Men det danske slog dog af og til igennem. En af vore nærmeste naboer, hvor jeg jævnligt havde ærinde, bl.a. fordi der var en datter i huset på min alder, var skrædderen. Han sad altid med benene over kors på sit sybord og syede med utroligt hurtige sting. Hans bror sad på samme måde, og konen gik til og fra med pressejern, varmet op af gloende kul. De voksne talte tysk med hinanden, men konen talte sønderjysk med sine små børn. Jeg husker, at hun blev spurgt om årsagen hertil, og hun svarede: »Jo, æ tys det er synd å snak tysk med et lille barn.« Da børnene siden kom i tysk skole, måtte den tankegang naturligvis komme til kort. Der var også tosprogede familier, hvor sproget skiftede næsten umærkeligt dagen igennem, og når man spurgte, hvad deres hjemmesprog var, måtte de tænke sig om en tid, før svaret lød: »Det er lissom vi fær begyndt om morne.«

Mine forældres sprog var iøvrigt også en blanding – nemlig af to slags sønderjysk. Min far var fra Haderslev amt (født på Kjemsgråd i Hygum sogn), og han sagde »a«, mens min mor var fra Vestslesvig (Ballum) og sagde »æ«. Der var flere forskelligheder, både i ordvalg og accent, og det medførte, at min sønderjyske dialekt blev en blanding af deres. Enkelte Harreslev-boere havde bevaret den særlige sønderjyske dialekt, der hører til i Bov sogn, men andre måtte betjene sig af rigsdansk, når vi skulle tale sammen. På den anden side var jeg selv nødt til at lære først plattysk og senere naturligvis højtysk i skolen. Selv når vi ser bort fra den sønderjyske dialekts forskellige former, måtte jeg altså fra barnsben af vænne mig til at have 4 sprog parat dagligt. Jeg anser det for en berigelse for et barn at få mulighed for at blive mindst tosproget, selv om det måske for nogle betyder, at de ikke bliver helt fortrolige med begge sprog. (Og jeg forstår ikke i 1979 – en menneskealder efter 1945 – at næsten ¼ af medlemmerne i SSF i Harreslev afslår af holde Flensborg Avis med den begrundelse, at de ikke kan dansk).

Min far var kommet til Harreslev som vandrelærer i danskhedens tjeneste.

Han anså det for sin allerførste opgave netop at styrke det danske sprog. Da han samtidig var uddannet som sløjdlærer og også havde gået på Statens Gymnastikskole i København, blev det gennem en kombineret undervisning, han kom til at virke. I skolestuen i Harreslev samlede han og min mor unge og ældre til danskundervisning, og det styrkede i høj grad søgningen, at de unge også kunne deltage på gymnastikhold og få mulighed for husflid i det værksted, som blev indrettet i kroens tidligere svinestald.

Der har i hele min barndom udfoldet sig et meget alsidigt virke i Harreslev Forsamlingshus. Det var Slesvigsk Forenings 21. distrikt, der først og fremmest fyldte salen til møder, men også Harreslev ungdomsforening havde sine aftener med dilettantkomedie, maskerade, børneforøjelse, foredragsaftener og meget andet. Utallige er de kendte ansigter fra Danmark, som min mor måtte beværte før mødet og evt. indbyde til overnatning bagefter. Jeg mindes Claus Eskildsen, der foredrog sin grænselære og var glad for at kunne låne mig som objekt for sin demonstration af den langskallede nordiske hovedtype. Og gymnastikinspektør Rasmussen skulle også bruge mig for at vise tilhørerne, hvor nær mine arme kunne komme i en 180° vinkel med kroppen, når jeg strakte mig godt i vejret. Far var i det hele taget god til at tage mig med ud, både på cykel og mortorcykel (en gammel remtrukken Zündapp uden frigear). Jeg blev hurtigt velbevandret i Sydslesvigs geografi. Når vi havde gæster nordfra, kunne jeg til tider springe ind som vejviser på den obligate tur til Danevirke. Her skulle der undervejs gøres holdt i Sankelmark, ved døbestenen i Helligbæk, ved Jættestuen i Isted med udsigt over Lyrskov hede og naturligvis ved Valdemarsmuren, halvkredsvolden og ikke at forglemme ved Skardestenen med de forunderlige gamle danske runer, som allertydeligst viste de danskes fortid på dette sted. Allerede før jeg kom i skole, havde jeg hos far deltaget i dansktimerne, hvor den gamle danske mytologi og heltesagnene havde en stor plads. Far fortalte om Valhal, Odins ravne, Thors hammer og Lokes rævestreger. Adskillige eksemplarer af højskolesangbogen – i forskellige udgaver – var naturligvis medført til Harreslev, og sangene herfra var en selvfølgelig bestanddel af vor dagligdag både morgen og aften. Far kunne ikke synge, men han kendte teksterne og kunne altid citere de til lejligheden passende linier. Min mor havde for mine barneøren en dejlig røst og var ofte forsanger på møderne i forsamlingshusets store sal.

Der blev også i mit hjem holdt klubmøder – vistnok en ugentlig aften – hvor far og mor skiftedes til at læse op af gode danske bøger. Navnlig Jakob Knudsens og Johs. V. Jensens værker husker jeg, at jeg har stjålet mig til at lytte til, skønt det nok mest var beregnet for de voksne. Som regel havde de fleste et håndarbejde at virke med samtidig. Når mor læste, kunne far f.eks. binde børster. Jeg mindes ikke, at hans hænder var ledige i lang tid ad gangen.

Det var svært for mig at vente tiden af, indtil den skolepligtige alder af 6 år indtrådte. Jeg var ivrig efter at komme i en rigtig skole, og det var så

*Johanne og Sven Kjems nyflyttet til
Harreslev august 1922*

heldigt, at i 1926 var der efter mange vanskeligheder åbnet mulighed for dansksproget undervisning i en klasse i den tyske kommuneskole på Harreslevmark. Så der kunne jeg slutte op fra skoleårets begyndelse den 1. april 1927.

Et billede af mig selv på min første skoledag viser mig med læderrandselen båret på ryggen. I den var der en skifertavle med svamp og et penalus af træ til griflerne. Jeg travede i træsko den lange vej alene (min søster kunne først året efter holde mig med selskab), og jeg mindes, at vejen forekom mig lang og trang. Nu kom der også efterhånden genvordigheder i forholdet til den tyske del af beboerne. Hver dag skulle jeg på Holmbjerg passere de sidste huse i Harreslev, hvor der boede nogle drenge på min egen alder eller lidt ældre, som ofte indtog en truende holdning. Som regel klarede jeg den ved at smutte forbi, mens de råbte: »Danske pak mit de knüppel op de nak.« Men til tider blev der også kastet med sten, og så måtte jeg jo passe på at dukke nakken. Til egentligt modangreb husker jeg ikke, at jeg har dristet mig.

Når jeg så var vel ankommet til Harreslevmark, der i virkeligheden forekom som en bymæssig forstad til Flensborg, var jeg blevet lidt mere anonym, så nu var det på skolepladsen i frikvartererne, at kampen stod. Men her var jeg ikke længere alene. Vi var vel en 20 danske børn, der kunne yde fælles modstand.

Bortset fra det nationale skel blandt børnene på skolepladsen, der gav sig udslag af forskellig art næsten hver dag, husker jeg ikke, at jeg havde nogen fornemmelse af den noget kunstige og uholdbare ordning, at vi blev undervist af en tysksindet og tyskuddannet lærer Andersen fra Rinkeby, der af kommunen var stillet til rådighed for vor danske klasse. Jeg ved, at det er blevet fortalt, at undervisningen var kummerlig, og at lærernes holdning nationalt set var utilfredsstillende. Jeg husker kun den fornemmelse, det var at komme rigtig i skole, hvor man som hovedformål fik lært at læse og skrive – både dansk og tysk. Jeg har gemt nogle af mine første kladdehæfter og kan af teksterne se, at lærer Andersen må have været meget loyal over for vor danske baggrund. Han lod os skrive diktater efter danske tekster, f.eks. molbohistorier og H.C. Andersens eventyr m.v. Han brugte også meget lokalt stof. Således opremses landsbyerne i Angel, og der skrives et stykke om Skærsbjerg med udsigtstårnet – uden at han kommer ind på Bismarcks tilknytning til stedet. Vi skrev også små fristile – det må have været i 2. klasse. Her kan jeg nævne en hel side om en tur til marked i Flensborg. (I 1928 kostede en tur med karrusellen 10 penning). Lærer Andersen gik gerne små ture med os i omegnen. Vi havde således været på »opdagelsesrejse« i det nærliggende teglværk, Katharinenhof, og jeg citerer resultatet fra mit kladdehæfte:

»VOR TUR

Da vi havde Hjemstavns lære, skulde vi træde an. Vi gik langs med Stien ved Katerinenhof. Vi saa da Mændene havde frikvarter. Vi kom da til Broen hvor Kipvognene kørte under. Da talte vi om, hvem der kunde springe højst oppe

fra. Alvine havde i Helsehjem sprunget saa højt som hvor vi stod, og ned til Skinnerne. Da sagde Læreren: Kom med. Vi kom ind paa et Lerbjerg, vi maatte ikke gaa for langt ud til Kanten. Helene havde tabt fem Øre. Nu gik vi for at se Kipvognene komme. Da vi havde set dem, gik vi hjem. Da vi var paa Hjemvejen, sagde Læreren: Skynd jer for jeg skal hjem og ringe.«

Og som et lille kuriosum, kan jeg fra samme hæfte give en kortfattet beskrivelse af vort klasseværelse. Det lyder i sin enkelhed således:

Diktat.

22. 8. 1926.

i Skolen.

Vi sidder her inde i vor danske Klasse. Den er malet grøn og gul. Bag i Værelset staar et tredobbelt Skab. Der er vore Sager i. Paa den anden Ende af Klassen hanger en stor Tavle paa Væggen. Den kan man pænt skrive og male paa. Vort Klasserum har fire Vinduer. Paa den ene (V) Mur ser vi to Billeder af Moses.

O.F.
28. 8. 28.
11

*Sven og Johanne Kjems i Harreslev ca. 1924.
De sidder på en slæde, der blev lavet af
naboen Hans Møller på skibsværftet*

»I SKOLEN.

Vi sidder her inde i vor danske Klasse. Den er malet grøn og gul. Bag i Værelset staar et tredobbelt Skab. Der er vore Sager i. Paa den anden Ende af Klassen hænger en stor Tavle paa Væggen. Den kan man pænt skrive og male paa. Vor Klasse har fire Vinduer. Paa den ene Mur ser vi to Billeder af Moses.«

Den store dag i april 1929, da vor egen danske privatskole i Thomasgade begyndte med Hans Meng som lærer, har ikke givet sig større udslag i kladdehæftet. Efter lærer Andersens sidste diktat har jeg slået et par blyantstreger og skrevet lærer Mengs navn.

Men alligevel var det, som nat nu var blevet til dag. 15 små danskere havde nu fået foden under egne skoleborde, og vi kunne tumle os frit i frikvartererne. Lærer Meng var lige kommet fra seminariet og åbenbart opsat på at virke som pædagog og at give os et dansk præg. Han kunne virke noget streng og veg ikke tilbage for at bruge tavlelinealen på den stramme buks, når vi havde drillet pigerne. Hvordan en enelærer underviser 4 årgange samtidig, kan jeg ikke beskrive indgående, men jeg husker dog, at jeg, som efterhånden var blevet en

Skolestue i den danske skole i Harreslev

af de ældste, blev sat til at undervise et par nybegyndere i et hjørne af klassen, mens han tog sig af andre opgaver hos de øvrige.

Som et af højdepunkterne i skoletiden i Harreslev fik de ældste elever indbydelse fra Sønderjysk Forening i Roskilde til at komme til Sjælland en uges tid. For mig og sikkert også for mine kammerater var det en uvurderlig oplevelse at føle gæstfrihed og omhu hos danske i »gamle Danmark«. Skønt jeg kun var 10 år gammel, var denne rejse afgørende for min forståelse af, at vi var af samme folk, og at et stærkt udbygget samkvem over grænsen havde meget stor betydning for at udvikle denne erkendelse. Til trods for at jeg en tid var den eneste dreng fra selve Harreslev, der gik i den danske skole, havde jeg dog kammerater blandt naboernes børn, og de fleste af dem opfattede jeg ikke som særlig tyske. Vi legede de sædvanlige børnelege som skjul, tik, pind og stikke land. Det foregik som regel på plattysk og krævede ikke mange redskaber. En gang imellem gik bølgerne højt, og det endte med slagsmål på de bare næver, men jeg mindes ikke, at det har været på grund af det nationale skel. Der var kun få, der ligefrem forulempede mig, fordi jeg gik i dansk skole, og jeg føler, at jeg stort set havde en tryk barndom i Harreslev. Derimod kunne det harme mig, når jeg af og til i Padborg, hvor vi jævnligt kom for at handle og hente post, blev udråbt som hørende til det »tyske pak«! Jeg fandt det lige

hårdt nok at skulle lægge ryg til ukvemsord fra begge sider af det nationale skel.

Skolevejen blev mig ofte lidt lang og ubehagelig, men jeg havde i lang tid held til at kunne »sidde på stangen« hos Peter Petersen, der var søn af vor økonom, Nis Petersen (sen.), og altså ældre bror til senere amtssekretær Nis Petersen. Han var vist ekspedient i Flensborg, og jeg husker ham dels for disse cykelture og dels for hans veloplagte dansemusik på klaveret, når der var bal i den store sal. I en anden periode kunne jeg afpasse det sådan, at jeg kunne køre med Boysen fra Ellund, der hver morgen kørte mælk til mejeriet i Flensborg. Derved kom jeg smertefrit forbi mine plageåndere undervejs. Jeg så dog forventningsfuldt hen til at få cykel og plagede far herfor. Det var ikke så ligetil, for børnecykler kendte vi ikke til, og en voksen cykel var ikke særlig bekvem for børn. Vi kunne nok køre på en damecykel, men så måtte man jo stå i pedalerne med hænderne højt oppe på styret, og en herrecykel kunne vi kun manøvrere med det ene ben stukket under stangen til den modsatte pedal. Da jeg blev 8 år, fik jeg en cykel. Det har nok været min mors gamle, hvor styret var sat helt ned, og sadlen med nogle sindrige klodser forsænket ned til en rimelig siddehøjde. Den var ikke rar at cykle på, og jeg havde nogle uheld, hvor jeg engang påkørte en nabokone, så hendes kurv med kål trillede hen ad vejen, og en anden gang væltede jeg ind i en tjørnehæk med adskillige rifter til følge. Vi gik – eller løb – iøvrigt jævnlige også helt til Flensborg, og jeg forstår nu så længe efter ikke, at jeg uden at kny tog den lange vej til »Jahrmarkt« på Exe udenom Marieskoven ad Oksevejen og ad Frisergade.

Far cyklede selv lange ture med sine husflidssager – både til Valsbøl og Ladelund. Jeg havde fået lov at sidde på stangen hos ham på ture til Flensborg, men da jeg efterhånden fik bedre kontrol over min egen cykel, fik jeg lov til at cykle med min far på længere ture. Jeg husker den grusbelagte Oksevej, hvor der inde ved siden gik en smal jordsti, som bl.a. postbudet brugte. Far spurgte, om jeg mente, at jeg kunne holde mig på den smalle sti. Jeg havde øvet mig på det og fik så lov at komme med til Valsbøl.

Om sommeren cyklede vi børn gerne ned til Nyhus sø for at bade, men vandet var koldt, og da det var ferskvand, bar det ikke så godt oppe. Så vi ville hellere til Østersøbadet i Flensborg. Det måtte vi ikke uden at være flere i følge. Heldigvis boede nogle af fars og mors bedste venner i Frederiksdal tæt ved badet. Det var journalist Jensen med døtrene Dinne og Manne. De var på vores alder og slog gerne følge.

Ellers var Marieskoven et yndet udflugtsmål. Mange klasselærere har lagt turen til Svanedammen og fortalt historien om det pragtfulde slot, der skal have stået der. Og turen er gået videre ud til den »sorte jernbane«, en rigtig skummel del af skoven, hvor vi legede røvere og soldater. Ja, det kan man stadigvæk gøre. Men far havde fundet et lille sted, som han kaldte »det lykkelige krat«, hvor han og mor på cykler og med madkurv tog os små unger med

*Drenge og piger 6-8 år i Harreslev 1925
Øverst til venstre: Anna Kjems*

ud på sommerdage. Det lå ud ad vejen fra Harreslev til Landmålergården, meget idyllisk, et stykke fra vejen. Nu er det forsvundet i industriområdet. Jeg tror, at man har tænkt på det i gadenavnet Moorweide. Der var ikke andre end os, der kendte navnet »det lykkelige krat«.

I 1931 udløb mit 4. skoleår, hvor vor årgang måtte forlade Harreslev skole – forresten samtidig med, at også lærer Meng blev forflyttet, og Bøgh Andersen overtog skolen.

Nu var det Duborg-skolen, der blev det daglige mål. Denne skole med sin historiske beliggenhed og med sine ypperlige lærere har nok gennem årene haft grundlæggende betydning for danskhedens overlevelse i Sydslesvig mellem de 2 verdenskrige.

Her fik vi børn en virkelig målrettet dansk påvirkning, ikke alene gennem undervisningen i modersmålet og i Danmarks historie, men gennem hele skolens arbejde. De svære ydre omstændigheder i Tyskland først i 30'erne gik nok for en stor del hen over hovedet på os børn, og skolen var for mig en enklave, hvor min verden var fuld og hel. Om de enkelte lærere har andre i tidens løb givet gode karakteriseringer, så det vil jeg afholde mig fra. Derimod vil jeg prøve at genkalde i erindringen, hvorledes situationen for unge efter skoletid var i Harreslev i disse år. Og jeg kan gøre det ved at gengive et lille indlæg,

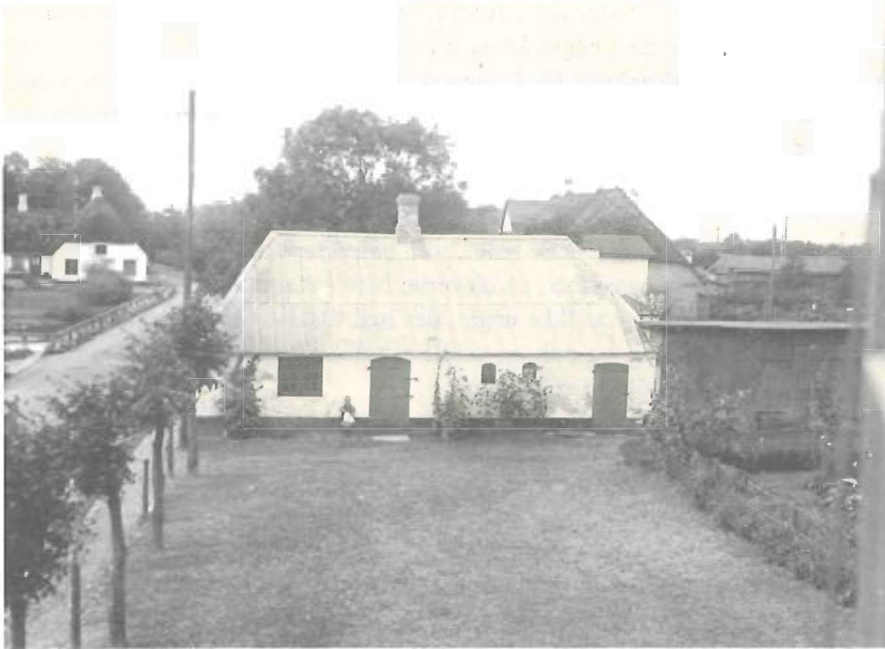

*Niels Kjems med husflidseleverne i Harreslev 1925
 ? Chr. Geipel Niels Kjems ? ? Adolf Nissen
 Chr. Sengebusch ? Karl Andresen Sven Kjems Heinrich Hansen Hermann Staub*

som jeg i 2. realklasse blev sat til at skrive, da vi i efterårsferien 1936 skulle på en tur til Bornholm, og hvor nogle af os skulle bringe glimt fra vor dagligdag. Et afsnit af mine notater, som jeg har opbevaret, lyder således:

»Vi har en del foreninger i Harreslev. Den største er »den slesvigske forening«, der tæller ca. 170 medlemmer og holder møde 1 gang om måneden. Så er der Ungdomsforeningen, der har 70 medlemmer. Ungdomsforening er næsten for meget sagt, da der er medlemmer, der er på den forkerte side af 60. Men man enes lige godt for det. Vi har baller, foredragsaftener og diletstantkomedier o.m.a. Også fra foreningslivet kunne man anføre mange træk. Vi har en murrermester, der er fra Danmark, taler dansk med sin kone, men de ikke så meget som sætter et ben indenfor vore forsamlingssteder. Til gengæld er der en mand, der stammer fra Sydtyskland, som er medlem i begge disse foreninger og kommer til alle møder.«

Lad os nu se lidt på, hvad et barn fra Harreslev eller Harreslevmark kan følge med i og få gavn af. Indtil barnet er 6 år kan det få lov til at gå i en børnehave på Harreslevmark. Fra 6 til 10 år går det i skole her og fra det 6.

Husflidsværkstedet i Harreslev

år kan drengene gå til sløjd i Harreslev en gang om ugen. Når vi har oversteget 10 års alderen tager Duborg-skolen alle børnene, men stadigvæk kan de få sløjdundervisning udenfor skoletiden. Så er der om vinteren en ugentlig husflidsaften, hvor både børn over 10 år og voksne har adgang. Der fletter vi kurve, syr lædertasker, laver andre skindarbejder og alle mulige husflidsgenstande.

Når børnene bliver konfirmeret tynder det stærkt ud i vore rækker. Indtil for 3-4 år siden har vi haft gymnastik og folkedanse, men nu kan danske unge fra 16-25 år faktisk tælles på een hånd. De trækker til Danmark. Som eksempel kan det anføres, at alle, der blev konfirmeret i 1934 er rejst til Danmark, karlene som bønderkarle og pigerne bliver gift derovre. Nu skal de unge jo hjem til militær- og arbejdstjeneste, men derved får vi dem jo ikke at se andet end i den tid, de går og venter på at blive indkaldt.

Men vi må være på vagt også i Harreslev, at ikke tyskerne vokser os over hovedet, Nordslesvig holdt ud i 56 år, nu skal vi se hvor længe det vil vare inden Harreslev bliver dansk eller tysk.«

I dag kan man glæde sig over det omsving, der skete med Tysklands nederlag i 1945, og det kan være svært nu helt at sætte sig ind i den til tider ret dystre stemning, der hvilede over vort lille lokalsamfund i Harreslev i 30'erne.

Far og mor fortsatte naturligvis arbejdet med at holde sammen på de danske tropper. Bl.a. havde de i nogle år en lille efterskole for piger, fortrinsvis fra Sydslesvig, men også enkelte fra Danmark. De var hos os en vinter og blev delt op i hold til madlavning, til rengøring og til vævning. Vi børn fik lov til, fra tid til anden, at deltage i arbejdet, og der blev også tid til sangtimer, hvor vi tog højskolesangbogen fra nr. 1 (Den signede dag ...) og bogen ud, såvidt vi kendte sangene.

Far havde stor søgning i værkstedet, som han efterhånden fik indrettet med drejebænke og andre maskiner, så eleverne blev i stand til at lave næsten alt til brug i hjemmet. Der var ikke noget, der hed tilskud til materialer. Alt træv blev beregnet efter mål og pris og skulle betales af eleverne. Et af min fars gode mottoer var: Hjælp til selvhjælp.

For at bringe husfliden ud til steder, hvor man ikke havde værksteder, begyndte far med husflidsaftener, der kunne holdes i ethvert hjem. Han cyklede da ud med sine kasser på bagagebæreren, fyldt med peddigrør i alle størrelser, krydsfinér til bakker, knive og farver til arbejder med indlagt træ og en spritbrænder til dekorering. Flere gange om året fik han en sæk børstetræ fra Danmark, og han var altid ude om at få hestehaler og svinebørster for at være selvforsynet. Jeg pudser endnu mine sko med børster, som er bundet i den tid.

Men fars andet hjerte-barn: idrætten, blev heller ikke forsømt. Han var en af Niels Bukh's gamle delingsførere, og hans stil fornægtede sig ikke. Til gymnastik blev drengene stillet op på en række, og der blev talt til 2 eller 3, alt efter hvor mange vi var til »udrykning«. Jeg husker stadig kommandoen: I én række fremad i salen – løb, midt op i salen, holdt foran. Alle ret. Til afstand hænder op. Inddeling til tre over venstre skulder – begynd. Derefter stemmerne lige fra de spæde røster til grove stemmer i overgang, store og små imellem hinanden. Efter de stående øvelser, kom det faste springprogram: hovedspring, kraftspring, flyvespring og – måske – et rigtigt flik-flak. Hvis vi var dygtige nok, kom vi med til de årlige amtsopvisninger i Nordslesvig. Det var netop en væsentlig del af sagen: at få mest mulig kontakt med vore danske landsmænd nord for grænsen.

Denne stærke kontakt til Danmark gav sig bl. a. udslag i, at far omkring 1934 fik kendskab til en ret ny sportsgren, der var kommet til Danmark fra England, nemlig badminton. Han fandt den ideel for Sydslesvig, da den kunne spilles i vore små forsamlingsale med små midler og med små hold. Fra nogle fætre i Skovshoved, som var den førende klub i Danmark, fik han brugte ketchere og fjerbolde, der kun var ganske lidt brugt. Vi reparerede boldene for de knækkede fjer, og ketcherne trak vi om med nye tarme, hvorefter spillet begyndte i Harreslev. Vi unge havde her fået et spil, som tyskerne ikke kendte, og for en gangs skyld blev vi førende på et særligt område. Det var ikke tit tilfældet. Efter nogen tid holdt vi små lokale turneringer, og på et tidspunkt

kunne jeg smykke mig med titlen som Tysklands-mester i herre-single. Jeg husker ikke, om man andre steder i Tyskland nåede at få spillet indført før krigen.

Af andre populære idrætsgrene husker jeg nævebold (i dag vel nærmest volleyball), hvor jeg navnlig var imponeret af lærer Henry Thomsen, Langbjerg, der havde lært at bruge sin kunstige arm på en speciel fordelagtig måde. Pigerne spillede tamburinbold, men tamburinerne var ikke for gode. De gik ofte i stykker og var vanskelige at reparere. Det var festlige dage i Harreslev, når marken bag forsamlingshuset var fyldt af glade sportudøvere. Men primitivt var det, og holdene var små.

Af anden fritidssyssel må jeg nævne spejderkorpset. Vore blå uniformer med gule tørklæder – Flensborgs farver – gav os drenge et fælleskab, som var endnu mere intenst end idrætten. Jeg kom i Skjoldungetroppens Stærkodderpatrulje, og vi havde vor ugentlige aften i et lille kælderlokale i »Hjemmet« i Mariegade. Jeg var alene fra Harreslev, men min patruljefører kendte jeg fra skolen i Harreslevmark. Det var Philipp Frederiksen. Han lærte os spejderloven og de praktiske ting, en spejder skal kunne. Vi løb ud i skovene og drog til hytten i Kollund. Senere deltog vi i Kongeådivisionens turneringer og pinselejre i Danmark. Vi beundrede naturligvis vor korpsschef Gamle Ravn – alias lærer Svend Johannsen, der selv havde været med til at stifte korpset i 1919. Det var dejligt at deltage, men det var vemodigt at skulle cykle til Flensborg som eneste danske spejder fra Harreslev.

Der blev ikke fra de tyske myndigheder officielt lagt hindringer i vejen for danske unges deltagelse i de nævnte aktiviteter – heller ikke efter at Hitler var kommet til magten. Men indirekte har det naturligvis betydet en del for tilslutningen til dette arbejde, at myndighederne havde mange muligheder for at øve repressalier. Jeg husker kun een mere generel foranstaltning, som i det daglige var til stor irritation og til en vis grad hindrende for et gnidningsløst samkvem over grænsen. Det var Hitler-Jugend, som samlede hele den tyske ungdom tvangsmæssigt under een hat. Dog var det danske mindretal udtrykkeligt fritaget for at deltage. Men hver gang et ungt menneske agtede sig til Danmark, skulle han have tilladelse dertil – af Hitler-Jugend. Jeg skulle hente min tilladelse på et kontor i Flensborg, der var åbent nogle få timer om ugen, og tilladelsen blev kun givet for nogle få rejser i et kort tidsrum. Det var til stort besvær. Men tyskerne kunne stadig hævde, at mindretallet blev behandlet liberalt.

Far var som skolemand meget bogligt interesseret og fik tidligt forbindelse med biblioteket i Flensborg, således at vi fik et lille filialbibliotek installeret i forsamlingshusets skolelokale. Det passede bibliotekar Fr. Mommsen fornyelsen af, og så kom han som regel op til et måltid mad hos os. Da vi en vinter havde Line Hørlück fra Skodborg som ung pige, opdagede vi, at der snart opstod en vis gensidig interesse hos disse to, og far og mor var glade for også

på denne måde at have været med til at knytte en yderligere tråd over grænsen, da de to unge efter tilbørlig forlovelsestid blev gift.

Noget senere anskaffede biblioteket en bogbil, der fik nogle ruter ud i det sydslesvigske landskab. Far kørte disse ture, og jeg fik ofte lov til at køre med for at hjælpe med bogombytningen og fik derved ganske godt kendskab til de spredte danske hjem. Ude vestpå var der mange, men i Angel var det ganske få.

For at styrke interessen for bøgerne havde far i mange år et arbejde i gang med distribuering af danske ugeblade. Til Flensborghus kom hver uge pakker med ugegamle retureksemplarer af Hjemmet, Familie Journalen, Hus og Hjem m.fl. Far sørgede for at få lavet mapper, som bladene blev lagt ind i, og som derefter kunne cirkulere i kæder med en uge i hvert hjem. Man skulle betale et beskedent beløb, nærmest til dækning af udbringningen. Jeg fik i den unge alder af 7 år jobbet i Harreslev og ser af min første regnskabsbog, at mine indtægter i høj grad stammede fra dette job, der indbragte 10-20 penning om ugen. Jeg husker tydeligt denne vandring fra hjem til hjem, og at bladene blev mere og mere slidte i de 8-10 uger, de var undervejs. Særlig sødt i erindringen står det ugentlige besøg hos bager Hans Jessen, der altid selv kom i butikken og omgående skulle have slået op på midtersiderne af Hjemmet med en hel side Knold og Tot til venstre og Gyldenspjæts genvordigheder til højre. Knold og Tot var mest interessant. Når den var læst, gav han mig en kage som en slags belønning for den dråbe dansk kultur, der var blevet ham til del.

Senere blev mit kulturelle medvirke udvidet til at hjælpe med udsendelsen af bladene fra Flensborghus. Her afløste jeg Willy August Linnemann, som i nogle år var fars medhjælper i denne vigtige gren af arbejdet på Sydslesvigs fordanskning.

I skolestuen i Harreslev var der også et lille indbygget skab i det ene hjørne. Her lå der musikinstrumenter til brug for Harreslev Blæserkor. Jeg sneg mig til at prøve både trompet og tuba, men det var nu strengt forbudt. På disse instrumenter øvede koret sig en aften om ugen. Jeg husker ikke, hvornår de optrådte offentligt, men jeg har været vidne og lytter til mangfoldige forsøg på at spille »I natten klam og kold« og »I vor barndom vi hørte kartovernes brag« og mange andre pragtfulde danske marcher.

I den modsatte ende af skolestuen var der en væg, der kunne trækkes til side, så man kunne se et alter og et knæfald, der brugtes til danske gudstjenester, vistnok en gang om måneden. Så kom pastor H.F. Petersen og organist Betty Skøtt, og som regel var der en rimelig god tilslutning af vore folk fra Harreslev og Harreslevmark. Konfirmandundervisningen foregik dog i Flensborg, og i marts 1935 blev jeg konfirmeret af H.F. Petersen i Helligåndskirken i Flensborg.

På dette tidspunkt havde Hitler været ved magten i 2 år – og jeg var ikke fyldt 15 år.

Nok havde jeg deltaget i det store folkemøde, som Det unge Grænseværn holdt i 1933, og på årsmøderne i Flensborg blev der talt alvorsord om vor situation, så jeg var ikke ukendt med den, men jeg mindes ikke, at jeg konkret har været impliceret i begivenheder af politisk interesse i min tid i Duborgskolen. Men langsomt udviklede jeg mig – ligesom mine kammerater – fra barn til et ungt menneske, som uvægerligt måtte komme til at tage beslutninger om mit fremtidige ståsted – senest efter den tilstundende præliminæreksamen.

Jeg fik dog for mit vedkommende en slags udsættelse – forlængelse af barndommen – da jeg i foråret 1935 blev smittet med tuberkulose og blev indlagt på Aabenraa Tuberkulosehospital. Jeg var netop begyndt i sidste realklasse, men måtte forlade denne, og der gik et helt år med behandlinger, før jeg kunne begynde påny.

Mit eksamensbevis af 24. marts 1937 er udfyldt og underskrevet af vor navnkundige rektor, dr. phil. Andreas Hanssen, og da skolen dengang ikke førte elever videre frem til studentereksamen, måtte jeg med vemod forlade denne dejlige skole.

Da var også min beslutning taget om at fortsætte skolegangen på en af de højere tyske skoler i Flensborg. Der havde været mulighed for at komme på skole i Danmark. Willy August Linnemann var således kort forinden blevet student fra kostskolegymnasiet i Tarm. Men jeg vidste, at Bent Noack var blevet gammelsproglig student fra gymnasiet i Flensborg, og at Hans Fr. Budach havde valgt at blive student fra Oberrealschule II, der med det nye navn Adolf Hitler Schule knejsede højt på Jørgensbysiden af Flensborg.

Det var far, der kom med den første hentydning til mig om, at min videre uddannelse burde foregå på tysk. Til at begynde med afviste jeg tanken, fordi jeg hadede det tyske sprog og altid havde stort besvær med den korrekte brug af der, die, das og med den vanskelige grammatik iøvrigt. På den anden side var der flere ting, der drog mig i retning af fars indstilling. Navnlig fik det betydning, at det samtidig var blevet en fast beslutning hos mig, at jeg ville blive i Sydslesvig og på en eller anden måde tjene det danske mindretal. Jeg følte også en vis nysgerrighed m.h.t. at erfare mere om tyske forhold. Endelig talte også den praktiske omstændighed, at jeg endnu var under behandling med pustning af lungerne og derfor ikke var ganske skikket til at bryde op fra mit barndomshjem.

Resultatet af overvejelserne blev beslutningen om at opnå tysk »Abitur« svarende til dansk studentereksamen. Nærmest som et kompromis med hensyn til det tyske sprog valgte jeg den matematiske linie, da jeg regnede med, at undervisningen i matematik, fysik og kemi ikke ville volde mig så store kvaler i sproglig henseende. Det blev derfor Adolf Hitler-skolen, jeg kontaktede angående optagelsesmulighederne.

Efter en samtale med rektor dr. Meyer fik jeg lov til at møde til en opta-

gelsesprøve, hvor nogle faglærere skulle eksaminere mig for at finde ud af, hvilket klassetrin jeg kunne optages på.

Først ved disse prøver fik jeg den fulde forståelse af, hvad det indebar at skulle være tosproget i Grænselandet. Det var i faget engelsk, at vanskelighederne viste sig. Jeg fik forelagt en engelsk tekst i en passende sværhedsgrad, som jeg skulle oversætte til tysk. Læreren bad mig læse stykket igennem og nævne de ord, som jeg ikke selv mente at kende, hvorefter jeg skulle gengive oversættelsen i sammenhæng. Da jeg ikke fandt ord, som jeg var fremmed overfor, begyndte jeg med frisk mod. Men det viste sig da, at jeg manglede tyske gloser, og jeg måtte til lærerens irritation flere gange undervejs spørge om disse. Først da jeg fik ham sammenhængen forklaret, gik han med til at acceptere min præstation.

Altså – vil man være tosproget, må man også klare at tænke på begge sprog og springe dansken over, når det er tysk, det gælder.

Mit humør faldt yderligere en tak efter prøven i faget tysk. Min kommende tysklærer var ellers meget forekommende. Han bad mig selv nævne en bog, som jeg havde læst fornylig. Jeg valgte Johs. V. Jensens »Gudrun«, som det viste sig, at han også kendte. Men at gengive hovedindholdet af denne bog på tysk var mig en pine, og jeg var ret forbavset over, at man som resultat af prøven lod mig gå ind i »Obersekunda«, der ville svare til 1. gymnasieklasse i Danmark. Det må have været prøverne i de matematiske fag, der reddede mig.

Det blev da til to interessante år i »løvens hule«. Egentlig skulle det have været tre år, men – antagelig af hensyn til en mulig krig – var studiet blevet afkortet til to år, så man i nogle år nøjedes med »Notabitur«, der ansås opnået allerede efter »Unterprima«.

I den første skoletid havde jeg fortsat besvær med tysktimerne, og jeg ramte som oftest bunden af den korte karakterskala, hvor 1 var sehr gut, 2 var gut, 3 befriedigend og 4 nicht ausreichend. Men øvelsen gør dog noget i retning af en mester, så jeg sluttede min skolegang i marts 1939 med en ganske pæn »Abitur«.

Den 14. april 1937 var min første skoledag på Adolf Hitler-Schule. Hvorfor den havde fået det pompøse navn, ved jeg ikke, men måske har skolens store linier og dens beliggenhed højt på Jørgensby banke inspireret til at give den et tilsvarende pompøst navn. Ofte havde jeg fra Duborg banke set tværs over havnen mod denne vældige pendant med den store, runde kuppel, der dækker dens overdimensionerede aula. 600 tyske drenge i alderen 10-18 år og een dansk på 16½ kunne dog fylde festsalen, hvor rektor (Direktor Meyer) på denne dag holdt en tale til os. Han talte om tyskheden i udlandet og opfordrede »sine kære tyske drenge« til at bestille noget, så de kunne blive værdige borgere i det tyske rige. Derefter var der flaghejsning i skolegården, hvor hagekorsflaget gik til tops til lyden af de to nationalsange, der altid fulgte: »Deutschland, Deutschland über alles« og »Die Fahne hoch«. Imens stod alle drenge – und-

tagen jeg – med hånden hævet til hilsen. Det var en bombastisk begyndelse, og jeg var noget spændt på, hvordan det skulle fortsætte. Det var den tyske hilsen, der blev problembarnet og årsag til nogen dramatik i de første uger. Vi havde fået pålagt at hilse på vore lærere om morgenen, og endvidere skulle vi ved hver times begyndelse og slutning rejse os op ved vore pladser, løfte hånden og sige Heil Hitler. Det gik nogenlunde med min morgenhilsen, som kunne afleveres tilpas diskret og med en mumlen af et eller andet. Men i klassen brød jeg mig ikke om at stå mellem mine 23 klassekammerater og hylde føreren. Jeg lod da være med at hilse, når jeg rejste mig med de andre. Efter en halv snes dage holdt min klasselærer, dr. Brodersen, mig tilbage efter en time og bad mig om at gøre som de andre, for at det ikke skulle stikke for meget af. Den tyske ordenssans fornægtede sig ikke. Jeg kunne imidlertid ikke efterkomme hans ønske, og han accepterede min indstilling. Der gik nu igen en tid, indtil jeg en dag måtte stille hos rektor. Det var kommet ham for øre, at jeg ikke ville følge trop med de andre m.h.t. den tvungne hilsen. Han forklarede mig, at selv om jeg var den eneste dansksindede dreng på skolen, måtte også jeg rette mig efter skolens regler, ellers måtte jeg forlade den. Vi nåede under samtalen til et kompromis. Jeg forstod hans situation og lovede at række hånden op, så der blev orden i rækkerne, og han gav efter m.h.t. udråbet, Heil Hitler, idet man alligevel ikke blandt de 24 taktfaste stemmer ville kunne høre, om den ene manglede. »Ein Lippenbekenntnis will ich von Ihnen nicht verlangen,« blev konklusionen på dette lille nationalpolitiske forlig. Rektor og jeg havde resten af skoletiden et udmærket forhold til hinanden.

Undervisningen var naturligvis stærkt præget af nazismens ideer og praksis. Matematik var vel den eneste undtagelse, men i alle de andre fag kunne det spores. Jeg husker, at vi i fysik havde en meget grundig gennemgang af ballistikens regler, d.v.s. bl.a. geværkuglers baner, og også i kemi blev der lagt vægt på materialer, der havde med krigsforberedelser at gøre. Således var man stærkt optaget af en ny metode til fremstilling af gummi ad kunstig vej, da Tyskland ikke havde naturlige ressourcer. Faget biologi var et sandt eldorado for enhver rettroende »Studienrat«. Her var arvelighedslære og racespørgsmål meget dominerende. Vi drøftede også i en time de katolske præsters cølibat, og læreren beklagede den skade, dette påførte Tysklands fødselstal. Da det blev nævnt, at Hitler heller ikke var gift, var forklaringen hans egen udtalelse: »Min hele kraft vier jeg til mit folk«.

De humanistiske fag var endnu mere gennemsyret af tankerne om den tyske storhed. Historiebøgerne var fuldstændig omkalfatret, så vi kun kom til at læse om de perioder i Tysklands historie, der havde heroisk kraft, f.eks. germanernes kamp mod romerne, kolonisationen mod øst, de store præjsiske konger og selvfølgelig tiden under Bismarck. Undervisningen i tysk var præget af den germanske selvtillid og selvtillid. Vi skrev udelukkende med spidse gotiske bogstaver, og sproget blev rensset for fremmedord. Eksempelvis fik vi forbud mod

at bruge ordet interessant og andre former af dette. I stedet fik vi udleveret et hæfte med 200 muligheder til undgåelse af disse ord.

I Duborgsamfundets Aarsskrift 1937 havde jeg lejlighed til, som gammel elev, at bringe en beretning om forholdene på den tyske skole, og jeg tillader mig at citere de sidste afsnit herfra:

»Ja, saadan er altsaa nationalsocialistisk Opdragelse. Vi skulde en Gang lave en Stilplan over Emnet: »I hvilke Henseender er Skolen til Gavn for Mig?« Saa var der minsandten en, der havde skrevet: »a) Skolen opdrager mig til en god nazistisk Statsborger; b) den opdrager mig til Pligtfølelse o.s.v.« Først i Slutningen kommer han i Tanke om, at Skolen jo ogsaa bibringer ham nogen Lærdom. Den var Læreren dog heller ikke tilfreds med. Selv om han ikke hørte til de mest yderliggaaende, der ville have hele Opdragelsen lagt i H.J.-Førernes Hænder, kunde han dog heller ikke gaa med til, at kun Skolen fik den.

I Slutningen af en Historietime, da Dagens Stof var gennemgaaet, kom vi til at tale om de forskellige Kampzoner rundt omkring i Verden: Spanien, Japan, Palæstina osv., og Læreren sluttede med de Ord: »Ja, et eller andet Sted brænder det jo altid, kun ikke i Danmark; der var altid Fred og alt i den skønneste Orden«. Men han syntes nu ikke, at det var noget godt Tegn; et Folk var efter hans Mening mere værd, naar der altid stod Gny om dets Navn. Et fredeligt Land skulde være Tegn paa, at Folket ikke var vaagent nok. Og deri ligger netop den store Forskel mellem dansk og tysk Tankegang.

Tyskeren er ikke just præget af Beskedenhed, men vil udnytte enhver Chance til at slaa paa sin Ret og for den Sags Skyld ogsaa på sin Uret. Danskeren derimod er maadeholden i sine Fordringer, giver enhver sin Ret og forstaar at se en Sag fra to sider. Tyskeren bliver aldrig nordisk, om han nok saa meget prædiker fællesgermansk Afstamning og læser nordiske Værker, for han har ikke det beskedne og venlige Væsen, som nu engang hører til et nordisk Menneske. Derfor betragter vi Danske syd for Grænsen det som en Ære at faa Lov til at tilhøre det danske Folk, om ikke i de ydre Forhold, saa dog af hele vort Sind. Og hvor har vi lært til Fuldkommenhed at tænke, tale og skrive Dansk? Paa Duborgskolen. Derfor, kære gamle Kammerater, vil vi altid med Glæde tænke tilbage paa vor gamle Skole, hvor i Verden vi end kommer til at virke.«

Jeg havde ikke tænkt på, om disse synspunkter kunne komme til mine læreres kendskab, men det gjorde de. Forbløffende nok slap jeg med en ret mild påtale mod løfte om ikke at fremture med sligt. Ikke på grund af dette gamle løfte, men fordi det nok ville blive af for privat karakter, vil jeg afstå fra at bringe karakteristika af mine klassekammerater og af vore lærere, skønt jeg har en række notater herom.

Til den afsluttende eksamen skrev jeg med sirlig gotisk skrift en stil over emnet »Der Staatsgedanke in der deutschen Dichtung« (Schiller, Kleist und Hebbel). Vi havde ogsaa skriftlig prøve i historie, hvor emnet hed: »Wie urteilen

*»Primaner«, Adolf-Hitler-Schule febr. 1939.
(Sv. Kjems yderst til højre)*

Sie im Sinne Adolf Hitlers über das Erfurter Program von 1891«. Såvidt jeg nu husker, svarer programmet nærmest til det kommunistiske manifest. I den mundtlige prøve var jeg så heldig at trække spørgsmålet: Bismarcks Politik. Der er sikkert danske sønderjyder, der har hørt mere om Bismarck end manges tysk skoleelev, men det var jo ikke muligt for mig at indflette anekdoten fra min fars barndom, hvor en god dansk nabo til Kjmsgård kaldte sin hund Bismarck. Da han blev det bebrejdet, forklarede han sin handlemåde med, at så kunne han vise Bismarck til rette, når som helst det passede ham.

Inden vort vidnesbyrd med eksamensresultatet blev udleveret, skulle vi hver især angive, hvad vi agtede at anvende vort »Abitur« til. Det er ret ejendommeligt, at der i mit bevis klart og tydeligt står: Sven Kjems will Chemiker werden. Det er rigtigt, at jeg havde fattet interesse for kemi og fysik, og når jeg valgte på den måde, hænger det sammen med, at jeg gerne ville finde et fag, hvor der var fremtidsmuligheder både i Danmark og Tyskland. Der skulle dog ikke gå lang tid, før kursen blev lagt i en helt anden retning. Efter eksamen deltog jeg i påsken i et mytologisk kursus på Rønshoved Højskole, hvor jeg blev så betaget af Aage Møllers fortolkninger af de gamle danske myter, at jeg meldte mig som elev på højskolen i hele sommerhalvåret. Dels under påvirkning af Aage Møller, og desuden med hele min sydslesvigske opdragelse i

baggrunden, besluttede jeg mig for at begynde et jura-studium ved Kiels Universitet fra 15. oktober 1939, når vintersemestret skulle begynde.

Jeg gik i gang med at skaffe bilag til det »Ahnenpass«, som enhver student skulle møde med, og den 22. august 1939 – samme dag, som Hitler forkyndte sin ikke-angrebspakt med Sovjetunionen – blev jeg på sessionen i Flensborg fritaget for værnepligten, ihvertfald ind til videre p.gr.a. den tuberkulose, som jeg næppe var helbredt for endnu på det tidspunkt. (Mit motto siden da har været, at intet er så skidt, at det ikke er godt for noget). Herefter skulle der være fri bane for en uddannelse, der ad åre kunne skaffe mig stilling som medhjælper i advokaterne Ravn og Johannsens forretning i Flensborg, en ønskestilling for mig.

Højskolen holdt sommerferie i august, og kursus skulle derefter fortsætte september måned ud. Da jeg den 1. september ved middagstid cyklede fra vort sommerhus i Søndermose ved Padborg til Rønshoved, hørte jeg imidlertid fra højtalerne i husene, som jeg passerede, Hitlers kendte gennemtrængende og ophidsede stemme forkynde begyndelsen på Polen-felttoget, hvormed krigen var en kendsgerning.

Også for mig blev denne dag et vendepunkt. Alle universiteter i Tyskland blev lukket for en tid. Ret naturligt måtte jeg derfor vende min interesse mod Københavns universitet. Det blev min skæbne at måtte vende Harreslev og Sydslesvig ryggen for en tid. Hvor svært det er at vende skæbnens hjul påny, har jeg siden måttet sande, men det er en anden historie, som H.C. Andersen siger.

»... uden friløb – og dog ...«

AF SIGFRED ANDRESEN

»Bliv stående og hold øje med det. Jeg henter lige trækvognen, så vi kan kravle op på den – for så kan vi se det meget længere«.

Hvor gammel jeg har været den dag, ved jeg ikke, men vi havde opdaget noget i luften, vi ikke havde set før. Det har nok været en Zeppelin. Vi så den, da vi var undervejs ned ad stien gennem engen til gangbroen over Brebæk. Her ved broen, hvor Holbæk løb ind i Brebæk, legede vi ofte. Det hjalp nok ikke ret meget med vognen, men set det mærkelige fik vi dog.

Det var forøvrigt en dejlig tid. Vi fra de fem gårde, der lå nærmest, var en lille flok drenge og et par piger, der legede sammen. Det kunne ske, at andre lidt borte fra kom for at lege, eller at en fætter eller kusine var på besøg.

Sjovt var det at opleve handelen. De voksne handlede med kreaturer, heste og en gang imellem med får. Vore store brødre og de andre store i nabolaget handlede med kaniner. Der var hvide med røde øjne, langhårede angora, grå kæmper med mægtige ører, sortbrogede almindelige og så de særligt fremelskede husracer, interessante blandinger. De store drenge gebærdede sig som voksne, når de handlede, men de var jo også i lære. De øvede ved at abe efter, som så meget småkravl gør, når det vokser op. Søndag formiddag kunne forme sig som et helt marked, hvor man satte sig stævne for at bytte og handle.

Andre søndage kunne blive til en turnering i »Pickpahl«. Spillet havde sit plattyske navn efter redskabet – en tilspidset stok, 50 – 60 cm lang og i drengearms tykkelse. Enhver kom med sin pikstok. Spillestedet var en græsmark, ja, bedst var græsplænen i haven, men den duede alligevel ikke rigtigt, for det grønne tog skade. Et godt sted var, hvor far slog græs til de kalve, der stod inde om sommeren. Her var græsset kort og tæt. En kvadratmeter grønsvær var nok. Ved svingkast fik men drevet pælen i jorden. De næste skulle så prøve på med deres kast at placere deres pæl således, at de væltede den første, men samtidig skulle deres egen blive stående. En pæl, der lå så meget ned, at den var mindre end en knytnæves bredde fra jorden, var tabt. – Reglerne for spillet var mere indviklede, men efter så mange år, har jeg glemt dem. Som for alle spil kan de dog nemt opriskes, for reglerne kommer med erfaringen i spillet. Vi har fået mange timer til at gå med det som halvstore drenge. Ligeledes har vi spillet »Gipseln«. Det samme spil kalder man længere oppe i

Jylland »at spille pind«. I det hele taget fandt vi på mange lege. Det at lege gem blev et helt terrænløb for os. Vi nøjedes ikke med at gemme os omkring den ene gård, men brugte hele området omkring de tre nærmeste. Det var spændende at snige rundt langs hegn og grøfter fra hus til hus. Ofte var det forbudt at gemme sig indendørs. Også den, der var det, måtte snige sig af sted så ubemærket som muligt. Når man var blevet set og genkendt, var man fanget, og ofte var man så også forpligtet til at hjælpe med til at søge de andre. Det kunne være spændende timer.

I stille stunder sad vi og bandt piber – halvlange piber – af siv, og så paffede vi løs på dem, som vi havde set de voksne gøre på deres halvlange. – Da vi var mindre, legede vi med dyr. De modne kastanier var vore køer og heste. Så gjaldt det om at samle en stor flok. Ofte var der brogede imellem, men det hvide forsvandt, når frugten tørrede. Det samme kunne vi lege med forskellige sten. Da var sten med hul i særlig værdifulde.

Det gyser sommetider i mig endnu, når jeg tænker på, hvorledes hele flokken om vinteren lavede huler og gange med rutschebaner i det store fag hør, der var på den ny stalds loft. – At vi fik lov til det! – Det kunne være nervepirrende at glide frem eller kravle op eller ned i de ofte snævre gange – og mørkt var der. Der var tændt en enlig petroleumslampe nede i loen. Der var ikke indlagt el i den ny bygning, der lå lidt ude på marken bort fra gården.

At det ikke altid var rart, når der blev kaldt: »Nu skal I pumpe!« er ganske sikkert, men det var en af vore pligter. Der skulle pumpes vand til dyrene – og så stod vi og slog hundrede slag med pumpestangen – på skift – indtil »nåsten« var fuld. Fra nåsten (vandbeholderen) løb vandet gennem rør ud i krybben foran køerne og ungkreaturene. Hestene blev ført til vands ved selve nåsten. – Det var nu ikke altid kedeligt at pumpe, for tit sang vi af fuld hals. Far sang også ved arbejdet, og derved lærte vi mange af de nationale sange. Både mor og far sang tit, og det skete ofte, at vi om aftenen sad omkring bordet i stuen og sang efter den blå sangbog.

Min mors cykel, mener jeg, var uden frigear, så pedalerne fulgte altid med. Vi kaldte cyklen for hjul – og det er nok et meget fornuftigt dansk navn til sådan en tohjulet balancetingest. Der skulle et styrt til, før jeg fik balancen. Jeg slog mit knæ så gevaldigt, da jeg under køreforsøg væltede på den ujævne landevej. Det blødte, og af bar smerte – og sikkert også i arrigskab – glemte jeg at tænke på balancen, og så gik det fremad. Jeg hjuler stadig; det er en dejlig ting at ride – som vi sagde – en tur i den smukke natur.

Det var, da jeg begyndte at gå i skole, at jeg fik lært at cykle. I skolen lærte jeg andre kunster. Der var både de vigtige, som læreren præsenterede, og de andre, som dygtige elever gav til bedste. Skrive på tavle med en griffel, der altid skulle være spids, var slet ikke så nemt. Til tavlens udstyr hørte også en fugtig svamp eller klud til at tørre skriften bort med, når tavlen var fuld. Spyt og et ærme kunne klare det i en snæver vending, men den form for renlighed

Vandrelærer Ejerslev har taget billedet. Det smukke forklæde har min mor sikkert syet. Tre perlemorsknapper på rad og den store lomme hørte med til en dragt, vi drenge havde på dengang. Der var lommer i bukserne til hænderne. Om jeg har været bange for »pipfuglen« i apparatet, husker jeg ikke mere. Kan jo også være, at jeg ikke ville lade mig forevige helt alene. Billedet er nok taget sidst i tyverne

kunne Fräulein Pauls ikke sådan rigtig lide. Hun kunne vride et øre.

Frk. Pauls underviste os de første to år. De næste tre årgange tog Behrens sig af, og de sidste fire måtte man igennem hos Essensohn. Jeg nåede kun at opleve få måneder hos førstelæreren i store klasse, men det er en anden historie.

Jeg må være begyndt i første klasse i 1931. I 1935 har jeg så været i ældste gruppe hos Behrens. Vi var forøvrigt ikke altid rare mod den netop rare mand. Men således er det vel – eller? – Det var i den tid, hvor nationale helligdage blev fejret med skoleparader ude ved de to flagstænger mellem de to skolehuse. Udstrakt arm og afsyngelse af de nationale sange hørte med dertil. Det må have været en besked hjemmefra, der fik os til at stå med armene ned langs siden og munden lukket. Vi var ikke de eneste, der gjorde det på den måde, men der var ikke mange. Det er også altid nemmere bare at følge med i de strømninger, der er i øjeblikket. Det er nemlig slet ikke rart at være anderledes end de mange. – Men alle vidste jo, at hos os kom vandrelærer Lindstrøm, og det respekterede de fleste.

Før Lindstrøm var der andre vandrelærere, f.eks. Ejerslev og Køster. Ejerslev ved jeg, fordi der fortælles, at det er ham, der har fotograferet mig helt alene med forklæde for, og hvad der ellers hørte til klædedragten, også kort sommerhår. Det må have været mig meget imod, for jeg græder. Har nok været bange for det mærkelige apparat med pipfuglen i. Maren Sørensen og Katharine Bojlesen fra Valsbølhus hører også med til de personer, jeg har mødt. De kom ofte hjemme – også når der var sygdom. Og vi var i Valsbølhus til møde, gudstjeneste eller julefest. Bedst husker jeg dem fra mødet i vort hjem, hvor de kom med en ganske særlig stemning, hvor sangen hørte med. – Kathrine Bojlesen kom i lang tid – synes jeg – på sin motorcykel for at hjælpe mor, der lå i sengen og var syg. Inden hun kunne gå i gang, måtte hun krybe ud af sit motortøj med hjelm og briller.

Hos Gustav Lindstrøm lærte vi at skrive, læse og synge på rigsdansk. Endnu i dag har jeg børnebøger, jeg fik som gave fra studenterforeningen Heimdal for en afleveret stil. Stilen var ofte en afskrift fra en eller anden bog. Den var skrevet med gotiske bogstaver, da denne skrift var den almindeligt brugte i de tyske skoler.

Så meget husker jeg slet ikke fra tiden i den tyske skole. Men jeg var jo også kun elleve år, da jeg kom i dansk skole. Dog mindes jeg stadig sportstimen med Schlagball (langbold), hvor man skulle kunne tage et stik af den hårde bold. Hvor har jeg hadet det spil, for hvor gjorde det ondt at blive ramt af den hårde læderbold. Men særlig drenge skulle kunne tage smerten uden et kny. Hvorfor i grunden? Og hvorfor en sportsgren, der præmierer den, der kan tilføje den anden smerte. – Der spilles stadig langbold, men nok ikke med så hårde bolde.

Da skoleåret begyndte efter påske 1936 var jeg den ældste i familien, der gik i skole. Min næstældste bror var blevet konfirmeret og dermed udskrevet

af skolen. Nu var det min tur til at være budbringer fra skole til hjem og omvendt.

Det var blevet skik inden for den nationalsocialistiske bevægelse at samle penge ind til mange forskellige formål. Det kunne være til støtte for tyskere i udlandet (Volksdeutsche im Ausland) eller til sociale formål (Kraft durch Freude). Som synligt tegn på indsamlingen fik man en mærkat eller et emblem af pap eller af jernblik stanset ud i en form og malet. Også i skolerne skulle man sælge disse, og hvert hjem fik gennem det ældste skolebarn tilbudt at købe nogle – andre skulle sælges i nabolaget. Vi fik hver tre med hjem den dag, der kom til at betyde en ændring i dagligdagen for mig.

Det var tre blikemblem, jeg skulle aflevere, sælge hjemme, men vi skulle ikke have nogen af dem, og vore naboer havde selv, så jeg fik ikke solgt. Jeg gjorde nu heller ikke meget for det. Tre dage senere skulle vi aflevere penge og tiloversblevne emblemer, men alle, der ikke havde udsolgt, fik lov til at få tre salgsdage til. Resultatet fra min side blev ikke bedre: tre mærkater kom retur. Lærer Essensohn havde dertil så nogenlunde denne bemærkning: Du hører egentligt slet ikke hjemme i denne skole.

Naturligvis har jeg fortalt det hjemme, og det endte med, at jeg efter sommerferien blev flyttet til Duborgskolen i Flensburg. – Nu åbnede der sig en helt ny verden for mig. Jeg skulle med toget hver dag, og tidligt om morgenen måtte jeg cykle de to-tre kilometer til stationen og så fra banegården i Flensburg vandre i gaderne til Duborg banke. Jeg kendte ikke ret meget til en storby, så der var mange mærkelige ting at se på. Mærkeligst var nok lugten fra de forskellige butikker – frugt og grønt, kaffe o.s.v. – og så menneskemyl-deret, alle disse ukendte. Der var cigaretautomater – en pakke med 4 for 10 penning, mener jeg, man kunne få.

Heldigt for mig har det nok været, at Ingeborg Olsen stod på toget i Skovlund. – Schafflund – med tryk på lund – kan jeg stadig høre konduktøren råbe. – Ingeborg kunne vise vej til Duborg i de første dage. Ganske langsomt fandt jeg ud af den ny skole og storbyen. Og selv om det ikke altid var rart i al slags vejr at cykle til banegården, så var jeg tilfreds med skiftet fra tysk til dansk skole. – Jeg husker særlig en bælgmørk morgen med storm og lynild. Hvor var jeg bange og blev så ovenikøbet forskrækket af noget hvidt, der fór forbi mig. Jeg kom næsten for sent til toget. – Det havde jo nok været et eller andet spørgsmål; man havde hørt så meget.

Det må have været Rudolf Behrend, der gerne ville have min hjemmesmurte mad, og jeg byttede gladeligt med den skolemad, han fik nede i skolens kælder. Det var også til ham, jeg var inviteret med hjem i Aabenraagade. Beboelsen i vort hus i Kalleshave var ikke stor, men det her var mindre – og de havde ikke noget ordentligt komfur. De kogte på gas, der kom til huset gennem ledninger under gaden. Det gav en mærkelig lugt i køkkenet; sært var det.

Med tiden blev det vane, også det at køre i tog, men det fik en brat ende.

Eleverne på »Dansk Privatskole Ladelund« sammen med lærer Christian Stenz. Foran Stenz står Andreas Hansen med sin bror Karsten. Helt foran Marie Hartung med sin godtepose, der viser, at det var hendes første skoledag. Bag hende gemmer Gine Nissen sig. Ved siden af Gine står Irmgard Berg, så Gerda Hansen, og i bagerste række Anni Berg, Margrethe Hansen, Karl Andresen, Uve Hansen og jeg. Det er Jens Hansen fra Karlum Mark, der var fotografen

Den 1. december 1936 begyndte undervisningen i Kirkevang – det danske forsamlingshus i Ladelund. Der var ialt en halv snes elever fra Karlum, Bramstedlund og Agtrup. Dansk Privatskole Ladelund havde begyndt sit virke. – Jeg ville ikke i den ny skole, så jeg protesterede og græd mine modige tårer, men ligemeget hjalp det. – Først mange år senere blev det mig bevidst, at den danske skole havde givet mig frihed til at være mig selv – og nu ville jeg ikke flyttes herfra, hvor jeg følte mig tryk. At jeg så senere fandt samme tryk i Ladelund, kunne jeg ikke finde ud af på det tidspunkt.

Vandrelærer Lindstrøm startede undervisningen, men han blev snart afløst af Christian Stenz. Undervisningen foregik i forsamlingshusets stue, men et års tid senere stod der en ny skolebygning med et klasseværelse og en lejlighed til læreren ved siden af forsamlingshuset. Til sløjdundervisningen blev der indrettet et lokale oppe under taget på Kirkevang. Niels Kjems indrettede det og blev også vor sløjdlærer. Han holdt husflidsaften den dag, vi havde sløjd, så unge og ældre havde en gang om ugen travlt med at flette kurve, binde børster, lave malkeskamler, boghylder, taburetter og stole. At Kjems var gym-

nast og folkedanser smittede af på hans virke. Han prøvede at lære fra sig. Det blev hyggelige aftener, det var »glanjt«.

I skolen var der et bogskab med alle mulige børnebøger. Det var spændende læsning. Og vi gik i gang med dem. Ofte sad jeg og læste i frikvartererne. En god bog fængsler mig stadig, jeg læser blot alt for få. Bogbilen kom også rundt til de enkelte hjem. Hvor ofte ved jeg ikke mere, men når den kom, var der travlhed med at udvælge bøger i bogkasserne. Frederik Mommsen er den jeg husker fra disse besøg. Han havde forskellige assistenter med.

Og så blev skolens hverdag iblandet fest. Vi var på skolerejser i Thy og på Sjælland. I Thy talte de et mærkeligt sprog, det var ikke til at forstå, og fra Sjælland husker jeg en have med mægtige brombærranker. Et år var vi på lejrskole på Kollund græsehjem. Vi var vist i en farlig alder, for der var samtidig en klasse fra en pigeskole i København, og det gav store forelækkelser. I flokken var der en jødepige. Det var spændende, for sådan én havde vi da aldrig set. Og så var hun i grunden slet ikke anderledes end de andre – eller var hun. Vi var påvirkede af jødeforfølgelserne – tiden var det – alle var det – hun var det. Langbjerg skole og Henry Thomsen var der på samme tid. Vi lærte andre danske børn fra syd for grænsen at kende.

Der er mange ting, der kunne nævnes, som f.eks. den gamle Chevrolet Lindstrøm købte. Der siges, at det var hos Cornelius Hansen i Flensborg, at han fik den. – Med den kørte han os (fra Agtrup) i skole i den første tid, men det gamle lig af en bil var snart rystet fra hinanden på de dårlige veje. Til sidst måtte vi sidde og holde i dørene, så de ikke skulle falde af. Så lejedes Boy Brodersen fra Agtrup til denne kørsel, og han kørte, til man fra tysk nazistisk side forbød ham at køre for os. Han og vi var kede af det. Vi kunne godt med ham, men nu måtte vi cykle.

Det var isvintre sidst i 30'erne med sne, så alle veje var lukkede. Vi tog en morgen af sted i snestorm, men måtte lade cyklerne stå på halvvejen ved gården Krim. Derfra gik vi tværs over markerne til skolen. Vi sigtede efter skorstene på Kirkevang og skolen. Vi kunne se dem over den flygende sne. Først et par dage senere kom vore fædre og hentede os. Vi havde nu slet ikke haft så dårlig en oplevelse ved de dage i forsamlingshuset. Der var madrasser på stedet, for Lindstrøm havde prøvet at indrette et slags vandrehjem for folk nordfra, der ville vandre syd for grænsen.

Næsten hver middag mødte vi posten, når vi omtrent var hjemme på vej fra skolen. Han kunne lide at drille, men det kunne også være rigtigt, når han i forbifarten råbte: »Stræv å køe hjem, I fæh panjdkaghe æ dav«. Så fik vi fart på det sidste stykke vej, for pandekager kunne vi lide. Andre dage kunne det godt tage lidt længere tid at komme hjem. Det havde ingen hast, når vi vidste, at der lå en eftermiddags slid i hø, korn eller roer og ventede på os. Det kunne godt være et hårdt arbejde, der egentligt oversteg vore kræfter. Dog kunne det også være spændende sådan at mase på. Når det så ud efter regn, skulle høet

være stakket eller negene skokket, inden regnen kom. Ofte konkurrerede vi også med naboerne om, hvem der først blev færdig – og vigtigt var det at få tingene godt tørt i hus.

En sommørsøndag kunne vi gå på fisketur langs bækken. Vort fiskegrej var en spand og en stage med en snøre af blank ståltråd, og så snørede vi gedder. Ofte var de alt for små til at spises, men vi tog dem levende med hjem i spanden og satte dem ud i mergelgravene ude i marken. Så regnede vi med at kunne fange dem til næste år, når de havde vokset sig store. Jeg mindes ikke, at vi har fanget dem igen, men set dem har vi. De var store og vilde, så de var ikke til at komme i nærheden af. Engang var der nogle unge, der prøvede at skyde dem i vandet, og de sagde, at de blev bedøvede af knaldet, og så kunne man bare hale dem i land, hvad de så også nok har gjort.

Det bedste ved fisketuren var nu ikke at fiske, men det at gå langs åen. Man skulle gerne være en to-tre stykker, for der var mærkelige ting, som man godt kunne være bange for. Snoge og hugorme var der, for bækken havde arbejdet sig igennem den sandede hede. Her var der stejle skrænter. Inde ved de enge, vi kaldte »æ bånjd«, var der et egekrat på skrænten, og her var der mange rævegrave. Nogle af dem var beboede, kunne vi se. Der lå fjer af høns og gæs. Det kunne godt være vore.

Hvor bækken pressede sig gennem hedeskrænterne, var der et vadested. Det var resterne af herremandens vej fra Fresenhavn til Lille Horn. Køresporene havde trukket sig gennem heden, men nu var de forsvundne. Det meste af heden var opdyrket, og markvejene gik nu på begge sider af bækken. Når vi hentede hø inde i »æ bånjd«, er vi ofte kørt igennem »æ køgaff« med et læs hø for at komme over på den anden side af åen. Sad man så højt oppe på et læs hø, kunne man særlig hen mod aften være heldige at se en lille flok rådyr.

Sådan en sommerdag svirrede det med insekter ved bækken. Guldsmede, store og smukke, små blå svirrende væsener af samme familie, sommerfugle og mange mærkelige små og store fluer og forskelligt kryb. Man kunne falde helt i staver ved at betragte naturen og dens undere, men en vandrottes plask i vandet kunne pludselig få en til at være nærværende igen.

Ved bækkens næste bugt stod der måske en flok kreaturer og plaskede i vandet, mens de viftede fluer og bremser bort med halen. Men selv om vi vidste, at de stod og grisede vandet til, kunne vi godt finde på at drikke af det klare vand i bækken. I blåbær- og brombærtiden farvedes vore fingre og læber, så alle kunne se, at vi havde været en tur langs bækken.

Da vi blev større, blev vi sat til at fodre dyrene og malke køerne. I hvert fald skulle vi hjælpe til, så hele opvæksten var i grunden en slags læretid i forældrenes erhverv. Spændende var det søndag over middag, når de andre sov middagssøvn, og man havde fået smuglet Hjemmet eller Familie-Journalen med ud og gik i gang med at læse de ting, som man efter de voksnes mening var for lille til at læse. – Ugebladene var dengang som nu med til at hjælpe

Gården i Kalleshave ca. 1914.

Min far, Jens Andresen, holder tømmerne, min faster Christine og mine bedsteforældre Christine og Christian Andresen står uden for husdøren. Hos dem Christian Otzen, en dreng fra nabolaget. Hos min far sidder Hans Petersen, kaldet Hans Peter Kræmer.

Han var karl på gården

mange fremad i den svære kunst at læse rigsdansk. De ældre måtte lære sig det på den måde ved selvstudium.

Hvor gamle vi har været, da radioen holdt sit indtog i vort hjem, husker jeg ikke. Men ofte, når vi var alene hjemme og havde en af nabolagerne som sovegæst for natten, satte vi radioen i gang med dansemusik, og så dansede vi rundt i stuen. Musikken var ikke altid lige smuk, for ofte var der et mægtigt hyleri i det pæne apparat. Det var spændende at gå på ætervandring og lytte til de forskellige sprog. – Senere, da krigen var i gang, hørte far altid aftenpressen fra London. Så blev radioen pakket ind i puder og dæmpet ned, så ingen, der stod ude ved vinduerne, kunne høre, at der blev lyttet til England. Det var spændende at lytte med, når man var hjemme på orlov. I nogle år var vi på sommerferie i Danmark. Det var en stor oplevelse, for alting var så anderledes. Og vi kunne købe is. Det var vi ikke vant til hjemmefra. Jeg var på en stor gård hos Jens Hørlück i Skodborg. Der var vist to eller tre piger (husassistenter) og en 5-6 karle (landbrugsmedhjælpere) og en fodermester. På så stort et sted blev man feriedreng hos karlene og pigerne, for det var deres arbejde, man fulgte i dagligdagen. Et af de arbejder, jeg fik der, var at klippe plæne. Det var noget ganske nyt med sådan en lille græsmaskine, for plænen hjemme blev slået med le, og græsset blev brugt til at fodre kalve med. Her

blev det samlet og bragt ind til de store kyllinger, der gik i et indelukke, hvor der ikke længere var en stump grønt. Men rotter var der under gulvet i kyllingehuset. Nogle blev fanget levende i fælder og blev så af en af karlene sluppet ned i den store ajlebeholder. Der ville de drukne, sagde de. Det var ellers ganske uhyggeligt at se disse rotter vimse rundt i fælden. Det uhyggelige er nok, at man har hørt så megen snak om disse bæster, men var de i grunden så uskønne?

Det ene år byggede vi en hule af salpetersække. Det blev til en vandtæt hytte gemt bag ved lade og maskinhus. Derfra var det nemt at komme op på traktorerne og de andre maskiner. Vi hyggede os ofte i hytten – og det er også nok her, at jeg holdt min første pipe stolt i hånden. Det var en gammel aflagt fra en af karlene. Den smagte surt, vel egentlig ækelt, men jeg var stor, så der var ingen vej udenom. Jeg trænger stadig til at spytte, når jeg mindes smagen.

Den store tyr med de afsavede horn stod hele sommeren i stalden. Den var bundet ved sin ring i næsen og havde også grime på. På fodergangen foran den lå altid grøntfoder. Både om aftenen og om morgenen blev kørerne drevet ind i stalden for at blive malket. I grunden gik de selv, man skulle bare lukke op og sætte dem i gang. Hver ko kendte sin plads, kun de yngre eller nye skulle hjælpes op på det rigtige sted. De fik grøntfoder – en slags ærter – og de smagte slet ikke så tosset.

Laden var en mægtig høj bygning. Dengang ville jeg nok have sagt, at vor lade hjemme kunne være i den tre, fire gange. I den var der et stort fag hø. Høet blæstes op med en høpuster, og den stod med alle sine rør op til det høje fag. Vi morede os det år med at klatre op og så rutsche ned gennem røret. Først var vi lidt bange, men samvær giver mod; man skal vise sig. Senere blev vi rigtige eksperter. Men selv om rutschebanen var slidt meget glat af høet, så sled det alligevel på buksebagen, så vi tog en sæk med til at sidde på. Den kom dog ofte ned uden os – og bukserne måtte holde til en tur til i det mørke rør. – Det var gode dage, og selv om vi ikke vidste det dengang, så blev ferietiden også læretid.

I 1940 var der konfirmation. Det har sikkert været i marts. I Kirkevang er der indrettet en altervæg i salens østlige del. Når den store dør er åbnet, er salen det smukkeste kirkerum med kor. Her blev hele flokken konfirmeret – nemlig Margrethe og jeg. Pastor Wåge Beck foretog konfirmationen. Han var landdistriktspræst på den tid. Det må have været en kold dag, for det ser ud, som om Margrethe fryser i sin hvide kjole, mens Jens Hansen fra Karlum Mark med sit apparat med selvudløser fotograferer hele menigheden i forsamlingshusets have. Det havde været en lang vinter, og det var et koldt forår.

Efter konfirmationen var jeg karl hjemme hos min far. Den 9. april kørte vi staldgødning ud på marken. Jeg skulle køre vognen og læsse af i bunker på lange rækker ned ad agrene. Senere skulle det spredes og pløjes ned. Mens jeg gik der ved siden af vognen, sang jeg i sorgfyldt vrede fædrelandssange. »Sorg-

løst kan vi ej synge dit navn« og mange andre. Det var en stor skuffelse, at vort Danmark var blevet overfaldet af Nazityskland. Det nye Tyskland var her, som på så mange andre områder, blevet Preussens efterfølger. Der havde været stærk trafik om natten på vore ellers så stille veje. De ældre havde fulgt uroen, mens vi unge nok har taget lettere på det. Vi kunne stadig sove godt og fast og havde ikke hørt al den støj af biler og motorcykler.

At blive elektriker havde jeg i tankerne, men det var ikke til at få en læreplads. Det kan tænkes, at det var det, at vi var danske, der var skyld i det. Vi havde ingen elektriker hjemme i byen, der måtte uddanne lærlinge, så det blev ikke til noget. – Jeg hjalp så hjemme indtil efteråret, og så kom jeg i lære hos den smed, min far fik arbejdet hos. Han kendte både far og mor. De var opvokset sammen og havde gået i skole sammen. Jeg kendte smedien og var glad for at måtte begynde, for landbrug var ikke mit fag. I min læreplads kunne jeg som hjemme tale sønderjydske, og langt de fleste kunder talte det også.

Der var en læredreng mere, så jeg blev Stift (yngste lærling) og måtte tit være stik-i-rend-dreng for den ældre. Jeg kunne lide ham. Han var meget flink og hjælpsom. Han blev dog ofte hidset op af sin yngre bror, der var leder i det nazistiske ungdomskorps. Det blev til mange sære drillerier, og til sidst blev det mig for meget. Pludselig en dag gik jeg løs på ham, og vi tog livtag. Det blev et rigtigt slagsmål, hvor vel ingen egentligt kom til at give efter, men det skabte ro. Siden lod han mig være i fred, og vi fik et godt samarbejde. Året efter blev han svend og blev så straks indkaldt til militærtjeneste, og under krigen blev han dræbt.

Jeg var nu den eneste lærling og fik lært rigtigt at smede, for vi måtte hele tiden lave nyt af gammelt. – Ofte lyttede jeg til mesters snak med kunderne, hvor også krigens gang blev diskuteret. Så kom vi også sommetider i snak om det, og jeg påstod, at Hitler ville tabe, selv om han i de tider vandt, for ene mod så mange, måtte han til sidst give op. Mester var ikke nazist, så han holdt mund med min ungdommelige visdom, som jo nok ikke kom fra mig selv, men var prentet ind i mig hjemmefra.

Som lærling skulle man besøge teknisk skole (Berufsschule). Den lå i Nibøl, hvortil vi cyklede en eftermiddag om ugen. Undervisningen foregik i folkeskolens bygning. Vi havde tre lærere. Den ene var faglærer, han var mester i maskinfaget, en anden tog sig af teknisk tegning og en dyrkede samfundskundskab. De to første kom vi alle godt ud af det med, men Jessen med samfundskundskaben var en ubehagelig herre. Det vigtigste emne i hans timer var nazismens fremvækst, og vi skulle kunne alle vigtige data på fingrene. Kun den, der kunne dem, havde chance for at bestå svendep prøven. Jessen havde lagt sig den vane til at tale lige som Hitler, hvor hviskende stemmeføring afløstes af uhæmmede brøl. En dag fandt han på en leg. Efter tur skulle vi rejse os og nævne, hvilken skole vi havde gået på. Alle havde gået i en eller anden

Volksschule (folkeskole), men da jeg sagde: Dänische Privatschule, Ladelund, skreg han: Was ist das für eine Schule – sowas gibts ja gar nicht. Alle andre havde han ingen kommentar til, men med sit: Hvad er det for en skole – sådan noget findes jo slet ikke, ville han prøve på at få de andre på nakken af mig. Det lykkedes ikke.

Da de fleste mænd var indkaldt, havde polske krigsfanger mange steder overtaget arbejdet i landbruget. Det var dem, der kom med hestene for at få dem skoet eller med vogne og maskiner, når de skulle repareres. Derved fik jeg god kontakt til disse flinke mennesker. Hvad var det, der fik dem til så roligt at tage den skæbne, der var overgået dem. Var det, fordi de vidste, at de ikke i øjeblikket kunne komme hjem, men ved at overleve håbede at kunne være med til at bygge deres elskede Polen op igen. De var stolte ved deres, og det var stærke og stolte personligheder.

Jeg fik venskabskontakt med Stanislavs Budczik. Han passede landbruget hos smeden. Han var en af lederne, og efter at de var blevet civilfanger, holdt de ofte deres møder på hans værelse. Nu boede alle på arbejdspladsen, før havde de været samlet i lejre, hvor de så om aftenen kunne lægge planer for fremtiden. – Jeg lærte at forstå en del polsk, og det kom mig senere til gode, da jeg som soldat blev forflyttet til Polen.

Hjemme på gården havde vi en tid en ung polsk civilfange, der hed Alfred. Han var god til at bokse. Det havde min medlærings bror fundet ud af, og da han som nazistisk ungdomsleder havde lært at bokse, ville han prøve kræfter med Alfred. En søndag formiddag skulle jeg så møde med Alfred i hans faders lade. Der fik jeg så lov til at overvære kampen – og jeg glemmer aldrig den nydelse, det var for min polske ven at give den anden en ordentlig omgang. Jeg nød det også.

Vi danske unge mødtes i den tid mindst en gang hver uge i Kirkevang for at være sammen om folkedans, sløjd eller andet. Ofte var det bare for at komme sammen. Det skete ikke sjældent, at én på orlov også var med, men uden dem må det have været en mærkelig sammensætning, for der var ingen unge mænd over 18 år; de var indkaldt til soldatertjenesten. Lindstrøm og Kjems var der stadig for at hjælpe med i foreningsarbejdet, og de gjorde deres bedste for at få det til at gå trods den mærkelige tid. – Jeg tror ikke, at vi altid var så flinke, som vi vel burde have været. – Dejlige minder fra den tid er der mange af, et fællesskab af den art sætter sit præg, og alle vidste, at sammenholdet var vigtigt.

Men der var også sorgfyldte dage. Da kredsen fik besked om, at en af de unge var faldet i krigen, var der sammenhold i sorgen. Det budskab kunne komme til alle hjem, der havde unge ude ved fronterne.

Det var en god tid i smedjen. Jeg var som hjemme. Det var også i den tid, at kværnen på loftet blev startet for at male brødkorn, når f.eks. boremaskinen gik nedenunder i maskinrummet. Den plombe, der var sat på, for at vi ikke

Smede er ved at tage kartofler op.

Fra venstre er det Stanislavs Budzik, polsk krigsfange, og Nikolai Nissen, der var ældste lærling. Han kom ikke hjem fra krigen. Jeg var meget stolt af min vest og min urkæde. Hanni Christiansen er hjulmagerens søn, og med greben i hånden står smedemester Johannes Petersen

kunne bruge kværnen, kunne vi fjerne og sætte på igen. Mel til brød var knapt. At der også blev slagtet et får eller et svin i gedulghed, for at vi kunne få den daglige føde og klare det hårde arbejde, hører med i billedet.

Foruden krigsfangerne var der også fremmedarbejdere. Hos købmanden kom der en eller to kommisser fra Danmark i arbejde. Jeg fik kontakt til dem, og hos den ene lånte jeg Romanbladet, og da han havde det i stakkevis, har jeg slugt mange af dem, ofte læste jeg næsten hele natten.

I slutningen af 1942 fik jeg besked om at aflægge svendep prøve. Jeg havde lært i 2 år og 3 måneder, men skulle indkaldes til arbejdstjenesten. Jessens samfundslære havde imens tabt i vigtighed. Han var vist også borte ved den tid, så vi fik vort svendebrev, alle vi som var der. I januar 1943 kom så indkaldelsen. Jeg skulle møde i arbejdstjenestelejren Wittbeck ved Husum.

Det var ikke med lyst, at jeg trak i uniformen med hagekorsbindet på armen, i det arbejdskorps hvor nazihilsenen, den opstrakte arm, var den hilsen, der blev indøvet. Men jeg fik lært at svinge den højre arm på den rigtige måde – ja, jeg gjorde. – Hvad tænker man som syttenårig i en sådan situation. – Havde jeg ubevidst lært af mine polske venner eller havde hele vor opvækst været gennemsyret af at skulle overleve på en eller anden måde. Havde jeg hjem-

I Jens Hansens stue på Karlum Mark. Det har været 1940 eller 1941. Vi holdt sammen i den tid, og derfor besøgte vi også hinanden. Det var et fint apparat, Jens Hansen havde. Der var både blitz og selvudløser. Derfor kunne han også selv komme med på billedet

mefra fået at vide: Gør, hvad de siger, men heller ikke mere. Jeg tror det. Begge dele har nok ligget i mig og hjalp mig til at tage alvoren forholdsvis let. Hvad betyder det at aflægge en ed om troskab over for fører, folk og fædreland, når den er aflagt under tvang. De, der tror, at den ed binder moralsk, tager fejl. Den var kun juridisk gyldig, og det var preusserjura og nu nazijura. En ting var jeg også dengang ganske sikker på: Det var kun et spørgsmål om tid. Nazisterne ville tabe krigen, og vi ville være frie igen.

Vi lærte at stå ret, vi lærte at pudse rustne spader blanke. (Den spade, jeg bruger i haven i dag, er rusten – dejlig ræverød af rust). Og vi lærte at snyde, hvor vi kunne, for at komme så nemt fra det som muligt. – Da vi var blevet uddannet i lejren et par måneder, kunne vi eksercere med spaden, ja, endda gøre presentérgreb. Da fik vi en dag besøg af en SS-kommando, der skulle hverve frivillige til SS. Mange kunne ikke modstå det pres, de lagde på den enkelte, når de stod alene for de »høje« herrer. De skrev under, selv om mange forældre havde givet den besked med, at det måtte de aldrig gøre. De var alle gennem deres ungdomsorganisation blevet opdraget til at lystre, når der lød en kommando – og den underskrift blev af mange givet på kommando. Nogle var dog stolte, for det var kendt, at kun store kraftige mænd kunne blive medlem af SS. Det var en præmiering at være med i det korps. – Som smed var jeg i

værkstedet, og jeg fik ordre til at blive der, for de havde kun én smed. På den måde kom jeg udenom SS-kommandoen. Men hvorfor i grunden? Var det kun en tilfældighed?

Senere blev vi besættelsestropper i Frankrig. Det var ved Biskaya bugten, at jeg fyldte atten år. Sikken fest – nej, jeg husker intet. Der var ingen grund til at feste i den anledning. – Vi lå ofte ved stranden, badede og dasede. Der prøvede vi at fange de franske pigers øjne, men de så os ikke. De så igennem os, som om vi ikke var der. Nå, ja, der var også andre piger, der udnyttede situationen, men de findes jo alle vegne.

Der kom ofte post hjemmefra, og jeg skrev en forfærdelig bunke breve til mange forskellige i perioden 1943 til begyndelsen af 1945. Dengang var jeg vist ganske ferm til at skrive på tysk. Det var rart selv at få post, og det var samtidigt et godt og behageligt tidsfordriv. Jeg tror ikke, at det var nogle dybsindige breve, jeg skrev, så der er nok ingen, der har fundet dem opbevaringsværdige. Jeg ville godt have set nogle af dem nu, fordi de ville have virket som en slags dagbog for mig. – At jeg skrev så meget, var et tegn på, hvilken skør situation man havde sat et ungt menneske i. Det normale ville have været, at den unge havde været i gang med at dygtiggøre sig i en uddannelse, og nu gik han bare og var en brik i besættelsestropperne til ingen som helst nytte, men til skade og elendighed for mange mennesker i Europa, ja, i hele verden.

Efter arbejdstjenesten blev jeg i eftersommeren 1943 indkaldt til soldater-tjenesten. Jeg skulle møde i Hamborg til uddannelsen. Den varede dengang en tre-fire måneder. Men da jeg blev syg, kom jeg først ud til fronten efteråret 1944, et helt år senere end de jævnaldrende. Det var et held at blive syg, og jeg var i den tid kun meget lidt for at blive rask. Heldigvis fik jeg ikke varige mén efter sygdommen, men hvis det havde været således, ville jeg alligevel være sluppet billigt gennem den hårde tid, for mange af de andre måtte lide af sår eller også dø.

I 1976 skrev jeg et stykke til Sydslesvigs danske Ungdomsforeningers blad Treklagen. Det giver et lille indtryk af, hvad jeg så og oplevede i tiden november 1944 til maj 1945:

»Ung 1945«.

»Han havde fundet et lille hjørne af en bænk i den store hal en martsdag i 1945. Toget var kommet sydfra, og her på storbyens banegård vidste ingen, hvornår næste tog kørte nordpå eller om der i det hele taget ville køre et. Han skulle hjem på orlov. Lægen på lazarettet havde skrevet ham rask efter endt rekreationsorlov, og lægens befaling var lov for ham, for han var soldat. Så havde han fået ordre til at tage hjem på orlov for at komme sig – og han ville hjem. Der var ikke andet at gøre end at vente og håbe, at der kørte et tog.

Ved siden af ham sad en gammel mand og en gammel kone. Sløve sad de i deres snavsede tøj og ventede som han. Han snakkede ikke med dem, men

tænkte at de nok også var på flugt, ligesom de mange andre han havde set østpå, før han kom på lazaret. På flugt for krigen, ligesom han hele tiden var det inderst inde – på flugt for at komme hjem. Og han kunne komme hjem, men det var ikke sikkert, at de kunne. Krigen havde nok taget deres hjem. Jo, de kom østfra. Deres tøj fortalte det. De var sikkert vandret kilometer efter kilometer, havde taget chancen for at køre med, hvor det kunne lade sig gøre. Militærkøretøjer, hestekøretøjer, godstog, det var nok med et eller andet tog, de var havnet her. Og her gav det noget at spise. Han havde selv været nede i kælderens. Der fik alle en portion suppe – rugsuppe kogt på suppeterninger. Den smagte ikke godt, men den fyldte i en tom mave og gav næring. Nede i kælderens sad en mor med et lille barn. Det skreg af sult, for hun havde ikke noget at amme den lille med, hun var selv sulten. Moderen kom hen til Røde Kors damen og bad om mælk til den lille. Mælk, sagde damen, havde hun ikke, hun havde kun rugsuppe. Den lille fik noget i et klæde at sutte på. Det blev stille. Men hvor længe kunne de holde ud, mor og barn, syge, snavsede og grå. De så ud, som alle de andre rundt omkring på bænkerne og på gulvene.

Der var fuldt af mennesker. De sad og krøb sammen, hvor der bare var en smule plads. Sløve og apatiske ventende på – på fred til at være. Midt på gulvet sad en dame med vinterfrakke og sølvræv. Hun sad på en stor kuffert og passede slet ikke ind i billedet af al den elendighed. Men rig og fattig var på flugt – der var ingen, der spurgte efter rang og stand. Mon hun var udbombet et sted.

Russerne nærmede sig østfra, amerikanerne og englænderne nærmede sig vestfra og sydfra, kun midten var endnu farbar, bedst mod nord og han skulle nordpå for af komme hjem. Der var en chance. Henne i det ene hjørne sad et par. De holdt af hinanden. Kærligheden trivedes også i dette ventende helvede. Sirenens hyl vækkede dem. Der var luftalarm. Alle kom i bevægelse, gamle og unge, krøblinge og raske, syge og elendige, også de snavset nedtrykte eller skinnende storskrydende uniformbærere – alle søgte de beskyttelse nede i kælderens. Luftalarmen stuvede elendigheden sammen i de små rum. Tætpakkede, lyttende sad de fleste og håbede på, at det ikke ville ramme netop her. Angst, – nej – der var ikke plads til mere angst i sjælene, kun sørgmodig stirren mod det uvisse. Midt på gulvet sad fire soldater og spillede kort. En kuffert lå over deres knæ og var bord. Kortene så fedtede ud, som de selv. Med en hvad-kommer-det-mig-ved-mine var de på flugt for krigen. Det var deres måde at blive færdige med det uundgåelige på.

Afblæsningen kom med nye sirenelyde. Det havde varet en timestid eller mere. Massen slæbte sig langsomt bort fra kælderens slæbende på en smule habengut. I hallen og på gangene, ja, ude på perronerne fandt de et sted at kunne være. Konen med ræven sad igen midt i hallen på sin kuffert. Ude på perronen gik en eller anden høj officer med en masse dingeldangel på brystet. Energisk målte han tiden ud i langstøvleskridt. Var energien rettet hen mod

eller bort fra krigen? Skulle han nordpå mod Hamborg, så var der en chance. Hans fremtoning var som en løgn i al den tristhed.

»Tog mod Hamborg afgår om 20 minutter«. Banegårdens højtaleranlæg virkede stadig. Der går en bevægelse gennem masserne. Nogle vågner ved lyden, spørger sig for, får svar på spørgsmålet, vender sig og sover igen – ligger på det bare gulv og sover. Andre bevæger sig ud mod perronen – gennem »sperran«, hvor billet og papirer kontrolleres. De heldige fortsætter ud på perronen for at vente, håbende på, at den skrappe damestemme i højtaleren har ret. Og virkelig – en halv time senere damper et tog ind. – Han presser sig ind i toget sammen med de andre, og lidt efter damper det stønnende under sin store last nordpå. Mon han virkelig skulle komme igennem til Sydslesvig?

På den fedtede stråmadras i barakken ved Flensborg banegård tilbragte han de sidste nattetimer. Først havde han dog fået rugsuppe – det var det eneste, du kunne få, og det uden rationeringsmærker og penge. Om morgenen tidligt gik der tog fra Flensborg.

Hjemme igen efter måneder. En dejlig fornemmelse. De første dage gik med at sove – og tage rundt for at sige goddag i nabolaget og hos de danske familier. Men næsten ingen steder var der unge hjemme. De var indkaldte – tvangsforflyttede – til alle mulige egne i Europa – og mange af dem blev netop nu, hvor han var hjemme, kastet rundt i uvisheden, sløvet gennem frygt. De unge, han kunne træffe, var polakker, franskmænd, hollændere, danskere, folk fra Balkan og mange flere. Alle var de tvangsforflyttede til det arbejde, de andre, – der var borte i krigen i deres hjemegn – skulle have gjort. Måske var de der af frivillig tvang eller som krigsfanger, ligesom russerne her, der endnu holdtes stærkt bevogtet i lejre. De unge piger i husene var også fremmede – russere, polakker og andre – tvangsforflyttede – fra næsten alle egne af Europa.

Han kom til at tænke på, hvorledes han kun få måneder før havde oplevet at se mennesker drevet af sted som kvæg. Drevet ud af deres huse. – Landsbyen blev omringet af soldater – en udvalgt trop drev de arbejdsdygtige ud af husene. Byens borgmester blev trukket med rundt. Han kendte beboerne – og var måske en af dem, der holdt med fjenden. – Selv havde han stået på post ved en korsvej noget fra landsbyen. En bonde kom kørende i sin hestevogn. Han fik travlt med at forsvinde ind i den nærliggende skov. – De jammerråb – den klagesang, kvinder og børn sendte ud i luften om barmhjertighed, blev ikke hørt. Deres mænd og unge kraftige piger blev drevet bort på arbejde – frivillige arbejdere til de tyske fabrikker, til den tyske krigsmaskine. Det skete i Polen, men det kunne være sket næsten hvor som helst i Østeuropa.

Hvor kan mennesker tåle en mængde ondt og alligevel kommer det gode frem, så snart de træffer på meningsfæller. Polakkerne kendte preussere og nazister mellem de soldater, der tvangsbeboede deres huse. Andre var de venlige og hjælpsomme overfor. Sikken en dag, da soldaterne kom tilbage fra menneskejagten. Andre soldater havde omringet »deres« landsby og drevet folk

bort – og da de nu kom tilbage til kvarteret, lød klagesangen også der – klagesang og bøn om hjælp. – Han følte sin magtesløshed over for verdens grusomhed. – Det er svært at være ung og i en forhadet uniform, når man er i den alder, hvor man skulle juble over ungdommen og livet. Her var ingen grund til at juble.

Endnu mindre grund dertil var der, da få dage senere helvedet brød løs. Krig med al sin brutalitet. Bomber, granater, maskingevær og bøsser – brønde lyde blandede sig med flydende jernsplinter. Døde kammerater, sårede kammerater, kammerater man blev borte fra og måske løb på mange dage senere. Ingen søvn, ingen mad – intet, kun angst – men derfor alligevel alene langt hjemmefra. – Du vil leve, have lov til at være et helt menneskeliv, men er der, hvor livet sættes til. Du må ikke tænke, kan ikke tænke – for træthed og sult. Du bliver primitiv, opretholder kun livet i øjeblikket. I virkeligheden er du slet ikke menneske, men kun en maskine, der bevæger sig, når der trykkes på knapperne. Så snart der er plads til at ligge, så sover du – på den frosne jord eller hvor det nu er – hvad der sker omkring dig, er du ligeglads med, – ja, når du går, så går du og sover. Angsten for fangenskab og håbet, der slumrer i bevidstheden, driver fødderne frem.

Flugt – hele befolkningen er på flugt. – Soldater, bosatte tyskere, deres medløbere, alle på flugt vestpå. Russerne driver dem foran sig som en flok kvæg. En gang imellem sender de en hund ind i hjorden – en gøende T 34 sender skræk og død af sted fra sin kanon. Der flygtes bort fra uhyret mod skoven, men derfra kommer andre hunde – små bjæffende maskingeværere giver lyd fra skovkanten. Alle flygter skråt fremad for at komme ud af denne klemme. Mange bliver tilbage, ramt af kugler – døde, lemlæstede, døende, overladt til sig selv, den hårde vinter og fjenden, som propagandaen kalder de værste af de værste.

Og nu var han hjemme på orlov.

Og indtil nu havde han vundet i livets lotteri i en tid, hvor liv ikke blev regnet for andet end noget, der skulle gives bort til fører, folk og fædreland. Hos naboen havde de en russisk pige på 16 år. Hun lignede de piger, han havde set derover mod øst. Hun var stolt og rank, dygtig og arbejdsom og ikke, som der altid blev fortalt, doven, uduelig og upålidelig. – Mon hun kunne finde hjem igen, når den tid kom? Bliver det spørgsmål mon nogensinde besvaret? Hun var ung i 1945 og ville hjem og leve.

Mødested var altid Hamburg for ham. Han havde ikke haft kontakt med mange unge derhjemme, inden han skulle af sted igen. – Skulle han i grunden køre – det hele var da snart forbi. Men han turde ikke blive hjemme. Hjemmefronten kunne også slå ihjel. Når han blev hjemme, var det faneflugt, og for det stod der dødsstraf.

Kasernelivet opslugte ham snart. Bedst var det at være i ubemærkethed og håbe på, at den varede længe. – Endnu engang vandt han i livets lotteri. Et

næsten unaturligt held. I begyndelsen af maj var han på landevejen nordpå, og han løb dødt løb med krigen. Da våbenstilstanden kom, var han hjemme. Sikkert held! – Andre unge var langt fra deres kære undervejs på landevejene et eller andet sted i Europa, prøvede på at slå sig igennem. Mange travede sammen med kompagnierne sydpå, nordpå eller i fangenskab, mange var allerede i fangenskab i landene rundt om Tyskland eller i Amerika.

Krigen var forbi, og langsomt kom flere hjem. Men også mange fremmede kom »Hjem«. De havde ingen mulighed for at komme tilbage til deres hjemstavn. De bosatte sig og søgte arbejde. Krigsfangerne og de mange tvangsforflyttede arbejdere drog til deres hjemlande. Besættelsestropperne samlede dem og sørgede for transporten. Mon de alle kom hjem, alle disse unge, der også kun ønskede fred til at udvikle sig og leve i det, der var deres. Nogle kom hjem – de sendte breve ...«.

Ja, englænderne fik myndighed og magt her i landsdelen, da krigen var slut. Jeg nåede hjem, lige før englænderne nåede derud, for jeg var hjemme natten mellem den 4. og 5. maj. Men selv om krigen var endt, var der stadig fare på færde. Fanatiske nazister prøvede stadig på at slå folk ihjel, der ikke fulgte fanen. I virkeligheden var jeg desertør (faneflygtig). Det gik godt, selv om andre måtte lade livet i de dage, også hjemme i vor landsby. Da englænderne først var der, faldt det hele lidt mere til ro. Men angsten var der stadig, nu var det bare andre, der var bange, så nu var der god grund til at dække over, at man havde været lidt for ivrig nazist.

Alle forhenværende soldater skulle i tiden derpå samles i hjemsendelseslejre for at få et papir på hjemsendelsen. De store flokke, der kom nordfra over grænsen, holdt endnu sammen i kompagnier. I den flok, der overnattede i vor lade, var der folk fra egnen, men de turde ikke stikke af hjem.

Var englænderne i begyndelsen glade for os, der havde attest på at tilhøre det danske mindretal, så blev de ikke ved med det. Jeg manglede hjemsendelsesattesten, og den spurgte de ikke efter i den første tid, men senere ved en undersøgelse i smedien fandt de frem til, at jeg manglede det stykke papir. De kørte mig til Læk, og der fik jeg den næste formiddag ordre til at melde mig i Nibøl for at få det ordnet. Jeg cyklede derud og meldte mig, som jeg skulle og fik der ordre til at vente, til der gik transport sydpå til opsamlingsstedet.

Min cykel var ganske ny hos mig. Den var købt på den sorte børs for madvarer. Jeg skulle jo hver dag cykle på arbejde. Det var en cykel fra værnemagtens lagre. Den var som så mange andre ting derfra sat på markedet af forhenværende soldater. Der var mange, der lavede gode penge ved det. De blev rige – men det varede ikke så længe. Da de nye penge blev indført, svandt rigdommen, hvis de ikke forinden var omsat i et varelager. En så værdifuld ting som min cykel kunne jeg ikke bare lade stå. Den ville straks blive stjålet. Jeg måtte have den hjem, og derfor cyklede jeg tilbage med den. Nu burde jeg

være gået til Nibøl igen for at komme med på transporten. At gå var den eneste mulighed, for tog eller bus kørte ikke. Jeg undlod dog at gå den lange vej og optog dagen derpå mit arbejde i smedjen.

Ganske kort tid efter fik jeg at vide, at alle danske skulle samles i Flensborg for at blive kørt til hjemsendelseslejren nær Sdr. Brarup i Angel. Og det blev så således, at vi danske af englænderne blev kørt fra Flensborg og retur på samme dag, og vi kom med det nødvendige papir i lommen. Alle tyskere måtte bruge 4 dage for at få det samme. Det var første gang, at det var en fordel at være dansk. Jeg mener, at det var Hans Meng, der havde ordnet det på ungdomsforeningernes vegne.

Nu kom den tid, hvor flere og flere kom hjem fra krigen, men også den tid, hvor alle blev klar over, at de fremmede, der var sat ind i vore boliger, var kommet for at blive. Det mærkedes på arbejdspladserne og overalt. I mange huse, hvor der indtil den tid kun var blevet talt sønderjysk, blev tysk nu også en del af hverdagen. Når man ser tilbage på tiden før krigen, så levedes der virkelig en dansk hverdag i vor landsby. Der var enkelte, der talte tysk, men stemningen – tonen – hele livsmønstret var, som det var i Jylland, og det er da at være dansk. At så de fleste følte, at de var tyske, fordi de var tyske statsborgere og fordi tysk var kirke-, skole- og embedsmandssprog, ændrer ikke ved den kendsgerning, at de opførte sig som andre danske og var danske. Men få dem til at forstå det er ikke let efter så mange års tysk påvirkning.

Og alligevel vidste nogle besked, og de var blandt dem, der meldte sig til de danske foreninger. De søgte tilbage. Mange troede, at Danmark ville udnytte muligheden for at få resten af Sønderjylland tilbage.

For os var det en stor skuffelse, da ordene »Grænsen ligger fast« blev forkyndt. Skuffelsen var særlig stor, fordi vi var gået med til at gøre vor pligt som tyske statsborgere for at bevare hjemstavnen for det danske. Nu ville Danmark ikke engang have os.

Det er i grunden underligt, at vi få, der bekendte os til det danske, havde så stor en tro på, at retfærdighed ville ske fyldest. Vi var naive i vor tro. Det var nok ikke gået op for os alle, at retfærdighed mellem stater ikke har noget med folkelig retfærdighed at gøre. Men således er det. Derfor kan en folkelig bevægelse heller ikke tage hensyn til, hvad staterne vil. Den må virke i sig selv – og selvopholdelsesdriften var den, der satte os i gang igen efter det nederlag, Danmark havde givet os.

De mange nye medlemmer var ikke lige velkomne hos de »gamle«. Det var heller ikke altid nemt at tage imod folk, der før havde optrådt mere eller mindre fjendtligt over for det danske. Men oftest blev de nye modtaget. Nærmest var det vel i de egne, hvor der ikke før havde været noget dansk arbejde i gang. Nogle steder blev dette arbejde nærmest startet som en hjemstavnsbevægelse, der også gik skarpt imod bosættelsen af alle de fremmede.

Sydslesvigske Forening fik nye distrikter, ungdomsforeninger og husmoder-

og kvindeforeninger oprettedes over hele landsdelen. Der søgtes oprettet skoler. Det var som en folkelig vækkelse. Ladelund skole fik aflæggere. Agtrup, Læk, Karlum, Tinningsted, Bramsted og Vesby og flere – danske skoler over det hele. Ofte fik de lov til at starte i tomme skolelokaler, men også andre bygninger blev taget i brug. Hos os blev det i »æ Midtklas« i kommuneskolen, hvor den danske skole drog ind. Jeg kom med i ungdomsarbejdet, og styrelsen arbejdede stærkt støttet af Gunnar Ryge Petersen, der blev skoleleder for Agtrup danske skole.

Der blev oprettet sportshold, gymnastik og folkedans var på programmet. Jeg selv fik lov til at være med på det sydslesvigske hold til det store landsstævne i Odense i 1947. Det var en stor oplevelse at se så mange danske unge på frivillig basis samles til denne opvisning. Før man blev udvalgt til Odense, blev der som betingelse sat, at man talte dansk. Men hvad var resultatet? Der blev talt tysk på vort hold af mange. Jeg synes at kunne huske, at særlig flensborgere var gode til at tale tysk indbyrdes, selv om de kunne dansk, og det var ganske mærkeligt for os, der var vant til at omgås på sønderjysk. – Først mange år senere er det gået op for mig, at danske flensborgere taler tysk sammen – og det gør flensborgere stadig. Sprogproblemet var der dengang som nu. – Og så alligevel er vi i dag mange flere, der kan dansk og bruger det danske sprog som vort modersmål.

Vi var så mange unge, at vi kunne klare en håndboldturnering mellem nabobyernes ungdomsforeninger. Den kamp, jeg husker bedst, er nok den mod Læk. De var så absolut de stærkeste, og de kom til Agtrup i den mening, at det var det rene barnemad at vinde over os. Vi havde dog besluttet at sælge os så dyrt som muligt. Det blev en hård kamp, ikke uden knubs, men vi klarede den. De kære fra Læk måtte tage hjem fra en tabt kamp. Det var bittert, kunne man se og høre.

Der skete så meget i de første år efter krigen. Maden var knap som alt andet. Kun den, der havde noget at bytte med, kunne købe. Der var heller ikke rugmel til brød, men så leverede USA majsmeal. Vore bagere prøvede at bage brød af det. Men de kunne ikke. Det ville ikke holde sammen. Men spist blev det.

Sortbørshandelen voksede, indtil pengeombytningen fra Reichsmark til Deutsche Mark kom. Hver person fik i begyndelsen 40,- DM og så senere omkring 10% af de penge, der på en bestemt dato havde stået på en bankkonto. Vi havde hele vor barndom sparet, som så mange andre, og sat pengene på sparekassen, men pludselig var 1.000 Mark blevet til 100 og udbetalt blev der kun 50, de resterende 50 blev sat på en spærret konto, så der var ikke meget tilbage af de småpenge, man havde samlet. Ved denne ombytning tog man rigtignok sortbørshajernes rigdom, men man tog også den almindelige sparers gennem år opsparede værdier. Han blev snydt – eller var det straffen, fordi han havde fundet sig i det nazistiske systems udskejelser.

Efterår 1946 tog jeg på højskole i Danmark. Og her besluttede jeg mig til at læse til lærer. Jeg mente, at denne uddannelse ville give mig de bedste muligheder for at arbejde for det danske i Sydslesvig. Jeg fik uddannelsen på Tønder Statsseminarium.

Ved at tage denne uddannelse oplevede jeg ikke de hårde kampår med tyskerne sidst i 40'erne. Dengang var man nemlig spærret ude, når man opholdt sig i Danmark. Det første år kunne vi ikke engang komme hjem til jul. Senere kunne vi komme over grænsen få gange om året, men kun grænseovergangsstedet ved Kruså var åbent. Vi måtte derfor tage fra Tønder til Kruså og så syd for grænsen tage samme vej tilbage for at nå hjem til Kalleshave. I lige linie havde vi vel 20 km til Tønder, men på den måde blev vejen ca. 4 gange så lang. Disse forhold bedredes dog langsomt.

I 1952 var uddannelsen afsluttet, og så tog jeg et arbejde op i Sydslesvig.

Barndommen binder – erindringer og erindringsforskydninger

AF KARL ANDRESEN

Det var mig fra første begyndelse klart, at jorden var ganske flad og let at overse. Selv fra det højeste hølæs, og da tagtækkerens stige tillod et udkig fra gårdens husrygning, kunne denne opfattelse ikke afkræftes. De voksne talte godt nok engang imellem om fjernere og helt andre egne, hvor der var bjerge så høje som 100 vindmøller ovenpå hinanden, men det oversteg forestillingsevnen og blev grupperet ind under fabler og eventyr. Den slags lignede til forveksling min større brors fortælling om månen med mærkelige ting og væsener. Sandt var det i hvert fald ikke.

Efterhånden åbenbarede sig dog alligevel noget mærkeligt, for jo længere man fulgte med til de marker, der lå fjernest gården, og jo længere vejen ud mod horisonten blev gået, des større blev træer og huse, og nye trægrupper dukkede frem og endda gårde, man ikke før havde set. Folk fra helt fremmede egne dukkede ind i den flade verden, til dels med påklædninger, der var til at studse over og tale, der lød som en fremmed og ubestemmelig lugt. Bortset fra enkelte ord som »goddag« og »tak« var deres sprog ikke umiddelbart forståeligt. Der var dog ingen tvivl om, at det nok var fint at tale sådan, for sådan talte både vandrelærer Lindstrøm og pastor Petersens kone, og de var fine, for når de kom, spiste de i stuen. De fik i hvert fald ikke mælk og grød. Pastor H.F. Petersen selv kunne et nogenlunde fornuftigt dansk, dvs. Åbenrå-sønderjysk.

Min tidligste barndoms befolkning på jorden talte sønderjysk og plattysk og for mig har der ikke været tvivl om, at disse var hovedsprogene i hele verden. Jeg ved ikke engang, om jeg ikke har opfattet begge sprogene som et, idet mine forældre talte dansk til hinanden og plattysk til os drenge. Senere stiftede jeg på kvæg- og krammarkederne i Læk bekendtskab med folk, der havde højtyske og frisiske bilyde, hvis overhovedet de var til at forstå, og hvornår jeg virkelig har forstået højtysk ved jeg ikke. Nogle få ord på højtysk må dog have været let forståelige, idet den daglige aftenbøn, som min mor bad med os som små, var på højtysk og det er formodentlig det, der gjorde, at højtysk havde en mere højtidelig klang og måtte omgås med ærbødighed. Dette blev mig stærkt bevidst, da jeg kom i skole, som helt selvfølgelig var den tyske skole. Der knyttede sig efterhånden både til højtysk og rigsdansk en stærkere fornemmelse af finhed, og det gav samtidig sønderjysk og plattysk et præg af det lidt

Familie Andresen, Kalleshave 1936

Besøg af vandrelærer Ejerslev sidst i 1920'erne

mindreværdige. Alle for mig kendte folk, bortset fra mejeristen, som havde bil, talte enten rigsdansk eller højtysk. Det at have bil var ganske enkelt fint. Det var derfor også nødvendigt, når vi legede dyrlæge, læge, præst, lærer etc., at den i højtysk mest kyndige, måtte være hovedpersonen. Et kompromis var ikke muligt, når en kyndig var til stede. Et besøg hos min mors fætter en sommer-søndag bekræftede finheden af højtysk eftertrykkeligt, idet hans søn *kunne* højtysk, *talte* højtysk og drak kaffe af rigtige børneporcelænskopper og ikke emalierede krus.

Det er svært idag at sige helt nøjagtigt, hvornår jeg lærte: »I en kælder sort som kul« af Maren Sørensen fra Valsbølhus. Hun talte dette besynderlige sprog, hvor vestjysk, rigsdansk og sønderjysk samtidig krøllede sig ud i ord og klappede på drengehåret, men at hun og Kathrine Bojlesen fra det fjerne Valsbøl kom meget i mit hjem, er ikke kun rigtigt, men også vigtigt, fordi de i deres virke kom til at betyde så meget i billedet om, hvordan almindelige danske fra Danmark var, for almindelige var de, for deres hår var ikke klippet og deres kjoler var ikke lyse. Vandrelærer Ejerslev havde lange gamachestøvler, det ved jeg med sikkerhed, for jeg har snøret dem op og i mange gange under bordet, mens han underviste over bordet, men ellers var han også almindelig. Dog med anstrøg af et eventyr, der aldrig fik sin slutning. Og Gustav Lindstrøm blev efterhånden også temmelig almindelig, selvom han røg cigarer på en hverdag.

De ualmindelige var dem fra »Det unge grænseværn« på tandem. Hvem det var, ved jeg ikke, og jeg har også kun til hensigt at gengive grundstemningen. Og så var der et par, jeg bare husker som dem, der tillod sig at lægge pålæg på begge halve stykker brød uden at »klappe sammen«. At det var det rene frådseri, var der ingen tvivl om. Og så tog de 2 stykker franskbrød på en almindelig hverdag. Det var topmålet. Finheden var her ved at degenerere.

Engang, jeg har været omkring de 8 år, var der nogle af byens (Flensborg) danske damer på besøg. Almindelige koner var det ikke, og de kunne ikke engang malke en ko, sagde de, da jeg kom hjem med kørerne til malketid. Sådanne en dame var jo egentlig ret så nyttesløs. De sad bare i græsset og så fine ud, mens mor malkede, men min mor var flink nok imod dem, så jeg nøjedes med at tænke mit og skal ikke skjule, at jeg slog kolbøtter bag kørerne for at tiltrække mig deres opmærksomhed. Det var en skuffelse, at de ikke ænsede mine færdigheder.

1933 og 34 blev nogle underlige år. Jeg kom i skole, og skolen var slet ikke med bænke højt oppe og langt nede. Jeg havde hørt så meget om at sidde øverst og nederst, at det var en direkte og meget stor skuffelse, at alle bænke stod så plant på gulvet. Det var direkte snyderi. Morgensangen blev afskaffet efter cirka et års forløb en forårmorgen. Læreren lærte os om den nye fane (hagekorsfanen), fortalte os om en mand ved navn Führer, og han var meget bevæget, da han skulle få os 7-8-årige lært første vers af: »Siehst Du im Osten das Morgenrot, ein Zeichen zur Freiheit, zur Sonne.« Eller også var han meget vred og ked af det. Jeg vidste det ikke. Jeg havde ikke levet over 50 år dengang (født sidst på året 1926). Og så øvede vi at hilse med tysk hilsen, og så samledes hele skolen og hilste tysk, da det nye flag blev hejst. Om det var samme eftermiddag, men jeg mener at der samme eftermiddag blev købt nye kasketter i Kaufhaus Siewers i Leck, og dem skulle vi have på i skole. Og når vi skulle hilse for flaget og i det hele taget hilse, så skulle vi tage dem af. Hilse tysk, sagde min far, skulle vi ikke.

Gennem sådanne små ting blev jeg efterhånden opmærksom på, at vi var lidt anderledes. Indefra vidste jeg det lidt, men klar over, hvor forskellen fra andre var, var jeg på ingen måde. Når mine ældste brødre og mine forældre talte sammen, »havde små potter også ører«, og det måtte de ikke have. Det var »bedre« for mig at gå ind for at læse »Knold og Tot« eller gå ud for at luge stenbro eller hvad nu de voksne kunne finde på at sige. Alligevel var der altid tale om SA og NSDAP, hvilket sidste jeg i længere tid opfattede som en vejtrømler, idet jeg havde hørt, at »det bliver alt trømler ned af NSDAP«. Vi havde jo ude i laden også et tærskværk, det hed GMBH og så noget mere, så det måtte være en slags maskine. At SA var mennesker i flok vidste jeg, og når de var i flok, så havde de lange støvler på og armbind og spillede hornmusik, og det sidste syntes jeg lød så fantastisk fint og jeg forstod ikke, at det ikke var godt. Jeg vidste at de havde særlige rettigheder, men det var for mig næsten

*På grøstekanten sammen
med bror Sigfred.
- 1930 -*

selvsagt og naturligt. Sådan var det bare. Samtidig vidste jeg, at min far ikke kunne lide dem. Jeg vidste bare ikke hvorfor.

Det blev jeg dog i de påfølgende år mere og mere klar over, og mere og mere blev jeg inddraget i en forklaring. Derefter fik jeg mange ideer til SA's tilintetgørelse og ideer til at drille dem med. Nogle sammen med min far og nogle alene. Ideerne som jeg tænkte alene var fantastiske og er et helt kapitel for sig, men det er nok klogere ikke at tage dette kapitel med, selvom dets brogethed afspejler drengesindets solidaritet med forældrenes indstilling.

Og så pludselig i 1936 kom jeg ved skolens oprettelse i den danske privatskole i Ladelund sammen med min bror Sigfred, der af en mig dengang uforklarlig grund allerede var taget ud af den tyske skole og hver dag kørte ind til Flensborg på en Duborgskole. Og hver dag kørte vi herefter de 7 af de 9

9 km skolevej

kilometer med bil til skole. Vognmand Boy Brodersen var sjov og festlig. Vandrelærer Lindstrøms bil var farlig og lærer Christian Stenz kørte hurtigt og røg cigaretter. Som en rigtig skole opfattede jeg ikke den danske skole i Ladelund i den første tid, for Stenz kunne endda finde på at lege sammen med os i frikvartererne, hvilket efter min erfaring en lærer under ingen omstændigheder gjorde. Det gav i den første tid betydelige tvivl om, om han var en lærer, eller et almindeligt menneske. Tavlens og svampens og kludens og spyttens afskaffelse var revolutionær, men jeg anså det ikke som en absolut fordel, at alt, også fejl og sjusk forblev synlige i hæfterne. Til selve skoleindvielsen fortalte jeg et digt om Vermund og Uffe, og Skræp blinkede i solen på plænen udenfor forsamlingshuset »Kirkevang«, og fru Stenz gik og smilte lige før eller lige efter hun blev fru Stenz. Stort mere husker jeg ikke af denne for de danske på egnen så betydningsfulde dag. Jeg ville meget hellere have leget med nabolærene hjemme omkring gården, og det viste sig da også at nabosønnen havde fanget en stor gedde, mens Dr. Andreas Hanssen fra Duborg holdt en for mig ganske unødvendig lang tale. Og Lindstrøm snakkede og Stenz. Alle alt, alt for længe.

Karl Andresen, 1937

Mit første danske årsmøde i Flensborg er dagen, hvorfra jeg husker Dannebrog, spejdermusik og den første banan. Talernes længde var her uvæsentlig. Der var nok at se på. Det har været i 1936 eller 1937. Men bananen var væsentlig. Og så skulle vi køre med det tog, som rejsende vinkede fra, når vi rev høet sammen i engen. Disse misundelsværdige mennesker, der kørte med tog på en arbejdsdag. Og det var også væsentligt. Dog har begge disse sidstnævnte oplevelser været nogle af de første oplevelser, der var udelelige med nabodrengene, og derfor har de været skelsættende. Herefter begynder de almindelige små drengeslagsmål at få et islæt af national art, og da skoletilværelsen bliver mere bevidst og undervisningsindholdet mere forskelligt, blev afstanden til de vante legekammerater større og større efterhånden som tiden gik. Afstanden blev ikke mindre af, at min bror Sigfred og jeg nogle sommeruger i et par år var på ferie i Danmark hos hhv. familien Jens Hørlük i Skodborg og Ingeborg Østergaard, Københoved, og der havde vi nogle oplevelser, som understregede forskelligheden. Her blev der ikke lagt skjul på, hvad der mentes om tyskerne og Hitler. Her var ingen nabohensyn og familie-hensyn at tage. Sammenhængen forstod jeg ikke, men meget følte meget

friere. Dog var jeg meget forvirret, da vi havde været i Skibelund Krat en søndag. Det er, så vidt jeg husker, første gang at fællessangen ligesom drog mig med ind i fællesfølelsen af at være dansk. Hjemkommet til gården om aftenen fik jeg af et par af karlene at vide, at jeg var en »stædig lille tysker«. Jeg havde nægtet at trække hestene fra den ene mark til den anden. Det er der jo i sig selv ikke megen national bekendelse eller brydning i, men det var ordene, der pludselig ramte. Det blev til et vældigt opgør, og det er klart, at jeg gik ud fra karlekammeret som taber. Hvad der nøje blev sagt husker jeg ikke, men jeg ved, at jeg spurgte Ingeborg Østergaard hvad jeg var: dansker eller tysker. Heller ikke hendes svar husker jeg, men bare at jeg måtte spise alle de småkager jeg ville, og saftevandet var både rødt, sødt og dejligt. Og fru Østergaard så meget alvorlig ud, da hun stod på gårdspladsen og talte med karlene. Jævnaldrene Anders Østergaard og Kirsten »Københavnferiepige« og Ingeborg Østergaard og jeg spillede matador til langt over sengetid. Og sådan endte en ulykkelig lykkelig aften.

Det blev efterhånden umuligt at deltage i legekammeraternes begejstring over Führerens indmarch i Tjekkoslaviet, Østrig og Korridoren. Det var umuligt at deltage i begejstringen over Hitler-Jugends lege og lejre. Afstanden voksede mere og mere og krigen brød ud, og midt i en af nabosønnernes brovtende hoveren over, at nu var Danmark (d. 9. april 1940) under Tyskland, røg min næve mod hans næse. Jeg har aldrig fortalt, hvorfor jeg herefter forslået sneg mig ind ad stalddøren. Jeg havde fået klø af den stærkere. Når ikke det kunne omtales var det, fordi der mellem naboer så ubetinget skulle være fred. Men jeg havde jo samme dags morgen cyklet med Uwe, så vidt der kunne cykles for militærkøretøjer, og vi havde sammen spyttet det kraftigste man kan spytte ned mod panser og bilhjul, og da vi kom til skolen - alle var ikke kommet -, sang vi »Fædreland ved den bølgende strand.« Da vi sang »Sort ser det ud, men almægtig er Gud«, kom vi ikke længere, og Chr. Stenz stod i lang tid ved vinduet og så ud. At han græd vidste vi. Jeg tror vi erkendte, at det er godt at kunne græde i magtesløshedens øjeblikke. Pludselig vendte han sig afklaret imod os og sagde, at det nok var bedst, at vi cyklede hjem igen og kom igen i morgen. Jeg tror ikke, heller ikke idag, at vi helt og fuldt forstod hændelserne, men jeg ved, at vi cyklede hjemad hele fællesvejen uden at sige et eneste ord. Måske var det netop også de voksnes situation ikke at kunne sige noget og ikke helt at forstå.

Transporten med bil var ophørt da benzintildelingen efter krigens udbrud blev inddraget. Mine ældste brødre var forlængst indkaldt til værnemagten. Der var noget eventyrligt godt over de dage, når de var hjemme, og både mor og far udstrålede en opstemt glæde. Ikke sjældent hændte det, at de sang. Kun når orlovens sidste dage nærmede sig, blev de indelukkede, fåmælte og syntes, at jeg lige kunne hente et og andet, når aftensamtalerne fandt sted. At de ville skåne og beskytte blev mig helt klart, da min bror Peter meldtes hårdt såret

*På tur med lærer Christian Stenz.
Her efter overnatning hos
Thomas Petersen, Sdr. Smedeby*

*I Ladelund skole 1941
med Fr. Dinsen Hansen som
lærer*

ved Sevastopol. Kun langsomt og i brudstykker blev det mig betroet under arbejdet de næste dage. Og dog var jeg måske den, der bedst havde kunnet tage hele sandheden på en gang. Netop fordi jeg ikke kendte rækkevidden. Og samme aften eller et par aftener senere dansede jeg folkedans og flettede en tørvekurv hos vandrelærer Niels Kjems i Kirkevang. Tidligt blev de unge inddraget i ungdomsarbejdet. Forpligtelsen var indiskutabel. Det var også hos Niels og Anna Kjems jeg kom til at bo, da jeg halvandet års tid efter min konfirmation i 1942 på grund af en hjertesvaghed ikke kunne klare arbejdet på gården. At sygdommen ikke var mine forældre uvelkommen, ved jeg. De så deri en mulighed for, at jeg kunne blive fri for at aftjene værnepligten, efter at min tredje bror Sigfred nu også var indkaldt. Tiden hos Kjems varede for kort til, at den blev prægende, men helt klart står flyveralarmerne på Duborg for mig, og Hans Futtrups bestræbelser på at lære mig engelsk. Særligt klart står for mig, den til senere brug indlærte sætning: »I am a member of the danish minority.« Men da jeg et par år senere i fangelejren så brugte sætningen, havde den ikke den ønskede virkning, hvilket hverken Futtrup eller Duborg-Skolen skal hæfte for. Jeg havde øvet sætningen uden egentlig at ane, hvad dem der lærte mig den, måske har anet ville komme. Men ved brugen i praksis blev sætningen ikke til nogen velsignelse, snarere tværtimod, idet den bare medførte en række spørgsmål, hvor den engelske spørger hverken havde forudsætninger til at spørge eller til at forstå svarene. Helt konkret fik jeg et par dages ekstraarbejde ud af det, og ud af det igen et stykke rigtigt brød. Og på den måde blev sætningen måske alligevel til velsignelse.

Kort efter nytår 1944 fik jeg min indkaldelsesordre til værnemagten. Med de lige netop 17 somre var jeg naturligvis alt for ung til at kunne klare mig i den modstand, jeg prøvede på at yde kun et par måneder senere, ved ikke at ville aflægge troskabseden til fører, folk og fædreland. Hvis jeg skriftligt ville fastholde følgerne heraf i de påfølgende måneder indtil november 1944, hvor jeg som »irregeführt« blev rehabiliteret og tildelt en normal enhed, ville jeg bryde rammen for det mig tildelte afsnit, og jeg ville først og fremmest skildre hændelser, der i sin sandhed ikke kan genopleves.

Skriftligt vil jeg derimod fastholde min fars sidste ord på banegården i Agtrup ved afrejsen: »Gør som du skal, men gør ikke noget imod din samvitighed.« Og det håber jeg at have efterlevet i den udstrækning, det var menneskeligt muligt og som forøvrigt var tidens nødvendighed.

Omtrent 1½ år senere er jeg hjemme igen.

Helt og fuldt et liv som ung er ikke blevet levet. Husene var overfyldte. Arbejde var svært at få. Midlerne var små. Der hvilede tryk af uvished, sorg og savn over alle hjem. Usikkerhed om landsdelens fremtid og egen fremtid var kendetegnende. Og dog var der midt i alt noget bærende. Vi havde livet, og livet skulle og ville leves. Vi dansede til langt ud på natten, vi sang i flok og følge, og det i sig selv var nok. Livet ville leves.

Men på helt afgørende områder og især i spørgsmålet om en mening med livet var vi en del unge, der allerede var blevet ældet i ungdommen. En ungdom med helt andre grundbetingelser i opvæksten, mødte vi på seminariet i Tønder. En ungdom der var ung og havde krav på at være det.

Jeg har overvejet, om jeg var »ung i Sydslesvig«. At skrive om noget, der ikke var, ville være urigtigt, og selvom Tønder ikke ligger en verdensrejse væk fra Sydslesvig, var det langt nok væk til ikke at være en hverdagstilværelse i hjemstavnen. Et direkte engagement i efterkrigens tildragelser blev alene af rejsebegrænsningen gennem den noget karrige tildeling af fællesvisum umuliggjort, men det forhindrede naturligvis ikke en stillingtagen til problemerne, der centrerede sig om begreberne »hjem til Danmark«, »administrativ adskillelse«, »flygtningenes fjernelse«, etc. etc. At jeg med al kraft i en aftendiskussion gik ind for den administrative adskillelse og stærkt vendte mig mod »bro-tankens« i Front-og-Bro-bevægelsen, og at jeg fik diskussionsklø så det battede, er kendsgerninger.

Derefter lod jeg mig vælge ind i bestyrelsen for seminariets Grænseforening og fik et par dage efter en fod i klemme, da jeg gik fra dør til dør og solgte Grænseforeningens lodsedler. Døren blev smækket i, før foden var ude. Og langsomt gik det op for mig, at det væsentlige i et dansk arbejde også i Sydslesvig er kærligheden og viljen til »at bære hver glans og hver plet, der falder på Danmarks navn.«

Far – fortæl!

AF HANS WERNER HANSEN

Mens vore børn var små, hændte det gang på gang, at de bad mig: »Far, fortæl om dengang, da du var en lille dreng hjemme hos farmor.«

Jeg føjede dem gerne.

I taknemmelighed over at være deres far, og fordi de hjalp til med at holde erindringen om min tidlige barndom og ungdom levende, skal min fortælling tilegnes Per og Helle.

DERFRA MIN VERDEN GÅR

At være dansk i Sydslesvig er under alle omstændigheder en særlig måde at være dansk på. Det kan ikke lignedes ved det at leve som dansk i Danmark. Derimod er omstændighederne, der har bevæget sydslesvigere til at leve som danske, mangfoldige, og den ene begrundelse for at have valgt at være dansk – har vejen hen imod dette valg end været nok så kringlet – er lige så god som en anden.

Lykkelig er imidlertid den, der ikke har haft nødig at vælge. Den, som fra sin første erkendelse af sin omverden, har levet i vished om at være dansk, og med denne vished har fået tryghed og inspiration i gave, som den, der har valgt, løber risiko for at gå glip af.

Meget af det, der blev bestemmende for mig, for det, jeg kom til at beskæftige mig med, for mit syn på min omverden og mit liv, har sin rod i, at mit hjem var dansk. Det lyder enkelt, og det er det. Vi talte nok om, at vi var danske, men ikke om hvorfor, ikke om det var bedre, end at være tysk, eller at vi var det på trods af, eller i modsætning til noget andet.

TARUP

Tarup, der nu er en del af Flensborg, var i min drengetid en langstrakt, idyllisk landsby. Den første, man passerede, når man fra Flensborg drog mod øst ad den snoede Kappel landevej.

Grænsen mellem Flensborg by og Sønderup kommune gik dengang umiddelbart oven for den stejle Kappelgade, ved Johannesmøllen. Men op gennem hele Adelbylund, der hørte til Sønderup kommune, havde man endnu fornem-

Første skoledag, april 1936

melsen af at færdes i en by, med fleretagers huse på begge sider af »gaden«. Og så var der fortov. Trottoire, kaldte min mormor det, uden vel at have vidst, hvordan det stavedes.

Mellem Adelbylund og Tarup var der få huse. Et par hundrede meter nord for landevejen lå Struves og Holländers gårde, hvis marker strakte sig helt ud til Tarup. Syd for landevejen og på højde med Holländers gård ligger, endnu ubebygget, Topshøj. På sønderjysk Toppeshy, mens plattysktalende – med nærmest tredobbeltkonfekt – kaldte den Toppeshüborg. På denne bakke dingledede i middelalderen henrettede forbrydere i deres galger, til skræk og advarsel for de vejfarende. Folk med følsomt sind og livlig fantasi undgik helst at færdes ad strækningen Adelbylund–Tarup alene i mørke. Dels var der Toppeshy med sin uhyggelige fortid, og lidt længere henne strakte Adelby kirkegård sig helt ned til vejen. Der skulle være blevet set genfærd begge steder.

Omtrent på højde med Adelby kirke, der med menighedshus og præstegård troner oppe på kirkebakken, lå på højre hånd den tyske Adelby skole og Julle Pe's gartneri.

Lidt længere fremme løb Adelby bæk, der nu er rørlagt under landevejen. Den skilte Adelby fra Kors, et stednavn, der næppe bruges længere. I 30'erne forkyndte imidlertid et skilt, opsat i højre rabat umiddelbart øst for bækken, at nu var man i Kors (Kreuz), opkaldt efter et krucifiks, der i katolsk tid skal have stået, hvor i min barndom »Pumpen« stod. Det var en vandpost, der forsynede det meste af Kors med husholdningsvand.

Bortset fra Tarup planteskole, Pajonceks gård og to lidt større huse, bestod Kors af to rækker lave, stråtækte rønner, lagt tæt op ad landevejen. Nogle dog med pyntelige forhaver, der vakte beundring hos byboerne, når de på deres søndagsspadsereture gik forbi.

På den nordre side af vejen lå 12 huse, hvortil kom den nye danske skole i 1938. Af de oprindelige tolv var – og er – de seks sammenbyggede to og to. Syd for landevejen lå der syv huse, hvoraf de tre dannede et hele. Herefter kom der et slip, Krobakken, og bag den Tarup kro, der også fungerede som stationsbygning for amtsbanen, »Bimmelbahn«. Den kundgjorde sin fremfærd ved konstant klokkringning, da den førte hen over en lang række veje, der hverken var forsynede med bomme eller lyssignaler.

Hvor amtsbanen krydsede landevejen, endte Kors. Store Tarup lå kilet inde mellem to jernbaner, amtsbanen i vest og Kielbanen i øst. Øst for den sidste kom så Lille Tarup.

Der var stor forskel på de sociale strukturer i de tre dele af Tarup. I Kors boede overvejende småkårsfolk, bl.a. fem danske familier, alle i den nordlige husrække. I Store Tarup var folk mere velstående. Her fandtes bager, købmand, smed, to gårde, »Gendarm« (landbetjenten). Desuden var der en række større villaer, hvori der boede folk med så fine erhverv som arkitekt, postmester, repræsentant og sennepsfabrikant. Der boede ingen danske i Store Tarup i 30'erne. Det gjorde der i Lille Tarup. De sad også i små kår. Ellers var strukturen i Lille Tarup mere blandet, bl.a., fordi landsbyens tre største gårde lå her. De lå så tæt op ad hinanden, at de synede som en samlet bebyggelse. Det var Jonas', von Bjelkes og Hans Brodersens gårde. Kun Asmussens gård, Meierhof på Rylskovvej, kunne betegnes som udflyttergård. De andre havde langt til deres jorder. Det sidste hus i Lille Tarup, nord for landevejen, og lidt afsondret fra de øvrige, er et smukt stråtækt angelhus. Det ejedes i min drengetid af familien Bechstedt, der drev et lille husmandsbrug med bare een ko. Her hentede jeg en tid hver aften mælk i vores minijunge. Hos Bechstedts var mælken billigst, 12 penning for en liter.

Omkring 100 meter længere ud ad vejen mod Maasbøl ligger på venstre hånd Tårup Skov, akkurat stor nok til at kunne kaldes en skov. Af den ejede de Tarup bønder hver en stump.

Mine forældre, forsommeren 1937

MINE FORÆLDRE

Min mor, Adeline Müller, og hendes mor, Johanne Clausen, er begge født og opvoksede i Tarup. Derudover ser min mors slægtsforhold noget broget ud. Min morfar, Ernst Müller, var født i Eidelstedt nord for Hamborg. Hans mors slægt, både på mødrene og fædrene side, havde hjemme her i det sydlige Holsten. Hans fars slægt havde derimod hjemme i Okholm på den sydslesvigske vestkyst. Navnet Müller skal have tilhørt en omrejsende skomagersvend fra Rhineggen, som i begyndelsen af 1600-tallet blev hængende i Sydslesvig. Senere flyttede min morfars forældre fra Eidelstedt til et ved Flensborg fjord yndigt beliggende hus i Kollund Østerskov. Min mormor var datter af Detlef Eduard Clausen, hvis slægt stammede fra Assenskanten (han blev preussisk statsborger i 1900), og af Marie Petrine Margaretha Piell, der, som der står i hendes fødselsattest, var »ausser der Ehe erzeugt durch den schwedischen Infanteristen Piell mit der Maria Catharina Diedrichsen«. Denne Oma Clausen, som hun hed i omtale i mit barndomshjem, var født i Flensborg den 21.

juli 1850. Det er nærliggende at antage, at infanterist Piell som frivillig på dansk side har sloges mod slesvigholstenerne i Treårskrigen. Efter denne må han være forduftet, kun hans efternavn blev tilbage, indtil hans datter blev gift Clausen.

Min far, skibstømrer på Flensborg skibsværft, Poul Christian Hansen, var mere egnsstabil i sit slægtsforhold. Han var født i Flensborg, hvad hans mor, Marie Davidsen, også var. Hans mormor, »Lille oma« Davidsen, er den eneste af mine oldeforældre, jeg mindes. Hun, der var født i Broager, boede sine sidste år hos Tante Lene (Olsen), sin anden datter, i Foreningsgade. Min farfar, Hans Hansen, var født på Valsbølmark, hvor hans slægt i tider havde drevet landbrug.

Min far fik i dåben navnet Poul Christian Davidsen. Hans forældre måtte ikke »få hinanden«. De var meget unge da, bare nitten år. Men de holdt umådelig meget af hinanden, og det gjorde de helt op i deres høje alder. Så havde de da kun den udvej for at blive gift, hurtigst muligt at blive forældre. Et halvt år efter, at min far var født den 25. maj 1901, blev de gift, min far fik efternavnet Hansen, og så avlede de i kærlighed endnu otte børn, fire døtre og fire sønner, hvoraf den anden verdenskrig tog de tre.

Mine forældre blev gift den 16. marts 1929, på Standesamt i Tastrup, efter at have været forlovet i tre år. Min mor var da 20 år, min far næsten 28. Vielsen fandt sted i Helligåndskirken dagen efter, og det var pastor Noack, som foretog den.

Den nystiftede familie flyttede ind i en lejlighed i Kappelgade 10, hvor jeg er født den 31. oktober 1929. Fire uger gammel blev jeg den 1. december af pastor H.F. Petersen døbt i Adelby Kirke.

Den 10. september 1930 døde min far på Diakonissestiftelsen i Flensborg. Han var for sent blevet opereret for blindtarmsbetændelse, og da der til betændelsen i bughulen yderligere kom lungebetændelse, klarede han det ikke.

Efter denne tragiske hændelse flyttede min mor tilbage til sit barndomshjem i Kors, hvor så også jeg fik min opvækst.

HUS OG HAVE

Gaden, eller rettere landevejen, havde intet navn, og huset intet nummer. Begge dele er kommet til langt senere. Taruper Hauptstrasse 31. Set mod øst er det det tredje i rækken af småhuse på den nordre side af vejen, og det første, som ikke er noget »halvhús«. Rejsningen er høj, husets størrelse taget i betragtning, og taget er af rør.

I facaden ud mod vejen var der fire fag vinduer af den gamle slags med sprosser, en hoveddør samt i husets vestlige ende en tofløjet port. Bag den havde min oldemor, halvsvenskeren, haft hestestald og vognport. På torvedage stod hun på Søndertorv, hvor hun fra sin vogn falbød grøntsager af egen produktion, mens islænderen fordrev tiden med at æde af muleposen. Hestens

27. april 1935. Længst til højre i bageste række står de nygifte. Længst til venstre brudgommens forældre, Marie (med min moster Sigrid på skødet) og Hans Christian fra Harreslev. Jeg er flankeret af min fars forældre, Marie og Hans Hansen fra Harreslevgade. I mellemrummet mellem min farmor og mig står min mormor

bås gav i mine tidligste år plads for maskinspånere, som vi brugte til at tænde op med i komfur og kakkellovn. Ellers husker jeg mest »stalden« for sin toppede brostensbelægning. Vanskelig at feje ren.

Bag husets østende lå endnu en »stald«. Det kaldes den endnu, skønt den er ophørt med at fungere som sådan for 45 år siden. Den gav, indtil min morfars død, ly for gris og høns. Her stod gruokedelen, hvori storvasken kogtes, og her stod familiens lokum, der dog sidst i trediverne fik sit eget »hjerterum«, et appendiks til udhuset.

I 1935 blev halvdelen af hestestalden inddraget til bolig. Min morfar var død i julen 1934, men alligevel blev der brug for mere plads. Den 27. april 1935 blev min mor ved et stilfærdigt hjemmebryllup viet til Walter Christian fra Harreslev. H.F. Petersen foretog vielsen, og kun den nærmeste familie var til stede.

Og så havde jeg igen en far.

Min mormor fik nu sammen med sin yngste datter, Sigrid, sit domæne i vesterenden, med køkken, soveværelse i den halve hestestald, en lille baggang mod nord, og en stue, bag hvis vinduer hun elskede at sidde, mens hun kiggede ud på sine blomster i forhaven. Hun nænnede ikke at tage dem ind i vase, og gjorde det heller aldrig.

Fødselsdagskaffe. Kaffestel havde vi ikke. Kopperne er af typen »Sammeltasse«

Østerenden blev vores bolig. Køkken, soveværelse og stue. Småt det hele, men hyggeligt, rammen om vort dagligliv, højtider, fødselsdage, og når fars forældre fra Harreslev kom på søndagsvisit. Det gjorde de ofte.

Gennem fordøren kom man ind i en lille forstue, hvorfra der var adgang til både mormors og vores stue. Endelig førte herfra trappen op til loftet, der mest fungerede som pulterkammer. Skønt at rode deroppe i regnvejrs og finde ting, der kunne bruges. På loftet opbevarede også vinterkartoflerne i nogle store trækasser, godt tildækkede med sække og gamle dyner som værn mod frosten. Kælder havde vi ikke.

Huset var hvidkalket med tjæret sokkel, ligesom nabohusene. Vinduesrammerne var grønmalede, og vinduerne hvide. Det skønnedes at være bedst sådan, og så lavede man ikke om på det.

Forhaven var omgivet af en tjørnehæk, der holdtes sirligt klippet. På begge sider af havegangen, der førte fra »fortovet« op mod huset, var der blåpuder. Den østlige halvdel af forhaven domineredes om foråret af tulipaner, og om eftersommeren af georginer. I den vestlige var der nogle stauder, lidt primula, vintergækker og dorothealiljer, og her plantedes sommerblomster i de efter mormors strenge anvisning og altid i de samme mønstre afstukne bede. Under tjørnehækken vrimlede det om foråret med violer.

Baghaven var køkkenhave. Den gav et godt supplement til et sparsomt

husholdningsbudget. Kartoffler til et helt års forbrug, en masse grøntsager, rabarber, jordbær og stikkelsbær til marmelade, solbær til syltetøj og saft, og en mængde hyldebær til suppe.

HJEMMESPROG

Sproget blandt folk på landet var plattysk. Det taltes i hjemmene, og det var det sprog, vi legede på. Plattysk blev da også mit primærsprog, indtil jeg kom i skole, dansk det sekundære. Det havde en årsag.

Min mormor læste nok Flensborg Avis hver dag, pløjede sig uge efter uge gennem »Mapperne«, Hjemmet, Familiejournalen og Hus og Hjem, og hun læste et hav af bøger på dansk. Men tale dansk i hverdagen kom hun aldrig til. Det sprog var, og blev, for hende det, hun læste på og omgav sig med i forsamlingshuset, hvor hun i det mindste sang på dansk. I hjemmet var det kun med præsten, pastor Petersen, senere slet og ret H.F., at hun konverserede på dansk. Det har jeg dog aldrig hørt, kun hørt om.

Det kan ikke undre, at hendes tilbageholdenhed i brugen af det danske sprog i hverdagen kom til at præge vort hjemmesprog. Vi var som een familie – og mormor tog flittigt del i opdragelsen af mig.

Hvor tidligt, og i hvilket omfang, dansk er sivet ind i min tilværelse, husker jeg ikke, men vendinger som »Goddag«, »Godnat«, »Godmorgen«, »Farvel« og »Tak for mad« havde deres faste plads i hjemmet. At jeg hyppigt blev taget med til møder i forsamlingshuset og til gudstjenester i Adelby Kirke, samt nogle måneders ophold hos min morbror Ernst, der var lærer ved Ansgar Skolen i Slesvig, og hvor jeg i treårsalderen gik i børnehave hos Tante Midde (Marie Lassen), har sikkert bidraget til, at jeg, da jeg i 1936 kom i skole, følte det helt naturligt at tale dansk.

Helt fri af tysk (plattysk) hjemmesprog kom vi dog først efter min mormors død i 1946.

LEGE

Rendestenen, der førte forbi huset, og ad hvilken regnvandet fossede af sted mod grøften ud for Pajonceks gård, der hvor nu SPAR-supermarkedet ligger, var herlig at pjaske i med bare tæer. På den rivende strøm afholdtes kapsejladser med skibe af pinde og papir.

På det grusbelagte fortov kunne man sjippe eller lege med marmorkugler (Malles), der slet ikke var af marmor, men af brændt ler. De mest eftertragtede var dog af glas (dukser) med indsmeltede farver. De gjaldt, alt efter størrelse, for fem, ti eller tyve af de gemene. Med vores skohæl borede vi hul i det fasttrådte grus, kanterne klappedes glat, og »malleriet« kunne begynde. I en, af deltagerne i legen aftalt afstand fra hullet, skrabedes i gruset en streg. Dertil anvendtes en pind eller den føromtalte skohæl. Stående eller siddende i hug bag denne streg, gjaldt det om at trille kuglerne i hul, eller i hvert fald

Ansgar børnehaves sandkasse. Formodentlig sensommer 1932. Det er min kusine Christa Ruth med sløjfen

at få dem til at stoppe så nær hullet som muligt. Den, der havde formået at trille flest i, eller fået sine kugler anbragt nærmest, indledte næste fase i spillet. Med kroget pegefinger søgtes nu de ovenfor hullet liggende kugler trillet i. Kiksede man, var det den næstes tur, o.s.v. Den, der havde held med at putte den sidste kugle i, var vinder af hele puljen. Det var en fryd at blokke de andre, og et par udspilede bukselommer var det stolte symbol på, at man var sejrherre. – Vi var så bidt af denne leg, at vi nødvendigvis også måtte lege den i frikvartererne om formiddagen. På vores vej til skole passerede vi Willi Petersens købmandsbutik, en meget blandet landhandel. Der købte vi vore »Malles«. Det hændte, at købmanden endnu ikke havde sovet sin rus ud, så tidligt på morgenen. Da kunne man godt være heldig ved at få hele tyve kugler, en »Dukser« og et lakridsbændel (snørebånd) for een eneste penning. Fodstien (Fotstiech), som fortovet kaldtes, var også skueplads for vort hinkerudehinkeri og vores spillen »Pind«. Piger og drenge legede smukt i fællig. Som regel. Derimod kunne det være et problem, når man gerne ville lege med »de store«. Man løb nemt risikoen for at blive fejlet til side med et »Hau du blos af, du lütte pøjk« (Skrub du bare af, din grønskolling). Pøjk var m/k.

På den asfalterede landevej, meget høj på midten og kranset af dybe huller, som blev til vældige pytter efter regn, trillede vi med trillebånd. Det var kasserede fælge af cykelhjul. Kunne man ikke skaffe sig et på anden måde, så lå der altid nogle på smedens skrotbunke. Dem tiggede vi os så til hos vores fāmælte, men meget børnevenlige brumbasse af en landsbysmed. Landevejen var også vores rulleskøjtebane, helt ind til bygrænsen. Trafikken bestod overvejende af hestekøretøjer, og venlige kuske lod os »hænge på« op ad Toppeshüh-barg. Grusning og saltning var ukendt, så de få biler, der ellers passerede forbi,

udeblev helt. Hestene fik pigge under deres sko, så de kunne stå fast på den isede sne. Så blev kanebjældernes kimen et skønt akkompagnement til hestenes trampen, prusten og prutten. Skøjterne kom frem, og så hægtede vi os bag på kanerne. Ved siden af den tilfrosne oversvømmelse på Holländers mark nede ved bækken, var landevejen en meget yndet skøjtebane.

Om sommeren legede vi sanglege. Uden for skoletid på tysk. Tag den ring, og lad den vandre. Den kunne vi lege på fodstien, hvorimod en anden krævede mere plads, så den blev henlagt til den af de nærliggende marker, som var udlagt med græs. Græsplæner fandtes ikke. »Stolzer König, was willst du hier, oder was ist dein Verlangen? Suchst du eine Geliebte hier? Stehe auf, und nimm sie Dir!« Og så tog kongen, der havde opholdt sig i ringen af vandrende og syngende, sin elskede. Rart at få afsløret, hvem der kunne li' hvem. I skolen legede vi i vinterfrikvartererne danske sanglege. Jeg gik mig over sø og land, Bro, bro, brille, Tyv, ja tyv, det skal du være. Så går vi rundt om en enebærbusk og flere andre.

»Hausende«, et ubebygget areal øst for Martin Jensens hus i den sydlige husrække, var samlingssted for legende børn i Kors. Her spillede vi bold op ad husets gavl, legede tagfat (Tick), spillede høvdingebold (Völkerball), og legede skjul i skumringen. Den, der skulle »stå« først, og for hvem de øvrige skulle skjule sig, fandt vi frem til ved hjælp af tælleremser:

Eins, zwei, drei, vier, fünf, sechs, sieben –
eine alte Frau kocht Rüben –
eine alte Frau kocht Speck, und du bist weg

Den, der var »weg«, kom så ikke i betragtning. Derefter taltes der med samme remse videre på de resterende, indtil der sluttelig blev en, der ikke »var væk«. Jeg husker endnu en remse, der, så vidt jeg kan skønne, er »sort snak«, så der er forhåbentlig ingen, der tager anstød af stavemåden:

ele – mele – ming – mang
kling – klang
ose – bose – bakke – dej
eja – veja – væk

Der var også en boldleg, som vistnok hed »Aufrufen«. Det tør jeg slet ikke oversætte. Den gik ud på følgende: En af deltagerne kastede bolden så højt til vejrs han kunne og nævnede samtidig et af de medspillendes navne, hvorefter den nævnte hurtigst muligt skulle se at få fat i bolden. De øvrige styrtede imens så langt fra åstedet, de formåede, dog kun, indtil bolden sad vel i favnen på den, der skulle gribe. Derefter var det griberens opgave med bolden at ramme en af de omkringstående. Lykkedes forsøget, var det den ramtes tur til at kaste bolden i vejret.

Om efteråret gav afhøstede marker plads for »dragestigning«, som vi kaldte

det. Hos hjulmager Asmussen i Lille Tarup kunne vi gratis få lister fra hans brokkasse. Når de var afbalancerede, samledes de til et kors, der ompændtes med sejlgarn. Omkring dette skelet limes så med melklister et stykke brunt indpakningspapir, man omhyggeligt havde opbevaret til formålet. En hale skulle dragen også have. Den bestod af et stykke sejlgarn med indknyttede avispapirstumper, i en afstand af omkring 10 cm. Halens længde og tyngde afpassedes efter dragens størrelse og vindens styrke, så denne tekniske detalje måtte udsættes, til opstigningen kunne finde sted. Det var et herligt syn at se sin drage gå til vejrs. I jævn blæst kunne den stå stille i luften hele dagen, men ved ujævne bevægelser i luften kunne den, under påvirkning af hårde vindstød, foretage vældige rotationer, der kunne ende med, at den gik næsegrus til jorden, mod hvilken den helt kunne smadres. Det var en katastrofe i lighed med den, der indtraf, når snoren brast, og dragen af blæsten blev ført bort, undertiden så langt, at man ikke fandt den igen. Blev den hængende i et højt træ eller i telefonledninger, var den også tabt for stedse.

Det var min mormor, der lærte mig at fabrikere en drage. Det var også hende, der lærte mig at skære en pilefløjte og en flitsbue. Flitsbuen skulle helst skæres af en godt og vel tommeltyk hasselgren og spændes op med en stærk sejlgarnsstreng. Pilene kunne være alskens tynde grene, men de bedste trak vi ud af tagene, hvilket var strengt forbudt, så det gjorde vi kun, når vi vidste os uden observation. Sådan et 50 cm langt tagrør, tynget fortil med en stump hyldegren, kunne sendes højt op i luften.

Pajonceks gård var den eneste i Kors. På første sal i det statelige stuehus boede fru Pajoncek, en fin ældre dame, der om vinteren gik i pels. Hos hende gjorde min mor rent og vaskede storvask. Hendes mand husker jeg ikke. Gården var, så langt tilbage jeg kan huske, bortforpagtet til familien Gondesen. Hestestalden mindede dog stadig om afdøde Pajonceks lidenskab for ædel hesteavl, idet hestene ikke stod i båse, men kunne bevæge sig frit i store bokse. Da fru Pajoncek på sine gamle dage forlod Kors for at tage ophold hos sin svigerdatter i København, forærede hun min mor et lille broderet billede af en flok galopperende heste, som nu er i mit eje. Det minder mig om glade stunder i selskab med mennesker og dyr. Det var lystigt, højt til vejrs på korn- eller hølæs, at komme svingende ind ad den snoede tuja-allé. Fra sit høje stade kunne man i farten snuppe en af de store røde blommer, der hang ud over vejen. På høløftet lavede vi huler, hvor vi havde hemmeligheder for, og bag gården lå et vandingsbassin, der ikke var i brug længere, men hvor man nu kunne studere frøers mærkværdige liv. På skellet mellem marken, der lå bag vores have, og den markvej, som førte ned til de bag gården liggende marker, stod en lang række pæretræer, der bar så rigeligt af store saftige frugter, at alle måtte spise af dem. Mellem amtsbanen og Adelby bæk lå gårdens nordligst beliggende mark, som jeg kun mindes udlagt til græsning. Midt på denne var der en lille dam, der gav drikkevand til kreaturerne. Her var nok af liv at

Forår 1935. Sigrid og jeg på landevejen med vores top. Ombygningen af »stalden« har fundet sted. Man skimter den halve ladeport. I forhaven venter et læs grene på at blive forarbejdet til kvas

studere for en nysgerrig fyr. Frøer, tudser, vårfluelarver, igler, hundestejler, guldsmedenymfer, hvirvlere, vandkalve, rygsvømmere, skøjteløbere og meget andet kryb.

Lige så snart jeg var i stand til at skrive tal og lidt bogstaver, var jeg blandt dem, der skrev bilnumre op. Ud for skellet mellem Pajonceks gård og planteskolen lå der i den sydlige vejkant en stor bunke småskærver. Dem brugte vejmanden (Chausseewärter), når han skulle reparere vejen for huller og dens dårlige kanter. På denne bunke af skarpe småsten (Teerstens) sad jeg med min blyant og en lille sort notesbog, hvori der kun var få blade tilbage.

Endelig. Der kom den første bil. IP, og så nummeret. Vente, vente. Brummen i det fjerne. Øv, den drejede fra nede ved den tyske skole. Men nu! – IP + nummer. Så havde man to. – Hov, der kom en med sort nummerplade. En dansker. DK – N 37, og en skæg hånd på pladen. Åbenrå amt. Fint at have sådan en i samlingen, når man skulle vise den frem for de andre. Man kunne godt komme op på en ti tolv stykker på en eftermiddag. Somme tider registrerede vi bilmærker. En talte Hanomag'er, en anden Wanderer, en tredie Opel. Ingen ville gerne tælle DKW'er. »Deutscher Kinderwagen«, ha, ha! Trækasse med voksdugsovertræk.

Meget legetøj havde vi ikke. Det meste lavede vi selv. Blandt det, der engang havde været købt af en eller anden, var naturligvis boldene. Og så

havde de fleste en top, der under vore hjemmelavede piske dansede omkring på landevejen. En æske med grove byggeklodser har jeg også ejet på et eller andet tidspunkt, og – indtil det efter kort tid gik i stykker – et oprækkeligt togsæt på blanke metalskinner. En gave fra fru Pajoncek til jul eller fødselsdag. Min moster Sigrid, bare to år ældre end jeg, havde en dukkestue og en stor dukkeseng, og når vi ville lege »drikke kaffe«, havde hun et fint stel til det. Min dukke Gerhard fulgte mig i seng hver aften. Uden ham kunne jeg ikke falde i søvn. Men det fortalte jeg ikke til de andre drenge. Mit bedste mekaniske legetøj var et spilleværk med metalplader. Hvor det var kommet fra, husker jeg ikke. Men jeg kan enten have tusket mig til det eller pillet det frem fra loftet, hvor så meget andet skønt ragelse ved mine besøg atter så dagens lys. Jeg aner heller ikke, hvorhen og hvornår det er forsvundet, men jeg ville gerne have ejet det i dag.

ORIGINALER OG ANDET GODTFOLK

Børn kan være ondskabsfulde over for dem, de synes sære. Vi var det i hvert fald over for nogle. Som nu mod »Tumbiche Willem«, der, efter sigende, havde fået sit hoved og sin hjerne læderet i første verdenskrig. Hans ansigt var skrækkeligt vansiret, og særlig opvakt virkede han bestemt ikke. Han gik for nådsensbrød på Maasbølgård, hvor han dog kunne gøre en smule fyldest som stensamler og møgspreder. Af og til kom han, i sin underlige gangart, med lange seje skridt og ludende overkrop, vandrende forbi. Han var på vej, stadig efter sigende, til Oluf Samsonsgang i Flensborg, hvor han for sine lommeskillinger skulle hen og have lidt »kærlighed«. Han slap sjældent for en hel skare ungers drillerier, som han modgik med høje råb af underligt ufærdige sætninger.

Peter »Put«, eller Hansen, som han retteligt hed, var egentlig slet ikke nogen original, blot et menneske, der var gerådet på en gal hylde. Han havde haft det uheld at arve en mindre gård, som han passede yderst mådeligt. Det gjorde han iøvrigt sammen med sin bror, Karl, som gik under titlen »Kaiser«, vel fordi han, en næsten to meter høj, statelig herre, havde en meget rank og knejsende gang. Denne »Kaiser« skal i sine yngre dage have været skolelærer, men være blevet smidt ud på grund af en sædelighedsaffære. Det sagde folkesnakken om *ham*. Der sagdes også, at der skulle være en kvinde i huset hos de to. Deres gamle mor. Hun lignede en heks. Men ingen havde nogen sinde set hende. Hvorom alting er, – disse to herrer var genstand for vore gentagne drillerier. Et lille drengestenkast fra vejen lå deres blikskur af en lade. Den var målet for vore stenbombardementer. Det sang ordentligt i blikket. Men hensigten var dog også at lokke en skændende Peter »Put« ud af sit hus, og den forfejlede sjældent sit sigte.

For en ordens skyld, og for at give Peter Hansen lidt oprejsning, vil jeg dog, skønt det ligger uden for den periode, jeg fortæller om, berette, at jeg som

større dreng kom til at hjælpe til på hans gård. Mit syn på ham og hans evner blev da et noget andet. Ikke så meget på hans landbrugsfaglige evner. I folkemunde hed han også Peter »Mistbuer«. Men sneg man sig hen under vinduerne i stuehuset, kunne man høre liflig musik, og dristede man sig til at hæve hovedet så meget, at øjnene kunne titte ind, så man »Kaiser« ved klaveret og Peter »Put« traktere violinen. Se, det var jo noget ganske andet. Men nogle underlige bønder var de nu alligevel.

Johann Haebnick var omgivet af megen mystik. Han stavrede dagligt, med bare tær i trækloster, hen ad landevejen på sine dårlige ben, støttende sig til to spadserestokke. Ingen talte til ham, og vi drillede ham heller ikke. Han levede, indtil han ikke kunne gå længere, og blev anbragt på plejehjemmet mellem Kors og Engelsby, på nådsensbrød hos Jonas, på hvis gård han havde været karl det meste af sit liv. Mens han endnu rokkede af sted på landevejen, samlede han i sine bukselommer alt, hvad der kunne brænde. Det fyrede han med i sin kakkelovn, sagde man. Men da han var død, fandt man under hans madras en bankbog, hvorpå der stod 10.000 mark.

»Jesus« var vi lidt bange for. Ikke ham i bibelen, men ham, der et par gange nogle somre kom vandrende inde fra byen. Når vi så ham nærme sig, stivnede al leg, og de første gange styrtede vi om bag husene. Da vi var blevet lidt mere fortrolige med dette underlige syn, en mand i fodsid kjortel og sandaler, med langt hår og skæg, så blev vi på vores post på fodstien. Da hændte det, at han gjorde holdt, strøg en af os over håret. Uden et ord, men som om han ville sige: »Lad de små børn komme til mig ...«. Det kom vi til at tænke på, da vi i skolen senere fik høre om den rigtige Jesus. Engang tog vi mod til os og fulgte ham i afstand, indtil vi så ham vandre ind i Jonas' roemark i Lille Tarup, knæle ned i marken og tage et par roer op i sin favn. Det så ud, som »velsignede« han dem.

Vores smedemester, Otto Braack, var så lidt som Peter Hansen nogen særling. Dog fortjener også han at nævnes her. Hans værksted, smedjen, var et elsket opholdssted for os drenge, og Otto Braack tålte vores tilstedeværelse, hvis bare ikke vi kom for nær på ild, boremaskine, drivremme og den slags »farlige« ting. Det var spændende at følge hærningen af plovjern og harvetænder, der først glødedes i essen og siden hamredes til på ambolten. Det stank ulideligt af brændt horn, når den endnu brændende varme hestesko skulle passes til på hestens hov. De eneste udslag af temperament hos smeden kom netop, når han skoede heste. Ville hesten ikke stå, som den skulle, fik den et rap af hammeren under bugen. Og så stejlede den først for alvor. »Bremsen«, der snørede dens mule sammen, fik den dog »beroliget«, og skoningen kunne gøres færdig. Lune havde han også, Otto Braack. Det kan følgende lille episode vidne om. En dag blev hans børnevenlighed sat på prøve ved det, at vi var en hel sværm af unger i smedjen. En af dem var øjensynligt kommet ham for nær under en eller anden »farlig« manøvre, for pludselig greb den stærke smed ud efter knægten og klyngede ham, under vilde hyl, op i en af de brede remme,

som hang på væggen, og som var beregnede til at lægges om hestenes hals, når de skulle skos. Knægten sprællede og skreg og bad om at komme ned, hvortil mester lakonisk bemærkede, at så længe tungen ikke kom til syne, ville der ikke blive tale om nedtagning.

Underlige i folks omdømme var også sådanne, der levede tilbagetrukne, og derfor var vanskelige at komme i berøring med. Til dem regnede vi postmester Petersen, en ældre, pensioneret og meget gangbesværet herre og hans lille visne kone. I deres have stod, tæt op ad »fodstien«, to prægtige kirsebærtræer. Vi havde ikke kirsebær hjemme, så det var fristende at snuppe af den forbudne frugt, når man »tilfældigt« passede hen under de bugnende grene. Og så snuppede vi. Men ved en af disse »aktioner« var just postmesterfruen færdig med at vaske gulv, og da hun vejrede to kirsebærtyve i det samme, fik de hele gulvaskevandet ned over deres syndige hoveder.

PLIGTER

Jeg blev tidligt sat til at give en hånd med ved de gøremål, der var i hus og have. Tørre af under opvasken, feje og vaske gulv (alle vore gulve var cementgulve), pudse sko, luge og rive, hente mælk, rende ærinder til købmand eller bager, passe min lillebror, der var kommet til i marts 1935.

Allerede fra knap 9-års alderen udviklede disse aktiviteter sig til regulært arbejde, og da kom der også andre ting til i listen over mine pligter. Det var der en naturlig forklaring på. Min mormor kunne på grund af et svagt hjerte ikke klare legemligt arbejde. Far var allerede fra 1938 udstationeret til arbejde i Büsum, og min mor kunne ikke klare det hele selv. Hækkene skulle klippes, haven graves og tilsås, bær plukkes, og lokumsspanden skulle tømmes. Dens indhold blev gravet ned på møddingen og blev siden, sammen med råddent køkken- og haveaffald brugt som gødning i haven. Det kom der gode grøntsager ud af. Affald, der ikke kunne omsættes til gødning, kørtes på trækvognen ud på en »losseplads« enten ved Tastrupvejen eller til en mindre mergelgrav, der var under opfyldning bag Brodersens gård, på »De schwienstige Weg«. Trækvognen kom også i brug, når vi hos Henning i Kappelgade skulle hente brændsel. Briketter, kul, koks og æggebriketter. Det var hårdt slæb op ad Kappelgade. Om vinteren var kælken transportmiddel. Optændingsmateriale hentede vi – i form af maskinspån – i sække på Brincks savværk på Adelsbylund. Der kunne være mange sække på vognen, de vejede ikke ret meget, og billigt var det. Vi kom dog endnu billigere til hurtigtflammende brændsel til optænding og til at koge ved om sommeren, når en landmand fjernede et levende hegn og overlod et læs grene til os. Det blev så væltet over hækken i forhaven, hvorefter de, undertiden genstridige grene, enkeltvis måtte trækkes gennem »gangen«, den smalle passage mellem vort hus og naboens. Der blev ordentlig striber i kalken. Så havde man også det at reparere bagefter. Det værste stod dog endnu ude, nemlig at hugge grenene i kvas. Huggeblokken

kom på plads, Otto Braack havde slebet øksen, og så skulle der passes på, at ikke grenstumperne kom til at såre en, når man kom til at hugge lidt forkert eller for voldsomt. – Da var det nemmere med grangrenene, som vi om foråret hentede på Adelby Kirkegårds affaldsbunker. Det var gravenes vinterdække, der fik sin sidste bestemmelse. De var mere medgørlige under øksen end heggenes tjørn. Til gengæld var de hurtigere borte under gryden.

Det vanskeligste arbejde for mig at få ende på var oprydning i »stalden« eller på loftet. Da faldt jeg altid i staver over et eller andet. En gammel bog, et stykke værktøj, eller noget andet skønt, som jeg ikke nænnede at sende på lossepladsen. Denne egenskab har jeg bevaret. Den kræver plads, men har den fordel, at når noget skal repareres, så har jeg oftest en »dime«, der kan passe.

Allerede før skolealderen blev jeg sendt til frisør hos en enlig hårklipper i Sønderfiskergade i Flensborg. – I Tarup var der ingen, der gav sig af med at klippe folks hår. – Det gad jeg ikke. Dels var det en lang vej for små ben, og dels var jeg bange for en stor lømmel på Adelbylund. Han havde sin fornøjelse i at slå små drenges næser til blods, og jeg undgik da heller ikke at komme i »behandling« hos ham en enkelt gang. – Frisørens »salon« var bare en almindelig stue. Dog var der et stort spejl, man kunne se sig selv i. Helt forkert, indhyllet i et hvidt dækket. For at sådan en lille en som mig kunne komme op i acceptabel højde, satte frisøren en høj skammel op på en almindelig stol, og på den løftede han mig op. Hans redskaber var saks, kam og håndklipper. En klipning kostede 30 penning, men så holdt den også længe, for der var ikke meget hår tilbage på mit hoved, når jeg igen fik kontakt med gulvet. – For at bøde lidt på min uvilje mod at rende til frisør fik jeg, ud over de 30 penning, som frisøren skulle have, enten 2 penning til kagesmuld hos bager Argens, eller 8 penning til et stykke wienerbrød hos bager Rolbicki. Det var skønt med lidt sødt. Det fik vi ikke meget af. Penge skulle bruges til noget fornuftigt. De få, vi havde.

Storvasken strakte sig over flere dage. Førstedagen sattes tøjet i blød i store zinkbaljer ovre i »stalden«. Hvidt for sig og broget for sig. Andendags morgen stod mor op kl. 5 og tændte op under gruekedelen. Når første omgang tøj var godt gennemkogt, blev det, skoldhedt, med en stor træske hevet over i vaskebaljen. Og mens en ny omgang fik sin tur i gruekedelen, og den næste, og den næste med, stod min mor den udslagne dag ved vaskebrættet og gned det ene stykke tøj efter det andet op og ned over den ru flade. Så fik tøjet sig igen en omgang i zinkbaljen, hvori det blev dygtigt skyllet. Endelig skulle det vrides. Det var hårdt arbejde, især da min mor havde en permanent dårlig arm efter et cykelstyrt ned ad Kappelgade i sine unge dage. – Sommerdage kunne en del af tøjet nå at tørre inden aften. Op langs baghavens gang stod fire pæle, mellem hvilke tøjsnoren spændtes ud. Det var godt for hvidevasken, når den kunne bleges i den skarpe sommervarm sol. Det sagde kvinderne. Men også om vinteren hængtes tøjet ud i det fri. I frostvejr frøs lagnerne stive på et øjeblik.

I regnvejr hængtes tøjet på loftet, og der hang det i flere dage, før det var tørt. – Når så alt var tørt og hevet inden døre igen, kom strygningen, som foregik med jern, der blev varmede på komfuret. Mor havde to af den slags jern med aftageligt håndtag. Så kunne det ene »oplades«, mens det andet var i brug. Endelig skulle undertøjet repareres og strømperne stoppes. En lang proces, før alt var vel på plads i skabe og skuffer. – Min andel i alt dette bestod i at hente vand og fjerne det igen. De første år, jeg måtte deltage i dette arbejde, kunne jeg pumpe vand op af vores egen post. Den brød på et tidspunkt totalt sammen, og da vi ikke havde råd til at få den ordnet, måtte vi derefter hente vand ved »pumpen«, 50 m oppe ad gaden. Der skulle rendes mange gange med to spande i løbet af en vaskedag. Bagefter var der så problemet med at komme af med vandet igen, da der intet afløb fandtes noget sted. Møddingen måtte tage det meste, og skyllevandet hældte vi ned mellem kartoffelrækkerne. Ind imellem turene måtte jeg give en hånd med ved vridningen af de større stykker som lagener og dynebetæk.

PENGE – MAD – KLÆDER

Penge havde vi ikke mange af. Efter min morfars død i 1934 fik min mormor 37 Reichsmark til sig selv og sin datter Sigrid. Min mor fik, indtil hun blev gift igen i 1935, 15 RM for mig og ingenting til sig selv. Hun gik da for en ringe betaling i forskellige jobs. I årene 1935 til 1939, da han blev indkaldt, måtte vores far tage arbejde, hvor det kunne fås. Han, der var udlært bager, gik da som jord- og betonarbejder, teglværksarbejder, som vejarbejder ved kommunen, eller som medhjælper på Brodersens gård. Fra engang i 1938 til krigens begyndelse arbejdede han i Büsum. Om det var diger eller fæstningsværker, der anlagdes der, ved jeg ikke. I det mindste så vi ham kun lejlighedsvis om søndagen. Men der var perioder med arbejdsløshed, og da var det rent galt, for understøttelsen var ringe.

Om far var blandt dem, der blev nægtet arbejde på grund af, at de var danske, ved jeg ikke. Men jeg husker, at der hjemme blev talt om, at der var nogle, der bukkede under for pres fra tyskerne, sådan, at de meldte sig ud af Den slesvigske Forening og ommeldte deres børn til tysk skole for at bevare »retten« til arbejde – og dermed muligheden for at overleve materielt.

Jeg mindes tydeligt en hændelse fra en af de perioder, da far var arbejdsløs. Det må have været vinteren 1936. Da kom en dag også til vores dør hr. NN med en raslebøsse. Om vi ville give en »Spende« til WHW (Winterhilfswerk)? Vistnok til fordel for gamle og syge til indkøb af vinterbrændsel og varmt tøj. Men der gik det rygte allerede da, at pengene blev brugt til militære formål. »Nej,« sagde min far med mig ved hånden, »vi har ingen penge i huset.« Min første tanke var, at han løj. Man kunne da ikke være uden penge i huset. Og desuden var jeg gammel nok til at have erfaret, at også voksne løj. Hvor fattige vi var, gik først rigtigt op for mig, da han bagefter, henvendt til min mor,

Sommer 1934. Det er naboens, Lorenz Nicolaisens, kaniner

sukkede: »Jeg kunne da ikke give ham af vore sidste 20 penning!« – Vel, han havde løjet, men der var ting, der var værre.

En anden oplevelse, der må være foregået et års tid senere, bekræfter også vores økonomiske situation. – På Tarup Kro's ydermur var opsat en automat. O, vidunder! En rød metalfidus med en rude fortil, hvorigennem man skimtede de søde herligheder, chokoladeruller, hvis udseende dukker frem i mig ved synet af de nymodens med karamel i, til en mark og halvtreds. Oppe til højre en sprække, gennem hvilken betalingen skulle foregå. 10 penning, forkyndte påskriften. Stor tilstrømning. Nogle havde haft held til at plage sig til den eftertragtede sum, og med andagt slap de mønten ned i sprækken. Et rask tag i skuffen forned, hvorefter automaten afleverede, hvad der var betalt for. »Prøv en gang til!« – Men, nej, den holdt stand. Der var kun eet for. Man måtte se at få fat på en tipenning. Altså – hjem og plage. »Nej, det har vi ikke råd til.« »Åh jo, alle de andre må osse.« »Hvem?« »Christa og Otto og Helga og alle de andre.« Jeg så dem tømme automaten. – Endelig! Det lykkedes. Mønten blev udleveret, og hvis ikke den i forvejen havde været flad, var den blevet det undervejs. Spæne, spæne. Forpustet op i køen. Jo, der var flere tilbage. Kigget gennem ruden røbede det. – Endelig. Der stod man som den stolte ejer af en hel rulle chokolader. Flere af de andre havde spist op, og kiggede nu misundeligt på os, der havde nydelsen til gode. Den fik jeg, og den fik ende, og papiret blev krammet sammen og kastet bort. Og så legede vi ubekymret

videre. – Da jeg hen på eftermiddagen vendte hjem, spurgte min mor: »Hvor er chokoladen henne?« – »Den har jeg da spist!« – »Nå, du troede måske ikke, du skulle dele med os andre, sådan en dyr chokolade.«

Lomme penge, nogle man sådan helt selv kunne råde over, har jeg kendt meget lidt til. Ville man erhverve ting, tuskede man sig til dem. På den måde kom jeg i besiddelse af både bolde, rulleskøjter, skøjter, kaniner og meget andet. Ved sjældne lejligheder hændte det dog, at man kom i besiddelse af en mønt. Som når man havde rendt købmandstur for fru Nicolaisen, vores nabokone. Hos hende vankede der gerne en topenning. Den kunne omsættes til »Malles« hos Willi Petersen. Eller, når man fyldte år. Så fik vi af vores lærer, Damkjær Poulsen, en tipenning. På min niårs fødselsdag kom jeg stolt hjem med hele tre tipenninger. De to øvrige stammede fra to herrer, der besøgte skolen den dag. – »Store« penge så jeg, når Oma og Opa Hansen, min fars forældre, kom på besøg, når jeg havde fødselsdag. Dem havde jeg dog ikke rådighed over. Hvad skulle jeg også stille op med et helt tomarkstykke?

Jule- og fødselsdagsgaver var som oftest »bløde pakker«. De indeholdt ikke nødvendigvis nyt tøj, for det fik jeg sjældent. – Mormor med det svage hjerte var ferm ved symaskinen, en trædemaskine af groft kaliber, og alene med evnen til at sy fremad. – I skolen uddeltes brugt tøj til danske familier, der trængte. Det gjorde de alle. Tøjet hidrørte fra indsamlinger, foretaget i Danmark. Meget kunne ikke bruges umiddelbart, men mormor vendte frakker og tryllede ved sin symaskine bukser og jakker. Hun trævlede gamle trøjer op, for af det vundne garn at strikke nye. Jo, hun sparede os for mange udgifter, som vi alligevel ikke havde råd til.

Fodtøj måtte købes, men det var en enkel sag. Snørestøvler og gummistøvler blev skiftet ud, når de var blevet for små. Men jeg har også ejet laksko, der med en rem og en knap knappedes over ankelen.

Undertøjet, som bestod af undertrøje, livstykke til opbinding af de lange uldne strømper, og underbukser, var også hjemmestrikket af garn efter optrævlede trøjer. Det kradsede dygtigt på kroppen, og jeg har mange gange ageret »fugleskræmsel«, når disse uldne sager blev trukket ned over hovedet på mig.

Mor gik til vævning. Først i forsamlingshuset, og, efter at det var ophørt med at fungere, på Tivoliskolen i Flensborg. I 1938 blev der endelig mulighed for vævning i den nye skole. Det var fru Damkjær Poulsen, vores lærerkone, der med interesse for bl.a. vævning, og håndelag derfor, underviste kvinderne i Tarup i denne nyttige håndtering. Håndklæder og viskestykker var nødvendige at have, så dem vævede mor mange af. Ingen klude eller gamle strømper blev smidt væk. De blev klippet op i lange strimler, og så blev der vævet gulvløbere af dem. Små bordløbere blev det dog også til. At pynte op med på bord og kommode i stuen. Og uldne sjaler til hele familien.

Opfindsomheden ved komfuret stod ikke tilbage for den, der måtte udvises ved

fremskaffelsen af tøj. Kartoffler kunne tilberedes på mange måder. De kunne brases, både efter at de først var kogte, eller i rå tilstand. De kunne koges i mos til »Brændende kærlighed«, eller bagefter på panden steges i en slags »Klatkager«. De kunne skrælles og koges, og de kunne koges og pilles og stuves. – Et stykke røget, stribet flæsk var ikke dyr mad. Det anvendtes ligeledes i mange variationer. Mælkesovs med flæsketerninger, »Brændende Kærlighed«. Som afstegte terninger til dypelse for vores lørdagsret: Pillede småkartofler, hvorefter vi altid spiste boghvedegrød. Endelig var det stribede flæsk – sammen med snittede skalotter – en uundværlig ingrediens til brasede kartofler, de bedste i verden.

Tørre endeskiver af franskbrød, samt andendagsrundstykker, der kunne købes billigt hos bageren, blev oplødt og rørt i dej med forskelligt andet, jeg ikke husker. Dejen, en tyktflydende masse, hældtes ned i en buddingsform, hvorefter den bagtes i vandbad. En herlig spise, serveret med saftsovs.

Af grøntsagerne i haven kunne der i sommerhalvåret blive mangt et godt måltid mad, og hvad der ikke kunne spises, henkogtes i dåser, som vores genbo, murer Bruhn, havde en maskine til afskæring og lukning af. Dåsernes levetid var begrænset, idet der hvert år røg et stykke af højden, når de skulle gøres klar til genbrug. – De altdominerende grøntsager var bønner, ærter og gulerødder. Men også salat, persille, selleri, porrer og persillerod dyrkede vi. De tre sidste var vigtige, når vi skulle have suppe. I mine tidligste år spillede også knudekål (Oberkohlrabi) en vigtig rolle.

Æg købte vi hos Cathrine og Theodor Johannsen. Tedje var chauffør hos »Hans Korn« i Kappelgade. Så kunne det nok gå an at holde både høns og svin. Æg kunne serveres til spinat, som vi havde en mærkværdig sort af. Den dukkede op rundt om i haven hver sommer. Planten blev op til halvanden meter høj og bar store kødfulde blade, som vi knipsede af med neglene. – Når bare vi sørgede for, at en eller to planter gik i frø, var vi sikre på også at have spinat næste år. Men ikke hvor. – Æg kunne også sætte ekstra kulør på et måltid brasede kartofler i form af et spejlæg. Og skulle det være pandekager, men den ødselhed indtraf sjældent, så var æggene ikke til at komme udenom.

Til vores daglige mad hørte naturligvis også »farsmad« i mange afskygninger. Mor var formidabel til at lave frikadeller, og boller i selleri. – Af andre boller var der »Melboller med sirup«.

Det helt store eventyr indtraf, når mormor havde hjulpet til ved hjemmeslagtninger. Efter sådanne husker jeg både medister, steg og blodsuppe »Swatsuer mit Poten und Snuten«. Det var mormor helt vild med. Og jeg med. Men den vildskab har nu forladt mig.

Pålæg i gængs forstand kendte vi ikke noget til. Vi havde oftest en krukke fedt, som mor havde smeltet af lige dele flomme og spæk. Men jeg har også måttet gå i skole med en skolemad, der bestod af en rugklemme, smurt med margarine. Af »festligt« pålæg kendte vi kun leverpølse og »Teewurst«. – Mor-

mor havde dog en dille med røgede sild, og en gang imellem blev jeg sendt til Adelbylund for hos Heinrich Traulsen at hente en friskrøget og varm »Bückling«. Tit måtte jeg vente, til silden var færdig. Der gik han så, Heinrich, lige så fedtet i hovedet som de dryppende sild, i osen af det rygende brænde. Ikke til at holde ud for en »uprofessionel«. Men bedre røget sild er ikke smagt siden da.

Om søndagen drak vi eftermiddagskaffe. Til den serverede mor formkage. Den blev rørt om lørdagen og bragt op til bager Jacobsen til bagning. Hjemme havde vi ingen ovn. Det var altid spændende at se, hvordan den var »lykkedes«. Det kunne være en sirupskage, mørk og lidt klistret, en marmorkage, en rosin-kage, eller slet og ret – en hvid. Det var de samme i uregelmæssig rækkefølge år efter år, også til højtiderne. – Til jul bagtes der dog småkager også. Tre slags. Brune, hvide og friserkager. De sidste var de bedste. Tynde og sprøde. – Konditorkager var sjældne. I de »gode« tider kunne det hænde, at der vankede en sådan selv en ganske almindelig søndag. Ellers kun ved fødselsdage.

Søndag morgen fik vi, foruden rug- og franskbrød, også rosinbrød. Det var bedst med smør på, men det husker jeg kun sjældent, der var på bordet i mit hjem.

FORSAMLINGSHUSET

Skildringen af det, jeg husker om det danske forsamlingshus i Lille Tarup, må nødvendigvis begynde med en omtale af Hans Brodersen. – Han var landsbyens største jorddrot. Lille af vækst, lidt korpulent, gik altid med hat, havde et mildt og venligt sind og viste småkårsfolk megen godhed. Efter 1920, da han havde voteret for Tyskland, var han blevet klar på sin danske afstamning, hvilket blev bestemmende for ham resten af hans liv, samt til stor nytte for det danske småkårsfolk i Tarup, der takket være Hans Brodersen trivedes ganske vel med dets danskhed de første femten år efter afstemningen.

Hans Brodersen ejede foruden sin store, veldrevne gård, endnu to ejendomme i Lille Tarup. Den ene, oprindelig et husmandssted, blev dansk forsamlingshus, og den anden dansk skole, da det i 1926 af de tyske myndigheder blev tilladt at oprette danske skoler også uden for Flensborg.

Ud over at have givet rum for dansk skole- og foreningsliv, blev Hans Brodersen en uvurderlig praktisk og moralsk støtte for enhver dansk familie i Tarup. Under den store arbejdsløshed i 30'erne gik det hårdt ud over danske familiers økonomi, når de – nogle på grund af deres danske sindelag – blev fyret fra deres arbejde. Mangen dansk familieforsørger er hos Hans Brodersen blevet hjulpet over sin økonomiske og psykiske krise. Selvom jeg savner dokumentation for min påstand, tør jeg dog hævde, at Hans Brodersen til tider havde langt flere mennesker i sit brød, end der var »behov« for.

Både min mor og min far havde i perioder arbejde på Hans Brodersens gård. Mor længst. Hun arbejdede længe før sit andet giftermål i køkken og have

under frk. Sell, gårdens myndige husbestyrerinde. Hun beskæftigede foruden mor og en kone til vask, to heltidsansatte piger i huset. Det kunne også gøres nødig med mange hænder i det store køkken, al den stund, der skulle laves mad til et mægtigt tyendehold, der indtog sine måltider i folkestuen i halvkælderen til højre for den store trappe, der førte op til Hans Brodersens privatgemakker, hvor han, ungarlen, indtog sine måltider alene. Han stod selv for driften af det store brug. I kostalden havde han dog en fast røgter til at regere for sig. Det var i min tidlige barndom Ketel Carstensen, som da var en gammel, krumbøjet mand. Han gik altid i en rød og hvidstribet kofte, og hans malkekammel havde kun eet ben, men var til gengæld med en rem spændt fast om hans lænd. Malkekonerne, der morgen og aften kom ude fra landsbyen, bærende på spande til den mælk, der var en del af deres løn, brugte trebenede skamler. Hestestalden var en fritstående bygning med plads til ti heste. Den undgik ikke mit besøg, når jeg fik lov at komme med på gården. Og øst for stuehuset havde storken sin rede i en høj, stynet poppel.

Da min lillebror, Walter, var født den 22. marts 1936, kom frk. Sells to køkkenpiger bærende på en stor kurv. Det var en barselshilsen fra den brodersenske gård. Den eneste ret, jeg husker af dem, der var i kurven, er aspargesuppen. Min første.

Forsamlingshuset havde von Bjelkes gård som nærmeste nabo. Man kom nemmest dertil ad Tastrupvejen, hen over Jonas' gårdsplads, og med von Bjelkes gård på højre hånd, havde man forsamlingshusets facade lige for. Et langstrakt, stråttækket stuehus med gavle mod øst og vest. Mod stuehusets østende lå i ret vinkel til dette en lade, der dog ikke indgik i forsamlingshusfaciliteterne. Foran stuehuset stod en kæmpeask med forholdsvis lav stamme, men med en enorm krone. Mellem denne og huset var der en vandpost. Selve forsamlingshuset bestod af bestyrerlejlighed samt to forsamlingsstuer, som jeg fornemmede som sale. Begge disse stuer havde vinduer til havesiden mod syd. Den forreste mindre stue gav plads for småmøder. Men når der var større fester, skubbedes den store dør, der adskilte de to »sale«, til side.

Husets første bestyrerpar var mine bedsteforældre Oma og Opa Hansen. Det førte også min far til Tarup, hvor han og min mor så fik øje på hinanden ikke så sjældent, for de var begge ivrige medlemmer af Tarup Ungdomsforening, hvor de spillede komedie, dansede folkedanse og lavede gymnastik. Akkurat som unge også gør det i dag. De deltog dog også i et par andre idrætsgrene, som mig bekendt ikke længere er på SdU's program, nemlig nævebold, tamburinspil og skydning.

Mine bedsteforældre afløstes af familien Møller, der senere flyttede til Haderslev, hvor den drev en boghandel. Det var mens Møllers bestyrede forsamlingshuset, at det dukkede op i min bevidsthed. Ikke så meget, fordi min mor hjalp til i huset hos Møllers af og til og en gang imellem havde mig med »på arbejde«. Mere, fordi jeg nu var blevet så gammel, at jeg måtte deltage i

Fra sommerfesten 1934. Lærerinden, Kathrine Jensen (Ingwersen), har en glædende Lydia Carstensen på armen. Til højre for mig (nr. fire fra højre i anden række) sidder Karl Otto Meyer

de fester, der holdtes i og omkring forsamlingshuset, og som børn i førskolealderen måtte komme med til.

Sommerfesten var et begreb, og alle glædede sig vældigt til den. Børn af danske familier i Tarup og dem på Adelbylund, for de hørte også med til kredsen, samledes en sommersøndag foran »huset«. De mindste med forældre. Alle i stiveste puds. Rasende upraktisk, men det var nu for de fleste forældre om at gøre, at deres unger var rene og pæne i tøjet. Gad vidst, om ikke jeg ved en af disse fester var i laksko og hvide sokker. Halvsko og halvstrømper hed det vist. Nogle bar på blomsterbuketter, andre bar to og to på blomstersmykkede buer af træ, og dem, der ejede en cykel, havde – pudset til dagens anledning – pyntet den med blomster. Maler Hansen og hans søn var fra Flensborg kommet hertil for at levere musikken, og med violin og harmonika i spidsen satte den brogede skare sig i bevægelse. Optogets rute på bare 500 m gik bag om Brodersens gård, ad den førømtalte Svinestivej og ind på den af Brodersens marker, der også var næveboldsplads. Det var ikke nemt at holde lakskoene rene på denne vandring ad markveje. Men det havde man fået pålagt, og så gjorde man sit bedste. Vel ankommet på festpladsen, tog man fat på underholdningen. Der var sækkeløb og æggevæddeløb, boldkast og kringelbidning. Det var en alvorlig sag at skulle være den hurtigste i løb med et (sten)-æg liggende på en ske i hånden. Men tilskuerne havde deres morskab, især over den, der tabte ægget i eet væk. Så det var heller ikke ilde, at være nummer chok.

Skolens julefester afholdtes altid i forsamlingshuset, og til dem var ikke-skolesøgende børn også med. En af dem mindes jeg både for det onde, det gode og det skrækindjagende. Det onde først. De store elever hente hende fra skolen opførte et eller andet, som jeg ikke fattede meget af, men det må have været en dramatisering af Fyrtøjet, for jeg husker en vældig hund blandt de medvirkende. Jeg ser endnu for mig, hvordan den kom kravlende ned ad trinnene til den lille stue. Det var ondt ved et følsomt barnesind. Måske spiren til min angst for hunde mange år frem blev lagt hin dag. At jeg bagefter fik at vide, at det var Elfriede Möller, der havde gemt sig i hundehammen, afstumpede ikke min voldsomme reaktion.

Det gode indtraf, da julemanden, og det vidste jeg godt var Jakob Carstensen bag maske, kom med sin sæk af godter. Der var en hel pose til hver, med appelsin, æble, småkager, en chokoldejulemand og andet slik. Chokoldejulemanden var den sidste, der måtte lade livet. Han var så flot.

Skrækindjagende var Maren Sørensen. Beklager. Denne for Sydslesvig, og for valsølboerne især, så betydningsfulde kvinde – men det vidste jeg jo ikke – blev hidkaldt for at danse omkring juletræet med os i den store stue. Med lange mandhaftige skridt skred hun om træet, og så sang hun med ikke mindre mandhaftig røst: Et barn er født i Betlehem, Dejlig er den himmel blå, Jeg gik mig over sø og land osv. Og så ville skæbnen, at jeg under dansen omkring træet skulle »hånde« hende. Med den venstre. Så stor en damehånd har jeg aldrig siden hverken set eller holdt. Nej, hun var for voldsom til mig.

Men jeg husker fra min førskoletid også fredelige dage i forsamlingshuset. En gang om ugen var der efterår og vinter syftermiddag med frk. Budach fra Jaruplund. Jeg ser hende endnu, som hun kom cyklende. Hende var jeg fortrolig med fra hendes mange besøg i hjemmet i Kors. Der kom hun i sin egenskab af hjemmesygeplejerske. Mormor var flittig til at møde, når der skulle syes hos frk. Budach, og jeg fulgte med, for jeg skulle jo passes, mens mor var på arbejde. Det, jeg husker bedst fra disse sytimer, er en lang række sange. For der blev sunget flittigt, når sytøjet ind imellem hvilede. Mange sange har det med at minde mig om det sted, jeg hørte dem først. Jeg har båret lærkens vinge, Vi vestjyder trives nu bedst i blæst, For en fremmed barskt og fattigt, Hvad synger du om? På det jævne. Det er bare et par af de sange, som for mig har hjemme i det gamle forsamlingshus i Lille Tarup.

Under en af syftermiddagene – det kan have været i eftersommeren 1934 – blev det et vældigt tordenvejr. Det var en af de ting, jeg ikke var ræd for, men det var min to år ældre moster Sigrid. Hun krøb i rædsel ind under bordet. Godt for en gangs skyld at være »ovenpå«.

Efter Møllers fratræden som bestyrer fulgte min farbror Nicolaus Christiansen og hans kone Hulda som bestyrerpar. De må være flyttet derfra igen i efteråret 1936, for da flyttede vi ind. Min skolevej var da reduceret til bare et par hundrede meter, men den førte over Jonas' gårdsplads, og magen til

haner, han havde, har jeg aldrig siden oplevet, endsige hørt om. De fløj ganske enkelt op på nakken af en og hakkede løs. Var von Bjelkes røgter til at få fat i, så gennede han med sin kost hanerne til side og lod mig slippe helskindet i skole.

Allerede i foråret 1937 flyttede vi tilbage til huset i Kors. Hans Brodersen døde i 1935, og hans bror, Martin, havde overtaget gården. Dermed skete der en afgørende ændring i forholdet mellem Tarups danske og den brodersenske gård. Det første resultat af denne ændring var, at vi måtte rømme forsamlingshuset. Men jeg husker to begivenheder fra mødelivet vinteren 1936-37. Den ene er fastelavnsfesten. Jeg måtte komme ned og kigge en lille stund. Ikke til at gætte, hvem der gemte sig bag alle de fantasifulde forklædninger. Mandolinklubben »Sommerfuglen« spillede til dans, og alle musikerne havde papnæser på. – Den anden mindes jeg med stor fryd. Sangeren, komponisten og lutspilleren Saxtorph Mikkelsen underholdt med sang til eget akkompagnement. Da han sluttede med et nummer, han kaldte »Kirkeklokkerne«, hvorunder han svingede luten højt op over sit hoved, mens han anslog akkorder, der skulle lede tanken hen på de der klokker, var jeg »lost«.

SKOLEN

Mine toogethalv første skoleår oplevede jeg i den gamle skole, Hans Brodersens aftægts hus, der lå på hjørnet af landevejen og Tastrupvej, umiddelbart øst for Kielbanen. Tæt på den anden side af jernbanedæmningen – altså vest for denne – lå Otto Braacks smedje. Lyden af hammerslag på ambolten var en evig ledsagelse til undervisningen. Bang - bang! Kæmpedrøn, når hammeren ramte det glødende jern, afbrudt af små klingende hop, når mester lod hammeren danse på selve ambolten, mens han tog bestik af, hvor det næste slag skulle falde. Kun Kieltogets buldren lagde sig jævnlige imellem.

Indkørselen til skolen lå ud til Tastrupvej. På højre side af indkørselen lå Bergers hønsegård samt et udhus, hvori hønsene boede, og i hvilket skolens lokumer fandtes. Et til piger og et til drenge. Side om side. Det var ret så hyggeligt her at forrette sin nødtørft til hønsekaglen bag brædevæggen. Til venstre for indkørselen – en ujævn grusgang – lå legepladsen, der vist nok engang havde været tilsået med græs, men i min tid havde mange bare pletter. Når græsset langs skellene blev for langt, tog Berger det med sin le. Vest for legepladsen lå Bergers have.

Berger var landarbejder hos Brodersen, og hans kone passede skolen med rengøring og optænding i kakkellovnen vintermorgener. De boede i skolebygningens vesterende.

Bygningen, som skolen havde til huse i, var ikke særlig køn. En rektangulær hvidkalket kasse med paptag. Hele skolekomplekset omfattede en forgang, til hvilken man havde adgang gennem en dør i østgavlen, samt en skolestue. I forgangen var der nogle knager på østvæggen, og under vinduet mod syd stod

Tarup skole indtil 1938. Til højre udhuset med Bergers hønsehus og skolens lokummer (bag de to tætsiddende vinduer). Bag ved skimtes selve »skolen«

et jernstativ i to etager. I den øvre ring hang et emaljeret vaskefad, og i den mindre underneden en skål med sæbe og neglebørste. På et søm i væggen lige ved hang håndklædet. Her blev man sendt ud at vaske hænder og børste negle, når læreren skønnede det nødvendigt. Og mente han, at koldt vand ikke kunne gøre det, blev der på kakkelovnen i skolestuen varmet en kedel vand.

Når vejret ikke tillod udendørsleg, legede vi i forgangen. Den blev også brugt til sanglege under lærerens vejledning.

Fra forgangen kom man ind i skolestuen, et rum på fire gange otte meter, skønner jeg i dag. På østvæggen hang den sorte tavle, og i forlængelse af den stod bogreolen. På tavlens overkant hang til stadighed »bogstavskortene« til Claus Eskildsens Ole Bole, fæstnet med tegnestifter. Vinduerne vendte mod nord. De nederste ruder var af matglas, så den sparsomme trafik ad landevejen ikke skulle være os til adspredelse. Midt på væggen mod vest var der en dør, gennem hvilken vi, hvis vi kunne have åbnet den, var kommet lige ind i Bergers stue. Til venstre for denne dør hang et fotografi af Istedløven, omgivet af fotografier af de fire relieffer på løvesokkelens sider. Til højre for døren set mod vest hang bag glas et brunt tryk af et landskab med en å. Skolestuens sydvestlige hjørne var depot for landkort. Midt på sydvæggen stod kakkelovnen, og mellem den og døren ud til gangen et skab til bl.a. pigernes håndarbejdssager.

Da elevtallet svingede mellem tolv og seksten, har der skullet anbringes mellem seks og otte skolebænke af den slags, hvor bord og sæde var i eet, og altid beregnet til to elever. Under den skrånede bordplade var der en hylde til de bøger, man i løbet af formiddagen fik brug for. Fortil i bordpladen var der en rille, hvori skrivesagerne kunne ligge. Så trillede de ikke ned. Midt i bordet fortil sad blækhuset, hvori man dypede pennen, når man skrev diktat.

Erna Damkjær Poulsen underviser i håndarbejde 1936

Det var svært at skrive pænt og jævnt med det skidt. Især, når man syntes, at pennen var dårlig, og læreren mente noget andet. Så fik man nemlig ingen ny af den lille æske i lærerens skuffe.

Kateder var der ikke. Kun et almindeligt bord med bare een skuffe. Der var ingen elektrisk lys. En lampe, hvis brændstof jeg ikke husker, hvad var, lyste mådeligt op i skolestuen på mørke vintermorgener. Den del i lampen, der fungerede som lysgiver, var en hvid tingest, der skulle anbringes med stor forsigtighed, så skrøbelig var den. Af form mindede den om et astronomiobservatorium, cylindrisk med halvkugleformet kuppel.

I skrivning, dansk og regning undervistes vi på hold. Tysk kom først i fjerde skoleår. Skriveundervisningen foregik efter den gode skrårskriftmetode. Den gik hånd i hånd med begynderundervisningen i læsning efter Claus Eskildsens Ole Bole. I andet skoleår fik vi en rigtig læsebog, nemlig »Min første bog« af Margrete Marstrand og med tegninger af Louis Moe. Skønt at kunne læse! Vores regnebog var »Landsbyskolens regnebog«, der var inddelt i »Timer« med masser af opgaver af samme type. Til de hurtige var der en kasse med regnekort.

Timerne i religion, historie, geografi og naturhistorie var fælles for »hele skolen«. Til disse fag kom håndarbejde for pigerne. Gymnastik foregik i fuld påklædning ude på legepladsen, hvor vi også spillede rundbold. Men det skete kun lejlighedsvis. Det fandtes ikke på vort skema. Vores lærer kunne ikke synge, så der blev indforskrevet forskellige personer, der kunne synge med os.

Lars Schubert, der dengang var vandrelærer, og Elna Christensen, senere gift Jensen, kom og sang danske sange med os. Ikke desto mindre sang vi morgensang hver dag og bad morgenbøn. Det gik fint, takket være nogle meget velsyngende store piger.

Naturhistorie foregik, så ofte det kunne lade sig gøre, på mark og i skov, langs grøftekanter og levende hegn, og lige siden jeg var så nogenlunde færdig med at lære at læse, har jeg kunnet bestemme en plante efter Rostrups flora. Mægtigt at gå sammen med »de store«. Hver sommer travede vi en dag ud til Veseby mose. Da var floraen også med. Her var soldug og vibefedt, gråænder og moseterne. Primus, mælk, franskbrød og smør var slæbt med. Krus havde hver især medbragt. Opskæring og smøring af brødet besørgetes af læreren og de store piger. Mælken varmedes over primussen. Uforglemmelige måltider.

Sidste time om lørdagen var forbeholdt oplæsning. Den så vi hen til med glæde og spænding, for vores lærer var en god oplæser. Var vi i gang med en fjøleton, kunne vi have held med at plage os til en ekstra time i ugens løb, og var der fødselsdag, vankede der også en times oplæsning. H.C. Andersens eventyr kunne vi sluge nårsomhelst. Men den bedste var nu alligevel den om Niels Holgersen på gåseryggen.

Til de årlige tilbagevendende begivenheder hørte »eksamen«. Da kom dr. phil. Andreas Hanssen, rektor på Duborg-Skolen, på visitats. Vel sagtens bare for at overtale sig om, at alt stod vel til med undervisningen her. Den tyske skoleråd Gröndahl så vi ligeledes en gang årligt. Også han overværede et par ganske normale timer.

Om vinteren kunne vi lade margarine- og fedtemadderne blive hjemme, for da blev der hver dag midt på formiddagen serveret varm mælk og rundstykker med rigtigt smør. Vistnok en gave fra skolens fadderskab. Mælk og smør købtes hos mælkemanden, når han med sin hestevogn gjorde holdt uden for skolen, og rundstykkerne mener jeg, at Margot Meyer (Matlok) tog med fra Kappelgade, hvor hun boede. Mælken varmedes i en stor gryde over kakkelovnen.

Det hændte, at vi i skolen nød godt af, at der om aftenen skulle foregå noget i forsamlingshuset, hvortil der ventedes gæster udefra. Til dem, der jævnligt kom og underholdt med oplæsning, sang og spil, hørte Heimdalstuderne fra København. De gav så deres »kunst« til bedste for os på skolen om formiddagen. Et pust fra den store verden.

Vores lærer var Jørgen Damkjær Poulsen, en lille, noget spinkel person, hvis ansigt prægedes af store følsomme øjne, der dog også kunne lyne, når han blev vred, og en lang, spids næse. Hænderne, lidt for brede, med tykke fingre og brede negle – men med et godt håndtryk i. Han var min lærer i otte år, fra 1936 til 1944. I de første tre år – han var lærer i Tarup fra 1935 – boede han i Flensborg og cyklede da i skole hver morgen. Jeg husker ikke, om han nogensinde var syg eller udeblev på grund af snestorm f.eks. Ofte måtte han

til Tarup igen om aftenen for at passe aftenundervisning i forsamlingshuset. Her samlede han de voksne til oplæsning, husflid og danskundervisning. Da havde han sin kønne kone Erna med. Hun instruerede damerne ved væven og sybordet. En formiddag om ugen gjorde hun i skolen tjeneste som håndarbejds-lærerinde. Hun var en mild og stille kvinde, hos hvem jeg blot mindes en eneste lille ejendommelighed. Hun sagde sju, og ikke syv.

En vinteraften, vi boede da i forsamlingshuset, havde Damkjærs undervist de voksne. De må være gået derud fra Flensborg, for inde i den søndre stue stod barnevognen med deres førstefødte, Herdis (Møllehave). Der var blevet sunget, og man havde drukket kaffe (Halv og halv. Rigtig kaffe plus erstatning. Schipka). Brød eller kage tog hver især altid med hjemmefra. Før folk skulle begive sig hjem, var det sat i med en frygtelig snestorm. En spadseretur på flere kilometer med et lille barn i vognen skønnedes umulig, så derfor måtte vi deles om sovstederne i vor ringe bolig.

Damkjær var, foruden en god oplæser og en inspirerende leder på vore vandringer i naturen, en blændende fortæller. Allerhelst fortalte han om sine to vintre som pelsdyrjæger ved Winnipegsøen i Canada. Der var han efter overstået lærereksamen taget over sammen med en kammerat. Var det flugt fra arbejdsløshed? I fortællingerne om pelsdyrjægerens barske liv indgik også en spøgelseshistorie. Da stedet for dens tildragelse lå så langt borte, og i min fantasi virkede ganske fremmed, troede jeg, første gang jeg hørte den, at den var sand. Nytilkomne elever blev aldrig snydt for disse historier, og vi, der havde hørt dem før, men plagede os til dem gang på gang, registrerede med usvækket interesse, at der hver gang kom nye variationer over temaerne.

Lejrskoler og rejser til Danmark var oaser i det monotone skoleliv. Et år var vi på lejrskole i Rudbøl. Fra den husker jeg ikke meget. Dog, at vi boede på vandrehjemmet, at grænsen går midt i vejen, at vi sejlede dertil i motorbåd fra Tønder, hvor vi hos en bager forinden var blevet trakteret med chokolade og kager, og at jeg i Rudbøl sø fangede en aborre ved hjælp af et meget primitivt fangstredskab. Det bestod i sin enkelthed af et stykke selvbindergarn, hvortil jeg havde knyttet en krog. Hvor den var kommet fra, husker jeg ikke. Men med den ene ende bundet til en pind i land og med en orm på krogen i den anden, kunne det altså lade sig gøre. Af frygt for repressalier – jeg vidste jo ikke, om sligt var tilladt – smed jeg fisken ud igen. Om den overlevede sin lufttur, nåede jeg ikke at finde ud af, for mens den anstrengte sig for at komme på ret køl i sit element igen, ringede det til spisning fra vandrehjemmet, og da jeg senere vendte tilbage for at se, var den væk.

Turen til Stabrand på Djursland, hvor vi boede hos private, husker jeg for det indtryk en stor samling af sære sten, en bondemand havde samlet på sine marker, gjorde på mig. Men ikke mindst for stedet, hvor to af »mine« sange har hjemme. Og skønt jeg ikke vil kunne finde det igen, så ligger det alligevel i en stor skov et eller andet sted på Djursland. En lysning i denne skov dannede

rammen om en sammenkomst for os og vore værter. Tarupeleverne underholdt. Af den husker jeg blot Venner, ser på Danmarks kort, som min moster Sigrid reciterede. Det gjorde hun sikkert smukt. Det plejede hun. Men det var ikke den. Det var Danmark, nu blunder den lyse nat og I skovens dybe, stille ro, der blev sunget som fællessange. Bedre sted i verden kunne disse to sange ikke have valgt til at lukke sig op for mig.

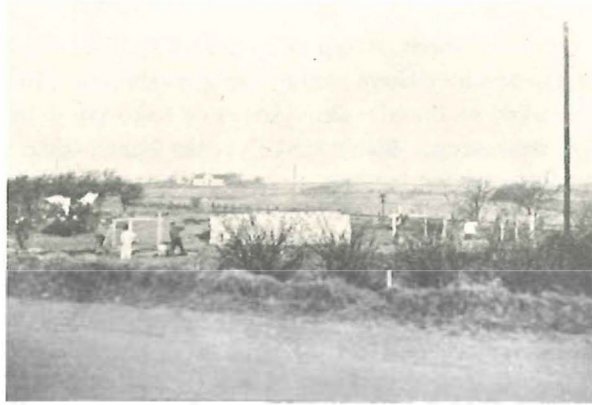
DEN NYE SKOLE

Jeg har gisnet om grunden til, at der i Tarup måtte bygges en ny dansk skole i 1938. Jeg har to teorier, der begge har deres udspring i Hans Brodersens død i 1935. Efter ham overtoges gården af hans bror, Martin Brodersen. Alle i Tarup ved, at fra det øjeblik, Martin Brodersen kom til, da gik det rask tilbage for den veldrevne gård. Den første teori går da ud på, at Martin Brodersen, som den dårlige landmand han var, i sin konstante økonomiske trang har sat lejen for forsamlingshus og skole så højt, at man fra dansk side ikke har kunnet finde sig deri. En anden grund, Martin Brodersen kan have haft til at »smide os ud«, kan være de politiske forhold sidst i trediverne. Han, der ikke var dansk, skulle nok ikke have noget »i klemme«. Det med den høje leje kan da også vurderes som et skalkeskjul for den anden grund til at hæve forbindelsen med Tarups danske. Der er et par ting mere, der kan støtte mine overvejelser. For det første måtte forsamlingshuset opgives allerede i 1937, hvorefter det indrettedes til boliger, der så udlejedes. Formodentlig til en leje, som forsamlingshuset ikke ville have indbragt. For det andet er det usandsynligt at antage, at den situation, som Tarups danske befandt sig i under de politiske forhold sidst i trediverne, skulle have medført en så uheldig optimisme, at den skulle have udmundet i et ønske om den skole, der stod klar til brug i efteråret 1938. Elevtallet disse år giver bestemt heller ikke svar i den retning. Jeg er derfor temmelig overbevist om, at årsagen til de ændrede lokalemæssige forhold for Tarups danske skole skal findes hos den nye ejer af den brodersenske gård.

Men alt det tænkte jeg ikke da.

Hvad jeg derimod lagde mærke til var, at der skete noget på en grund, der lå øde hen mellem Johannes Møllers og Oma Jürgensens huse, de to østligste i den nordre husrække i Kors. Det var en naturgrund, hvor vi ofte havde leget, og fra hvilken man havde et godt udsyn over Peter Hansens marker, helt over mod Trøgelsbygård, i hvis nærhed jeg – før de begivenheder, jeg nu skal skildre – havde set en ballon dale ned. Sådan en rigtig med mennesker i en gondol. Men jeg var for lille til at rende derover. Husker ikke engang, om jeg havde bedt om lov. Det var også fra denne grund, vi stak over amtsbanelegemet, når vi skulle over i »Gruskule« for at lege. Denne »Gruskule« var en grusgrav på Peter »Put's« mark. Han så ikke gerne, vi legede der. Men det gjorde vi. Og vi gravede huler.

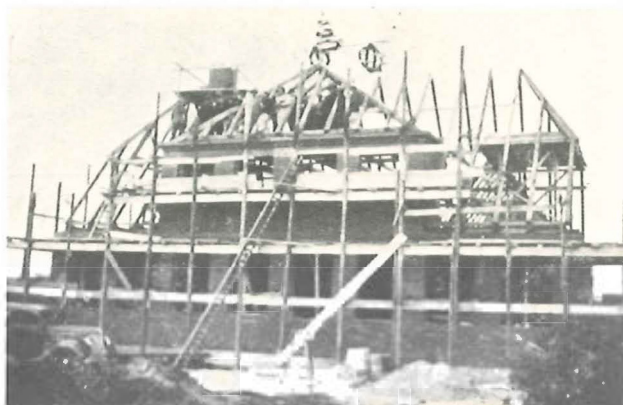
Nu så vi mystiske mænd gå omkring deroppe og måle op. Vi var nysgerrige

Grunden til den nye skole afstikkes

tilskuere til alt, som foregik. Og en dag kom mænd med spader og skovle. Det første spadestik skulle gøres. Jeg har siden aldrig kunnet forstå, hvorfor sådan en begivenhed ikke skal indrangeres i rækken af historiske begivenheder omkring tilblivelsen af en bygning. På linje med grundstensnedlæggelse, rejsegilde og indvielse, for uden det første spadestik ville ingen af de andre nogen sinde finde sted. Nå – havde det været tilfældet, var det nok ikke blevet mig. Otte år gammel, og ingenting. Men det gik sådan til. En af dem, der skulle grave, begav sig hen på den sydvestlige ende af grunden. Jeg fulgte med. Før han skulle stikke spaden i jorden, spurgte han mig, om jeg skulle gå i den skole, der skulle bygges her. »Jo, da!«, for nu vidste jeg godt, hvad der var i færd med at ske. »Kom her«, sagde han, »nu skal du grave det første spadestik. Det er vigtigt«. Det kendte jeg ikke noget til, men jeg gjorde, som han sagde. Og jeg vidste jo nok, hvordan man håndterede en spade. Det havde jeg prøvet i alvor hjemme i haven. – Sådan kan man uforvarende komme til at gribe ind i historiens gang. Datoen er desværre ikke fastholdt. Jeg har ikke kunnet finde den. Det er derimod tilfældet med dagen for grundstensnedlæggelsen. Det var den 24. marts 1938. Om denne tildragelse kan man læse i Skoleforeningens årsberetning, at det var Niels J. Billum, der havde kaligraferet grundstensdokumentet, hvad der blev nedlagt i den kapsel, der indmuredes o.s.v. Jeg var med, for jeg husker, at der var nogle meget fine herrer i mørke jakkesæt og flot kravetøj, og der holdtes taler. Så slipper erindringen op, men det var jo heller ikke mig, der skrev historie ved den lejlighed.

I de følgende måneder gik det stærkt. Murene voksede højt op fra fundamentet. Smukke mure af røde sten, og fuget med hvidt strandsand. Stenene kørtes hertil fra Egersund. Det kunne man læse på bilerne. Det vidste jeg godt, hvor lå, for der boede min elskede moster Diddi (Christine). Hende

Der har været rejsegilde

havde jeg tit besøgt, enten sammen med mor, eller alene. I Egernsund lagde nemlig damperen til Gråsten an, og når moster stod på broen for at tage imod mig, var det ingen sag. Der var en sjov færge, og moster bagte verdens bedste vandbakkelse. Dejlige associationer at få ved synet af en lastbil med røde mursten.

Og tømrerne kom og rejste tagkonstruktionen, og kranse hængtes op i toppen af det hele. De havde fine kulørte bånd, der flagrede i vinden. Det var sjovt med ham, der stod deroppe på det, der engang skulle være loft. Han drak flere glas af et eller andet og sagde en masse. Til sidst smed han glasset bagud, hen over hovedet på sig selv. Klirrr! sagde det et eller andet sted. »Åh, det var godt«, sagde nogle. Underligt. Rejsegilde. Aldrig hørt det ord før. Der byggedes ikke andre huse i Tarup før og under krigen end netop den nye skole. – Da vi kom hjem, talte de voksne om, hvad en tysk indvåner i Kors, som var ivrig nazist, højlydt havde ment, da hun skred forbi deroppe under rejsegildeceremonien. »Det er da godt, at »Speckdänerne« vil bygge sådan et stort flot hus. Det kan vi fint bruge som »Hitlerjugendheim««. Men hendes glæde kunne nu ikke måle sig med vores. Og vi havde andre håb for fremtiden. F.eks. hed det i mit hjem »Når vi kommer hjem til Danmark«, ikke »Hvis vi kommer ...«. Godt, de holdt ud i alle de små hjem.

Så blev det sommerferie, og vi børn rejste på ferieophold i Danmark. Da vi vendte hjem, var skolen næsten færdig. Den var imponerende. Til efteråret skulle vi flytte ind. Der var ikke meget i den gamle skole, vi skulle bruge længere, for i den nye skulle alt være nyt. Rigtige borde, og en stol til hver, alt med gummidupper under hvert ben. Og ny tavle skulle vi have, og det hele.

Den 30. oktober var der en mægtig fest. Indvielse. Og det stod i avisen, og det var ganske vist. Ikke noget, vi drømte. Men sikke et slot. Lang gang med

Skolen står færdig. Efterår 1938

mange knager og et møbel til sutsko, for i den nye skole måtte vi ikke træde med vort grove fodtøj. Klasseværelset syntes enormt. Der var sløjdrum med plads til mange høvlebænke. Mellem det og klasseværelset var der en stor dør, der kunne foldes sammen. Så havde man god plads til møder og fester. Skolen skulle jo være forsamlingshus også. Der var vævestue med tre væve, og et rum til – hvad var det nu det var? – nå, kontor. Hvad mon det var for noget. Og der var køkken. Også stort. Rigtig dansk med fast bord med skabe og skuffer på den ene langside, med vask og vandhane og store skabe til kopper og kander, håndklæder og duge. Her kunne mor rigtig lave kaffe, når der skulle holdes møde. Den idræt fulgte mor i mange år. Lave kaffe, det var »Adi«, den ting stod fast. Bag sløjdrummet var der vaskerum, bruserum og pigelokumer. Helt bagude, og med tilgang udefra, lå drengelokumerne. Rigtige WC'er var der endnu ikke, men spandene var skiftet ud med et stort hul under det hele. Der var god plads også. Oppe på loftet – nå nej – på første sal, der boede Damkjærs. To stuer, arbejdsrum, køkken, badeværelse, soveværelse og børneværelse. – Alt det holdt man over dåben hin 30. oktober 1938. Men da var jeg ikke med, så den begivenhed må man læse om i Skoleforeningens årsberetning for skoleåret 1938-39.

Noget af det, som hændte næste dags formiddag, husker jeg derimod. Da var det vores tur. Chokolade og boller. Rundt at se det hele. Og gaver! Vaser og krukker og skåle i alle vindueskarme, store flotte bøger, flag, Kongen og Dronningen. Og se! Der hang vi alle på et søm. Peter P. Fries havde malet os i den gamle skole. Det huskede vi godt, for vi havde siddet model for ham. Jeg havde fødselsdag, den med de tre tipenninger. Jo, det var en dag. Og på denne min ni-års fødselsdag fik jeg endnu et par sange – og en sanger. Den første i mit liv. Blandt gaverne ved indvielsen var en grammofon. En sort kuffert, der

skulle trækkes op med et håndsving, og som der skulle skiftes stift i en gang imellem. Der var to plader med. Danske sange. Een på hver side. Det haver så nyeligen regnet. E'tet skal med, for sangeren var Aksel Schiøtz. På den anden side var Moders navn er en himmelsk lyd. Dem kendte jeg begge. Nej, det var den anden plade. Min pige er så lys som rav og især I solen går jeg bag min plov. Hvilken gave! – Dem kunne jeg lytte til igen og igen.

Området omkring skolen var endnu ikke planeret og anlagt. Det sørgede landmand Jørgensen fra Jaruplund for. Vi fulgte i frikvartererne med i, hvordan arbejdet skred frem. I skellet over imod det, der engang havde været amtsbanelegemet – den var nu nedlagt – plantedes der mirabellehegn, og foran det japanske kirsebær. Foran skolen anlagdes forhave. Bag skolen, mod nordvest, lå – endnu brak – et mægtigt stykke jord. Det, som nu er boldplads. Der fik Damkjær sig et stykke have, og da han også var en god havemand, forvandlede brakmarken snart til en frodig køkkenhave. Selvom han havde os drenge – også om formiddagen – til at give en hånd med – så var arealet alligevel for stort til have for een familie. Et stykke blev derfor udlagt til skolehave, hvor hver elev efter egen bestemmelse kunne dyrke sine urter og blomster. Resten, og det var stadig ikke lidt, fordeltes mellem de danske familier, der ønskede et ekstra stykke have. Vi fik også en strimmel. Den gravede jeg sammen med far. Det var strengt med alle de kvikrødder, der skulle pilles op. De blev samlet i en stor bunke og brændt, efter at de havde ligget og tørret i nogen tid. Hvor længe denne ordning stod på, husker jeg ikke, men vi brugte kun denne nye have til dyrkning af kartofler. Og de blev gode i den »jomfruelige« jord.

Inden døre fortsatte skolelivet ellers, som vi kendte det fra den gamle skole. Morgensang, morgenbøn, og så i gang med de vante timer. Nyt for drengene var dog sløjd, men først efter at Damkjær havde været på kursus. Under hans fravær havde vi vikar. Det var Chr. Reinholdt. Efter krigen blev han skoleleder i Langbjerg.

Blandt det, jeg mindes fra det første år i den nye skole, er fortællertimerne med pensioneret lektor frk. Christiane Jørgensen. Ved læsning af gamle årsskrifter er jeg faldet over, at hun allerede tidligere skal have været i Tarup. Både i skolen og i ungdomsforeningen. Men for mig dukker hun først op i den nye skole. Hun boede, så vidt jeg husker, i Kruså, og tilbragte en del af sin pensionisttilværelse med at fortælle nordiske gudesagn og danmarkshistorie for elever og unge i Sydslesvig. Hun sad på en stol med os unger på gulvet omkring sig. Og så gik det løs, med Odin og Slejpnir og ravnene, med Thor og bukke og Mjølner, med Loke, den listige fyr, og Heimdal, der kunne høre græsset gro. Roar og Helge, Hagbard og Signe, Absalon og Esbern Snare, Svantevit, Gorm og Thyra, Danevirke, Harald Blåtand, Knud Lavard og Haraldsted skov, Valdemar Sejrs og Dannebrog i 1219. Hun var fantastisk. Alles kæber hang. Fantasien fik lov at løbe. Det var herlige stunder.

Men så kom krigen, og så skulle man til at være barn på en anden måde.

TEATER, BALLET, MUSIK OG ANDEN ÅNDELIG FØDE

Den kulturelle påvirkning, vi udsættes for i vore tidligste år, kan være af altbestemmende betydning for, hvordan vi resten af vort liv forholder os til det, som mennesker i deres stræben efter at give udtryk for det, som bevæger sig i dem – skaber. Nogle kalder disse mennesker for kunstnere, og det, de skaber, for kunst.

Det forekommer måske ikke umiddelbart indlysende, at jeg i årene op mod den anden verdenskrig skulle have været under en sådan påvirkning. Småkårsfolkene havde som oftest ikke kræfter til at klare mere end dagen og vejen.

At det alligevel forholder sig sådan, er jeg i dag dybt taknemmelig for. Takken derfor stiler jeg til min mor og min mormor, der sørgede for, at det skete.

Forsamlingshuset og skolen var rammen om en del. Men det har jeg omtalt.

Det, som imidlertid står stærkest i den kæde af indtryk, det her drejer sig om, er nogle teaterforestillinger på Flensborg Teater.

Man skal ikke lægge noget i kronologien. Den er ikke vigtig. Og skulle en og anden finde ud af, at en af de nævnte forestillinger skal placeres efter 1939, gør det heller ikke noget. Det er *min* oplevelse, der er vigtig for mig.

For at mindske risikoen for at blive mistænkt for at have læst mig til det efterfølgende, undlader jeg at nævne bare eet navn på en skuespiller eller danser, der har medvirket i »mine« teaterstykker, for dem *har* jeg læst mig til siden.

»Genboerne« med ham den underlige uniformerede herre, der sprang forskrækket omkring, når nogen råbte »Vogt dig!«. »Alladin«. Hvilket eventyr! Farver! Og mærkeligt tøj havde de på. »Svanesøen«. Vidunderlig smukt. Der svømmede rigtige svaner over scenen bagved. Hvordan mon det gik til? Og hende den fine dame deroppe. Lige som en svane. Jeg husker at have stået op under det meste af en forestilling en gang. Alle de voksne! »Tavlebordsduetten«. Akkurat som i eventyret. På hjemvejen talte vi om det, vi havde set og hørt. De to, som sang. Det var de samme, som var i den sang, de sang hende i forsamlingshuset. Prinsessen sad i højeloft.

Mange år senere lovede jeg mig selv, at hvis jeg nogensinde skulle blive far, så ville jeg søge at give mine børn de samme muligheder for at opleve, som jeg havde haft.

Der er et par andre småting, jeg gerne vil have med. Nogle af dem lider desværre under, at jeg hverken kan tids- eller stedfæste dem, men vi skal nok enten i Borgerforeningen eller på Flensborghus. – Spejderorkesteret. Store drenge i flotte uniformer. Foran stod en mand. Han havde en pind i hånden, og så svang han med armene, mens drengene spillede. – En anden gang var der en hel flok mænd, der sang på en scene. En af dem kendte jeg godt. Det var Opa Hansen, min farfar.

Dansk Skolescene i Flensborg Teater 1936

Kun een gang mindes jeg at have set taruperne spille komedie, og det var ikke engang i Tarup, men i Harreslev forsamlingshus. Jeg husker, at far spillede med, men om det var ham, der i stykket, »Vækkeuret«, sad i bare underbukser under bordet, husker jeg ikke.

En søndag om måneden var der dansk gudstjeneste i Adelby Kirke. Vi fyldte ikke meget i det store rum. Men det var skønt at høre orglet spille. Det sad dengang over alteret. Hvis man sad i højre side, og det gjorde vi altid, kunne man ikke se organisten, Betty Skøtt. Hun var gemt bag det store forhæng deroppe. Skrædder Hansen, en spinkel, »fuldskægget« mand, læste ind- og undgangsbønnen. Han talte ellers udmærket dansk, men når han »læste« i kirken, tog han altid t'erne i »det« med. Pastor H.F. Petersen prædikede indtrængende fra prædikestolen. Man skulle ordentlig lægge nakken bagud for at se ham, så højt var han oppe. Stemmen steg og dalede. Meget. Jeg husker intet af hans prædikener. Kun een eneste sætning har brændt sig fast, og den kan måske nok stå som typisk for H.F., som jeg sidenhen lærte ganske godt at kende og satte pris på. Han forkyndte med høj røst, og da lå den i tenorlejet, at »Jesus er ingen Stalin« – pause – »Jesus er heller ingen Kong Christian«, og så sagde han første stavelse i Jesus lidt kortere end folk vanligt gør.

Først i 1939 fik vi radio derhjemme. En lille sort bakelitkasse, en »Volks-empfänger«, der på hver side af skalaen bar »Ørnen« med Hagekorset i sine

På Store Okseø, juni 1937. Tre af de mandlige deltagere i udflugten faldt under krigen. Det er Hans Poulsen, nr. 2 fra venstre i bageste række, min far, Walter Christiansen, der har min lillebror på nakken, og Henry Meyer, der står næsten skjult i bageste række

kløer. Ville man have radio, måtte man tage dem med. Der fandtes ingen uden. Det blev de eneste hagekors i mit hjem, ud over dem på pengene og på fars uniform sidenhen. Jeg husker, at der blev talt om at slibe dem væk med sandpapir, men at det blev opgivet. Der kunne komme nogen og lægge mærke dertil, og så vidste man ikke, hvad der kunne ske. Vi måtte simpelthen ignorere dem. Og store var de jo ikke. Så var Dannebrog henne på kommoden alligevel vanskeligere at overse.

Den kasse gjorde min verden større. Pressens Radioavis. Men først og sidst musik. Middagskoncerter. Wivex, Angleterre, Zigeunerhallen, Holberghaven og Kilden i Ålborg. Jens Warny, Max Skalka, Wandy Tworek, Louis Preill og Teddy Petersen med Radioensemblet. Var jeg alene, kunne det hænde, at jeg skulle prøve, hvordan det føltes at gøre ligesom ham manden med pinden foran spejderorkesteret.

Årsmøderne begyndte med flaghejsning om morgenen. Jeg sad foran på stangen, når far cyklede derind. Og om eftermiddagen var der sang og musik. Dejlig udsigt over fjorden. Derude lå Okseøerne. På den store havde vi været på udflugt med børn og voksne fra Tarup. Hvis man var heldig, fik man en is. Der var også en, der holdt tale, men den forstod jeg ikke noget af. Det gjorde nu ikke noget, for der var nok at se på. Og så mødte vi onkel Nigge og tante

Hulda, og Oma og Opa Hansen, og onkel Erni, og Oma og Opa Christiansen fra Harreslev, og så snakkede vi med dem. Til sidst skulle flaget hejset ned (på dansk hedder det »nedhales«), og så sang alle Kongernes Konge (der fik man endnu en sang), og så varede det et helt år, før vi igen skulle til årsmøde.

BIRKELYGÅRD

Når man var kommet i skole, så skulle man også på sommerferie i Danmark. De to ting hørte sammen. Og sommeren 1936 blev det så min tur.

Jeg husker ikke med hvilke følelser, jeg drog af sted. Men jeg er næsten sikker på, at jeg ingen anelse havde om, hvad det hele gik ud på. Men jeg skulle i hvert fald ud at rejse med tog, køre over en bro, og ud at sejle skulle jeg også. Så meget kunne jeg fatte. Også, at jeg, når alt det var overstået, skulle bo på en bondegård, for det stod, sagde man, på den seddel, jeg havde fået med hjem fra skolen.

Min erindring om rejsen – eller transporten, som det jo hedder – skriver sig fra de efterfølgende år, så den må jeg hellere vente med, og indskrænke mig til, hvad jeg virkelig mener at kunne huske fra sommeren 1936,

Sammen med et par andre børn ser jeg mig stå på en perron med min kuffert ved fod. På perronen en del voksne, der begiver sig hen imod os. En efter en får vi gransket de sedler, vi siden afrejsen i morges har båret i en snor om halsen. – De rigtige finder de rigtige. Og så skal vi køre en lille tur i bil. – Da jeg skal i seng, kniber jeg en tåre.

Men børn glemmer hurtigt. Også deres mor – , når de hvirvles derhen, hvor der er ny føde for deres sanser, og hvor nyt kan opleves. Hvis tryghed og varme følger med, er paradiset hjemme.

Sådan føler jeg nu, at sådan var det.

Og så kan jeg igen støtte mig til min hukommelse.

Der var Marie og Niels Larsen, mine plejeforældre. Deres børn Esther, Helge, Dagny, Gunhild, Frode, Thormod og Gudrun. Gudrun var den yngste på tretten år. Dagny passede køerne sammen med sin far. Helge byggede gård på Lammefjorden. Stenene til huset støbte de selv i malkehuset derude. Gunhild var i København. Esther var gift med Linus. De boede i Allerup og tøjrede deres køer. Jeg husker ikke, om Frode eller Thormod var hjemme på gården den sommer. Gården hed Birkelygård, med kostald, hestestald, svinehus, duer på taget og værksted, hvor Niels, men senere især Thormod gik og rodede med at opfinde en eller anden maskine. I frugthaven skulle der sprøjtes, for at æblerne kunne blive gode. I laden stod tærskværket og kværnen, i hvilken Niels malede korn til grisene. Der var mange køer, og en tyr, der stod i stalden det meste af tiden og kun kom ud, når en ko skulle bedækkes omme ved svinehuset. – Hestene havde sære navne. Pettermand, Lyse, Lette, Københavneren, Den kuperede, og så var der en, der hed Klaus. Ham satte en af karlene mig op på. Det havde Klaus aldrig prøvet med nogen før, så jeg kom hurtigt

Birkelygård

ned igen. Endelig husker jeg Lise, en tung og meget sindig hoppe med en bred blis. Hende forsøgte Niels senere at sælge, hvilket også lykkedes i første omgang. Men Lise ville ikke være det nye sted, og så tog Niels hende hjem igen. – Karlene boede oven over hestestalden. De skulle op kl. 5, og så puslede de med et eller andet til kl. 6, da var der morgenmad. Kl. 9 var der frokost, middag kl. 12, kaffe kl. 14, aftensmad kl. 18, og måske aftenkaffe eller grød senere på aftenen. Mellem måltiderne arbejdedes der hårdt. Somme tider også efter aftensmaden. Nogle hakkede roer. Dem havde karlene på akkord. Det forstod jeg ikke, hvad var. I høsttiden hændte det, at alle blev ved, til duggen faldt. – Foran stuehuset var der en stor have, og neden for den futede toget forbi. I græsplænen stod et par store træer, der på varme dage skyggede for karlene, når de sov middagslur under dem. – Kattene var kun på staldlofterne og i laden. De var vilde og ikke til at komme i nærheden af. Hunden, en schæfer (dens navn husker jeg ikke, og den var der ikke året derpå), ville ikke lade mig have min pandekage i fred. Den pigerne havde givet mig under forberedelserne til en middag. Ved måltiderne sad alle omkring det samme lange bord i køkkenet. Niels sad for bordenden og sagde sjældent ret meget. Når han skulle bruge syltetøj, bad han om »det røde«. Agurkesalaten var »det grønne«.

Om søndagen kørte Marie og Niels til gudstjeneste i Vallekilde. – Somme tider kom der mange på besøg, og somme tider var vi på besøg hos andre. Så gik konerne i haven og spiste stikkelsbær, og mændene gik i markerne for at se på dem. Senere gik alle ind for at drikke kaffe. Og så blev der også sunget.

Naboen hed Povl Jensen. Han havde nogle fine heste. Det var belgiere med korte haler. Og Sigvald Bonde havde verdens hårdeste håndtryk. Laurids nede ved landevejen havde bare to køer, og Thorvald, som var daglejer, havde stumpede tænder, der var sorte af snus. Ham kunne jeg næsten ikke forstå.

Der var mærkelige ord. Ka'skie, pot'mål, pan'kauer, vi ska' bort, Skahut-banken, styrt'bad. Styrt'badet foregik nu også ved, at vandet styrtede ud af et rør i godt og vel mandshøjde fra vaskehuset og ud i gården. Jeg stod på køkkentrappen og så til, hvordan karlene tog deres styrt'bad. Da var der ingen badeværelser på gården.

Nede i den dybe kælder var der masser af æblemost. Den smagte dejligt til frokost, men bedst i marken på høstdage. Ellers blev der drukket kærnemælk og hvidtøl, der stod i kælderen i kæmpeflasker i træstativ. Det kom fra bryggeriet inde i Gislinge.

Bagervognen kom med nogle vældigt lange rugbrød, der blev sat på højkant i en brødmaskine i kælderen. Den slags brødmaskiner findes i dag kun på museer. Den larmede, når den var i brug, så det kunne høres over hele huset. Når bageren kom, fik jeg som regel en femøre, af dem med hul i, til et stykke wienerbrød.

En morgen sad der en mærkelig gammel mand nede i køkkenet og spiste morgenmad. Han havde sovet i laden om natten. Nu fik han noget at spise, før han skulle vandre videre ud ad landevejen.

Tænk, hvad man alt havde at fortælle, når man kom hjem.

Ferien gik på hæld. Marie og Niels tog mig til Gislinge og købte nyt tøj til mig. Afskeden og hjemrejsen husker jeg ikke.

Men jeg var velkommen næste år, og næste år, og sådan blev det ved. Det blev en del af mit liv, at jeg hver sommerferie var på Birkelygård i Gislinge, 10 km vest for Holbæk.

Sommerferie igen. 1937, 38 og 39. Der var nogle, der skulle i nye feriehjem. Det måtte ikke ske. – Spændingen udløstes. Adressen stemte. Men hvis man nu blev syg! – Skete ikke. –

Dagen nærmede sig. Mor vaskede og reparerede mit tøj, pakkede kuffert, smurte madpakke og lavede en flaske saftvand. Rejsen varede hele dagen, og jeg skulle hverken sulte eller tørste.

Tidligt i seng dagen før, for vi skulle møde på banegården i Flensborg kl. 5. – Kufferten kom bag på mors cykel, og så spadserede vi i den skønneste sommermorgen, der tænkes kan. På telefonrådene sad gulspurve og talte til syv.

Sommeren 1939. Dagen før hjemrejsen. Mit første rigtige sæt tøj, med lange benklæder. Hunden er Fox

På banegården fik vi vore sedler om halsen og stillede op sammen med dem, der skulle samme vej. Hej, der var jo Larsen Grøn. Ham kunne jeg huske fra i fjor. Og han kunne huske mig. Han huskede mig så længe, han levede, og jeg vil mindes ham så længe, jeg kan. – Der var Otto Behnk. Han skulle også til Gislinge igen. – Knus af mor. »Farvel, min dreng. Ha' det rigtig, rigtig godt, og kom glad hjem igen!« – »Vi kør', vi kør' for femogtyve ør'«. – Lillebæltsbroen, Odinstårnet, Storebælt. Måger, og færger i modsat retning. Op i toget i Korsør. Nu var der ikke så langt igen. – Se det hele igen, – og hestene. De havde fået en ny hund, havde Marie skrevet i julebrevet. – Fox. – Holbæk. – Skifte til OHJ, Odsherreds Jernbane, eller som den hed i folkemunde, Ole Hansens Jernbane. – Allerup, Tuse, Hagedsted – Gislinge. Niels, Frode eller Thormod var der med bilen. Fortroligt det hele. Maries varme. Bævreaspen med sine raslende blade uden for mit vindue. Duerne kurrede på taget, og Fox og jeg blev gode venner.

På varme dage henlagdes afsvalingen efter en lang arbejdsdag til dæmningen ved Audebo. Thormod eller Frode sad ved rattet, og alle karlene var med. Jeg kunne sagtens være på skødet hos en af dem. – Her ude kunne man se dæmningen, der lukkede af for Lammefjorden. – Vi kørte gennem Hagedsted, hvor moster Bodil boede. Hendes mand, Ingemann, røg lang pipe. Det passede

Sydslesvigske ferieborn i Odsherred på sommerudflugt til Nykøbing 1938. Det er kommunegartner Larsen Grøn midt i billedet bagved

godt til ham, for han var så rar. – Fra Hagedsted og ned mod dæmningen lå der nogle marker, meget større end Niels Larsens. De hørte til Hagedstedgård.

Kørerne gik på Lammefjorden hele sommeren. Der var malkemaskine i malkehuset. – Niels havde plantet æbletræer i det bare sand. Dog med læ af fyr omkring. Skulle se, hvad der kom ud af det. Der var også jordskokker derude. De lignede solsikker.

En dag, vi kom ud på Lammefjorden, havde en ko kælvet, og vi måtte lede efter kalven. Den fandt vi uskadt i grøften langs Femkanten. Mens de voksne arbejdede, kunne jeg gå på opdagelse. Ruinen, fuglereder. Man kunne ligge på ryggen og se skyerne sejle hen over sig. Få dem til at forestille noget. – Og lærkerne sang. Hvor mange var der mon?

Larsen Grøn tog hver sommer alle os fra Sydslesvig på en udflugt til Nykøbing. – Opsamling i Ole Hansens Jernbane. – og så vandrede vi ud til Kattegat og badede og legede på stranden. Bagefter i skoven ved Grønnehavhus, hvor der var bænke og borde. Der spiste vi vore mellemadder og fik sodavand til. Og så legede vi igen, til vi skulle hjem.

Hver sommer fik ende. Men næste sommer kommer du igen. Og så tænkte man på det. – Paradiset varer evigt.

Efter sommerferien 1939 blev der krig. Så kom det hele nok til at gå anderledes, end man havde tænkt sig.

Og det kom det.

OG SÅ KOM KRIGEN

Da vi mødte i skole den 1. september 1939, vidste vi nok, hvad der var hændt. Hitler havde indledt den anden verdenskrig – mod Polen. Vi blev yderligere sat ind i tingenes alvor af vores lærer, Damkjær Poulsen, og så blev vi sendt hjem.

Dagen efter havde fætter Georg i Egersund fødselsdag. – Grænsen var endnu åben, så både mor og mormor, moster Sigrid og jeg kunne uhindret tage til fødselsdagsfest der.

Der var imidlertid ting forud for den 1. september 1939, der varslede, at noget var i gære.

Nogle måneder før – jeg husker ikke nøje hvornår – kom vores »borgmester«, Hermann Jensen, med de første rationeringsmærker. – Senere måtte vi hente dem selv. – Fra da og indtil 1949 var det meget begrænset, hvad man kunne købe af dagligvarer.

Allerede i 1938 var vores far blevet tvangsudskrevet til arbejde i Büsum. Han måtte ikke fortælle, hvad arbejdet gik ud på, men han gjorde det alligevel. – Fæstningsanlæg. – På et fotografi fra »lejren«, hvorpå der er syv mænd, kan jeg i dag identificere de fire som danske sydslesvigere.

Da vi kom hjem fra fødselsdagen i Egersund, lå der meddelelse om, at far var indkaldt til krigstjeneste – direkte fra lejren i Büsum, og uden tilladelse til besøg hjemme først.

Han var da 25 år gammel.

NABOER OG NAZISTER

Efter krigsudbruddet, men især efter at også Danmark i 1940 var invaderet af Hitlers tropper, og alting i begyndelsen flaskede sig for nazisterne, var det svært for danske sydslesvigere at holde stand og stå imod.

I det lille tarupske samfund var få danske, lidt flere overbeviste nazister – og de markerede sig stærkt –, mens resten, skønt de var tyskere, holdt sig neutrale.

Til dem, der som nazister markerede sig stærkt, hørte vore naboer mod øst, familien Marquardsen. Han var skrædder, og hun en lille underkuet kone. De havde en voksen, ugift datter hjemme. Hun, Alma, var sammen med faderen og sin søn Kurt så rabiante nazister, at vi – især under krigen – næppe kunne vise os uden for vores dør, eller i vores have, der grænsede op til deres, uden at blive overfuset i anledning af, at vi var danske. Næsten dagligt måtte vi høre på, at nu ville Danmark snart blive indlemmet i »Das großdeutsche Reich«, at alle danskere bare var nogle dumme bønder, at være dansk var det absolut

ringeste, man kunne være i denne verden, og at vi blot var danske, fordi vi fik tøj og pakkker med mad fra Danmark. – Det var drøjt at være vidne til så rendyrket primitivitet i så lang tid. Men det var nødvendigt for at overleve. De var jo ovenpå dengang. Vi var bare nogle ubetydelige »Speckdänen«. – Alma døde brat få dage efter den 5. maj 1945. – Nogle påstod, at hun havde taget sig selv af dage i sorg over »Det stortyske Riges« skæbne. – Skrædderen og hans kone meldte sig efter krigen ind i Sydslesvigsk Forening, og det kunne vi slet ikke forstå.

Vore naboer mod vest var det helt anderledes med. De var nok tyskere, men dem havde vi et fint naboforhold til. Nanny og Lorenz Nicolaisen var os til megen støtte og hjælp både før, under og efter krigen. I deres kælder, et lille hul under deres udhus, samledes vi under samtlige luftalarmer krigen igenem. Det var mange timer. – Naboskabet stod sin prøve.

Af og til var der søndag formiddag optog, hvori deltog landsbyens SA-medlemmer. Dem fra Sønderup, Engelsby og Tastrup var nok også med, for så mange blegbrunt-uniformerede var der ikke i Tarup. Man samledes ved den tyske skole nede i Adelby, hvorfra så optoget, med musik og faner i spidsen, drog op gennem Tarups hovedgade. – Blegbrune uniformer, skråremme, lange støvler, hagekorsarmbind og kasketter med sort skygge. Og så sang de til musikken deres nazistiske slagsange.

Et af SA's ivrigste medlemmer, Alfred Jessen, var ofte syg og kunne ikke deltage i marchen. Iført sin uniform sad han så bag et åbentstående vindue ud mod gaden, ad hvilken optoget skulle passere. Der sad han med »heilende« arm ud af vinduet, mens frænderne drog forbi. – Senere følte samme Alfred Jessen sig rask nok til at melde sig frivilligt til krigstjeneste, men han vendte ikke tilbage til Tarup efter krigen. Hvad grund han kan have haft til at forblive i DDR, ved jeg ikke.

Fra Adelby kirkegård kunne vi, når vinden bar mod øst, høre, når betydende personligheder i nazistpartiet blev stedt til hvile. Et harmoniorkester forkyndte da altid »Ich hatt' einen Kameraden...«.

Hauptlehrer Priess (skolelederen ved den tyske skole i Adelby) gik dagligt tur op gennem landsbyen. En værdig herre, iført hat, kravetøj, frakke og spadserestok. Han var også nazist, ellers havde han nok ikke været skoleleder. På sin vej op gennem landsbyens hovedgade hilste han venligt »heilende« på alle, undtagen på dem, der gik i dansk skole eller deres forældre.

Når samme Hauptlehrer Priess mødte Willi Jessen, der var søn af føromtalt overnazist Alfred Jessen, (Willi var vel omkring 5 - 6 år gammel da), udspandt sig omtrent samme scene hver gang: Na, Willi, singst du mir mal das Englandlied vor? – Kriegst auch einen Groschen dafür«. Og så sang Willi:

Heute wollen wir ein Liedlein singen,
trinken wollen wir den kühlen Wein.

Und die Gläser sollen dazu klingen,
denn es muss, es muss geschieden sein.
Gib mir deine Hand, deine weisse Hand.
:/:Leb' wohl, mein Schatz:/:, leb' wohl, lebe wohl.
Denn wir fahren, denn wir fahren,
denn wir fahren gegen Engeland, Engeland. Ahoj!

Og Willi kunne også udenad de to andre vers. Dem sang han, fik sin Groschen (10 Pf.), og så stokkede Hauptlehrer Priess videre.

Under en af sine spadsereture traf Hauptlehrer Priess på Otto Jürgensen. Han var oprindelig dansk sydslesviger, men det tænkte han nok ikke på, da denne begivenhed fandt sted. – Otto Jürgensen var netop blevet far til tvillinger, to piger. Hauptlehrer Priess ønskede til lykke med begivenheden, men undlod ikke at beklage, at det var blevet to piger. Denne beklagelse kunne Otto Jürgensen bifalde, for, som de var enige om: »Der Führer braucht ja Jungs!«

Senere fandt Otto Jürgensen tilbage til den dansk-sydslesvigske fold.

En anden supernazist i Tarup var Christian Sommer. Han blev efter en ganske særlig begivenhed blandt danske og »de neutrale« benævnt som »Den nye barber«!

Det kom sig heraf: Tarup krosal var tidligt efter krigens udbrud blevet indrettet til overnatning for polske krigsfanger, der dagligt i grupper på 6-8 stykker af en tysk soldat og et gevær med opplantet bajonet blev ledsaget til de gårde, hvor de gjorde tjeneste som landbrugsmedhjælpere.

En af disse polske krigsfanger forelskede sig i datteren på den gård i Hyrup, hvor han »tjente«, og pigen forelskede sig i ham. Forholdet »fik følger«, og så blev middelalderlige straffemetoder taget i anvendelse. – Da ingen anden ville, meldte Christian Sommer sig til afklipping af pigens hovedhår, hvorefter hun med bagbundne hænder, siddende overskrævs på et læs møj, til skræk og advarsel blev sendt på en tur gennem landsbyen. Hvad der efter dette blev af hende, ved jeg ikke, men hendes elsker blev en søndag formiddag hængt i et træ uden for Tarup kro for øjnene af sine kammerater.

Hvordan »visse« folk så på polske krigsfanger, kan følgende oplevelse kaste lys over: Sønderupgård blev, så vidt jeg husker, engang i 1942 ramt af tilfældige bombenedkast. Hovedbygningen var værst medtaget, og syv mennesker var dræbt. – Næste dag var jeg på indkøb hos bager Jacobsen, hvor Sønderupgårds tragiske skæbne var på tale blandt kunderne. »Ja, og syv mennesker omkommet,« lød en af kommentarerne. »Seks«, kom det prompte fra en anden, »den syvende var en polak«. – På det tidspunkt boede de polske krigsfanger på gårdene for at give plads for de russiske i lejrene.

Blandt jævne folk var den almindelige hilsen »Mojn«, morgen, middag og aften. Både, når de mødtes, og når de gik hver til sit. Nu havde nazisterne imidlertid fået en hilsen til erstatning for alle andre, »Heil Hitler«. Den brugte

de – høj og lav – også på os, hvis de da overhovedet hilste på os, og man brugte den bevidst provokerende, som f.eks. vores nabokone, der til gengæld måtte nøjes med vores »Mojn«. – Når føromtalte Hauptlehrer Priess skred op ad landevejen med spadserestokken i venstre hånd – den højre måtte altid være klar til at »heile« med – og han så mødte Willi, der for en Groschen skulle afsynge »Das Englandlied« – ja, så kom der ekstra kraft i stemmen, når en af os var i nærheden og han hilste den lille naziunge med »Heil Hitler, Willi!«

ARBEJDE FOR MAD

Den ration fødevarer, der kunne købes mod aflevering af rationeringsmærker, slog slet ikke til. Rationen for en måned kunne sagtens fortæres på et par dage, så det var livet om at gøre at finde på metoder til fremskaffelse af mad på anden måde.

Hver plet i haven udnyttedes stadig til dyrkning af spiselige afgrøder.

Høns- og kaninhold var meget almindeligt. Jeg holdt kaniner i snesevis. Og det blandede myndighederne sig ikke i. – Holdt man derimod gris og slagtede den, kom myndighederne og fandt ud af, i hvor lang tid kødrationeringsmærker skulle »inddrages«. – Men der slagtedes »sort« i vidt omfang med risiko for fængselsstraf.

Vi, der boede tæt op af vore husdyr, kunne have dem nogenlunde i fred. Kolonihaveejere var derimod udsat for hyppigt tyveri af både deres høns, kaniner og svin. – I forsøg på at sikre sig derimod, lagde de rævesakse ud, og advarede eventuelle tyve med skilte, hvis påskrift lød: »Vorsicht! Fussangeln!«

Foder til kaninerne hentede man om sommeren på grøftekanterne. Mælkebøtter var bedst, men der var rift om alt på grøftekanter og i markskel. Her hentede småkårsfolk mad til kaniner, får, geder, svin og høns. Brændenælder var gode til svin, og de bedste blade var gode til menneskemad.

Det var et større problem at skaffe mad til kaninerne om vinteren. Madrester havde vi ingen af, kun kartoffelskræl, som vi kogte til dem. Men der skulle mere til, og det kunne alene landmændene levere. Købe hos dem kunne man ikke. Penge var intet værd, og der var mange, som trængte.

Arbejde sig til »goderne«, var den eneste mulighed, og det var ikke vanskeligt at få arbejde. Mange gårde blev drevet af kvinder, hvis mænd var indkaldte, og deres eneste faste arbejdskraft var krigsfanger.

Fra mit tiende til mit syttende år – for efter krigen blev fødevarer-situationen endnu mere fortvivlet – arbejdede jeg i meget af min fritid hos landmænd i Tarup for at skaffe mad til kaninerne og til os selv. Der var meget arbejde, som en tiårs knægt kunne forrette. Vogte køer, tynde roer med fingrene – kravlende på en gammel sæk –, strigle køer, muge i staldene, samle kartofler efter optageren, trække roer op – lægge dem i rækker og stikke toppen af med en spade, læsse roer, sætte neg sammen (skokke), stikke neg op til ham, der skulle putte dem i tærskværket, sprede møj, skære hakkelse til hestene, rive med

hesterive. – Som større dreng fik man lov til at arbejde mere alvorligt. Pløje, harve, køre hø hjem – og korn og roer, selv lægge læs, grave rockuler og dække roerne til for vinteren.

De småpenge, man derved kunne tjene, regnede vi ikke. Det var naturalierne det gjaldt. – Hos Peter Hansen kunne man få mælk og boghvedegryn. Han havde selv dyrket boghveden og malet den i sin kværn, og der var småsten at kæmpe med, når man spiste grøden af den. Hos von Bjelke måtte man rive havremarken ren (fuglen og den fattige skal også være mæt), så havde man strøelse til kaninerne og kraftfoder tilligemed. Hos Gondesen måtte man gå kartoffelmarken efter, så havde man vinterkartofler og måske endda nogle at lave kartoffelmel af. Hos Asmussen på Meiershof kunne man få sukkerroer til at lave sirup af. Roerne kogtes i gruekedelen i udhuset, og det stank frygteligt.

Som større dreng har jeg hos Wilhelm Brodersen, en søn af Martin, en vinter malket otte køer morgen og aften mod en betaling af to liter mælk om dagen. – Det var håndmalkning!

To andre vintre passede jeg med mellemrum en stald med en halv snes kvier og en ko for Gondesen, der var flyttet til sin fædrengård i Rylskov, men stadig havde jord og stald i Tarup. – Det var både fodring, mugning og strigling samt malkning af den enlige ko, der gav løn for mit arbejde, 5-6 liter mælk dagligt, som også gav fløde, flødeskum, smør og kvark.

De mest gavmilde landmænd kunne godt finde på at slippe en skive skinke eller et stykke pølse, eller nogle æg, men ikke alle var lige villige til at udlevere de madvarer, vi så hårdt havde brug for.

I en efterårsferie havde jeg således hjulpet til i roehøsten hos Hans Christiansen (Hans Buer), og helt bestemt regnet med, at der vankede nogle kålrabi. Dem skulle jeg jo bruge til både kaninerne og til os selv. Men jeg kunne ikke få en eneste. Han havde ikke for mange selv, sagde han. – At jeg alligevel fik – også havre af hestenes foderkiste, kan jeg takke Ludvig Kleist for. Ludvig var polsk krigsfange, og arbejdede hos Hans Buer. Han boede i et usselt kammer ved siden af hestene. Vi havde gået sammen i marken tit, og han vidste, at jeg ikke var tysk, så han kunne i mit selskab verbalt få luft for sit had mod nazismen og alt dens væsen. Og så drømte han om, hvordan det skulle blive, når denne forbandede krig var ovre – og vi skulle ses igen. – Hjemme hos ham i Polen. – Nå, da natten var faldet på, aflagde jeg Ludvig et besøg. Han havde det hele parat, både kålrabi og havre, og ingen – før nu – har vidst om det.

Når man arbejdede ude på gårdene, fik man oftest også kosten der, men det behøvede ikke altid at dreje sig om den samme mad, som »herskabet« fik, men det var under alle omstændigheder gavnligt for rationen derhjemme. – I Veseby var der en bonde, jeg kun har kendt under navnet »Marquard Kvarkenbrot«. – Hos ham kendte tyendet kun én slags »pålæg«, – kvark.

Der er et par ting, som egentlig ikke hører til i dette afsnit, men jeg ved ikke,

hvor jeg ellers skal putte dem hen.

I de seneste krigsår måtte de polske krigsfanger spise i det samme lokale som gårdens øvrige folk, og de måtte også få den samme mad. – Nogle steder fik de det også.

De russiske fanger nåede, så vidt jeg ved, aldrig så langt i »ligeberettigelse«. – Jeg har flere gange hos Clausen i Tastrup rakt mad ud til en mongolsk-russisk fange i kostalden. Der sad han på en malkeskammel med sin skål mad på knæene. Hans mad var fremstillet specielt til ham, og det var ikke noget gode – for ham.

Og da vi nu er ved det med mad, skal et par andre ting med.

Æg kunne vi stadig købe hos Theodor og Cathrine Johannsen, og vi kunne også en gang imellem hente et par liter mælk hos Bernhard Johannsens ude mellem Maasbøl og Husby. Det med mælk var et stort problem, når ikke jeg malkede hos Brodersen, eller passede stald hos Gondesen. Halvanden liter skummetmælk hver anden dag var vores ration. Til en voksen og to børn. – Det er ikke så mærkeligt, at det tog mange år, før skummetmælk igen regnedes for mad syd for grænsen.

Om efteråret cyklede mor og jeg ud for at plukke brombær. Det var der mange, der gjorde, også dem inde fra byen, så det var godt at vide nogle gode »steder« langt fra alfarvej. Den store 10-liters spand skulle gerne være fyldt.

På begge sider af Kappelvejen ude omkring Husby var der æbletræer. Var man heldig – men det var man sjældent – kunne man hente æbler der. Ellers cyklede Jørgen Damkjær og jeg til Langballeå og hentede en sæk nedfaldsæbler der. De kunne bruges til grød, mos, eller til at strække den ædle frugt i marmeladen med.

Det ikke særligt skarpe sving ud for Tarup skole må alligevel have været skyld i, at en lastbil tabte en sæk ned på landevejen. – Det må have været i 1942 eller i 1943, men alligevel – kakaobønner – midt under krigen. Det var frikvarter, og vi fik hurtigt bakset sækken ind i skolen. – Indholdet blev fordelt mellem de få danske familier, der var i Tarup. – Hjemme pillede vi skallerne af, og bønnerne blev malet i kaffemøllen. Det var noget fedt stads at male i møllen, og den stoppede da også til flere gange under processen, men der blev en udmærket chokoladesuppe, efter at grumset var siet fra.

I haverne dukkede planter op, som vi aldrig havde set før, og hvis eksistens vi ikke vidste af.

Nogle dyrkede tobak – sågar dem, der aldrig havde røget før – og der var ingen grænser for de gode råd, som folk kunne give hinanden i retning af at behandle de kostbare blade, så de blev udholdelige at ryge.

Mor var vild med kaffe – jeg har ikke oplevet så passioneret en kaffedrikker hverken før eller siden. – Men kaffe – sådan rigtig kaffe – kunne jo ikke opdrives nogen steder. Jo – engang sendte far en pose af den eftertragede vare et eller andet sted fra. Bønnerne var grønne, men det var ikke noget problem.

Mor brændte dem på panden. Sikke en stank.

Men det blev værre endnu. For mor havde hørt, at når man behandlede modne sødlupiner på samme måde som grønne kaffebønner, malede dem i kaffemøllen, og af det derved vundne »pulver« tragtede en drik, så ville denne drik slående minde om »kaffe«. –

Et år måtte en stump i vor have give plads for dyrkning af sødlupiner, men det skete kun dette ene år, så den har nok ikke været så god alligevel, denne lupinkaffe.

Jeg smagte den ikke. Var kun plaget af lugten, da lupinerne blev brændt.

BIRKELYGÅRD IGEN

Sommeren 1940 blev ingen sydslesvigske skolebørn sendt på sommerferie i Danmark. Det var en stor skuffelse for mange.

Året efter var der igen mulighed for at komme afsted. Nu var der bare den hage, at ingen måtte komme over Store Bælt på grund af minefare.

Marie, min plejemor, fandt på råd. – Jeg rejste med den ordinære ferietransport fra Flensborg banegård til Padborg station. Der lå så en af Marie og Niels betalt billet til mig, Padborg – Holbæk, retur. Og så rejste jeg de resterende krigssomme på egen hånd uden om den officielle ferietransport.

Når jeg sent om aftenen ankom til Holbæk banegård, afgik der ikke flere tog derfra mod Nykøbing Sj., men hvad gjorde det? Ude på pladsen foran banegården stod Mona, kørehesten, forspændt jumben. Det var mest Thormod, der hentede mig, og jeg måtte »kuske«. Rejsetrætheden var blæst væk. De ti kilometer fra Holbæk i sommernætter, med Mona pruttende foran, er min kæreste strækning i Danmark.

Og så var jeg igen i mit andet hjem, og da jeg var der blot en tolvtedel af året, blev indtrykkene stærke og oplevelserne intense.

Under krigen var Ford'en på klodser ude i garagen, så Mona måtte holde for med jumben. Hver morgen og aften, når der skulle køres malketur på Lammefjorden, hvor køerne gik hele sommeren, hver søndag morgen, når Marie og Niels kørte til gudstjeneste i Vallekilde, og hver gang, når der skulle gøres besøg hos familie og venner.

Efterhånden var jeg blevet gammel nok til at deltage i arbejdet i mark og stald, og jeg fik prøvet det hele. Lærte at slå med le, med slåmaskine og selvbinder. Engang rev jeg hø sammen med hesterive det meste af en dag ude på Lammefjorden. Det var skønt efter endt arbejde at ride hjem på Klaus, en bastard af en knobstrupper og en belgier, og i gården mødes med de andre »karle« og deres heste.

Jeg elskede at arbejde med hestene, – de fleste af dem. Der var een – Josefine, en skimlet belgisk hoppe. Hun kunne ikke lide mig. Det kan jeg stadig ikke forstå, men når jeg skulle lægge sele på hende, måtte jeg altid opræde meget bestemt, for hun var parat til både at bide og sparke. – Helt

anderledes var det med Bente, en rød belgierhoppe, der gik i spænd med Josefine. Bente var af et meget labilt gemyt, nervøs og kilden. Alle på gården havde svært ved at fange hende nede i engen, når hun skulle hjem på arbejde, men ikke jeg. – Hændte det, at Bente skulle skoos, når jeg var på gården, blev jeg sendt til smeden med hende. »Åh, gudskelov!«, sagde smeden i Gislinge, når vi kom. Han vidste, at når jeg stod ved hovedet af hende, mens han satte nye sko på, så stejlede hun ikke.

Når ferien var til ende, og jeg skulle rejse hjem til Sydslesvig, gjaldt det om at være på Padborg station så betids, at jeg med ferietransporten kunne komme til Flensborg. – Et år glippede det ved, at jeg kom for sent. – Da jeg intet personligt visum havde, kunne jeg ikke komme hjem den dag, skønt jeg foreslog en dansk politibetjent at gå hjem. Jeg måtte pænt vente til næste dag, da endnu et ferietog skulle passere grænsen. Natten tilbragte jeg på en briks i en celle i arresten på Padborg politistation, der dengang lå over for posthuset, – men døren til cellen blev ikke låst den nat, og betjentene var flinke og gav mig også at spise.

Til omtalen af mit feriehjem på Birkelygård hører også, at jeg ikke var eneste feriebarnd. Foruden mig var der de fleste år Karl Erik fra Bellahøj. Ham kunne jeg i rapkæftethed ikke hamle op med, men vi kom godt ud af det med hinanden. – En sommer fik hans søster ikke nogen ferieplads, og så tog Marie og Niels også hende til Birkelygård.

Et af efterkrigsårene – det har nok været i 1946 – var vi hele fem feriebarnd på gården, to sydslesvigere, to københavnerne, og så Stefan fra Budapest. Der var god plads ved det store bord i køkkenet, og der var god plads i Mariens og Niels' hjerter.

Der var plads til endnu flere. – Josef, en tysk jøde fra Leipzig, boede og arbejdede på gården i to år, før jødeforfølgelserne i Danmark for alvor satte ind, og han flygtede til Sverige.

Efter krigen oplevede jeg samvær med unge finner på gården. Thormod havde været i Finland, og som civil hjulpet til der, da der trængtes til hjælp. Han havde også været på højskole, lært rigtig godt finsk og lært mange unge finner at kende, bl.a. Maja, der nu er gårdkone på Birkelygård. Thormod oversatte i hundredevis af breve fra finsk til dansk og omvendt i den tid, da mange finske børn opholdt sig i Danmark efter krigen.

De finner, jeg mødte på Birkelygård, havde vidt forskellige erhverv. Journalist, operasanger, massør, sportslærer, organist, landmand. Alle gik de ind i det daglige arbejde på gården et par måneder, hvorefter de med de penge, de havde tjent, drog ud for at se på Danmark. – I Niels' bil.

Hver sommer var der sommerstævne på Vallekilde Højskole. Blandt deltagerne var vi fra Birkelygård selvskrevne. Lærere og elever spillede teater. Hellig Trekongersaften, Peer Gynt. – Jeg bliver endnu blød i mit hjerte ved tanken om 100 danske pigers gymnastikopvisning på den store plæne.

I 1945 var det længe uvist, om vi kunne komme på sommerferie i Danmark. Da ferien begyndte, vidste man endnu intet, og så fandt man på alternativer. – Margot Meyer og Kæthe Dirks var ledere for Ulveflokket i Flensborg. De skulle med »Ulvene« i lejr ved Vesterholt, Daniel Petersens gods mellem Slesvig og Husum. Nogle store spejdere skulle med som kokke. – Det blev Johannes Møller, Christian Petersen og mig.

Da en uge var gået, kom der besked om, at nu var alt klart til afrejse til Danmark. Hurtig oprydning, og så afsted.

Det blev til bare fjorten dage den sommer, men jeg husker den som en af de skønneste. Blandt andet for denne oplevelse: Vi havde kørt korn hjem nogle dage. Ved middagsbordet en lørdag sagde Niels: »Hvis vi nu fortsætter med at køre i hus i dag, til duggen falder, og hvis vi så fortsætter i morgen, når den er væk, så kan det være, at vi bliver færdige i morgen. Bliver vi det, skal alle få fri på mandag«. – Vi knoklede på resten af lørdagen, og om søndagen kunne vi sætte hestene på engen midt på eftermiddagen.

Mandag morgen kl. 5 cyklede karle og piger (7-8 stykker) ud i det danske sommerland. Høve strand for at bade, Dragsholm Slot for at se, og i Svinninge biograf sluttede vi af med at se »Manden med Jernmasken«. Det blev sent, før vi efter besøg i Birkelygårds spisekammer kom til ro den dag.

Når jeg rejste hjem fra Birkelygård, var jeg altid i nyt tøj, og ved siden af kufferten var der altid en pakke med mad – og sæbe. Marie brugte mange kneb for at få sendt mad ned til os, både under og efter krigen. – Mens jeg gik på seminariet i Tønder, kom der ikke sjældent en pakke med gode sager, om efteråret en kasse æbler fra frugthaven, og til fødselsdag og jul var der breve med gode ord – og en aldrig manglende check.

Det var en stor glæde for mig i 1957 sammen med min mor og kone, Birgit, at være med ved Maries og Niels' guldbryllup. Ved den lejlighed var også Maries nevø, Gunnar Rasmussen, tidligere forstander på Danebod Højskole, til stede. Da han så mig, udbrød han: »Nå, der har vi jo Hans Werner, fast inventar i huset«

Sådan var det

Jeg ved, at Marie på sine gamle dage glædede sig over breve fra sine feriebørn. Det var hende, der førte korrespondancen. Der var breve fra Israel, hvor Josef var havnet efter krigen, fra Stefan i USA, hvortil han var nået efter opstanden i Ungarn i 1956. Hans rejse dertil havde Marie og Niels betalt. Fra alverdens havne kom der breve fra Klaus, min efterfølger som sydslesvigsk feriedreng. Han var styrmand på et af A.P. Møllers skibe.

Karl Erik, københavnerdrengen, gik det således med: Da han var kommet ud af skolen, blev han bud ved Politiken. Men han levede i et dårligt miljø, og så blev han syg af tuberkulose. – Da han var kommet sig af den, rejste Marie til København og hentede ham til Gislinge, hvor han blev karl dels på Birke-lygård, dels hos Frode på Lammefjorden. Så blev han soldat, vendte derefter

»hjem« til Gislinge, giftede sig med en pige fra egnen, og kom til at bestyre et slagteriudsalg i Kundby.

Det er ikke til at gøre op, hvad Marie og Niels Larsen har betydet for mig og mange flere.

Vi er mange, der skylder dem tak for meget.

KONFIRMATION. – OG HVAD SÅ ?

Søndag den 2. april 1944 blev jeg konfirmeret af pastor H.F. Petersen i Helligåndskirken i Flensborg.

Forberedelsen var foregået på Duborg-skolen sammen med de flensborgske konfirmander. Derved fik jeg min første, mere snævre kontakt med den »fine« skole og de belevne bybørn. – De gik i biografen med hinanden – to og to – pige og dreng, og de gik »Holmbummel« med hinanden. – Hvilket spild af tid!

Konfirmationsforberedelsen husker jeg ikke meget af. Kun H.F.'s livfulde og inciterende facon at fremlægge stoffet på. – Ikke altid holdt han sig til de emner, vi var samlede om. Således kunne hans associationer føre til så »fjerne« emner som hestekøds anvendelighed til bøffer, eller til gavnligheden af at vaske sine fødder i koldt vand, før man gik i seng. Så sov man godt, sagde han.

Det var en broget flok, der blev konfirmeret hin søndag. Også, og ikke mindst, på grund af påklædningen. For, skønt alle sikkert var i det bedste, de ejede, var meget gammelt og slidt og »forkert«. – Der var lange benklæder, der var for korte, ærmerne på jakkerne også. Der var plusfours og gummistøvler, udtrådte sko og strikketrøjer. – Når man tænker på, hvor meget småkårsfolk – og deres børn var vi jo – dengang lagde vægt på, at deres unger var rene og hele og pæne i tøjet, så var det en jammer.

Nogle af os var dog i »nyt« tøj, og jeg var en af dem. I et helt nyt sæt tøj. Den hvide skjorte var fars, og butterflyen også. Men tøjet da ? –

Til erhvervelse af tøj havde man et tøjmærkekort (Kleiderkarte). Mærkerne på dette kort kunne bruges, når der skulle anskaffes småting som f.eks. undertøj, sokker, skjorter og lommestørklæder. – Havde man derimod brug for »større« beklædningsgenstande, måtte tilladelse til indkøb af sådanne gives på borgmesterkontoret (kommunekontoret). Det lå dengang i stueetagen af fru Pajonceks stuehus, der hvor nu SPAR-forretningen i Tarup ligger.

Her udstedte borgmester Hermann Jensen »Bezugschein« til Tarups indbyggere, så de kunne få sig nogle frakker, sæt tøj og gummistøvler. Een »Bezugschein« om året.

I besiddelse af en sådan kunne man så gå i byen for at lede efter det, som beviset gav adgang til at købe.

Man sagde, at bønderne, de kunne sagtens. De behøvede ikke nøjes med at købe på »Bezugschein«. Ved bestikkelse med skinke, pølse eller andre naturaller kunne de få forretningsfolk til at hale hvad som helst frem af gemmer, som vi hørte om skulle findes.

Søndag den 2.4. 1944

Min »Bezugschein« Anno 1944 skulle bruges til et konfirmationssæt. Det havde mor bestemt.

At denne »Betrækningskkiin«, som den måske kan kaldes i sydslesvigjargon, ikke gav sikkerhed for, at man nu virkelig kunne få fat i den ønskede beklædningsgenstand, skulle snart vise sig.

Vi startede i Flensborg. Flere gange om ad de forretninger, der kunne tænkes at ligge inde med et sæt tøj til mig. Hans Jürgensen, Hansen og Co., Uldall. – Nix – . Selv i disse store forretninger var ingen varer at øjne. Hylder, skabe, knager, stænger og montrer var gabende tomme. – De omtalte gemmer havde vi jo ikke adgang til. Vi med vores »Bezugschein«.

Mor gav ikke op. »Så må vi prøve i Slesvig«. – Og så rejste vi derved. En klam februar dag med snesjap over det hele. – Samme nedslående resultat. –

Fra venstre tante Toni og onkel Jakob fra Kiel, mor, lillebror Walter, onkel Peter, konfirmanden, fætter Georg, moster Christine, mormor og moster Sigrid

Før vi rejste hjem, kom vi lidt til hægter ved en varm kop »kaffe« hos Heine og Henny Marth i Flensborggade. Dem kendte mor fra morbror Ernst's lærertid ved Ansgarskolen.

Hvis man efter dette troede, at mor havde fået nok, havde man ikke taget højde for hendes udholdenhed. – Der var endnu Kiel tilbage, hvor vi kunne ty ind hos min mors farbror Jakob og hans kone Toni.

Og i Kiel endte så vores jagt. – I dag husker jeg enden af dette drama omtrent sådan: Efter flere forgæves forsøg endte vi kort før lukketid i en kæmpeforretning. Fra hallen gik brede trapper i tre retninger op til første sal. Men derhenne – i stueetagen – hang, bag glas i et skab – et sæt tøj – kun dette ene. – Et skær af lettelse bredte sig over mors ansigt.

At det var så meget for stort, at i det mindste halvanden af min slags kunne have været i det, gjorde ikke hendes lettelse mindre. Heller ikke min, for jeg var godt træt af det der. – »Det gør ikke noget«, sagde mor, »det kan Oskar klare«. – Oskar Petersen var skrædder i Tarup. Han havde fået et ben skudt af under krigen, så han var færdig med at være soldat.

Oskar Petersen fik konfirmationssættet rigget til, så jeg kunne være pæn den 2. april. Men det var noget elendigt skidt, det sæt tøj. Folder kunne faktisk ikke presses i bukserne, og et halvt år efter, var de ikke til at bruge mere. Gad vidst, hvad det tøj har været lavet af. Gamle klude måske. Mindede mest af alt derom.

Far lå som soldat i Rendsborg dengang – for at komme sig, efter at han var såret på østfronten, men han kunne ikke få orlov, og så måtte vi også savne ham ved denne lejlighed.

Foruden os derhjemme, mor, mormor, moster Sigrid, lillebror og mig, var familien fra Kiel, min moster fra Egersund, hendes mand, onkel Peter og fætter Georg med ved familiesammenkomsten efter højtideligheden i Helligåndskirken.

Menuen husker jeg ikke, men den har ganske sikkert enten bestået af flæskesteg, erhvervet efter mange ugers sparen sammen af kødmærker, eller også af kaninsteg. Noget sødt har vi sikkert også fået. Det hørte sig til. Og så har mor sikkert tryllet en eller anden form for hjemmebag til »kaffen«.

Alle skriftlige hilsener til mig den dag har jeg liggende endnu. De fleste er affattede på postkort af groft, grågult pap med simple motiver af alpevioler, påskeliljer eller solsikker. Det var, hvad man kunne få. – Minder om genbrug. – Andre er enkle papirslapper, påtrykt »Herzlichen Glückwunsch« og med håndskrevet tilføjelse »i Anledning af Konfirmationsdagen«. – På andre »kort« findes den omvendte sproglige konstellation: »Hjertelig til Lykke på Konfirmationsdagen«, senden NN und Frau.

Brevet fra Marie i Gislinge og hilsenen fra Larsen Grøn i Holbæk var i høj kurs.

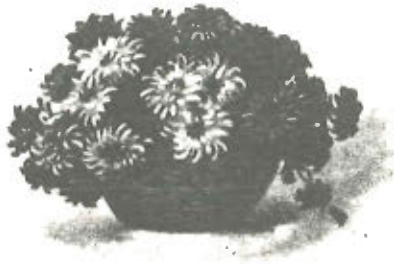
Uden på en konvolut har jeg noteret, hvad der var af gaver. 24 pengegaver på i alt 10 kr. og 270 RM. De sidste kunne ikke bruges til ret meget. Så står der: 4 bøger. Tre af dem husker jeg. Gjøngehøvdingen, Ovre i staterne af Hakon Mielche og Selma Lagerlöfs Gösta Berlings Saga. Derudover var der: 3 blomster, et slips, et sæt undertøj, en fyldepen og et hylster til en tændstikæske.

Derefter blev det hverdag igen. Den bød bl.a. på problemet om, hvad jeg skulle tage mig til. Fjorten og et halvt år gammel og med otte års lovpligtig skolegang bag mig.

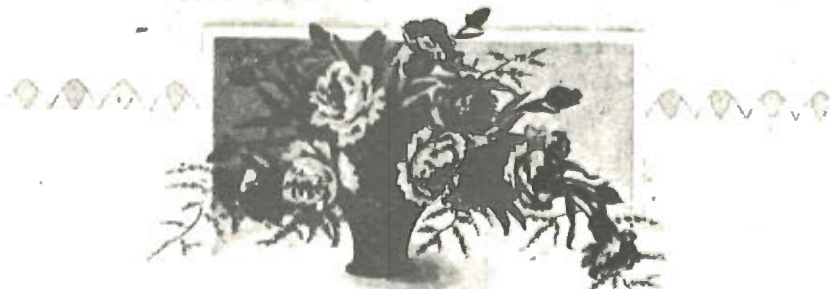
Da jeg var lille, ville jeg være slagter. Jeg blev da også ferm til at slagte kaniner. – Det havde mormor lært mig. – Men jeg holdt for meget af dyr til fortsat at kunne slå dem ihjel. Save, høvle og slå søm i syntes mig en mere human bestilling, så hvorfor ikke komme i lære som tømrer. Der var jo også tradition i familien for dette håndværk.

På »Arbeitsamt« (arbejdsanvisningskontoret) i Flensborg var jeg sammen med en masse andre til en »test«, som det nu hedder. Der var et hav af forskellige regneopgaver, skriveprøver i tysk (dem var jeg nok ikke så god til), men ellers syntes jeg, at jeg klarede prøverne helt godt, også færdighedsprøverne, der bl.a. gik ud på med en tang at forme et stykke kobbertråd efter en given skabelon.

Resultatet blev, at jeg skulle i lære hos firma Lund på Jørgensby, et velrenommeret firma i branchen.

Die besten
Wünsche
til
Konfirmation.

Hjertelig Lykønskning
paa Konfirmationsdagen

Theodor Johannsen n. Færø
Kjøbenhavn

510

Konfirmationshilsener på dansk og tysk, samt omvendt

Dansk Spejderkorps Sydslesvigs 25 års jubilæumsfest på Flensborghus

Det kom jeg nu aldrig.

I foråret 1944 var man næsten færdig med at indkalde årgang 1927 til krigstjeneste, og man var godt i gang med at hugge sig ind på årgang 28. – Varede krigen bare et halvt år længere, skønnede vi, at også årgang 1929 kom for tur. – Til den hørte jeg.

Hvad så, når man alligevel måtte afbryde sin læretid?

Duborg-Skolen havde dengang et tilbud til sådan nogle som mig. Et frivilligt niende skoleår, Fortsættelsesklassen. – For nogle af mine kammerater blev denne klasse et »opbevaringssted« i håb om bedre tider. På tre efter hinanden følgende »Afgangsbilleder« af denne »Fortsættelsesklasse«, finder jeg en kammerat, der ganske enkelt blev »opbevaret« der. – Ikke fordi han var ubegavet, men hvad skulle man dog stille op med sig selv? Samme kammerat, Werner Christiansen, blev senere vandrelærer i Jybæk, gjorde indtil sin alt for tidlige død et stort arbejde for det danske i Sydslesvig, og hans tre døtre er studenter fra hans gamle skole.

Efter påskeferien 1944 blev jeg elev i Duborg-Skolens forsættelsesklasse. – Skolen havde imidlertid en eksamensafdeling, og i den gik nogle af dem, som jeg hurtigt fik god kontakt med. Det kan have medvirket til, at jeg omkring fjorten dage efter min entré på Duborg-Skolen stillede på rektor Bernhard Hansens kontor med bøn om at måtte blive flyttet over i »eksamensafdelingen«. – Det skete. – På prøve.

Der blæses til samling ved Tarup Skov

Thomas Madsen blev min klasselærer i 4. mellem x. – De fag, jeg fik problemer med, var matematik og engelsk. – Regne med x'er og y'er. Hvad skulle det nu være godt for? Men det gik hurtigt med at nå på højde med de andre, takket være en dygtig og forstående matematiklærer i Elna Jensen. Hende kendte jeg lidt til, for hun havde sunget med os i Tarup skole sidst i trediverne. På lignende måde gik det med engelsk. Vores lærer, Mutter O (Inger M. Ottosen), var uhyre energisk, dygtig og forstående, og med hende bag katederet kunne det ikke fejle.

Det med at være sluset ind på prøve hørte jeg aldrig noget til, men det har man nok talt om på lærerværelset.

Nu var man altså elev på »den fine skole«, og det førte andre ting med sig. Alle på skolen var spejdere. Efter sigende en betingelse for, at man kunne slippe for Hitlerjugend-tjeneste. Ved skolens fester var alle elever i spejderuniform, udvalgte stod fanevagt.

Jeg blev også spejder. I Skjoldungetrop.

Vor porsfører var Franz Wingender. Han havde i krigen mistet sit ene ben,

og så kunne han virke for os unge. – Det gjorde han godt. – Rolf Asmussen var patruljefører, og Christian Petersen assistent i Helgepatruljen.

Vi mødtes til træning og øvelser i Hjemmet i Mariegade, hvor vi endelig måtte opføre os »ordentligt«, hvilket vil sige, absolut ikke støje det mindste, for Hjemmets bestyrer, Chr. Bøwadt, var ikke til at spøge med. Han var en bister herre, der ikke tålte andet end alvor.

Korpschef for det danske spejderkorps i Sydslesvig var Hans Futtrup, lærer på Duborg-Skolen.

Det må have været hen på sommeren 1944, at vi spejdere var på øvelse i Tarup Skov. Jeg husker, hvordan vi sad derude i skumringen, før vi skulle hjem, og Hans Futtrup fortalte om Dinne Jensens og Kaj Bruhns eventyrlige flugt over grænsen, for at Dinne kunne blive puttet af vejen til Sverige og undgå tysk militærtjeneste. Kaj Bruhn var dengang journalist ved Flensborg Avis og aktiv spejder i Sydslesvig. Senere blev han programchef ved Danmarks Radio.

Vi hørte også Hans Futtrup fortælle om, hvordan nogle af vore ældre kamerater, for at undgå tysk militærtjeneste, var blevet smuglet over grænsen.

Der var meget at beskæftige sig med, når man hjemme i sin seng lå og tænkte over, hvordan det skulle komme til at gå, når man selv kom i den situation at skulle være tysk soldat.

Ind imellem kunne man skyde tankerne til side, når det lykkedes i krystalapparatet ved sengen at opfange udsendelserne fra BBC-London og høre, hvor elendigt det gik for Hitlers hære rundt i Europa.

Måske havde man en chance for at slippe.

KRIGSTJENESTE

Far blev som omtalt indkaldt den 1. september 1939, og det var han indtil den 24. marts 1945, da han faldt for en russisk kugle ved Leobschütz i Oberschlesien.

Mellem de to ovennævnte datoer gjorde han tjeneste ved østfronten. Der såredes han to gange, så han måtte tilbringe nogen tid bag fronten for at komme i orden til at blive sendt ud igen. I en periode var han i Frankrig – længe før invasionen, så det var »uproblematisk«. Det var det derimod ikke, da han en overgang var stationeret i Fredericia. Slem for en dansk sydslesviger at ligge som tysk soldat i Danmark. Mange har berettet samstemmende derom.

I Fredericia kom far i kontakt med familie til vor kordegn, skrædder Hansen i Sønderup. Denne familie havde indflydelse og kontakter, der kunne have skaffet far til Sverige, men han turde ikke af frygt for represalier mod os derhjemme.

Således overlevede vi, men ikke han.

Den længste periode, far var ude, før han igen var hjemme på orlov, varede 13 måneder.

Husker ikke, om han nogensinde var hjemme til jul. Jul under krigen var noget med – trods alt – gudstjeneste i Adelby Kirke, og så hjem til kaninen og efterfølgende højtid i hjemmet – uden far. – Derimod husker jeg far hjemme ved forårstid et år. Vi gravede have sammen. Pludselig stod han stille, støttede sig til sin spade og istemte: »Hvor Nilen vander Ægypterens jord«, med omkvædet »Jeg tror, der er skønnest i Danmark«. Det var en af hans yndlingssange.

Der var i det hele taget nok af praktiske ting at ordne, når han endelig var hjemme. Men også familielivet skulle plejes. Alting blev så hektisk de få dage, vi kunne have sammen, fordi så meget skulle nås. Komprimeret familieliv.

Til de skønneste minder fra en orlov hører vores cykeltur til Lyksborg den 18. maj 1943. Denne lyse oplevelse blev dagen efter afløst af en af de mest rystende hændelser, som ramte os danske på en enkelt dag under krigen. Ved bombeangrebet på det nordlige Flensborg udslettedes den danske børnehave i Batterigade.

Omtrent månedsdagen efter at far var faldet, fik mor meddelelse om, hvad der var hændt. Det var kun kammeraters udsagn, der lå til grund for beskeden, og vi fik aldrig en eneste af hans personlige ejendele hjem.

Længe efter krigen dukkede mænd, om hvem man »vidste«, at de var faldne, pludselig op i deres hjem. Denne omstændighed gav mor et belastende håb, der kun langsomt blev slidt ned.

Som forudset slap heller ikke jeg for at leve op til min forpligtelse over for mit forkerte statsborgerskab.

Knap fjorten år gammel blev jeg sammen med jævnaldrende samt nogle, der var næsten fem gange så gamle som vi, beordret til undervisning i Karl Rathge Haus i Jürgengaarderstrasse på Jørgensby. Dette hus blev efter 1945 dansk skole, Palæskolen. – Her blev vi sat grundigt ind i Flensborg bys kvadratiske opdeling, så efter dette kursus var vi helt på det rene med, i hvilke kvadrater, benævnt efter tal og bogstaver, vi skulle finde samtlige gader.

Tarupperne blandt kursisterne mødte herefter under hver luftalarm på krogen i Tarup, iført stålhjelm og med gasmasken i en rem om skulderen. Meningen var, at vi i tilfælde af bombeangreb på Flensborg skulle lodse omegnsbrandsprøjterne til de kvadrater i byen, hvor en indsats blev nødvendig. Heldigvis kom vi aldrig i funktion som »Lotsen«.

En enkelt gang kom vi i funktion på en helt anden måde.

I november 1943 blev Sønderupgård endnu engang hjemsogt. Allierede fly lettede sig for brandbomber i et bælte fra Lille Tarup i nordøst mod Sønderupgård i sydvest. En stor del af slagter Hansens ejendom i Lille Tarup gik op i luer ved den lejlighed. Men voldsomt så det ud på Sønderupgård, hvor bl.a. 90 malkekøer var opstaldet i en stråttækt længe.

Tarupsprøjten stod i et skur oppe hos smeden, Otto Braack. Nabogårdens heste (det var Hans Buers) var pligtigt forspand. Jeg var blandt dem, der var med sprøjten den dag, og vi var hurtigt fremme. Otto Braack fik startet

motoren, slangen med renskurven blev anbragt i branddammen, Johannes Andresen, gartneren, førte sprøjten, og den fungerede, men til ingen nytte. Heller ikke lykkedes det for os andre at redde bare en eneste ko ud af den flammeomspændte stald. Det varede ikke længe, før køerne derinde var bragt til tavshed. Synet til slut går aldrig af minde.

Lodstjenesten varede for mit vedkommende til først i februar 1945, da jeg blev indkaldt. Under samtlige luftalarmer holdt vi os i beredskab, mens andre gik i beskyttelsesrum.

Fra kroen i Tarup er der blot omkring 200 meter over til den vej, der i dag bærer navnet Bäckerweg. Ved den lå dengang et bageri og et batteri af 88 mm antiluftskytskanoner. Kom »fjendtlige fly« i stor højde hen over Flensborgområdet, så plaffede de løs dernede på Bäckerweg. Kanonerne havde ringe malet omkring røret. På antallet af dem kunne man se, hvor mange maskiner batteriet havde fået ram på. En af ringene hidrørte fra nedstyrningen af en firemotorers amerikansk bombemaskine på en mark ved Tastrupvej. Før den gik ned der og smadredes totalt, sejlede den flere gange i lav højde hen over landsbyen, mens brændende benzin dryppede ned fra den. Heldigvis antændtes ingen huse deraf. Besætningen på otte mand omkom.

Inde på Adelbylund var posteret et batteri af 37 mm kanoner til beskydning af lavtgående fly. Det må have været en granat fra dette batteri, der som »blindgænger« gik ned i vores forhavegang, sprængtes og smadrede de fleste ruder i huset ud mod vejen. Vi lå på gulvet i stuen, mens det skete, op ad væggen under vinduerne. Vi turde ikke færdes ude for at komme over i Nicolaisens kælder, mens skyderiet stod på, og denne gang var alarm og skyderi sat i samtidig.

Næste kapitel i min »deltagelse« i Hitlers maskineri var 5 dages træning i Skærsbjerglejren i januar 1945, »Volkssturmlager«. Volkssturm (Folkestorm = Hjemmeværn) bestod af dem, der enten var for unge eller for gamle til at sendes til fronten. På Skærsbjerg var vi dog kun af dem, der var for unge.

Her oplevede jeg min første virkelige konfrontation med nazitysk militarisme. Der var gold eksersits og skydeøvelser.

I den hal, der på Skærsbjerg nu tjener det fredelige formål at være spisesal, afholdtes der før morgenmaden »Singen«. Bagefter fik vi vor »morgenmad« her, men først »Singen«. – 120 drenge i 14-15 års alderen stod hver morgen i denne hal i stram opstilling, parat til afsyngning af nazistiske slagsange, og de kendte dem jo udenad efter flere års indoktrinering.

Melodierne til nogle af sangene kendte jeg. De kværnedes jo omkring os til stadighed. Og nogle nazistiske slagord kendte jeg også. »Räder müssen rollen für den Sieg«, stod der på alle lokomotiver. »Vorsicht! – Feind hört mit«, på hundredevis af plakater. Husgavlene var prydede med en lille skummel fyr med en sæk på nakken. Han hed »Kohlenklau« (kulstjæler), og han var en af de værste »Volksfeinde«. »Trage stets das Zeichen deiner Nation«, lød teksten

på en plakat med det nazistiske partiemblem. Vi tog bare teksten bogstaveligt og gik med Dannebrog i knaphullet.

Tilbage til »Singen« på Skærsbjerg januar 1945. – Teksterne kendte jeg intet til, så jeg holdt min mund lukket. Uheldigvis var jeg kommet til at stå i forreste række. Foran geleddet stod »Herr Singeleiter« og skulle synge for.

Efter den første sang kom han hen imod mig. »Vortreten«, befalede han, og så »tredede jeg vor«. »Weshalb singst du nicht mit?« skreg han. Og så måtte jeg bekende, at det havde sin årsag i, at jeg ikke var medlem af Hitlerjugend, gik i dansk skole, og aldeles ikke var tysk. »Wie ist das bloß möglich?«, råbte han, »15 Jahre alt, und das im Jahre 1945!« Og så skreg han videre noget om, at jeg inden næste morgen havde værsgo' at lære udenad så og så mange sange.

Næste morgen søgte jeg at komme ind bagved, men han havde kigget mig ud, Singeleiteren, og så kom jeg i forreste række igen, og kunne stadig ikke synge med.

Efter endnu en højrystet konfrontation med ham, for øjnene af hele belægningsen, i anledning af mine mangler, tog han mig ud foran Skærsbjerg hovedhus, omkring hvilket der dengang ikke var asfalteret. Det var omgivet af fint, brunt grus, der i januarsjappet suppede af tøsne. I dette ælte skulle jeg på hans ordre vælte mig omkring, indtil jeg var gennemblødt til skindet af brunt grus-saft. Mit tøj var endnu ikke tørt, da jeg næste morgen skulle i det igen.

Nogle stumper fik jeg efterhånden lært af de sange, som, endnu på dette tidspunkt, fanatiske nazister forsøgte at opildne deres ungdom med. En af de værste er denne: »Und kommt der Feind ins Land hinein, und soll's der Teufel selber sein. Wir ruhen uns're Stutzen nicht, bis dass das Auge bricht! (Og kommer fjenden ind i landet, skulle det være djævelen selv. Vi lader ikke våbnene hvile, før øjet brister.)

Denne ydmygelse kom jeg først fri af i 1972. Da havde Birgit og jeg bestemt os for at deltage i Den tysk-skandinaviske Musikuge, som den tyske grænseforening hvert år afholder i påskeferien på Skærsbjerg. Jeg havde ikke været på stedet siden januar 1945, så nogen tid før påske 1972 måtte jeg ud for at klare mig fri af det med ham Singeleiteren. Det lykkedes, og nu er det andre Singeleitere, der har fået overtaget, når jeg tænker på Skærsbjerg.

Sidst i januar 1945 fik jeg på samme dag med posten to postkort. Det ene forkyndte, at jeg igen skulle møde på Skærsbjerg. Det andet, at jeg samme dag, som jeg skulle stille på Skærsbjerg, havde at møde i »Wehrertüchtigungslager« i Husum.

Det kunne jo ikke så godt lade sig gøre.

Nu sorterede disse førmilitæriske uddannelser under HJ (Hitlerjugend). Den havde sin højborg (Bann) i An der Reitbahn, en sidegade til Stuhrsallee. Der havde man kontortid fra kl. 8.00, så jeg måtte komme for sent til skole, hvis jeg skulle have klaring på, hvor jeg nu skulle tage hen.

En morgen lagde jeg så skolevejen om ad An der Reitbahn, fandt en dør og

bankede på. »Herein!« Jeg trådte ind. Jeg: »Guten Morgen«. Ham bag skrivebordet: »RAUS!!« Og så gik jeg ud, bankede på igen og blev bedt indenfor. Jeg: »Guten Morgen«. Ham bag skrivebordet: »Kennst du nicht den deutschen Gruß?« – Jo, det gjorde jeg da, men jeg var ikke tysk, så jeg syntes ikke, at jeg havde nogen pligt til at gøre brug af den. – Han så ikke godt ud, men jeg fik da gjort ham opmærksom på, hvad mit ærinde var. – Det blev Husum.

Nogle dage før afrejsen til Husum var jeg på Flensborg banegård for at se på køreplanen. Christian Petersen var med. På gaden op mod godsbanegården stod en række, delvis udrangerede militærkøretøjer. Dem skulle vi da se lidt nærmere på. Måske var der noget, man kunne bruge. Midt under vores »operation« kom en lyseblåt-uniformeret mandsperson og »tog« os. »Bahnpolizei«. Det havde station oppe for enden af hovedbanegården. Dertil tog han os med. Undervejs bemærkede han vort Dannebrog i knaphullerne. »Aha, dänische Minderheit«. – Og vi kom i forhør, og vi sagde en masse. Og Christian, der var født med et frækt fjæs, fik at vide: »Und du machst noch so ein freches Gesicht!« – Så måtte jeg le, for han kunne jo ikke gøre for det. »Und du lachst auch noch! – Ich könnte Dir eine kleben.« – »Bitteschön«, sagde jeg, »Sie dürfen ja«. Enden blev, at vi fik besked på at afvente en invitation til at »brumme« (blive indespærret) i fjorten dage. – Denne invitation har vi aldrig fået.

I Husum var jeg i bare 8 dage, for så blev jeg indkaldt til Reichsarbeitsdienst – Militäreinsatz.

Hurtigt hjem til Tarup. Mor havde længe ikke hørt fra far, og nu skulle jeg for alvor afsted. Det var tungt at bære. Og jeg husker tydeligt vores bevægede afsked på Flensborg banegård.

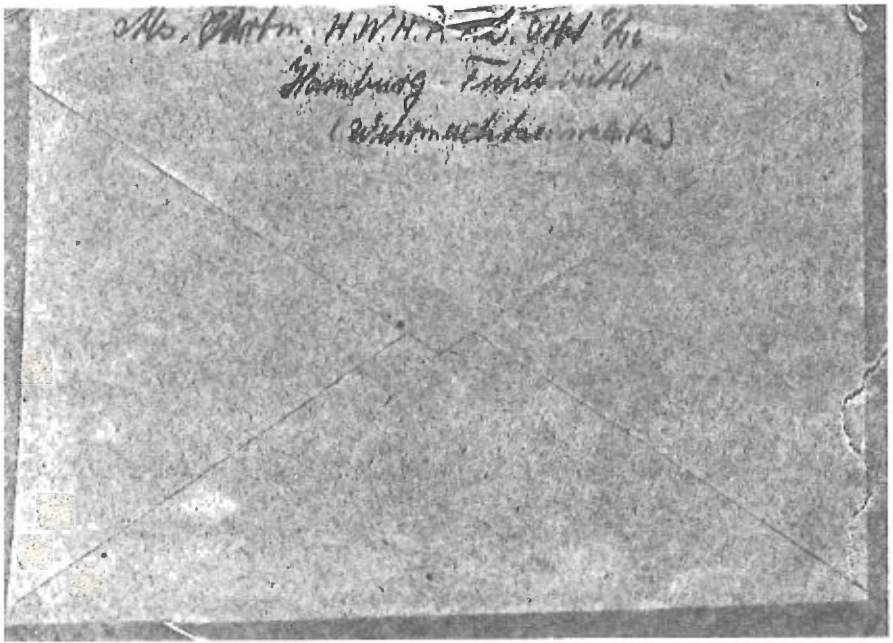
Min postadresse frem til krigens slutning var: Arbeitsmann H.W.H., RAD-Abteilung 6/46, Hamburg-Fuhlsbüttel. Wehrmachtseinsatz.

RAD-Abteilung 6/46 var oprindeligt en østpreussisk afdeling, og da jeg kom til Hamburg-Fuhlsbüttel, var der i afdelingen adskillige drenge fra Østpreussen, lidt ældre end jeg. De anede intet om deres pårørendes skæbne, og mange af dem fik nok senere heller intet at vide om dem.

Efter kun få dages »grundlæggende« militær træning, mest omfattende skydeøvelser både på bane og i terrænet (Zielgarten), fik nogle af os specielle funktioner.

I en ring omkring flyvepladsen, som vores lejr lå klods op ad, lå det ene luftværnsbatteri ved siden af det andet. – Der var tunge skyts til beskydning af de store firemotorers fly, der næsten dagligt i store sværme, højt til vejrs, fløj ind over Hamborg-området med deres last, som også var beregnet på andre byer end Hamborg.

Ikke så få gange gjaldt målet for deres togt dog selve Hamborg. Som oftest gik det ud over havneområdet, og da kunne vi, især ved nat, på afstand betragte »dette grusomme fyrværkeri«.

I vor nærhed var det egentlig kun selve flyvepladsen, som skønnedes egnet for allieret bombardement. Bortset fra en masse luftskyts, havde vi nogle eskadriller jagerfly, der »trængte« til udslettelse.

Forsøg herpå ved egentligt bombardement, oplevede vi kun een gang. Ved middagstid en klar martsdag svingede sværmen af bombefly fra nordvest ned mod lufthavnen, og kort tid efter regnede det med bomber over den nordvestlige del af pladsen og ned over de batterier, der var stationeret der. En stor del bomber faldt på de marker, der grænsede op mod flyvepladsen mod nordvest, og jeg skønner, at der i flyene har været lukket for tidligt op for lugerne. Havde det ikke været tilfældet, var den sydøstlige del, hvor vi befandt os, nemlig også være blevet pløjet op.

Efter dette angreb levede vi for første og eneste gang op til betegnelsen »Arbeitsdienst«. Vi måtte rydde op efter »stormen« og fylde bombekraterer til.

I de sidste krigsmåneder blev stadig flere kanoner af let kaliber posteret omkring flyvepladsen, og masser af maskingeværreder. Engelske tropper var efterhånden trængt så langt mod nord, at der med Spitfires fra tidligere tyske luftbaser kunne opereres også i Hamborgområdet.

Seks maskingeværreder neden for 6/46's lejr hørte med til vor afdelings ansvarsområde. Jeg var blandt de tolv, der i 7-timers skift, havde pligt til at være bag et af disse maskingeværer. En af os tolv overlevede ikke, men han var også nazist og troede stadig, at han kunne udrette noget for sin »Führer«. I et forsøg på at ramme en Spitfire, der styrtdykkede lige hen over os med sine otte kanoner aktive, blev han bag sit maskingevær i oprejst stilling, mens vi andre lå i dækning bag den lodrette væg i vore stillinger, der vendte mod flyets angrebsretning.

Endnu var vi ikke rigtige soldater – i grønne uniformer – og der var ikke mange, der ytrede ønske om at blive det, den dag en flok soldater fra værne-magten mødte op i lejren for at hverve frivillige. De fik et par stykker, og dem var vi ikke kede af at komme af med. Men ingen blev presset. Selv officerer i den tyske hær havde fornemmelsen af, at en klokke var ved at falde i slag, og de var ikke slet så emsige i deres job, som vi havde ventet.

Blandt vore »egne foresatte« husker jeg bare een nazist, Untertruppführer Kippker, en hurtigt – og højtråbende berliner. Der var ingen grænser for, hvad han kunne finde på at genere os med af uvæsentlige ting. – Var køjerne ikke ordentligt redt, kunne han finde på at sprætte de halmsække, vi sov på, op og sprede halmen ud i vores 14-mands stue, og så kunne vi rydde op i hans rod i middagspausen – uden at få mad. Blev der luftalarm, og det blev der mindst tre gange i døgnnet af varierende længde, så kunne tidspunktet for oprydningen skubbes, så vi heller ikke fik noget at spise til aften.

En søndag eftermiddag, da de fleste menige i lejren var ude i byen på et par timers orlov, fandt jeg det skønt at kunne stryge uniformen af mig, og så trak jeg i mit civile tøj, som vi dengang endnu havde liggende i vore skabe. Således

i godt humør – skred jeg hen over »Appellplatz« på vej mod »toiletterne«. Uheldigvis krydsede Untertruppführer Kippker min vej. »Hansen, Sie sind wohl vom wilden Hahn gehackt!« brølede han. »Jawohl, Herr Untertruppführer«. Det var det lovbevalde standardsvar. Han jog mig i uniformen igen, og så skrubbete jeg lokummer resten af søndagen.

Kun een gang har jeg, mens vi lå i Hamborg, oplevet, at en dansk sydslesviger blev ålet på grund af sin taknemmelighed. Den, det gik ud over, var Hans Domeyer, som jeg var i trop med og tit faldt ned på om natten, dels naturligvis, fordi Hans sov i køjen under mig, dels fordi bundbrædderne i min køje var lovlig korte. – Chikanøren var vores »ven«, Herr Untertruppführer Kippker, scenen vort soverum, og emnet for Herr Kippkers undervisning var »Das Gewehr 98«.

Der var en lang, komplet ligegyldig remse, der skulle kunnes udenad. Sådan begyndte den: »Das Gewehr 98 besteht aus dem Lauf ...«, osv.

Hans Domeyers tysk var, ligesom mit, ikke »pletfrit«. »Sagen Sie mal, Herr Domeyer, wo sind Sie eigentlich zur Schule gegangen?« – »Dänische Realschule, Flensburg!« kom det prompte fra Hans, og så kom undertropsførerens mund på glee med »Speck, Butter, Eier, Käse« osv. Der var ingen, der morede sig. Vort held var, at ingen kunne lide ham.

En af de sidste dage i april, da situationen i vor nye forlægning i Kirchwerder tilspidsedes, forsvandt storskryderen Kippker sporløst.

Vore øvrige foresatte havde bedre fornemmelse for, hvad de kunne forlange af os drenge i den situation, vi befandt os i. Alle kunne jo se, hvor det bar hen.

Først i april fik vi ordre til opbrud. Vogne blev læsset, hestene spændt for, og så marcherede vi med feltmæssig oppakning mellem ruinhobene ud af Hamborg. Ingen vidste rigtig hvorhen vi skulle, men nogle havde hørt, at vi skulle til Berlin. Det kom vi nu ikke, for i Bergedorf hørte vi om Berlins fald.

I Kirchwerder blev vi installeret i en forladt baraklejr. Køjer var der ingen af, men nogle halmsække var der, og når vi lagde dem ganske tæt op ad hinanden, fik alle et leje.

På intet tidspunkt måtte vi smide tøj eller støvler. Al vor udrustning havde vi omkring os om natten, tornysteren var hovedpude. Iøvrigt foretog vi os – udover en dag at grave nogle kanonstillinger – intet af »krigsvigtig« betydning. Meget af tiden slentrede vi bare omkring i lejren. Ingen sagde noget til, at vi i kanalen, der løb forbi lejren, slog fisk ihjel med håndgranater. Leo, vor kok, hjalp os med at gøre dem i stand. Det var mest skaller, men de er gode, når man er sulten. Og det var vi dag og nat, for det var sparsomt, hvad der blev bragt af mad til lejren, og det var de særeste ting, der nåede frem.

En nat blev jeg purret ud af Otto Schmalfeldt. Han havde, som han plejede, hver anden nat med en ekspedition hentet post i Fuhlsbüttel. Ved hjemkomsten så han, at man ved køkkenbarakken var i færd med at læsse af fra en åben lastvogn. Otto tilbød at give en hånd med, og så læssede han lidt af til den

forkerte side. Det var det, som vi nu skulle ud i natten at fortære. Hver en pakke frosne kirsebær. De første i mit liv. Kolde i maven.

For at ingen skulle forstå, når vi havde vigtige ting at meddele hinanden, talte vi et sprog, som vi havde konstrueret sådan, at vi fjernede alle konsonanter i begyndelsen af hvert ord, flyttede dem om i slutningen af ordet og tilføjede et »i«. Ottos besked til mig om kirsebærrene lød da således: »Anshi Ernerwi, ichi abenhi Irschenki«.

Den dag vi blev sendt ud for at grave de førømtalte kanonstillinger, havde vi på vej til stedet, hvor de skulle graves, fortæret den humpling brød, der skulle række til hele dagen. På marken ved siden af den, som vi gravede i, var der rabarber, der var sprunget ud med sarte stænger. Dem kastede vi os over og spiste naturligtvis alt for meget af det sure stads, der først snerpede i munden og kun få timer efter trængte sig på i den anden ende, og som dagen skred, blev vi mere og mere ømme der. Rabarberbladene havde nok gjort deres til det også.

At den post, som bl. andre Otto Schmalfeldt hentede i Fuhlsbüttel, gik gennem hænderne på vores officerer, før den kom i de rette hænder, kan jeg vide deraf, at det telegram, hvori mor fortæller om fars død, og hvori hun beder mig søge orlov, aldrig nåede frem til mig. Otto vidste, at det havde været i bunken fra Fuhlsbüttel.

Midt i april var englænderne nået helt frem til Elben. Der var hyppig, men ikke vedvarende artilleriild hen over floden i begge retninger, og Spitfires søgte at få ram på alt, hvad der bevægede sig af militært nord for den. En af de sidste aftener i april tog skydningerne sydfra voldsomt til, især i området omkring Lauenborg, en snes kilometer sydøst for vores position, der lå ret sydligt ved Elbens sydgående knæk i Vierlanden.

Af frygt for at blive omringet, hvis det skulle lykkes for englænderne at gå over Elben ved Lauenborg, blev vi øjeblikkelig beordret nordpå.

Den næste ugestid drev vi ad småveje, gennem skove og langs hegn i en bue mellem Hamborg og Lybæk nordover. Ind imellem så vi engelske jagere patruljere, men var heldige ikke at blive angrebet. Et par gange blev vi vidne til, hvordan tyske militærtankvogne blev uskadeliggjort. Et kæmpebrag og en mægtig flamme stod til vejrs.

Nætterne tilbragte vi på høløfter på afsidesliggende gårde. Lidt mad havde vi endnu, rationerne var nærmest mikroskopiske, og beholdningen svandt hurtigere end rimeligt, fordi tyveri, drevet af sult, greb stadig mere om sig.

Min sparsomt førte dagbog fra den tid er desværre blevet borte for mig, så der er kun få stednavne i min erindring, der kan give et fingepeg om, hvilken rute vi fulgte, men navne som Stapelfeld, Klein Hansdorf og Schmalfeld siger lidt om, hvad vej det gik.

En af de gårde, på hvis høløft vi overnattede flere døgn, havde som ganske nær nabo et batteri af 37 mm kanoner. Angrebet på dette batteri af fem

Spitfires blev vort sidste møde med det, som var ved at ebbe ud. Jeg stod just på stigen, der uden på bygningen førte op til »vort hjem«, da jeg blev klar over, hvad der var ved at ske. I et spring ned i kostalden. Det hele varede kortere end et minut. Jeg råbte på Otto Schmalfeldt. Vi havde allerede i Hamborg-tiden bistået ved behandling af småskader, og et par store, i vort lille infirmeri. Den ene stilling var så hårdt medtaget, at vi ikke turde gå i gang på egen hånd, så vi søgte at få vor afdelingslæge derud, men han sov til middag i sit værelse i stuehuset og ville ikke forstyrres. Det ragede ikke ham, sagde han. Så måtte vi selv. Sammen med et par, ligeledes ganske unge, kanonerer fra en af de øvrige stillinger, fik vi repareret så meget på ham, der havde fået gennemhullet sit højre lår, og ham, der af et strejfskud havde fået skrællet en bred strimmel af sin hovedhud i den ene tinding, at de få minutter senere, sammen med deres døde kammerat på en lastbil kunne køres derhen, hvor sagkyndig hjælp var at få.

En nat forlod den af vore kammerater, der holdt vagt neden for hølftet, sin post, kom forsigtigt op og hviskede til nogle af os, at nu var Hitler død. Det havde en forbipasserende fortalt ham. Det var jo en nyhed, der var til at føle på. Vi vidste ellers så godt som intet af, hvad der skete i de dage, kun at der endnu var et par stykker, der troede på, at føreren havde et hemmeligt våben, der skulle vende krigslykken.

Skønt oplivede over denne meddelelse, skulle vi nok vare os for at give til kende, hvilket indtryk den gjorde på os. Vi var så afrettede med hensyn til ikke at give udtryk for, hvad vi følte, at vi sagtens kunne holde masken også nu. Det gjorde vi også næste morgen, da vor chef, synligt bevæget, meddelte, at »Der Führer« var død, »fürs Vaterland gefallen!« Og så fik vi den med Dönitz og den fortsatte kamp, og så slingrede vi videre nordover.

Sidste station i organiseret flok var Hasenkrug lidt nord for Bad Bramstedt. Det var her, vi den 4. maj tidligt om morgenen fik at vide, at nu var det hele forbi, våbnene kunne vi smide, hvorhen vi ville – vi valgte et gadekær, der lå lige ved – og så kunne vi bare gå hjem.

Nogle af os var sikre på, at det med at komme hjem kunne vi nemt klare på et par dage, mens østpreusserne blandt os ikke vidste, hvorhen de skulle gå. Et sidste besøg ved forrådsvognen, men udbyttet blev kun ringe. En lille klat harsk smør og en tør humpling »Kommissbrot«. Trætte, udmarvede, men glade gav vi os på vej.

Da vi kom til Innien, kunne Herbert Braasch – Duborgelev – ikke mere. Vi havde ikke været af støvlerne i tre uger, og hans fødder har nok været mere hudløse end vore. Så stjal vi en cykel, satte Herbert op på den, og mens vi andre fortsatte på apostlenes heste, red han ved vor side på den stjalne cykel.

Sidst på eftermiddagen nåede vi til Norttorf, hvor en skole var indrettet til overnatning for sådan nogle som os. Det hørte vi om og tog dertil. Vi nippede lidt til den smule mad, vi havde. På skolen var der vand – at drikke og til at

vaske sig i. Herberts fødder så ikke godt ud, men heller ikke på os andre var det noget opløftende syn at få støvler og sokker af.

Efter aftale brød vi tidligt op næste morgen, ved 5-tiden. Blot nogle få kilometer uden for Norttorf på vej mod Rendsborg havde vi held med, at en tysk militærlastvogn tog os op. Den skulle til Husum, og vi, der skulle nord på mod Flensborg, bad om at blive sat af i Rendsborg.

Det skulle vi ikke have gjort, for just nedsteget fra lastbilen, blev vi kontak- tet af en militærpatrulje – tysk, og bevæbnet! – Hvad skulle det nu til? – Jo, alle omstrefjende tyske soldater skulle samles i interneringslejre, hvorfra de så senere ville blive hjemsendt.

Efter resten af dagen at have siddet i »et til formålet« indrettet banklokale, blev vi om aftenen, sammen med omkring 30 andre sammenbragte, gelejdet til en lejr i Hohn, omkring en halv snes kilometer vest for Rendsborg.

Her herskede en dyster stemning. Just som man troede osv, og nu dette!

Og der var ingen mad!!

Næste morgen blev vi samlet i ordnede geledder, og så marcherede vi igen, hvorhen vidste vi ikke. Nogle kendte imidlertid egnen og kunne fortælle os, at vi var på vej nordpå. Det var jo ikke så galt.

De ordnede geledder opløstes mere og mere, og kolonnen blev længere og længere fra hoved til hale. Det gav mulighed for en hel masse at smutte ind i de skove, vi passerede, og »de flygtendes« hjem lå på ruten.

Flensborgerne holdt ud, og hen på aftenen den 6. maj faldt vi dødtrætte omkuld på en sæk halm i en lejr ved Jagel flyveplads, syd for Slesvig.

Her skulle vi så tilsyneladende afvente den bebudede hjemsendelse, men her fik vi da »lidt« at spise, skønt dette lidt ikke kunne rette op på vores evige sult.

Paradoksalt syntes det, at nogle af vore kammerater, stadig med tyske våben, døgnet rundt skulle gå vagt i lejren. – En af disse vagtposter var Hans Domeyer. Han var stor, stærk og tillidsvækkende.

Da vi havde opholdt os i Jagellejren i to, måske tre døgn, spurgte jeg Hans om, hvordan hans vagter lå det kommende døgn. Han skulle bl.a. gå mellem kl. 24 og 2 den kommende nat. – »Fint«, sagde jeg, »så stiller du ved 1-tiden uden for et af vore vinduer, og så stikker vi af.«

Hans var enig, og sammen med to andre kammerater, der var sat ind i planerne, sneg vi os i den mørke nat op mod landevejen til Slesvig.

Vi havde lært at være årvågne, men kom alligevel ud for ting, vi måtte reagere spontant på.

Først måtte vi gå i dækning for en engelsk patruljevogn med fuldt lys på. En bil med fuldt blus på lamperne havde vi ikke set i årevis. For ikke at kunne høres, færdedes vi udelukkende i vejrabatten. Derfor blev vi opmærksomme på to tyske soldater, der trampede os i møde på den brolagte landevej. Så måtte vi i dækning igen. Vi kunne høre deres snak, og på den forstod vi, at de kunne godt have sendt os tilbage til lejren i Jagel, hvis de havde fundet os.

En amerikansk vagtpost omkring nogle lastbiler med hvide stjerner på pres-senningerne lod os gerne slippe videre. Drengene som os kunne vel ikke anrette nogen skade.

Det, som lærte os mest om, hvordan vi skulle bære os ad med at slippe hjem, var mødet med en tysk soldat, der var ude i samme ærinde som de to andre, vi havde »mødt« tidligere på natten. Da han havde beroliget os med forsikringen om, at han ikke havde i sinde at jage os tilbage til lejren, fortalte han om udgangsforbud, inddrivning af omstrejfende tyske soldater og internering af dem i lejre osv.

Nu vidste vi, at vi i hvert fald måtte se at komme uden om Slesvig, i en stor bue vesten om. Lidt syd for Isted krydsede vi landevejen Flensborg-Slesvig, der hvor Røverkulen er.

Gennem skove, ad markveje og stier nåede vi om aftenen den 10. maj til Store Solt, hvor den ene af os fire havde sit hjem. Han var gårdmandssøn. – Vi passede på ikke at spise for meget, for hvad kunne da ikke være sket.

Jeg reparerede nogle vabler på mine egne fødder og på de andre to, der sammen med mig skulle sove på gårdens høloft.

Ved titiden næste formiddag drog vi videre. – Jeg havde bare femten kilometer tilbage at gå, men det tog mig dog omkring ti timer at klare dem. Jeg havde ikke hud tilbage på mine fødder.

Den sidste hindring, der skulle overvindes, både fysisk og visuelt, før jeg kunne se mit hjem, var jernbanedæmningen, der bærer skinnerne for toget fra Flensborg til Kiel. Da den var overvundet, og jeg var næsten fremme, mødte jeg først lillebror, der sammen med en flygtningepige, som med sin mor boede hos nabo Nicolaisen, var ude efter mad til kaninerne.

Mor blev glad ved at se mig igen, og mormor og Nicolaisens, og jeg var lykkelig over at være hjemme, men visheden om, at far ikke kunne dele glæden med os gjorde, at »befrielsen« ikke blev til jubel.

Endelig kunne jeg komme af tøjet – uniformen – og komme af med den, blive rigtigt vasket, og så kom jeg rigtigt i seng med ubekymret søvn i vente og med ubændige håb til fremtiden.

I SKOLE IGEN

Op ad formiddagen, dagen efter min hjemkomst, følte jeg mig udhvilet og så godt tilpas, at jeg måtte på cyklen og i skole. Det var just spisefrikvarter, og min klasse fandt jeg spisende oppe i tegnesalen. Det var sandelig noget andet end at sidde nede i kælderens (beskyttelsesrummet) og spise.

Den af lærerne, jeg hilste på først, var inspektør Dirks. Han var glad for at se mig velbeholden tilbage, men jeg så noget træt ud, mente han, og jeg skulle da tage mig nogle fridage, før jeg igen begyndte at gå rigtigt i skole. – Det tog jeg som lidt af en fornærmelse, for jeg havde ikke i lang tid haft det så skønt som da.

Det var nyt at komme i skole igen. Man var nok ikke helt den samme. På skolen var også noget anderledes end før. Sandsækkene over kældervinduerne var borte, og det var godt. Nye lærere dukkede op. Det var også godt. – Dagligt dukkede nye elever op. Ikke alle lige velkomne blandt »os gamle«, for en del af dem kendte vi fra vore konfrontationer i Rummelgang eller fra sammenstød mellem spejdere og Hitlerjugend i Marieskoven.

Værst for Duborg-Skolen var dog, at den stadig delvis var beslaglagt til at huse gamle og syge flygtninge. Mange af dem døde her, og det lykkedes ikke hver morgen for ligvognene at få nattens døde kørt bort, før undervisningen skulle begynde. Hele stueetagen samt det meste af første sal var beslaglagt. Festsalen blev sparet, fordi Juul (pedellen) havde barrikaderet den.

Det kneb altså stadig med at gennemføre en planmæssig undervisning. Tidligere havde sygdomspestidier, mangel på brændsel og luftalarmer været hindringer for en sådan. Nu fattedes der plads.

Opfindsomhed og god vilje blev sat ind, og så søgte man ud i krogene, for der at gøre det så godt som forholdene tillod. Min klasse undervistes i denne periode dels på loftet bag sløjdlokalet, lige oppe under teglene, dels i inspektør Dirks' spisestue.

I aviser og på løbesedler appelleredes der til hjemvendte soldater om at lade sig hjemsende. I vores region foregik det efter sigende på en mark nede ved Jybæk. Det var noget med, at man der nogle nætter sov under sin medbragte teltduk (Zeltplane) for at afvente udleveringen af det stykke papir, der forkyndte, at nu var man fri.

Den procedure var der ikke mange, der brød sig om. Hvad lignede det at jage os ud i primitive telte i flere dage for et sølle stykke papir? Jeg trak det ud, til det var for sent. Da jeg nemlig en formiddag på Dirks' opfordring kom ned på Junkerhulvejskasernen, hvorfra de, der søgte hjemsendelse, i lastbiler blev kørt til Jybæk, kunne en tysk underofficer i fuld mundering fortælle, at den allersidste transport afgik om 45 minutter. Det kunne jeg med min »bedste vilje« ikke nå. – Derfor har jeg ikke papir på min afskedigelse fra Hitlers værnemagt.

Hvornår forholdene på Duborg-Skolen igen blev normale, husker jeg ikke. Og hvad vil normale forhold dengang sige?

Først naturligvis at undervisningen, de mange grå timer, som går ud i eet i erindringen, kunne gennemføres, at ordensduksene kunne forrette deres pligter i frikvartererne, at gangvagterne fra ældste klasse kunne se til, at alt var i orden inden døre i pauserne, når resten var i skolegården, og at gårdvagten kunne påse, at alt liv i skolegården levedes efter bestemmelserne.

Der var meget på »vores« skole, som vi var glade for, og der er meget jeg med glæde tænker tilbage på nu. Gymnastik hos Grangård, kortimer hos Mutter O, fysik med Bernhard, underholdning i festsalen ved skuespillere fra Danmark, som aftener forud havde spillet på Flensborg Teater, festlige stun-

der i festsalen med sang og musik. Korværker som Kehraus af Carl Nielsens Maskarade, Mozarts Ave verum corpus og Beethovens I syndens lænker har jeg fået ind her under Inger Margrethe Ottosens ledelse, lypigernes Skyerne gråne og Ingemanns Der flyver så mange fugle imellem himmel og jord, som pigerne sang, når vi mindedes vore døde.

Bernhard Hansen var en mester i ceremonier, men i den rolle brød vi os ikke om ham, og da far var i den pulje af gamle Duborg-elever, som skulle mindes ved en sammenkomst i festsalen med Bernhard Hansen som ceremonimester, og hvortil de faldnes pårørende var indkaldt, bad jeg min mor blive hjemme, hvad hun også gjorde. Det var for svulstigt for mig, og sådan ser jeg det også nu.

Hans Scherfig har i Det forsømte Forår skildret, hvordan livet på en eksamensskole levedes i hans ungdom. Noget i den bog kan også passe på Duborg-Skolen i min elevtid, uden at jeg dermed vil påstå, at mit forår derved blev forsømt.

Det undrer mig i dag, at nogle lærere tiltalte os med øgenavne og hånsord i timerne («Kom herop, din elendige stork»), og det undrer mig især, at der tilsyneladende har hersket en klippefast tro på, at vi blev bedre til at passe vort arbejde (lektier) og til at overholde skolens ordensregler, der alene var bestemt af lærerne, ved at vi fik nogle drabelige lussinger. Lussinger var det foretrukne straffemiddel, men der fandtes også andre. Nogle lærere havde det med at slå over fingrene med en lineal eller en pegepind, andre slog oven i hovedet med knyttede næver, en anden rykkede i de korte hår i tindingen eller kneb i den bløde hud under hagen (især på piger), og sløjdlæreren havde altid et bræt til rådighed, når der skulle slås oveni. – Enkelte havde ikke nødig at slå.

Om disse korporlige overgreb har skullet tjene til at hærde os mindretalspirer, så vi ikke skulle gå hen og blive tøsedrenge og tøsetøser, eller de skal tydes som »sådan gjorde man nu dengang«, eller noget tredie, nemlig »sådan får man afløb for sine aggressioner«, får stå hen i det uvisse. Men morsomt var det ikke.

Det var de særeste forseelser, man kunne indtjene sig en korporlig afstraffelse ved.

Et par eksempler blandt de forholdsvis få gange, da jeg selv var indblandet.

Egentlig leg i skolegården var forbudt. Det sås helst, at vi bare slentrede frem og tilbage i dæmpet samtale. Boldspil var bandlyst. Havde en elev alligevel dristet sig til at tage en bold med i skole, og den blev opdaget, blev den øjeblikkeligt konfiskeret, og det blev den ved med at være. Om vinteren var det lige så strengt forbudt at kaste med sne, men var man hurtigt nede, kunne det nok lade sig gøre en kort stund, indtil gårdvagten indfandt sig. Sådan var det med Karl August (Bernhard kaldte ham Carolus Augustus) og mig en vinterdag. Vi havde lavet os et arsenal af snebolde nede ved rektors have. Dem bombarderede vi klassens piger med. De stod oppe ved den nordre indgang, og

de nød det. Just som jeg havde sendt en »kugle« afsted, dukkede gårdvagten op i døren, og skæbnen ville, at han fik den lige i synet. Da han havde sundet sig og kigget synderne ud – vi havde skyndsomt destrueret resten af sneboldene – kaldte han os med sin pegefinger op under søjlerne, hvor han nu stod. Vi kendte proceduren. »Stå ret!« Og så faldt hammeren. Det pudsige ved denne hændelse var, at da jeg var ekspederet, lød der fra de sammenstimlede en røst: »Der Nächste, bitte«. Reaktionen herpå kom først efter at Carolus var klapset af, for da trak gårdvagten med sin pegefinger, uden at fortrække en mine og uden at se på den nye synder, Walter Kulinski, hen til retterstedet, hvor så også han fik sin bekomst.

To oplevelser mere i denne genre. De skriver sig begge fra mit sidste år som elev på Duborg-Skolen. Jeg var da 17 år gammel og havde som omtalt haft »fornøjelsen« ved at være soldat i Hitlers hær.

Når man gik i ældste klasse, 2. real (andet præliminærkursusår), måtte man opholde sig indendørs i frikvartererne. Her havde man til opgave at se til, at alt forløb efter ordensreglernes bestemmelser. Under klassernes indmarch efter frikvartererne skulle vi ligeledes sørge for, at alle gik pænt op ad trapper og hen ad gange.

En dag, da alt inden døre syntes i orden, spillede vi fodbold på nederste gang. Mål i hver ende, og bolden var en tennisbold. Først opdagede Mutter O, hvad vi lavede. Typisk for hende var denne reaktion: »Jeg synes, I skal lade være. Hvad tror I, rektor vil sige? I ved jo godt, I ikke må!« – Det vidste vi. Hvad rektor ville sige, var ikke godt at vide, hvis han opdagede os, men hvad han ville gøre, havde vi en anelse om. Vi spillede videre, og så kom Bernhard. Mutter O har garanteret ikke angivet os. Han sagde ikke ret meget, men stillede os på række og så genlød det af lussinger på nederste gang. Når Bernhard slog, skulle man se til, at ikke bundproppen røg, for han slog hårdt. OK, vi havde selv været ude om det.

Den sidste lussing jeg fik, syntes jeg derimod slet ikke, jeg skulle have haft. Synes det heller ikke nu. Den fik jeg en mandag morgen i foråret 1947. Jeg havde bestemt mig for at ville være lærer og havde søgt optagelse på Tønder Statsseminarium.

I matematiktimen en lørdag formiddag bad jeg læreren om at bære over med mig med hensyn til lektien til første time mandag morgen, da jeg hele week-enden skulle deltage i en håndboldturnering. Han ignorerede min bøn totalt, hvilket ikke overraskede mig, men gav mig bange anelser om, hvad der kunne ske mandag morgen. – Det skete. – Langsomt og hakkende fik jeg ved tavlen pløjet mig gennem dagens lektie, og i det efterfølgende frikvarter stod jeg alene tilbage i klassen sammen med matematiklæreren. Først fik jeg én på kassen, hvorefter han spurgte: »Hvad skal du være, når du bliver »stor«?« – Så sagde jeg, at jeg havde søgt optagelse på seminariet i Tønder. Den optagelse ville han med al magt hindre, sagde han. Sådan en som mig, der foretrak

Glade ansigter ved en ungdomsfest i Hjemmet

fornøjelser for pligter kunne umuligt bruges til at oplære kommende slægter. – Indrømmet! – En sådan retlinethed som hans har jeg ikke levet op til.

Endnu en oplevelse skal med i denne sammenhæng, fra en morgen vinteren 1945-46. Mor havde vækket mig til sædvanlig tid og givet mig min morgenmad. Måske havde jeg først været ude at malke. Det husker jeg ikke. Og så var jeg på vej til skole. Men det var snestorm. Flere gange måtte jeg med cyklen på nakken forcere store snedriver, og jeg kom for sent til skole. Kom man det, var porten til Kongegade låst. Det blev den præcist kl. 8.00. Så måtte man vente, til de andre var marcheret ind. Når det var ovre, kom gårdvagten og lukkede synderne ind. Blandt dem var jeg hin vintermorgen, men ellers var jeg sjældent iblandt dem.

Om ad rektors kontor. »Hvorfor er du kommet for sent?« – Der stod jeg med is i øjenbryn og -vipper og iset til i det hele taget. Ingen undskyldning ud over vejret. »Men du kunne jo være taget hjemmefra noget før, da du så, hvordan vejret var!!!« – I stedet for at komme ud i min klasse for at blive undervist blev jeg sammen med de andre forsentkomne jaget ned i skolegården for at kaste sne. Svært at se meningen. – Og pædagogikken. – For at hærdeningen kunne ske fyldest da? – Ja!

Der var dog glæder igen.

Kristelig gymnasiastforening, blandt hvis medlemmer der må have været nogle, der har syntes at de skulle have noget at vide om, hvad som skete i

Sydslesvig disse år, tog os med til nogle stævner i Åbenrå og på Den lille Okseø. Bedst husker jeg fra stævnet på Lille Okseø vore »fritidslege«. Spasmeren Mogens Lund (præst i Rudkøbing) holdt under stor jubel foredrag om så skøre emner som »Afbrændte tændstikkens betydning for Nazismen« og »Myrernes kærlighedsliv«. Samme Mogens reciterede en aften, stående i månelys på den lille bådebro, hele Oehlenschlägers Guldhornene. Det var også ham, der hjalp os til nogle ruller Mariekiks i en lille købmandsbutik i Kruså. Først havde vi gjort et »ærligt« forsøg selv, men hun havde ingen, sagde hørkerkonen. Så tog Mogens fat – på fransk, bare en masse usammenhængende gloser. Det hjalp, for hvordan skulle hun ellers være sluppet af med den skøre knægt?

Eftermiddagene skulle som oftest bruges til nyttigt arbejde derhjemme. Fast på programmet var i vintermånederne hjemtagning af brænde, bare lige til at lave mad over på komfuret, men det gav da lidt varme også. Næsten dagligt ud til et levende hegn med sav og økse. Tre – fire tykke knipler, 2 til 2,5 m lange, skulle der til. Hjemme i udhuset blev de savet op i passende længder og kløvet, hvorefter komfurets bageovn blev proppet dermed, så det kunne tørre så meget, at vi kunne få ild i det. Når klokken var henad fem om eftermiddagen blev, i det mindste vinteren 45-46, strømmen til privatbrug koblet fra på el-værket i Flensborg. Ingen varme, ingen lys. Mor og lillebror gik i seng, og jeg cyklede til Flensborg. Wilhelm Clausen, min klassekammerat, havde lys i en enkelt svagtlysende pære hen over et rundt bord i sit hjem. Strømkilden var nogle bilakkumulatorer. Dette lys var akkurat stærkt nok til, at vi, Wilhelm, Birgit, Ingeborg og jeg kunne få vore lektier fra hånden, men vi snakkede selvfølgelig også om ting, der ikke vedrørte skolen, og det hændte, at vi tog en tur ud i vinteraftenen for at få os en rask lille sneboldkamp.

Foråret 1946 var vi på lejrskole på Den internationale Højskole i Helsingør. Kronborg, Øresundstold, Fredensborg, Frederiksborg og Gurre. Skove i Nordsjælland og deres jordbundsforhold, Helsingør Rådhus. En ung Helsingør-adjunkt ved navn Hans Sølvhøj var med os flere gange, og om aftenen dansede vi med højskoleeleverne »You put your right leg in, oh hoki-koki-koki«. Engelsk og »in«.

I marts 1947 var vi som skolens afgangsklasse på tur til København. Om ad de sædvanlige stationer i hovedstaden. Oplevelsen, der står tilbage, er Kaj Munks »Pilatus« på Det kgl. Teater med Poul Reumert, Ebbe Rode og Mogens Wieth i nogle af hovedrollerne.

Hjemrejsen blev lang, eftersom Storebælt stadig var islagt. Sejladsen Korsør-Nyborg varede omkring fem timer og lykkedes kun ved hjælp af konstant isbryderassistance. Fra Padborg måtte vi gå, og jeg var hjemme om morgenen klokken halv seks, da mor for længst havde opgivet at se mig »den dag«.

Henry Jensen, som havde afløst Bernhard Hansen i embedet som Duborg-Skolens rektor i 1946, havde stillet mig i udsigt, at jeg i tilfælde af et godt

Anden real uden for Christiansborg marts 1947.

Bageste række fra venstre: Wilhelm Clausen, Hans W. Hansen, Karl August Hansen, Johann Nissen, Gerhard Ernst, Leif Winther Hansen (Heimdalstudent), endnu en Heimdalstudent. Forreste række: Vores klasselærer Thomas Madsen, Birgit Uldall Jessen, Anni Hüpfel, Ursula Hansen, Ingeborg Busk Petersen, Margrethe Nissen, Ilse Ries, Gudrun Vibeke Jensen (flensborgsk Heimdalstudent)

eksamensresultat nok kunne starte i første klasse på Tønder Statsseminarium efter sommerferien 1947. Derved kunne jeg spare et års investering af lånte penge, for hjemmefra kunne jeg selvsagt ingen få.

Min eksamen blev god nok, men der var een, der havde mere at skulle have sagt end Henry Jensen, og så kom jeg alligevel til at gå i Præp. (forberedelsesklassen) på Tønder sem. Der var to foruden mig, der »led samme skæbne«, den ene havde endda præliminæreksamen fra Duborg-Skolen med »Udmærkelse«. Udsigt til spildte penge. Men der har nok ligget noget andet bag denne disposition, og det skal der i dag ikke kimses ad. Vi var meget unge.

FRITIDS- OG UNGDOMSLIV

Der var nok af tilbud til os unge i retning af at »få noget ud af vores fritid«, og skønt jeg havde mange pligter derhjemme, så engagerede jeg mig intenst til flere sider.

Jeg havde skiftet fra Skjoldungetrop til Hejmdal, spejderorkesteret med

Emil Balzersen, Ursula Sengebusch og mig på gaden i Sønderborg

dets udadvendte opgaver. Vi spillede til alle slags møder. Marcher, salmer og sange og udtog af »Elverhøj«. Vi spillede til årsmøde, til møder i Gamles Værn, på torvet i Sønderborg, til fest i skanserne på Dybbøl, men først og sidst til møder rundt om i Sydslesvig, hvor der trængtes til underholdning »på dansk«. Den mest utraditionelle oplevelse med Hejmdal fik jeg i det, som senere blev »Skolen ved Hestevandet«. Her var interneret litauiske flygtninge, og blandt dem var et spejderarbejde ved at komme i gang. For at bryde den isolation, de naturligt må have følt sig hensat i, søgte de kontakt med os. Det blev til, at vi blev inviteret til en festaften i skolens gymnastiksal. Vi spillede, og bagefter var der dans. Jeg kan huske, at vi havde kvaler med, om det nu kunne gå an at danse i spejderuniform, men det gjorde vi. – Mit bedste minde fra den begivenhed er Graćina, en flot mørkøjet pige med lange, sorte fletninger, jævnaldrende med mig. Hende dansede jeg meget med den aften, og vi sås igen. Var bl.a. på »Jahrmarkt« sammen. – Da »lejren« opløstes, og vi aldrig mere skulle ses, gav hun mig et billede og en mønt, en litauisk 50 Centu fra 1925. Billedet er væk, men mindet om hende er tilbage ved mønten, som jeg gemmer.

Folkedanse, som Lotte Schubert stod for, og gymnastik hos Grangård Olesen kunne også bruges som »ikke-verbal« underholdning ude omkring i landsdelen, hvor der spurgtes efter folkelig dansk kultur, og hvor man gerne ville være med i den »nye danske bølge«, der skyllede hen over landsdelen.

Nogle gange – heldigvis få – var vi ude med både folkedansere, og spejderorkesteret og gymnastikholdet. Da var jeg i ilden det meste af aftenen, og det var et ræs at få skiftet fra spejderuniform til folkedanserdragt og til gymnastiktøj, eller omvendt og omvendt. Så var jeg godt »færdig« bagefter.

Transporten til Læk og Sønder Brarup, til Vestermølle, Slesvig, Husby og Thumbby og Oversø foregik i Kørselstjenestens blå lastbiler. På ladet af dem,

Sankt Hans fest på Sortevejpladsen.

Vi er ved at »samle« os til folkedans. Flokken føres an af Liane Mathiesen og Holger Lieb. Hermann Tychsen passer på, at alt går som det skal

på bænke og under pressenning kørte vi Sydslesvig igennem på kryds og tværs. Skønne minder er knyttet til disse ture.

Fra en tur hjem fra Thumbby husker jeg, hvordan nogle af os sad bagest på lastbilens lad med benene dinglende bagud, mens vi skumplede hen over de dårligt vedligeholdte veje. Vort humør var højt, og vi sang ud over de angelske marker, så folk, der må have hørt os, må have troet, at vi var gale. Det var vi ikke, – kun opstemte over det, som vi var med til.

På turen hjem fra Sønder Brarup, også på en træbænk i en af de blå lastbiler, fik jeg mit første kys, af en pige som jeg godt kunne lide. – Også det skulle nås, mens så meget andet optog os.

Vore gymnastikredskaber var posteret på Tivoliskolen i Nørregravene, hvor vi også – bortset fra Borgerforeningen en periode – havde vore træningsaftener. Her stod også min cykel og ventede på mig, når vi kom hjem fra vore ture.

Mens der var udgangsforbud (Spærretid), skulle alle være inden dørene senest 23.30. Det var svært at overholde, når vi kom hjem fra fjerne steder i Sydslesvig. Kunne jeg bare nå uden for bygrænsen før 23.30, klarede jeg skærene ved at hoppe om bag et levende hegn med min cykel, når englænderne kom i deres »Jeep-patroljer«. Når jeg sent – for sent – ankom derhjemme i Tarup, stod min

mormor gerne med klaprende hjerte og tog imod mig, bekymret for, om det var lykkedes mig at klare mig fri af patruljerne. Det lykkedes hver gang.

På Grangård Olesens frivillige gymnastikhold var vi en halv snes 15-17 års drenge plus en lidt ældre fløjmand. Det var Nicolaus Büchert. Han var lærer og en fremragende gymnast. Lidt mindre end de fleste af os, så derfor kunne han ikke, som vi andre, nå loftet med storetåen i højt overslag over plinten, da vi var i Oversø Kro med vores gymnastik.

Nice Büchert skal ellers her nævnes for en episode, som vi, der kender ham, nok kan »kende« ham på.

Da vi en aften efter en af vore mange ture ud i Sydslesvig ankom til Tivoliskolen, og just var i færd med at bakse gymnastikredskaberne ud af Hans Skøtts lille gra lastbil, som fulgte os overalt, kom en gruppe mænd i tyske uniformer op imod os. De henvendte sig til os på dansk, og bad om tilladelse til at overnatte i Tivoliskolen. De havde nok set det skilt, der var anbragt ved indgangen ud mod Søndergravene. Det forkyndte, at her var der et DUH (Dansk Ungdomsherberge). Nice var over dem med sin skepsis i et nu, og i løbet af ingen tid havde han identificeret dem som danskere, der havde meldt sig frivilligt til tysk krigstjeneste. Og så kan det nok være, at munden kom på gled hos Nice. Det varede da heller ikke længe, så fortrak de uniformsklædte, for sådan en dansker som Nice Büchert havde de nok aldrig mødt, og sådan en møder man da heller ikke hver dag.

Mærkværdigvis blev der også tid til »ikkeforpligtende« gøremål. Min klassekammerat Erna og jeg fulgtes ad til folkedans hos Lotte, men vi havde også andre fælles interesser, koncerter i Det tyske Hus med Flensburger Philharmoniker, som lededes af Otto Miehler og Volkstümliche Konzerte under ledelse af koncertmester Arthur von Freymann. Vi klarede også at gå i danseskole hos Domsch, der havde til huse i Kammerlichtspiele (nu Roxy) i Nørregade. – En aften var Erna forhindret i at komme med til koncert i Det tyske Hus, og så narrede jeg Søren Andresen fra klassen over mig med derhen. Men det klarede Søren ikke. Han led øjensynlig frygteligt, så under en fortissimo-passage i orkesteret i et værk, jeg ikke husker, forlod vi koncerten.

Aage Primdal, skoleleder i Kobbermølle, oprettede i disse år ikke bare Sydslesvigske Folkekor, men også Dansk Koncertorkester Flensborg. Det var et orkester på omkring 40 musikere, da de var flest. Koncertmesteren hed Gola, og hans søn Walther spillede fagot. De spillede samtidig i Flensburger Philharmoniker.

Hvordan jeg kom i kontakt med Walther Gola, husker jeg ikke, men han har flere gange skaffet mig adgang til opera- og operetteforestillinger i Det tyske Hus. Jeg lånte da bare hans saxofonkuffert og fulgtes med ham ind ad »Solisteneingang«. Der var ikke altid ledige pladser, hvor jeg kunne ty hen, så jeg har også set opera fra orkestergraven i Det tyske Hus.

Mit største engagement kom i disse år til at ligge i håndboldspillet, og denne

Dansk Koncertorkester under Aage Primdals ledelse

lidenskab fulgte mig en del år frem. Willy Lund trænede både de to dygtigste herrehold og de bedste ynglinge i Dansk Gymnastikforening (DGF), der var den eneste danske idrætsforening i Flensborg frem til 1947.

Træning og kampe foregik i Duborghallen, Flensborgs eneste hal dengang. Her var hverken omklædnings- eller bruserum. Vi klædte om i den ene ende af hallen, hvor der var et tykt lag savsmuld. Det var der, for at de, der dyrkede redskabsgymnastik, ikke skulle slå sig, når de fejlede. – Mange af de små ruder i vinduerne mod nord var smadrede, og de blev ikke fornyede, så det var koldt at træne i Duborghallen ved vintertid. Værre var det naturligvis, når også strømmen var taget, og det blev den tit. Så stod vi med blikket vendt mod nord ud af hallen og så mod de oplyste danske kyster og tænkte vort.

I den hal har jeg – trods dens elendige standard – haft nogle af mine bedste idrætsoplevelser.

DGF's bedste herrehold var i tiden lige efter krigen det dygtigste i »Nordtyskland«. Ingen boldklub kunne få has på det, og så samlede tyskerne et udvalgt hold fra hele Nordtyskland til en kamp mod DGF i Duborghallen. De, som kan huske begivenheden, vil på det nordtyske hold kunne huske navne som Hein Dahlinger, Sigfried Perrey og Kuchenbecker. På DGF's hold var lille Calle P på mål, og så var der i marken Bendixen, Sohrweide, Tollgård, Wendt, Heide, Hamm, Jagomast m.fl. Dem så vi unge op til.

Forud for dette legendariske møde spillede vi, ynglingene, en kamp mod det ynglingehold i Flensborg, vi allerhelst ville banke, nemlig ynglingene fra Flensburger Turnerbund (FTB). Dette hold var spækket med unger af Flensborgs overklasse. Kunne ses på dem. De havde flotte manerer på banen, raffinerede baghåndsafleveringer o.l., men det varede kun, til vi kom i gang og pillede deres flotte stil fra hinanden. Ved ovennævnte lejlighed slog vi dem, så vidt jeg husker, med otte mål mod tre.

Hvad den enorme glæde hos os ved netop at slå dette hold skyldtes, har jeg senere spekuleret på. Men den skyldtes sikkert først, at de var af tysk overklasse, og vi af dansk underklasse. Vores nye trang til at hævde os – og den *var* ny – har sikkert gjort sit. Til ovennævnte kamp mødte vi forøvrigt for første gang i uniformt dress. Vore mødre havde strikket hvide *uldtrøjer* til os. Husker ikke, hvor ulden var kommet fra. Og så havde en eller anden af tyske militærdepotrestere fremskaffet nogle blå gymnastikbukser. På højre ben af dem havde vore mødre i store bogstaver broderet DGF. Dette nye »dress« har sikkert ikke svækket vores selvbevidsthed hin aften. Men det var varmt at spille i.

Førsteholdet tabte 6-9. Et hæderligt nederlag, som det vist hedder, og det gjorde ikke skår i vores glæde over »vores« sejr.

Forresten hører en af de bedste pragtredninger af en håndboldmålmand for mig hjemme i den kamp mellem DGF og det udvalgte nordtyske hold. Den stod Calle P for, da han i liggende stilling med højre fod parerede et skud fra Hein Dahlinger, der var helt fri på stregen. Større jubel har Duborghallen sikkert ikke oplevet.

Om sommeren spillede vi 11-mands håndbold – på fodboldbaner! Det spil dyrkes, så vidt jeg ved, kun lidt i dag, og kun i Tyskland.

Det var udmærkende at spille to gange 30 minutter på den store bane, og vi var heller ikke særligt begejstrede for denne form for håndbold. Syvmands-håndbold var for os lig med noget dansk, ellevemandsspillet lig med tysk. Så var sympatien fordelt.

Vort manglende engagement for denne gren af håndboldspillet kan nok loddess af den sidste kamp, jeg husker at have spillet. Den skulle finde sted på stadion i Flensborg en søndag i forsommeren 1947. Lørdagen var gået med indledende kampe, og om søndagen skulle finalen om sydslesvigmesterskabet (Bezirksmeisterschaft) spilles mellem Kappel og os. Kappespillerne havde sovet i Flensborg natten mellem lørdag og søndag, så de var fuldtallige om søndagen, men det var vi ikke. Om søndagen var der et frygteligt vejr, og det var nok til, at vi måtte spille med decimeret mandskab. Vi tabte stort.

I FLENSBORGS GADER

Det var forstemmende at færdes i Flensborgs gader de første mange måneder efter, at krigen var endt. Et tæt og evigt mylder i hovedgaden fra Sønderortv helt ud i Nørregade. – Hvad skulle dog alle de mennesker her? – Forretnin-

gerne var stadig så godt som støvsugede for varer, så købe ret meget kunne man ikke. De fleste gik der bare, for et sted skulle de jo være. Flygtningene fra øst udgjorde nok de fleste af dem, men vi så også tidligere koncentrationslejr-fanger umiddelbart efter befrielsen, sikkert nogle, der var på vej hjem til enten Danmark eller Norge. Alle var lige udtærede at se på, men i flygtningenes ansigter savnedes enhver skygge af håb.

Krigsinvalider overalt. Nogle uden ben havde arrangeret sig på træplader med rulleskøjtehjul, kun hævet få centimeter over fortovsniveau. De bevægede sig frem ved, med behandskede hænder, at støde i fortovsfliserne. Nogle havde vansirede ansigter efter sammenstød med landminer. Deres ansigter lignede slet ikke ansigter længere. En del var heldige med, at deres koner kunne transportere dem på cykler eller trækvogne. Der var langt igen til rullestole og proteser.

Husene var forsømte. De fattedes maling. Smadrede forretningerruder var erstattede med brædder med småvinduer midtpå. – Menneskene var forsømte. Det sås på deres klæder, på deres huld og i deres øjne.

Midt i elendigheden, og på dens bekostning, blev der af nogle gjort gode forretninger. Det skete i Nygade, Oluf Samsonsgang, Herrestaldene og nede langs havnen. Her var Flensborgs Sorte Børs. En cigaret for 20 mark, en pakke smør for 250, og en flaske snaps kostede 500. Mange sortbørsvarer sagdes at stamme fra engelske soldater. Selv kunne besættelsessoldater ikke optræde som sælgere. Det gav plads for mellemhandlere, sortbørshajer.

Engelske soldater var forment adgang til ovennævnte gader, hvor man dengang – som nu – for penge kunne ty ind til en dame. Store skilte, så store, at de halvvejs spærrede for passage, var opsat for enderne af disse gader. De forkyndte, på engelsk, at her var lukket for engelske soldater. De morede sig til gengæld ved, med et knips af tommelfingeren at stritte deres cigaretskod ud over kørebanen. Hvis skoddene nåede ned på brostenene, og ikke blev grebet i luften, blev de øjeblikkeligt samlet op. Der fulgte altid skodsamlere i kølvandet på de cigaretrygende englændere. Mange børn var af deres forældre sendt ud som »Kippensammler«. De var hurtigere end Flensborgs »Kippensammler« nr. eet, »Chaplin«, en lille undersætsig original i gummistøvler, udadvendte fødder og overskæg. Han drev ellers en fredelig bestilling, da han opkøbte gammelt jern og gamle klude, som han på en trækvogn fragtede ud til produkthandler Feldhaus ude ved værftet. På gaden var han i evig krig med ungerne om de fede skod, til morskab for alle, undtaget »Chaplin«.

En maj- eller junidag 1945 masede Christian Petersen og jeg os gennem hovedgademylderet. På højde med rådhuset på Holmen – der hvor nu Hertie ligger – stoppede Christian pludselig op, greb mig i armen og udpegede en mandsperson lidt fremme på fortovet. »Kan du kende ham?« spurgte Christian. Det kunne jeg. Ingen ringere end ham oppe fra Hitlerjugend-Bann, An der Reitbahn, ham der sendte os i »Volkssturmlager« på Scheersberg. Dog ikke

Christian, der kort tid før befrielsen endnu engang var blevet bedt derud. For sin udeblivelse havde vor ven på fortovet lovet ham en tur i spjældet. »Ham skal jeg lige snakke med,« sagde Christian, »og du kan passende holde dig lidt på afstand.« Så strøg Christian op på siden af ham, hilste servilt og mindede ham om, hvad han havde lovet. Huskede han da ikke, at han havde lovet Christian en tur i »brummen«? – Det tog tid, før manden fik rystet Christian af sig, og før Christian havde fået nok til sin lille hævn.

Havretorv, hvorfra der udgår ikke mindre end seks gader, var et farligt trafikknudepunkt. Kom man cyklende ned ad Kappelgade og skulle videre ned ad Angelbogade, skulle der megen årvågenhed til for at nå frelst over. Men ikke nok med det. I Angelbogades brosten, lå skinnerne til linie 3, og de var farlige for en cyklist. Smattede brosten kunne hjælpe til med, at cykelhjulet blev ekspereret ned i dem. Jeg har prøvet en tur et godt stykke ned ad Angelbogade, men slap med flængede bukser og hudafskrabbinger. Cyklen blev cykel igen.

Fra det sene forår 1945 stammer oplevelsen af et drama, der også udspillede på Havretorv.

Jeg var på vej ned ad Kappelgade på vej til skole, da et frygteligt spektakel bag mig fik mig til at standse op. Næsten i det samme nærmest fløj et hesteforspand hen over brostenene, der gnistrede under hestenes hove. Kusken lå på maven i bunden af kassevognen, hvis for- og bagsmæk var røget af. Med den fart var der ingen mulighed for at dreje nogen vegne hen, så hele redeligheden susede lukt gennem ruden til en begravelsesforretning, der lå lige fremme i Angelbogades nordlige husrække. Hvilket kaos. De skræmte heste trampede omkring på splintrede ligkister. Kusken var ikke kommet noget til, men var ikke til noget lige med det samme. Det eneste blod, der flød, kom fra næsen på den ene hest. Nogle af os, der havde været vidne til denne oprivende hændelse, gjorde hvad vi kunne for at få hestene bragt til ro.

Jeg mindes ikke, om jeg den dag blev stillet til regnskab for min sene ankomst til skolen.

FLAGSTANG OG FLAG OG LIDT MERE OM BRÆNDE

Om jeg havde fået lov, og af hvem – det husker jeg ikke, men at jeg fældede en gran i Tarup Skov ret hurtigt efter befrielsen er ganske vist. Stammen fik jeg bakset ned til hjulmager Asmussen i Lille Tarup, hvor jeg lavede den til flagstang. Foden havde jeg lavet forinden og gravet ned i vor forhåve. Endnu før sommerferien var stangen rejst, med knap og snor. Meningen var klar nok. Nu skulle der flages med Dannebrog. Vi glædede os over ikke længere at skulle se Tarup hagekorssmykket. Damkjær Poulsen var hurtigere end jeg. Dannebrog vajede allerede uden for Tarup Skole.

Marie, min plejemor på Birkelygård i Gislinge, syede i sommerferien 1945

Den nøgne flagstang

et Dannebrog, som var med hjem i min kuffert det år.

Det kom nu aldrig til at vaje fra min flagstang, for i mellemtiden var der udstedt forbud mod at flage med Dannebrog i Sydslesvig. Vore befriere og venner, englænderne, udstedte de år en række for os uforståelige forordninger, blandt andre den med flagningen. Tyskerne var så glade for forbudet, at de lod det stå ved magt, da de igen blev herrer i deres eget hus.

Min flagstang er forlængst forbi. Flaget har jeg endnu. Det minder mig om en del, men mest om Marie, som syede det.

Det med træ til brænde har egentlig kun noget med det foregående at gøre ved det, at flagstangen havde været gran i Tarup Skov, hvor jeg også har været med til at fælde en bøg til brænde. Det skete en nat sammen med nogle voksne mænd.

For penge kunne man ikke købe brænde hos Tarupbønderne, der ejede Tarup skov, men de var heller slet ikke til sinds at bøde en smule på småkårsfolks fortvivlede situation. En af dem, jeg henvendte mig til med anmodning om enten at købe noget brænde eller tilladelse til at fælde i hans skov, forlangte 50 kg sukker til gengæld. Jeg var jo dansk, sagde han, og vi fik en masse mad fra Danmark, så hvis jeg kunne skaffe ham 50 kg sukker, kunne jeg få lov til at fælde et træ i hans skov. Om andre har været udsat for lignende, ved jeg ikke, men det er troligt. Det undrer ikke, at nogle voksne greb til selvtægt i natten. De tog mig med. Hvor stort udbyttet blev, husker jeg ikke, men vi delte som »ærlige« folk deler.

Der var meget skov, der blev ryddet – både af dem, der ejede den og af en masse, der ikke ejede den.

En stor bid af Kobbermølleskoven blev aldrig tilplantet igen. Så var der plads til Danfoss.

I Vesris Skov tog man i det tidlige efterår 1945 en stor del af skoven, træ for træ, endnu mens bladene var grønne. Rygtet om, at alle og enhver kunne komme og forsyne sig med de grene, der blev ladet tilbage, når stammer og de tykke grene var kørt bort, drev folk til stedet med trækvogne, barnevogne, kærre og cykler. De, der intet ejede på hjul, slæbte deres forsyning derfra på nakken. Mormor og jeg var derovre med trækvognen. Den læssede vi, så både den og vi var ved at segne. De fleste grene var ikke tykkere end en tommelfinger.

VALG

Før jeg i august 1947 »rejste« til Tønder og de næste par år var isoleret i Danmark på grund af eengangsvisum og derfor måtte følge begivenhederne i Sydslesvig på afstand, fik jeg dog stemningen omkring de første valg til kommuneråd, kreds dage og landdag med.

De oplevelser, jeg i det følgende forsøger at fastholde, har måske ikke alle noget med valgene at gøre, for der holdtes udover valgmøder også andre møder, hvor man søgte at give den omsiggribende danskhed ben at stå på.

Begejstringen havde ingen ende. Vi purunge mødte, trods det at vi ingen valgret havde, op i Det tyske Hus til »Stormøder«, når selveste statsminister Knud Kristensen talte, eller når vore egne notabiliteter udfoldede sig.

Da Knud Kristensen var på besøg og talte i Det tyske Hus, var alle rum optaget, og pladsen omkring bygningen var sort af mennesker. Højt talere transmitterede hans tale både inde og ude. Der var dødsstille blandt tusinder omkring Det tyske Hus, mens han talte, – jeg var selv blandt de lyttende –, for denne statsminister ville jo nok vide af os, og vi håbede, at han havde evner og magt til at gøre os til »rigtige« danskere.

Som alle ved, »gled« Knud Kristensen i Sydslesvig, og så var det kapitel i Sydslesvigs historie skrevet.

Samuel Münchow, Tage Jessen, I.C. Møller, Hermann Tychsen, men først og fremmest Niels Bøgh Andersen kunne fængsle os, når de var på talerstolen.

Tillad mig en lidt omfattende parentes.

Mange år senere. – Jeg tipper på 1975. – Per, vores søn, og jeg havde i et ærinde, der ikke skal nævnes her, været hos Bøgh på Jaruplundgård. Da vi kørte ud derfra, trængte Per til en snak over en øl i »Krug zum grünen Kranze«. Den fik vi, og en sætning fra ham den aften passer godt ind i min sammenhæng: »Tænk, at være blandt de sydslesvigere, der har kendt Bøgh!«

Han var »vores« mand dengang også.

Når han fra Det tyske Hus' talerstol proklamerede en navneforandring for

det hus, vi befandt os i, til »Det jyske Hus«, så jublede vi, for det kunne vi fint gå med til.

Ved en anden lejlighed gav Bøgh en vits til bedste. – Det var nok ved et valgmøde.

Også dengang var sydslesvigske ræve ind imellem befængte med rabies. For at få dem ud af deres grave til aflivning, tændte man bål ved udgangene. Ved en sådan operation – ifølge Bøgh – ville rævene ikke komme frem. – »Sig mig engang«, siger så den ene ræveuddriver til den anden, »hvad er det for nogle aviser, du bruger?« »Flensborg Avis og Heimatzeitung«, kommer det fra makkeren. »Jamen, de duer da ikke til det her,« konstaterede den første, »lad os få nogle bunker Tageblatt'er, så skal du bare se.« Og så tændte de op i Tageblatt'erne, hvorefter rævene myldrede ud. Røgen af dem kunne de ikke stå for.

Efter møderne i »Det jyske Hus« drog vi, hundreder af unge, hen ad hovedgaden i Flensborg for at få endnu mere luft for vores opstemthed. Engang, da vi med spejderorkesteret havde spillet til et møde, drog vi foran optoget ud til Nørregade, hvor vi gjorde holdt ud for Samuel Münchows bolig og truttede løs der. – Mon ikke det har været forud for det første landdagsvalg?

Efter et andet møde – og ved det mener jeg, at vi med Grangård Olesen lavede gymnastik på scenen i Det tyske Hus – drog vi også ud for at få luft for vores glæde.

Vi havde nogle dannebrogsgflag med. Dem havde vi med tegnestifter fæstet til kosterkafter, men vi var ikke nået til Søndertorv, før politiet søgte at stoppe vores »flagning«. – De rev flagene af kosterkafterne – det var let nok –, beholdt skafterne og lod os beholde flagene. På resten af ruten holdtes flagene oppe ved, at fire mand i oprakte arme løftede dem i snipperne.

Under samme »demonstration« kendte vi på fortovskanten Christian Mahler, Bernhard Hansen, Cornelius Hansen, L.P. Christensen, I.C. Møller, Samuel Münchow, Reventlow-Criminil og Bøgh og alle de andre, som styrede det danske Sydslesvig. De samstemte i vores aktion. Det gav os mod, – overmod.

Overmodet var stærkt nok til at vinde over en tysk moddemonstration, der kom vinkelret på vores i krydset Storegade-Rådhusgade. Tyskerne sang af fuld hals »Schleswig-Holstein, meerumschlungen« og »Wir wollen keine Dänen sein, wir wollen Deutsche bleiben«. Men vi var flere med »Jeg elsker de grønne lunde« og »Det haver så nyligen regnet«.

Da vi havde lagt dem bag os, fortsatte vi hen ad Store- og Nørregade, men ved Nørreport havde politiet spærret vores fremfærd. Det troede de da. Den kæde, det havde etableret på tværs af gaden, sprængte vi med lethed. Ude ved Harreslevgade gik det derimod galt. Der var lastbiler stillet på tværs af Ny-staden, og betjentene gik til håndgribeligheder. – Omkring 30 af os blev pågrebet, puttet op i en af lastbilerne og kørt bort. Vi, der stadig var på fri fod, vidste godt, hvor de var kørt hen, så vi vendte sporenstregs sydover mod Süderhofenden, mod politistationen. – Uden for den tilbragte vi nogen tid med

råb om at få vore kammerater fri. De kom også ud een efter een, men vi savnede stadig Wilhelm Dierking. Ham havde man derinde øjensynligt udpeget til hovedperson bag »optøjerne«, hvad der var helt hen i vejret. Vi havde ikke nogen »fører«. – Vi helmede ikke, før Wilhelm var befriet.

Forud for valgene skulle plakater hænges op. Det måtte man have adrætte unge mennesker til, for plakaterne hængtes op på må og få, og bedst sådanne steder, hvorfra ingen kunne rive dem ned igen.

At klistre valgplakater op betød samtidig at rive så mange tyske ned, som det lod sig gøre.

Jeg husker, ved benene at have holdt Werner Christiansen i balance, mens han hang ud over »rælingen« til jernbanebroen ved ZOB for at klæbe op på den.

Det hændte, at vi ramlede sammen med tyske »klisterpatruljer«. – Det værste sammenstød, jeg husker, foregik i en opgang i Storegade. I den havde vi trukket os tilbage for at undgå en korporlig konfrontation, men de kom efter os. – Det mest morsomme i det efterfølgende slagsmål var, at føromtalte Werner fik en hel spand klister ned over sig.

Når valgdagene gik på hæld, samledes vi på Nørretorv, hvor vi på Flensborg Avis' facade kunne aflæse valgresultaterne.

Gyldne dage at mindes.

Ina Carstensen

Frederik Mommsen

Marie Lassen

Henrik Lisberg

W. L. Christiansen

Sven Kjems

Sigfred Andresen

Karl Andresen

Hans Werner Hansen

126813813

Dansk Centralbibliotek

ISBN 87-423 0464 4